

BURDUR İLAHİYAT DERGİSİ

Burdur Theology Journal

MAKÜ

KASIM/NOVEMBER 2024

ÖZEL SAYI/SPECIAL ISSUE GAZZE

e-ISSN **2980-2407**

www.maku.edu.tr ■

BURDUR İLAHİYAT DERGİSİ

Burdur Theology Journal

Burdur İlahiyat Dergisi

Özel Sayı: Gazze (Kasım 2024) | e-ISSN: 2980-2407

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/burdurilahiyat>

Burdur Theology Journal

Special Issue: Gaza (November 2024) | e-ISSN: 2980-2407

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/burdurilahiyat>

BURDUR THEOLOGY JOURNAL

Special Issue: Gaza (November 2024) | e-ISSN: 2980-2407

Period: Biannually (June & December)

Publisher

Burdur Mehmet Akif Ersoy University Publications 15030 Burdur TÜRKİYE
ror.org/04xk0dc21

Editor in Chief

Prof. Dr. Orhan GÜRSU, <https://orcid.org/0000-0002-7478-371X>, orhangursu1@gmail.com
Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
Theology Faculty, Psychology of Religion

Editor in Special Issue

Asst. Prof. Murat BAHAR, <https://orcid.org/0000-0001-7694-329X>, mbahar@mehmetakif.edu.tr,
muratbahar25@gmail.com
Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
Theology Faculty, Tafsir

Former Title

Burdur Mehmet Akif Ersoy University Journal of Theology Faculty

(e-ISSN: 2757-6418)

Year Range of Publication with Former Title: (2020 Volume: 1, No: 1-2023 No: 6)

Scope

Religious Studies

Language of Publication

Turkish & English & Arabic & German

Head Office

Burdur Mehmet Akif Ersoy University Theology Faculty

<ror.org/04xk0dc21>

Contact

Burdur Mehmet Akif Ersoy University Theology Faculty, Istiklal Campus 15030

Merkez/BURDUR/TÜRKİYE

+90 248 213 29 20

ifd@mehmetakif.edu.tr

www.ifd.mehmetakif.edu.tr

dergipark.org.tr/tr/pub/burdurilahiyat

Burdur Theology Journal is an international refereed, electronic journal that is published twice a year. It is licensed under a Creative Commons Attribution - NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

BURDUR THEOLOGY JOURNAL

OWNER of JOURNAL

Prof. Dr. Yasin PİŞGİN, <https://orcid.org/0000-0001-9337-2863>, ypisgin@mehmetakif.edu.tr
Dean of Burdur Mehmet Akif Ersoy University Theology Faculty, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
Theology Faculty, Tafsir

EDITOR in CHIEF

Prof. Dr. Orhan GÜRSU, <https://orcid.org/0000-0002-7478-371X>, orhangursu1@gmail.com
Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
Theology Faculty, Psychology of Religion

MANAGING EDITOR

Turkish Religious Music, Instructor Furkan CEYLAN, <https://orcid.org/0000-0002-5913-5415>,
fceylan@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
Theology Faculty, Turkish Religious Music

EDITORIAL ASSISTANT

Asst. Chief, Asst. Prof. İbrahim KORHAN, <https://orcid.org/0000-0001-5430-0197>,
ibrahimkorhan33@gmail.com
Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
Theology Faculty, Religions History

SECTION EDITORS

History of Religions, Asst. Prof. Osman ERASLAN, <https://orcid.org/0000-0003-3322-9277>,
oeraslan@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
Theology Faculty, Religions History

Hadith, Asst. Prof. Hakan TAHTACI, <https://orcid.org/0000-0002-0657-6268>, htahtaci@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
Theology Faculty, Hadith

Arabic Language and Rhetoric, Asst. Prof. Muhammet Mahmut OLÇUN, <https://orcid.org/0000-0002-5218-9525>,
molcun@mehmetakif.edu.tr,
Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
Theology Faculty, Arabic Language and Rhetoric

Islamic Law, Asst. Prof. Fatih AVCI, <https://orcid.org/0000-0002-7912-7105>, favci@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
Theology Faculty, Department of Islamic Law

Arabic Language and Rhetoric, Instructor Hüseyin GÜNGÖR, <https://orcid.org/0000-0002-0861-0466>,
hgungor@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
Theology Faculty, Arabic Language and Rhetoric

Sociology of Religion, Res. Asst. Kerem Tarık ŞAHİNER, <https://orcid.org/0000-0002-7399-3475>,
keremtarikshahiner@gmail.com
Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
Theology Faculty, Sociology of Religion

Arabic Language and Rhetoric, Res. Asst. Elmas Ruşen BARUT, <https://orcid.org/0000-0002-5370-2458>,
erbarut@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
Theology Faculty, Arabic Language and Rhetoric

Arabic Language and Rhetoric, Instructor Ramazan AKSOY, <https://orcid.org/0000-0003-3717-5085>,
raksoy@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
Theology Faculty, Arabic Language and Rhetoric

Turkish Religious Music, Instructor Furkan CEYLAN, <https://orcid.org/0000-0002-5913-5415>,
fceylan@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
Theology Faculty, Turkish Religious Music

Islamic Law, Res. Asst. Meral SABUN, <https://orcid.org/0000-0002-1329-7865>, msabun@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
Theology Faculty, Islamic Law

Islamic Philosophy, Res. Asst. Feyza NALCI İPEKYÜZ, <https://orcid.org/0000-0002-1936-6286>,
fnalci@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
Theology Faculty, Islamic Philosophy

LANGUAGE EDITORS

English and Arabic, Asst. Prof. Murat BAHAR, <https://orcid.org/0000-0001-7694-329X>,
mbahar@mehmetakif.edu.tr, muratbahar25@gmail.com
Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
Theology Faculty, Tafsir

English, Assoc. Prof. Nurettin ÇALIŞKAN, <https://orcid.org/0000-0002-6255-0871>,
ncaliskan@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
Theology Faculty, Turkish-Islamic Literature

English, Asst. Prof. İbrahim KORHAN, <https://orcid.org/0000-0001-5430-0197>, ibrahimkorhan33@gmail.com
Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
Theology Faculty, Religions History

Arabic, Instructor Aya Nasr Mohammed ELKATREY, <https://orcid.org/0000-0002-9948-2307>,
anelkatrey@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
Theology Faculty, Arabic Language and Rhetoric

EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Orhan GÜRSU, <https://orcid.org/0000-0002-7478-371X>, orhangursu1@gmail.com
Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
Theology Faculty, Psychology of Religion

Prof. Dr. Veli ATMACA, <https://orcid.org/0000-0002-7875-7586>, vatmaca@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
Theology Faculty, Hadith

Prof. Dr. Şükrü KEYİFLİ, <https://orcid.org/0000-0002-4605-5205>, keyiflisukru@gmail.com
Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
Theology Faculty, Religious Education

Prof. Dr. İsmail ÇALIŞKAN, <https://orcid.org/0000-0003-2899-9111>, iscaliskan@ankara.edu.tr
Ankara University, Ankara, Türkiye, <ror.org/01wntqw50>
Theology Faculty, Tafsir

Prof. Dr. Adem APAK, <https://orcid.org/0000-0002-5535-7619>, ademapak@uludag.edu.tr
Bursa Uludağ University, Bursa, Türkiye, <ror.org/03tg3eb07>
Theology Faculty, Islamic History

Prof. Dr. Zişan TÜRCAN, <https://orcid.org/0000-0002-9779-6900>, zturcan@hotmail.com.tr
Akdeniz University, Antalya, Türkiye, <ror.org/01m59r132>
Theology Faculty, Hadith

Prof. Dr. Bahattin DARTMA, <https://orcid.org/0000-0001-6577-0215>, bahagani@gmail.com
Marmara University, İstanbul, Türkiye, <ror.org/02kswqa67>
Theology Faculty, Tafsir

Prof. Dr. Rıfat ATAY, <https://orcid.org/0000-0001-8715-3023>, rifatay@akdeniz.edu.tr
Akdeniz University, Antalya, Türkiye, <ror.org/01m59r132>
Theology Faculty, Philosophy of Religion

Prof. Dr. Mustafa TEKİN, <https://orcid.org/0000-0001-6854-3800>, mtekin@istanbul.edu.tr
İstanbul University, İstanbul, Türkiye, <ror.org/03a5qrr21>
Theology Faculty, Sociology of Religion

Prof. Dr. Remzi KAYA, <https://orcid.org/0000-0001-5779-7821>, remzikaya@uludag.edu.tr
Bursa Uludağ University, Bursa, Türkiye, <ror.org/03tg3eb07>
Theology Faculty, Tafsir

Prof. Dr. İsmail GÜLER, <https://orcid.org/0000-0001-8045-1829>, iguler@uludag.edu.tr
Bursa Uludağ University, Bursa, Türkiye, <ror.org/03tg3eb07>
Theology Faculty, Arabic Language and Rhetoric

Assoc. Prof. Mehmet ŞAHİN, <https://orcid.org/0000-0002-2548-211X>, mehmetshahin@akdeniz.edu.tr
Akdeniz University, Antalya, Türkiye, ror.org/01m59r132
Theology Faculty, Turkish-Islamic Literature

Assoc. Prof. Bahset KARSLI, <https://orcid.org/0000-0002-6810-0900>, bkarsli@akdeniz.edu.tr
Akdeniz University, Antalya, Türkiye, ror.org/01m59r132
Theology Faculty, Sociology of Religion

Asst. Prof. Betül YURTALAN, <https://orcid.org/0000-0003-3594-8427>, byurtalan@gmail.com
Hitit University, Çorum, Türkiye, ror.org/01x8m3269
Theology Faculty, History of Sects

Asst. Prof. Muhammet Mahmut OLÇUN, <https://orcid.org/0000-0002-5218-9525>, molcun@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, ror.org/04xk0dc21
Theology Faculty, Arabic Language and Rhetoric

Asst. Prof. İbrahim KORHAN, <https://orcid.org/0000-0001-5430-0197>, ibrahimkorhan33@gmail.com
Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye, ror.org/04xk0dc21
Theology Faculty, Religions History

Asst. Prof. Hakan TAHTACI, <https://orcid.org/0000-0002-0657-6268>, htahtaci@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye, ror.org/04xk0dc21
Theology Faculty, Hadith

Res. Asst. Dr. Ali Rıza KARA, <https://orcid.org/0000-0002-4465-1177>, arkara@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye, ror.org/04xk0dc21
Theology Faculty, Hadith

Asst. Prof. Muhammad Akram HAKİM, <https://orcid.org/0000-0002-3190-4649>,
Jawzjan University, Afganistan/Afghanistan
Faculty of Social Sciences, Islamic Law

Res. Asst. Feyza NALCI İPEKYÜZ, <https://orcid.org/0000-0002-1936-6286>, fnalci@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye, ror.org/04xk0dc21
Theology Faculty, Islamic Philosophy

ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Yasin PİŞGİN, <https://orcid.org/0000-0001-9337-2863>, ypisgin@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye, ror.org/04xk0dc21
Theology Faculty, Tafsir

Prof. Dr. Orhan GÜRSU, <https://orcid.org/0000-0002-7478-371X>, orhangursu1@gmail.com
Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye, ror.org/04xk0dc21
Theology Faculty, Psychology of Religion

Prof. Dr. Ömer ÇELİK, <https://orcid.org/0000-0002-4852-5477>, omer.celik@marmara.edu.tr
Marmara University, İstanbul, Türkiye, ror.org/02kswqa67
Theology Faculty, Tafsir

Prof. Dr. Ömer KARA, <https://orcid.org/0000-0003-3797-2383>, omer.kara@atauni.edu.tr
Atatürk University, Erzurum, Türkiye, ror.org/03je5c526
Theology Faculty, Tafsir

Prof. Dr. Zekeriya GÜLER, <https://orcid.org/0000-0002-8759-6817>, zguler@29mayis.edu.tr
29 Mayıs University, İstanbul, Türkiye, ror.org/014bh1q35
Theology Faculty, Hadith

Prof. Dr. Necmettin GÖKKIR, <https://orcid.org/0000-0002-0875-550X>, ngokkir@istanbul.edu.tr
İstanbul University, İstanbul, Türkiye, ror.org/03a5qrr21
Theology Faculty, Tafsir

Prof. Dr. İsmail ÇALIŞKAN, <https://orcid.org/0000-0003-2899-9111>, iscaliskan@ankara.edu.tr
Ankara University, Ankara, Türkiye, <ror.org/01wntqw50>
Theology Faculty, Tafsir

Prof. Dr. Merdan GÜNEŞ, <https://orcid.org/0000-0002-2661-0611>, merdan.guenes@uni-osnabrueck.de
Universität Osnabrück, Osnabrück, Germany, <ror.org/04qmmjx98>
Institut für Islamische Theologie, Sufism, Kalam and Islamic Philosophy

Prof. Dr. Mehmet KALAYCI, <https://orcid.org/0000-0002-9016-3123>, mkalayci@ankara.edu.tr
Ankara University, Ankara, Türkiye, <ror.org/01wntqw50>
Theology Faculty, History of Islamic Sects

Prof. Dr. Sönmez KUTLU, <https://orcid.org/0000-0002-2257-5329>, skutlu@divinity.ankara.edu.tr
Ankara University, Ankara, Türkiye, <ror.org/01wntqw50>
Theology Faculty, History of Islamic Sects

Prof. Dr. Osman AYDINLI, <https://orcid.org/0000-0003-4716-0522>, aydinli@ankara.edu.tr
Ankara University, Ankara, Türkiye, <ror.org/01wntqw50>
Theology Faculty, History of Islamic Sects

Prof. Dr. Erdal BAYKAN, <https://orcid.org/0009-0000-1511-296X>, erdalbaykan@mersin.edu.tr
Mersin University, Mersin, Türkiye, <ror.org/04nqdw39>
Faculty of Islamic Studies, Islamic Philosophy

Prof. Dr. Muhammed Sadık AKDEMİR, <https://orcid.org/0000-0003-1855-7264>, sadikakdemir@sdu.edu.tr
Suleyman Demirel University, Isparta, Türkiye, <ror.org/02s8x5a25>
Theology Faculty, Islamic History

Assoc. Prof. Muhammet ABAY, <https://orcid.org/0000-0002-2209-5069>, abay@marmara.edu.tr
Marmara University, İstanbul, Türkiye, <ror.org/02kswqa67>
Theology Faculty, Tafsir

Assoc. Prof. Muhammed Enes TOPGÜL, <https://orcid.org/0000-0003-3077-2610>, enes.topgul@marmara.edu.tr
Marmara University, İstanbul, Türkiye, <ror.org/02kswqa67>
Theology Faculty, Hadith

Assoc. Prof. Muhammed COŞKUN, <https://orcid.org/0000-0001-5613-2182>,
muhammed.coskun@marmara.edu.tr
Marmara University, İstanbul, Türkiye, <ror.org/02kswqa67>
Theology Faculty, Tafsir

Asst. Prof. Kayrat BELEK, <https://orcid.org/0000-0003-0495-9182>, kairat.belek@manas.edu.kg
Kyrgyz-Turkish Manas University, Bişkek, Kırgızistan/Kyrgyzstan, <ror.org/04frf8n21>
Humanities Faculty, Department of History

PROOFREADING EDITORS

Asst. Prof. Murat BAHAR, <https://orcid.org/0000-0001-7694-329X>, mbahar@mehmetakif.edu.tr,
muratbahar25@gmail.com
Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
Theology Faculty, Tafsir

Asst. Prof. İbrahim KORHAN, <https://orcid.org/0000-0001-5430-0197>, ibrahimkorhan33@gmail.com
Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
Theology Faculty, Religions History

Res. Asst. Ahmet GENÇDOĞAN, <https://orcid.org/0000-0001-7111-4978>, agencdogan@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
Theology Faculty, Kalam

Instructor Hüseyin GÜNGÖR, <https://orcid.org/0000-0002-0861-0466>, [hgungor@mehmetakif.edu.tr](mailto:hgunyor@mehmetakif.edu.tr)
Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
Theology Faculty, Arabic Language and Rhetoric

REFEREE BOARD

Burdur Theology Journal uses double-blind review. Referee names are kept strictly confidential.

PUBLISHED BY

Burdur Mehmet Akif Ersoy University Theology Faculty, Burdur, Türkiye.

LAYOUT and DESIGN

Asst. Prof. Murat BAHAR

COVER and BANNER

Instructor Yasemin KAYABAŞI

SOCIAL MEDIA EDITOR

Res. Asst. Kerem Tarık ŞAHİNER

PLAGIARISM REVIEW

Articles accepted for publication in the journal were reviewed by at least two referees and confirmed to be free of plagiarism.

ABSTRACTING and INDEXING SERVICES

EBSCO / Central & Eastern European Academic Source (CEEAS) (01.01.2022)

MLA / Modern Language Association (09.06.2022)

EBSCO / Humanities International Index Database Coverage List (06.01.2023)

DOAJ / Directory of Open Access Journals (03.10.2023)

ERIH PLUS / European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (17.10.2023)

- ✓ Burdur Theology Journal is published by Burdur Mehmet Akif Ersoy University Burdur/Türkiye.
- ✓ All responsibility for the content of papers published in Burdur Theology Journal belongs to the authors.
- ✓ Burdur Theology Journal is a peer-reviewed academic journal issued twice a year (June-December).
- ✓ Burdur Theology Journal; publishes academic studies primarily in the fields of Religion, Philosophy, History and Social Sciences.
- ✓ Burdur Theology Journal, does not charge any article submission, processing charges and printing charges from the authors.
- ✓ Articles submitted to Burdur Journal of Theology for publication are subjected to double blind review by at least two external referees and at least one referee for research notes.
- ✓ The Electronic version of Burdur Theology Journal is Open Access (CC BY NC).

NOVEMBER 2024 BURDUR / TÜRKİYE

BURDUR İLAHİYAT DERGİSİ

Özel Sayı: Gazze (Kasım 2024) | e-ISSN: 2980-2407

Periyot: Yılda 2 Sayı (Haziran & Aralık)

Yayıncı

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Yayınları 15030 Burdur TÜRKİYE

ror.org/04xk0dc21

Baş Editör

Prof. Dr. Orhan GÜRSU, <https://orcid.org/0000-0002-7478-371X>, orhangursu1@gmail.com

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, ror.org/04xk0dc21

İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi

Özel Sayı Editörü

Dr. Öğr. Üyesi Murat BAHAR, <https://orcid.org/0000-0001-7694-329X>, mbahar@mehmetakif.edu.tr, muratbahar25@gmail.com

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, ror.org/04xk0dc21

İlahiyat Fakültesi, Tefsir

Dergi Eski Adı

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

(e-ISSN: 2757-6418)

Yayımlanan Sayılar: (2020 Cilt:1, Sayı: 1 - 2023 Sayı:6)

Kapsam

Dinî Araştırmalar

Yayın Dili

Türkçe & İngilizce & Arapça & Almanca

Yönetim Yeri

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ror.org/04xk0dc21

İletişim

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstiklal Yerleşkesi 15030
Merkez/BURDUR/TÜRKİYE

+90 248 213 29 20

ifd@mehmetakif.edu.tr

www.ifd.mehmetakif.edu.tr

dergipark.org.tr/tr/pub/burdurilahiyat

Burdur İlahiyat Dergisi yılda iki defa yayın yapan uluslararası hakemli, elektronik bir dergidir. Creative Commons Atıf - GayriTicari 4.0 International License (CC BY NC) ile lisanslanmıştır.

BURDUR İLAHİYAT DERGİSİ

DERGİ İMTİYAZ SAHİBİ

Prof. Dr. Yasin PİŞGİN, <https://orcid.org/0000-0001-9337-2863>, ypisgin@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
İlahiyat Fakültesi, Tefsir

BAŞ EDİTÖR

Prof. Dr. Orhan GÜRSU, <https://orcid.org/0000-0002-7478-371X>, orhangursu1@gmail.com
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Türk Din Musikisi, Öğr. Gör. Furkan CEYLAN, <https://orcid.org/0000-0002-5913-5415>,
fceylan@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
İlahiyat Fakültesi, Türk Din Musikisi

EDİTÖR YARDIMCISI

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim KORHAN, <https://orcid.org/0000-0001-5430-0197>, ibrahimkorhan33@gmail.com
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi

ALAN EDİTÖRLERİ

Dinler Tarihi, Dr. Öğr. Üyesi Osman ERASLAN, <https://orcid.org/0000-0003-3322-9277>,
oeraslan@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi

Hadis, Dr. Öğr. Üyesi Hakan TAHTACI, <https://orcid.org/0000-0002-0657-6268>, htahtaci@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
İlahiyat Fakültesi, Hadis

Arap Dili ve Belagatı, Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Mahmut OLCUN, <https://orcid.org/0000-0002-5218-9525>,
molcun@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı

İslam Hukuku, Dr. Öğr. Üyesi Fatih AVCI, <https://orcid.org/0000-0002-7912-7105>, favci@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, <https://ror.org/04xk0dc21>
İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku

Arap Dili ve Belagatı, Öğr. Gör. Hüseyin GÜNGÖR, <https://orcid.org/0000-0002-0861-0466>,
hgungor@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı

Din Sosyolojisi, Arş. Gör. Kerem Tarık ŞAHİNER, <https://orcid.org/0000-0002-7399-3475>,
keremtariksahiner@gmail.com
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi

Arap Dili ve Belagatı, Arş. Gör. Elmas Ruşen BARUT, <https://orcid.org/0000-0002-5370-2458>,
erbarut@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı

Arap Dili ve Belagatı, Öğr. Gör. Ramazan AKSOY, <https://orcid.org/0000-0003-3717-5085>,
raksoy@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı

Türk Din Musikisi, Öğr. Gör. Furkan CEYLAN, <https://orcid.org/0000-0002-5913-5415>,
fceylan@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
İlahiyat Fakültesi, Türk Din Musikisi

İslam Hukuku, Arş. Gör. Meral SABUN, <https://orcid.org/0000-0002-1329-7865>, msabun@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku

İslam Felsefesi Arş. Gör. Feyza NALCI İPEKYÜZ, <https://orcid.org/0000-0002-1936-6286>,
fnalci@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
İlahiyat Fakültesi, İslam Felsefesi

DİL EDİTÖRLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Murat BAHAR, <https://orcid.org/0000-0001-7694-329X>, mbahar@mehmetakif.edu.tr,
muratbahar25@gmail.com
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
İlahiyat Fakültesi, Tefsir

İngilizce, Doç. Dr. Nurettin ÇALIŞKAN, <https://orcid.org/0000-0002-6255-0871>, ncaliskan@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı

İngilizce, Dr. Öğr. Üyesi İbrahim KORHAN, <https://orcid.org/0000-0001-5430-0197>,
ibrahimkorhan33@gmail.com
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi

Arapça, Öğr. Gör. Aya Nasr Mohammed ELKATREY, <https://orcid.org/0000-0002-9948-2307>,
anelkatrey@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Orhan GÜRSU, <https://orcid.org/0000-0002-7478-371X>, orhangursu1@gmail.com
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi

Prof. Dr. Veli ATMACA, <https://orcid.org/0000-0002-7875-7586>, vatmaca@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
İlahiyat Fakültesi, Hadis

Prof. Dr. Şükrü KEYİFLİ, <https://orcid.org/0000-0002-4605-5205>, keyiflisukru@gmail.com
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi

Prof. Dr. İsmail ÇALIŞKAN, <https://orcid.org/0000-0003-2899-9111>, iscaliskan@ankara.edu.tr
Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye, <ror.org/01wntqw50>
İlahiyat Fakültesi, Tefsir

Prof. Dr. Adem APAK, <https://orcid.org/0000-0002-5535-7619>, ademapak@uludag.edu.tr
Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa, Türkiye, <ror.org/03tg3eb07>
İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi

Prof. Dr. Zişan TÜRCAN, <https://orcid.org/0000-0002-9779-6900>, zturcan@hotmail.com.tr
Akdeniz Üniversitesi, Antalya, Türkiye, <ror.org/01m59r132>
İlahiyat Fakültesi, Hadis

Prof. Dr. Bahattin DARTMA, <https://orcid.org/0000-0001-6577-0215>, bahagani@gmail.com
Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, <ror.org/02kswqa67>
İlahiyat Fakültesi, Tefsir

Prof. Dr. Rıfat ATAY, <https://orcid.org/0000-0001-8715-3023>, rifatay@akdeniz.edu.tr
Akdeniz Üniversitesi, Antalya, Türkiye, <ror.org/01m59r132>
İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi

Prof. Dr. Mustafa TEKİN, <https://orcid.org/0000-0001-6854-3800>, mtekin@istanbul.edu.tr
İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, <ror.org/03a5qrr21>
İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi

Prof. Dr. Remzi KAYA, <https://orcid.org/0000-0001-5779-7821>, remzikaya@uludag.edu.tr
Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa, Türkiye, <ror.org/03tg3eb07>
İlahiyat Fakültesi, Tefsir

Prof. Dr. İsmail GÜLER, <https://orcid.org/0000-0001-8045-1829>, iguler@uludag.edu.tr
Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa, Türkiye, <ror.org/03tg3eb07>
İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati

Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN, <https://orcid.org/0000-0002-2548-211X>, mehmetshahin@akdeniz.edu.tr
Akdeniz Üniversitesi, Antalya, Türkiye, ror.org/01m59r132
İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı

Doç. Dr. Bahset KARSLI, <https://orcid.org/0000-0002-6810-0900>, bkarsli@akdeniz.edu.tr
Akdeniz Üniversitesi, Antalya, Türkiye, ror.org/01m59r132
İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi

Dr. Öğr. Üyesi Betül YURTALAN, <https://orcid.org/0000-0003-3594-8427>, byurtalan@gmail.com
Hitit Üniversitesi, Çorum, Türkiye, ror.org/01x8m3269
İlahiyat Fakültesi, Mezhepler Tarihi

Dr. Öğr. Muhammet Mahmut OLÇUN, <https://orcid.org/0000-0002-5218-9525>, molcun@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, ror.org/04xk0dc21
İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim KORHAN, <https://orcid.org/0000-0001-5430-0197>, ibrahimkorhan33@gmail.com
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, ror.org/04xk0dc21
İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi

Dr. Öğr. Üyesi Hakan TAHTACI, <https://orcid.org/0000-0002-0657-6268>, htahtaci@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, ror.org/04xk0dc21
İlahiyat Fakültesi, Hadis

Dr. Arş Gör. Ali Rıza KARA, <https://orcid.org/0000-0002-4465-1177>, arkara@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, ror.org/04xk0dc21
İlahiyat Fakültesi, Hadis

Dr. Öğr. Üyesi Muhammad Akram HAKİM, <https://orcid.org/0000-0002-3190-4649>,
Jawzjan Üniversitesi, Afganistan
Sosyal Bilimler Fakültesi, İslam Hukuku

İslam Felsefesi Arş. Gör. Feyza NALCI İPEKYÜZ, <https://orcid.org/0000-0002-1936-6286>,
fnalci@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, ror.org/04xk0dc21
İlahiyat Fakültesi, İslam Felsefesi

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Yasin PİŞGİN, <https://orcid.org/0000-0001-9337-2863>, ypisgin@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, ror.org/04xk0dc21
İlahiyat Fakültesi, Tefsir

Prof. Dr. Orhan GÜRSU, <https://orcid.org/0000-0002-7478-371X>, orhangursu1@gmail.com
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, ror.org/04xk0dc21
İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi

Prof. Dr. Ömer ÇELİK, <https://orcid.org/0000-0002-4852-5477>, omer.celik@marmara.edu.tr
Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, ror.org/02kswqa67
İlahiyat Fakültesi, Tefsir

Prof. Dr. Ömer KARA, <https://orcid.org/0000-0003-3797-2383>, omer.kara@atauni.edu.tr
Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye, ror.org/03je5c526
İlahiyat Fakültesi, Tefsir

Prof. Dr. Zekeriya GÜLER, <https://orcid.org/0000-0002-8759-6817>, zguler@29mayis.edu.tr
29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, ror.org/014bh1q35
İlahiyat Fakültesi, Hadis

Prof. Dr. Necmettin GÖKKİR, <https://orcid.org/0000-0002-0875-550X>, ngokkir@istanbul.edu.tr
İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, <ror.org/03a5qrr21>
İlahiyat Fakültesi, Tefsir

Prof. Dr. İsmail ÇALIŞKAN, <https://orcid.org/0000-0003-2899-9111>, iscaliskan@ankara.edu.tr
Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye, <ror.org/01wntqw50>
İlahiyat Fakültesi, Tefsir

Prof. Dr. Merdan GÜNEŞ, <https://orcid.org/0000-0002-2661-0611>, merdan.guenes@uni-osnabrueck.de
Osnabrück Üniversitesi, Osnabrück, Almanya, <ror.org/04qmmjx98>
İslam Teoloji Enstitüsü, Tasavvuf, Kelam ve İslam Psikolojisi

Prof. Dr. Mehmet KALAYCI, <https://orcid.org/0000-0002-9016-3123>, mkalayci@ankara.edu.tr
Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye, <ror.org/01wntqw50>
İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi

Prof. Dr. Sönmez KUTLU, <https://orcid.org/0000-0002-2257-5329>, skutlu@divinity.ankara.edu.tr
Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye, <ror.org/01wntqw50>
İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi

Prof. Dr. Osman AYDINLI, <https://orcid.org/0000-0003-4716-0522>, aydinli@ankara.edu.tr
Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye, <ror.org/01wntqw50>
İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi

Prof. Dr. Erdal BAYKAN, <https://orcid.org/0009-0000-1511-296X>, erdalbaykan@mersin.edu.tr
Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye, <ror.org/04nqdw39>
İslami İlimler Fakültesi, İslam Psikolojisi

Prof. Dr. Muhammed Sadık AKDEMİR, <https://orcid.org/0000-0003-1855-7264>, sadikakdemir@sdu.edu.tr
Suleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, Türkiye, <ror.org/02s8x5a25>
İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi

Doç. Dr. Muhammet ABAY, <https://orcid.org/0000-0002-2209-5069>, abay@marmara.edu.tr
Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, <ror.org/02kswqa67>
İlahiyat Fakültesi, Tefsir

Doç. Dr. Muhammed Enes TOPGÜL, <https://orcid.org/0000-0003-3077-2610>, enes.topgul@marmara.edu.tr
Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, <ror.org/02kswqa67>
İlahiyat Fakültesi, Hadis

Doç. Dr. Muhammed COŞKUN, <https://orcid.org/0000-0001-5613-2182>, muhammed.coskun@marmara.edu.tr
Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, <ror.org/02kswqa67>
İlahiyat Fakültesi, Tefsir

Dr. Öğr. Üyesi Kayrat BELEK, <https://orcid.org/0000-0003-0495-9182>, kairat.belek@manas.edu.kg
Kırgız-Türk Manas Üniversitesi, Bişkek, Kırgızistan, <ror.org/04frf8n21>
Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü

SON OKUMA EDİTÖRLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Murat BAHAR, <https://orcid.org/0000-0001-7694-329X>, mbahar@mehmetakif.edu.tr,
muratbahar25@gmail.com
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
İlahiyat Fakültesi, Tefsir

Arş. Gör. Dr. İbrahim KORHAN, <https://orcid.org/0000-0001-5430-0197>, ibrahimkorhan33@gmail.com
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>
İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi

Arş. Gör. Ahmet GENÇDOĞAN, <https://orcid.org/0000-0001-7111-4978>, agencdogan@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, <ror.org/04xk0dc21>

İlahiyat Fakültesi, Kelam

Öğr. Gör Hüseyin GÜNGÖR, <https://orcid.org/0000-0002-0861-0466>, hgungor@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, ror.org/04xk0dc21
İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı

HAKEM KURULU

Burdur İlahiyat Dergisi, çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanmaktadır. Hakem isimleri gizli tutulmakta ve yayımlanmamaktadır.

YAYINCI

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

MİZANPAJ ve TASARIM

Dr. Öğr. Üyesi Murat BAHAR

KAPAK ve BANNER

Öğr. Gör. Yasemin KAYABAŞI

SOSYAL MEDYA EDİTÖRÜ

Arş. Gör. Kerem Tarık ŞAHİNER

DİZİNLENME BİLGİLERİ

EBSCO / Central & Eastern European Academic Source (CEEAS) (01.01.2022)

MLA / Modern Language Association (09.06.2022)

EBSCO / Humanities International Index Database Coverage List (06.01.2023)

DOAJ / Directory of Open Access Journals (03.10.2023)

ERIH PLUS / European Reference Index for the Humanities and Socian Sciences (17.10.2023)

İNTİHAL İNCELEME

Dergide yayına kabul edilen makaleler en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

- ✓ Burdur İlahiyat Dergisi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi tarafından yayımlanmaktadır.
- ✓ Burdur İlahiyat Dergisi'nde yayımlanan yazıların tüm içerik sorumluluğu yazarlarına aittir.
- ✓ Burdur İlahiyat Dergisi, yılda iki kez yayımlanan (Haziran-Aralık) hakemli bir dergidir.
- ✓ Burdur İlahiyat Dergisi; Din, Felsefe, Tarih öncelikli olmak üzere Sosyal ve Beşeri Bilimler alanlarında yapılan akademik çalışmaları yayımlar
- ✓ Burdur İlahiyat Dergisi, yazarlardan makale değerlendirme ve yayım süreci için herhangi bir ücret talep etmemektedir.
- ✓ Burdur İlahiyat Dergisi'ne yayımlanmak üzere gönderilen makaleler; en az iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik, araştırma notlarında ise en az bir hakemlik değerlendirmesine tabi tutulur.
- ✓ Burdur İlahiyat Dergisi'nin elektronik versiyonu (CC BY NC) açık erişim lisansı ile lisanslanmıştır.

KASIM 2024, BURDUR / TÜRKİYE

BURDUR İLAHİYAT DERGİSİ
BURDUR THEOLOGY JOURNAL

Özel Sayı: Gazze (Kasım 2024) – Special Issue: Gaza (November 2024)

e-ISSN: 2980-2407

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

EDİTÖRDEN | FROM EDITOR

ARAŞTIRMA MAKALELERİ | RESEARCH ARTICLES

Soykırımcıyı Anlamaya Çalışmak: İsrail'in Gazze'ye Uyguladığı Soykırım Bağlamında Psikolojik Bir Çözümleme Denemesi1-25

Trying to Understand the Genocidal: A Psychological Analysis in the Context of İsrail's Genocide Against Gaza

Orhan GÜRSU

İslâm Hukukuna Göre (Gazze'de) Zulüm Altındaki Müslümanlara Yardım Yükümlülüğü26-44

Obligation to Help Persecuted Muslims (in Gaza) According to Islamic Law

İbrahim PAÇACI

Siyonizm, Arz-ı Mev'ûd ve Kur'ân45-55

Zionism, Arz-e Maw'ûd and the Qur'ân

Abdullah TURHAN

Modern Türk Şiirinde Kudüs'ün Ele Alınmasında Miraç'ın ve Peygamber Kıssalarının Yeri56-94

The Place of Miraj and the Stories of the Prophet in the Treatment of Jerusalem as a Theme in Modern Turkish Poetry

Betül ÜNLÜ KOCAKOÇ

Gazze Soykırımı Bağlamında Türkiye'de Yapılan Çalışmaların Bibliyometrik Analizi95-105

Bibliometric Analysis of Studies on the Gaza Genocide in Turkey

Mustafa AKKAYA – Orhan GÜRSU

Hiba Ebu Nada: Bir Edebiyatçının Ölümü Karşılışı106-113

A Writer's Attitude Towards Death: Heba Ebu Nada

Nurefşan BULUT USLU - Pınar Ayşe GİDİŞ

Türk Romanında Kudüs114-130

The Jerusalem in Turkish Novel

Hünkar KARACA YALÇIN

Roger Garaudy'nin Bakış Açısıyla Filistin Meselesi: Varoluşsal Bir Tahlil131-140

The Palestine Issue from Roger Garaudy's Perspective: An Existential Analysis

Erol ÇETİN

الجهود الحديثة في غزة141-157

Gazze'de Hadis Çalışmaları

Hadith Scholarship in Gaza

Nour ALHİLA

ÜMMET FIKHI

Âyetler ve hadisler birlik beraberlik ve dayanışma içerisinde olmanın zaruretine, 'Ümmet' olmanın gerekliliğine birçok açıdan yer vermektedir. Söz konusu nasları kuşatıcı mahiyette olan 'Medine Vesikası' bu itibarla son derece önemlidir. Medine Vesikası, Hz. Peygamber'in (sav), Mekke'den Medine'ye hicretinden sonra Medine'de kurulan İslam Devleti'nin anayasası mesabesinde olmak üzere yazdığı mukavelenâmedir. Zamanın şartları çerçevesinde birçok maddeye yer veren, mahiyeti itibariyle evrensel kaideleri barındıran Medine Vesikası 'Ümmet Fıkhını' ortaya koymakta; Ümmet olmanın somut adımlarını tesis etmektedir.

Bugün tüm Müslümanlara seslenen, Ümmet-i Muhammed'in (sav) her bir parçasının diğerlerine karşı taşıdığı sorumlulukları belirleyen kanunlardan bazıları şunlardır:

"Mü'minler, ağır mâlî mesuliyetler altında bulunan hiçbir Mü'mini yalnız bırakmayacaktır/bırakamaz."

"Hiçbir Mü'min, diğer bir Mü'min aleyhinde antlaşma yapmayacaktır/yapamaz."

"Takva sahibi Mü'minler, kendilerine saldıran, planlar kuran, cürüm, düşmanlık yahut da fesat çıkarma kastı taşıyan kimselere hep birlikte karşı koyacaktır/koymalıdır. Bu kimse onlardan birinin evladı bile olsa hepsinin eli onun aleyhine kalkacaktır/kalkmalıdır."

"Hiçbir Mü'min, bir kâfir için bir Mü'mini öldürmeyecektir/öldüremez."

"Hiçbir Mü'min, diğer bir Mü'min aleyhine hiçbir kâfire yardım etmeyecektir/edemez."

"Allah'ın himayesi tektir; Mü'minlerin en ehemmiyetsizlerinden birinin himayesi, onların hepsi için hüküm ifade edecektir/etmelidir. Zira Mü'minler diğer insanlardan ayrı olarak birbirlerinin kardeşidirler."

"Mü'minlerin himayesi tektir. Hiçbir Mü'min Allah yolunda çıkılan harpte, diğer Mü'minleri hariç tutarak bir sulh antlaşması yapmayacaktır/yapamaz. Bu sulh yapılacaksa ancak Mü'minlerin tamamını kapsayacak şekilde ve adâlet üzere yapılacaktır/yapılmalıdır." {Medine Vesikası}

فقه الأمة

تناولت الآيات والأحاديث النبوية ضرورة الوحدة والتضامن، أي ضرورة أن نكون "أمة" في جوانب عديدة. وفي هذا الصدد، تعتبر "وثيقة المدينة" التي تشمل النصوص المعنية، في غاية الأهمية. وثيقة المدينة المنورة، وهو العقد الذي كتبه النبي صلى الله عليه وسلم دستوراً للدولة الإسلامية التي قامت في المدينة المنورة بعد هجرته من مكة إلى المدينة. ووثيقة المدينة المنورة، التي تتضمن مواد كثيرة في إطار أحوال العصر، وتحتوي بطبيعتها على قواعد عالمية، تكشف عن "فقه الأمة"؛ فهو يحدد الخطوات الملموسة لتصبح أمة.

بعض القوانين التي تخاطب جميع المسلمين اليوم وتحدد مسؤوليات كل جزء من أمة محمد تجاه الآخرين هي كما يلي:

"لا يمكن لأي مؤمن أن يقطع عهداً ضد مؤمن آخر."

"يجب على المؤمنين الأتقياء أن يقاوموا متحدين أولئك الذين يهاجمونهم، ويخططون، ويعتزمون التسبب في الجريمة أو العداوة أو الأذى. وحتى لو كان هذا الشخص ابن أحدكم، فسترفع عليه أيديهم جميعاً."

"لا يستطيع مؤمن أن يقتل مؤمناً من أجل كافر."

"لا يستطيع مؤمن أن ينصر كافرًا على مؤمن آخر."

"ذمة الله واحدة. إن حماية واحد من أقل المؤمنين تأثيراً عليهم جميعاً. لأن المؤمنين بعضهم إخوة لبعض دون الناس."

"إن للمؤمنين حماية واحدة. ولن يستطيع أي مؤمن أن يعقد اتفاق سلام دون غيره من المؤمنين أثناء

حرب في سبيل الله. "إذا كان لهذا السلام أن يتم، فيجب أن يتم فقط بطريقة تشمل جميع المؤمنين

وتكون عادلة." {وثيقة المدينة المنورة}

محرر العدد الخاص بغزة

Dr. Murat BAHAR

مترجم إلى العربية

Dr. Yasir OSMANOĞLU

UMMAH FIQH

The verses and hadiths give place to the necessity of being in unity and solidarity and the necessity of being an ‘Ummah’ in many aspects. The ‘Constitution of Medina’, which encompasses the aforementioned texts (naşş), is extremely important in this respect. The Constitution of Medina is a contract dictated by the Prophet Muhammad (peace be upon him) to be the constitution of the Islamic State established in Madinah after his migration from Mecca to Medina. The Constitution of Medina, which includes many articles within the framework of the conditions of the time and contains universal principles in terms of its nature, reveals the ‘Ummah Fiqh’ and establishes the concrete steps of being an Ummah.

Some of the laws that address all Muslims today and determine the responsibilities of each part of the Ummah of Muhammad towards others are as follows:

“Believers will not/can not leave any believer alone who is under heavy financial burdens.”

“No believer will/can make a treaty against another believer.”

“The pious believers will/should collectively oppose anyone who attacks them, who plots against them, who intends to commit crime, enmity or mischief. Even if he is the son of one of them, all of them will/should raise their hands against him.”

“No believer shall kill a believer for a infidel.”

“No believer will/can help a infidel against another believer.”

“Allah’s protection is one; the protection of one of the least of the believers will/should apply to all of them. This is because the believers are brothers to each other apart from other people.”

“The protection of the believers is one. No believer will/can make a peace treaty excluding other believers in a war in the way of Allah. If this settlement is to be made, it will/should only be made in a way that is inclusive of all the believers and with justice.” [The Constitution of Medina]

*Gaza Special Issue Editor
Asst. Prof. Murat BAHAR*

*Translated into English
Asst. Prof. Ibrahim KORHAN*

BURDUR İLAHİYAT DERGİSİ

Burdur Theology Journal

(Kasım / November 2024) Özel Sayı: Gazze | e-ISSN: 2980-2407

Soykırımcıyı Anlamaya Çalışmak: İsrail'in Gazze'ye Uyguladığı Soykırım Bağlamında Psikolojik Bir Çözümleme Denemesi

Trying to Understand the Genocidal: A Psychological Analysis in the Context of Israel's Genocide
Against Gaza

Orhan GÜRSU

<https://orcid.org/0000-0002-7478-371X>
orhangursu1@gmail.com

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi | <https://ror.org/04xk0dc21>
Prof. Dr., İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi, Burdur, Türkiye

Prof. Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Faculty of Theology, Psychology of Religion, Burdur, Türkiye

Atıf | Cites As

Gürsu, Orhan. "Soykırımcıyı Anlamaya Çalışmak: İsrail'in Gazze'ye Uyguladığı Soykırım Bağlamında Psikolojik Bir Çözümleme Denemesi". *Burdur İlahiyat Dergisi* Özel Sayı: Gazze (Kasım 2024), 1-25.
<https://doi.org/10.59932/burdurilahiyat.1575680>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü/Article Types	: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Received	: 29 Ekim/October 2024
Kabul Tarihi/Accepted	: 29 Kasım/November 2024
Yayın Tarihi/Published	: 30 Kasım/November 2024

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Orhan GÜRSU.

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / The author(s) has no conflict of interest to declare.

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. / The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Etik Bildirim/Complaints: ifd@mehmetakif.edu.tr

Telif Hakkı & Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Trying to Understand the Genocidal: A Psychological Analysis in the Context of Israel's Genocide Against Gaza

Abstract

The phenomenon of genocide, defined as a crime against humanity, has been observed throughout history and is characterised by the use of disproportionate violence and brutality. It can be predicted that genocides will not end if the world order continues in this way. Therefore, it is imperative to gain a deeper understanding of genocide and the perpetrators of genocide in order to reduce these wars based on violence and brutality. Can we identify a specific identity that predisposes large groups or nations to commit genocide? If so, what are the characteristics of these violent communities? Can the origins of the sense of brutality of these violent communities be psychologically uncovered and analyzed? It should be noted that this study does not claim to provide definitive answers to all the questions that have been posed. Nevertheless, it appears feasible, though only to a limited extent, to examine and assess genocide and its manifestations within a more specialized and specific context. It is therefore evident that it would be more advantageous for humanity to address and analyse a genocide that is currently taking place and that has been observed by all. The ongoing Palestinian genocide, which has been systematically implemented by the Israeli state since 1948, reached its zenith in Gaza on 7 October 2023. It is crucial to understand how a systematic genocide that has been ongoing for nearly 76 years is attempted to be legitimised. Based on this information, the objective of this study is to elucidate on what grounds the genocidal state of Israel commits genocide and what characteristics this violent Zionist community, based on religion and race, has. While analysing the study, it will also be explained how the characteristic features of Israel have been shaped in the historical process.

The study, which was designed in the style of a compilation, first addressed the genocide and the causes of genocide, before turning to an examination of the psychological reasons for the implementation of genocide in the specific case of the Zionist state of Israel. In this regard, the initial step is to present the information on how the Jewish personality is included in the Qur'an and Hadiths. Subsequently, the origins of the tendency to violence in the Jews are examined, with particular attention to the psychology of chosenness, narcissism and collective narcissism, the psychology of victimhood, chosen trauma, the presence of a pathological leader, exile, homelessness, oppression and slavery psychology, and the tendency to violence in Jews and pathological god imaginations. These factors are identified as being of particular significance in this context. It can be concluded that the presence of sick thoughts based on mythological elements, such as the perception of being God's chosen community, the belief that the promised land, including Palestine, was bestowed upon them by God, the conviction that all and any created entity exists for the benefit of the Jewish community, and the assumption that they can be slaughtered when necessary, serve to elucidate a genocidal picture. The world is bearing witness to the destruction of an innocent nation at the hands of Zionist ideology, which offers a multitude of irrational justifications, including those of chosenness, the promised land, and the transfer plan. In the current global context, where people are passive spectators, where the rule of law is absent, and where genocide is observed with indifference, it is evident that there is a need for care, indifference, and compassion to be exercised as much as possible.

Keywords: Genocide, Israel, Gaza, Psychology, Analysis.

Soykırımcıyı Anlamaya Çalışmak: İsrail'in Gazze'ye Uyguladığı Soykırım Bağlamında Psikolojik Bir Çözümleme Denemesi

Öz

Bir insanlık suçu olan, orantısız şiddet ve vahşete dayanan soykırım olgusu tarih boyunca karşımıza çıkmıştır. Dünya düzeni bu şekilde devam ettiği takdirde soykırımların bitmeyeceği öngörülebilir. Bu nedenle soykırımı ve soykırımcıyı anlamak şiddet ve vahşete dayalı bu savaşların bir nebze de olsa azalması için bir gerekliliktir. Soykırım uygulayan büyük gruplar ya da uluslar için buna yatkın belli bir kimlikten söz edebilir miyiz? Eğer öyleyse şiddet eğilimli bu toplulukların karakteristik özellikleri nelerdir? Şiddete dayanan bu toplulukların sahip oldukları vahşet duygusunun kökenleri psikolojik anlamda ortaya çıkarılıp analiz edilebilir mi? Bu çalışmanın sıraladığımız soruların tamamına cevap vermek gibi bir iddiası yoktur. Ancak soykırımı ve soykırımcıyı daha özel, spesifik bir bağlamda ele alıp değerlendirmek kısmen de olsa mümkün gözükmektedir. Bu nedenle günümüzde yaşanan ve herkesin şahitlik ettiği bir soykırımı ele alıp incelemenin insanlık için daha faydalı olacağı aşikârdır. Terör devleti İsrail'in 1948'den beri sistematik olarak uyguladığı ve hâlihazırda devam eden Filistin soykırımı 7 Ekim 2023'te Gazze özelinde zirveye çıkmıştır. Bu bağlamda yaklaşık 76 yıldır süregelen sistematik bir soykırımın nasıl meşrulaştırılmaya çalışıldığının bilinmesi önem taşımaktadır. Bu bilgilerden hareketle bu çalışmanın amacı soykırım uygulayan İsrail devletinin soykırımı hangi gerekçelerle işlediğini, şiddet eğilimli bir din ve ırk esasına dayanan Siyonist topluluğun hangi özelliklere sahip olduğunu ortaya koymaya çalışmaktır. Analiz çalışması yapılırken İsrail'in karakteristik özelliklerinin tarihsel süreç içerisinde nasıl biçimlendiği de aktarılacaktır.

Derleme tarzında dizayn edilen çalışmada sırasıyla soykırım ve soykırımın nedenleri işlendikten sonra soykırım uygulamanın psikolojik nedenleri Siyonist İsrail devleti özelinde ele alınıp incelenmiştir. Bu doğrultuda öncelikle Kur'an ve hadislerde Yahudi kişiliğinin nasıl yer aldığı bilgisine yer verilmiştir. Yahudilerdeki şiddet eğiliminin kökenlerinde; seçilmişlik psikolojisi, narsisizm ve kolektif narsisizm, mağduriyet psikolojisi, seçilmiş travma, patolojik liderin varlığı, sürgün, yersiz yurtsuzluk, ezilmişlik ve kölelik psikolojisi, şiddet eğilimi ile patolojik tanrı tasavvurlarının önemli birer etken olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak kendilerini Tanrı'nın seçilmiş topluluğu olarak görmek, Tanrı tarafından kendilerine Filistin'inde içinde bulunduğu vaat edilmiş toprakların verildiğini düşünmek,

yaratılan her şey ve herkesin Yahudi topluluğuna hizmet etmek için var olduğu ve gerektiğinde bunların katledilebileceğine inanmak gibi mitolojik öğelere dayanan hastalıklı düşüncelerin bir soykırımcı tablosunu da netleştirmede etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Seçilmişlik, vaat edilmiş topraklar, transfer planı gibi onlarca akıl dışı gerekçelerle Siyonist ideoloji tarafından masum bir milletin yok edilmesine tüm dünya tanıklık etmektedir. İnsanların pasif seyirciyi oynadığı, hiçbir hukuk kuralının işlemediği, soykırımın sessizce izlendiği günümüz dünyasında umursamaya, kayıtsız kalmamaya ve merhamete olabildiğince ihtiyaç olduğu aşikardır.

Anahtar Kelimeler: Soykırım, İsrail, Gazze, Psikoloji, Analiz.

*Soykırım şehitlerine
Gettolardaki isyancılara
Ormanlardaki partizanlara
Kamplardaki ayaklanmacılara
Direniş savaşçılara
Müttefik güçleri askerlerine
Kardeşlerimizi felaketlerden kurtaranlara
Kaderi göçebelik olan cesurlara
Sonsuzluğa*

Giriş

Yukarıdaki ithaf yazısı Kudüs Yad Va-shem müzesindeki (soykırım müzesi) bir yazıttan alınmıştır.¹ Holokost'tan sonra Yahudilerin bir daha böylesi bir insanlık dışı katliamın yaşamaması, Holokost'un daima hatırlanması için yazılan yazıt bugünlerde Siyonist rejimin Gazze'ye uyguladığı soykırımı hatırlatması açısından oldukça manidar görünüyor. Kimlik ya da inanç adına öldürmek yeni bir olgu değildir. Tarihsel süreç boyunca insanın insana yaptığı soykırımlarda bu olguya rastlamak mümkündür. Volkan'a göre² çeşitli politik sistemler var oldukça kimlik meseleleri karmaşıklığını korumaya devam edecektir. Volkan,³ Bu nedenle barış dolu bir dünya hayalinin yanılsama olduğunu gelecekte de geniş grupların diğer gruptaki insanları aşağılamaya, sakat bırakmaya, öldürmeye yani soykırım uygulamaya devam edeceklerini dile getirmektedir. Volkan'ın da dediği gibi eğer soykırımlar devam edecekse soykırımın tabiatını, nedenlerini ve önlemenin yollarını araştırmanın yanı sıra soykırımı, soykırımcıyı anlamaya çalışmak bir zorunluluk haline gelmektedir.

Woolf ve Hulsizer'e⁴ göre insanlar farklı geçmişlere sahip çeşitli kültürler içinde gelişir ve yaşarlar. Kimliğimiz ve dünyaya dair algılarımız kültürümüz tarafından şekillenir. Aslına bakılırsa, ahlakla ya da kişilerarası ilişkilerle ilgili olarak neyin normatif olduğuna dair anlayışımız, sosyokültürel bağlamımız tarafından şekillendirilir. Peki "şiddet kültürü" olarak

¹ Akt. Michael Walzer, *Haklı Savaş Haksız Savaş: Tarihten Örneklerle Desteklenmiş Ahlaki Bir Tez* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2017): 1.

² Vamık D. Volkan, *Kimlik Adına Öldürmek: Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir inceleme* (İstanbul: Everest yayınları, 2009): 7.

³ Volkan, *Kimlik Adına Öldürmek: Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir inceleme*, 7.

⁴ Woolf, Linda M., ve Michael R. Hulsizer. "Psychosocial Roots of Genocide: Risk, Prevention, and Intervention." *Journal of Genocide Research* 7.1 (2005): 101-128.

tanımlanabilecek bir toplumdaki söz edebilir miyiz? Edebilsek bu toplumun temel özellikleri nelerdir? Woolf ve Hulsizer,⁵ bu kültürlerde üç ortak kalıp özellik olduğunu öne sürmektedir:

- a. Saldırganlığın normatif bir problem çözme becerisi olarak kullanılması
- b. Algılanan tehdit yönelimli antipati varsayımına dayanan bir çatışma yönelimi
- c. Önyargının uzun vadeli kurumsallaştırılması ve kültürel çeşitliliğin kabul edilmemesi de dâhil olmak üzere insanlıktan çıkarmaya dayanan bir üstünlük ideolojisi.

Siyonist İsrail devleti eliyle Gazze'de işlenen soykırımda yukarıda sıralanan maddelerin tamamının geçerli olduğunu söylemek mümkündür: Normatif yani dinî metinlere dayanan ve tartışma kabul etmeyen Arz-ı Mev'ud hayali, bu hayalin önünde duran en büyük engel olarak Filistin halkının görülmesi ve kutsal kitaba dayandırılan seçilmişlik inancı.⁶ Elbette soykırım işleyen Siyonist zihniyeti bu üç madde ile sınırlamak yeterli olmayacaktır. Bu çalışmanın amacı, Siyonist İsrail hükümetinin Gazze'de işlediği soykırımı hangi psikolojik saiklerle gerçekleştirdiğini ve böylelikle 1948'den beri süren haksız savaşı nasıl haklılaştırmaya çalıştığını analiz etmektir. Derleme tarzında dizayn edilen çalışmada öncelikle soykırımın ne olduğu ve soykırımın nedenleri işlendikten sonra soykırım yapmanın psikolojik nedenleri Siyonist İsrail devleti özelinde ele alınıp incelenmiştir.

1. Soykırım Nedir?

Latince de "genocide" şeklinde ifadesini bulan soykırım kavramı, Latince "genos" (ırk, ulus, kabile; race, nation, tribe) ve "cide" (öldürmek; killing) sözcüklerinin bir araya getirilmesinden türetilmiştir.⁷ Birleşmiş Milletler Soykırım Konvansiyonu tarafından 1948'de kabul edilen ve 1951 yılında yürürlüğe giren soykırım tanımı şu şekilde yapılmıştır: "Bir ulusal, etnik, ırksal ya da dini grubu tamamıyla ya da kısmen yok etme amacı ile işlenen aşağıdaki fiillerden herhangi birinin olması":

- Grup mensuplarını öldürmek
- Grup mensuplarına fiziki ya da zihni olarak ciddi zarar vermek
- Gruba onu kısmen ya da tamamen fiziksel olarak yok edeceği hesaplanan yaşam koşulları dayatmak
- Grup içinde doğumları önleyecek önlemler uygulamak
- Grubun çocuklarını alıp başka bir gruba vermek.

Tanımda sıralanan özelliklerden bir veya daha fazlasının oluşması durumunda soykırım suçunun gerçekleştiğinin varsayılacağı öne sürülmektedir.⁸

⁵ Woolf ve Hulsizer. "Psychosocial Roots of Genocide: Risk, Prevention, and Intervention.", 101-128.

⁶ Orhan Gürsu, "Kötülüğün Sıradanlaştırılması: Gazze Soykırımı Bağlamında Psikolojik Bir Analiz." *Burdur İlahiyat Dergisi* 8 (2024): 130-149.

⁷ Ozan Değer, "Soykırım Suçu ve Devletin Sorumluluğu: Uluslararası Adalet Divanı'nın Bosna-Hersek ve Sırbistan-Karadağ Kararı." *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 6.22 (2009): 61-95.

⁸ United Nations, Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. *United Nations General Assembly Resolution 260*, (December 9, 1948). https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf (Erişim Tarihi: 07.05.2024).

Tanımdan da anlaşılacağı üzere soykırım, bir ulusun tüm üyelerinin kitlesel öldürülmesiyle gerçekleştirildiği durumlar dışında, mutlaka bir ulusun derhal yok edilmesi anlamına gelmez. Daha ziyade, grupları yok etmek amacıyla, ulusal grupların yaşamının ana temellerinin yok edilmesini amaçlayan farklı eylemlerin koordineli bir planını ifade etmek amaçlanmaktadır. Böyle bir planın amacı, ulusal grupların siyasi ve sosyal kurumlarının, kültürünün, dilinin, ulusal duygularının, dininin ve ekonomik varlığının parçalanması ve kişisel güvenlik, özgürlük, sağlık, onur ve sosyal hakların yok edilmesi olacaktır.⁹

2. Soykırımın Nedenleri

Soykırım çok yönlü bir vahşet olup çoğunlukla diğer insan gruplarına karşı tutumlarını adım adım değiştiren, normal, sevgi dolu ailelere sahip sıradan insanlar tarafından gerçekleştirilir. Soykırım sürecinin uzun süren bir beyin yıkama ve insanlıktan çıkarma süreci olduğu söylenebilir. Dolayısıyla soykırım, bir ulusun tüm üyelerinin kitlesel öldürülmesiyle gerçekleştirildiği durumlar dışında, mutlaka bir ulusun derhal yok edilmesi anlamına gelmemektedir. Geniş bir zamana yayılan ve sistematik bir şekilde yok edilmesi amaçlanan dış grubun siyasi ve sosyal kurumlarının, kültürünün, dilinin, ulusal duygularının, dininin ve ekonomik varlığının parçalanması ve kişisel güvenlik, özgürlük, sağlık, onur ve sosyal hakların yok edilmesi şeklinde de tezahür edebilmektedir. Bu bağlamda soykırım yalnızca yaşamdan yoksun bırakma olarak değil, aynı zamanda bir grup insanın hayatta kalma ve kimliklerini koruma araçlarından yoksun bırakılması olarak da değerlendirilmelidir.¹⁰ Soykırım teorisyenleri soykırımın nedenlerine ve ortaya çıkış şekline yönelik farklı teoriler geliştirmişlerdir.¹¹ Alan uzmanlarına göre fiziksel, politik, sosyal, kültürel, ekonomik, biyolojik, dinî ve ahlaki nedenlerden kaynaklanan soykırımlardan söz edilebilmektedir.¹²

Öte yandan yirminci yüzyılın büyük soykırımlarının tümü çatışma ve savaş geçmişiyle sahip saldırgan devletler tarafından veya devletler bünyesinde işlenmiştir.¹³ Yahudilerde olduğu gibi saldırganlık geçmişi olan kültürler ve özellikle şiddeti yücelten kültürler, şiddetin birçok biçimini sürdürme konusunda büyük risk altındadır. Hatta Volkan'a¹⁴ göre Yahudilerde Holokost sonrasında olduğu gibi "büyük bir grupta utanç, aşağılanma, çaresizlik duyguları ve yas tutma zorluğuna yol açan kitlesel bir trajedinin ortak zihinsel imgesi, onlarca hatta yüzlerce yıl sonra insanların kimlik adına kasten çıkarttıkları cehennem yangınlarını körükleyebilir". Günümüzde Gazze'de binlerce bebek ve çocuğun haksız yere öldürülmesi karşısında İsrail vatandaşlarının

⁹ Aleksandra Matulewska ve Gwiazdowicz Dariusz J. "In Quest of Genocide Understanding: Multiple Faces of Genocide." *International Journal for the Semiotics of Law-Revue internationale de Sémiotique juridique* 35.4 (2022): 1425-1443.

¹⁰ Bilal Süslü, "Soykırım Yasağı Normunun Yaşam Döngüsü: Aktörler, Motivasyonlar ve Mekanizmalar." *Uluslararası Suçlar ve Tarih* 24 (2023): 83-103.

¹¹ Gregory Stanton, *Eight Stages of Genocide*, Genocide Watch, https://holocausteducation.nl/images/Lesmateriaal/p_genocide_8stages.pdf (1998). (Erişim Tarihi: 03.07.2024); Ervin Staub, *The Roots And Prevention of Genocide and Related Mass Violence*. *Zygon*, 47(4), (2012), 821-842.

1989; Stephen Reicher, S. Alexander Haslam, and Rakshi Rath. "Making a Virtue of Evil: A Five-Step Social Identity Model of the Development of Collective Hate." *Social and Personality Psychology Compass* 2.3 (2008): 1313-1344.

¹² Gregory Stanton, *Eight Stages of Genocide*, Genocide Watch, 1; Ervin Staub, *The roots of evil: The origins of genocide and other group violence*, 23.

¹³ Ervin Staub, "The Roots and Prevention of Genocide and Related Mass Violence", 821-842.

¹⁴ Volkan, *Kimlik Adına Öldürmek: Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir inceleme*, 6.

savunma aracı olarak geçmişte kendilerine reva görülen trajediye sığınmaları ve uyguladıkları soykırımı haklılaştırmaya çalışmaları bu durumu özetler mahiyettedir.

Son dönemlerde soykırım nedenlerine yönelik kafa yoran bazı bilim insanları aydınlanmanın da başlı başına bir soykırım nedeni olabileceğini ileri sürmektedirler. Örneğin Freeman gibi teorisyenler kendisi için aydınlanmış bir halkın barbarlığa dönüşünün soykırım şeklinde tezahür edebildiğini savunurlar.¹⁵ Başka bir ifadeyle modern, aydınlanmış ve gelişmiş bir ulusun sapkınlığı soykırımı dönüştürmektedir. Buna göre aydınlanma bizatihi soykırımın asıl müsebbibidir. Öyle ki insanın özgürleşmesi ve rasyonelliği olan aydınlanma idealleri, insanları doğadan uzaklaştırmış ve insanların doğayı ve dolayısıyla diğer insanları da kontrol etmek istemesiyle sonuçlanmıştır. Bauman,¹⁶ aydınlanmadan bu yana bir halkın yok edilmesinin mükemmel bir toplum kurmaya hizmet ettiğini ileri sürmektedir. Aydınlanma, devlet mühendisliği yoluyla daha iyi bir topluma yönelik evrimsel bir gelişmeye olan inancı da beraberinde getirmiştir. Aydınlanmış dünyada bir devlet; tasarlayarak, ekip biçerek ve yabancı otları zehirleyerek harika bir ütopyaya dönüşebilir. Böylelikle her şeyin, hatta bir ırkın ve onun karakterinin bile ölçülebileceği ve sınıflandırılabilirliği modern bir fikir ortaya çıkar.¹⁷ Irkların bu şekilde sınıflandırılması, sürekli olarak geliştirilebilen bir toplum şeklindeki modern fikirle birleştiğinde, en güçlü olanın hayatta kalması yönündeki sosyal-Darvinist fikirlere yol açmaktadır.¹⁸

Literatürde kitlesel vahşeti, şiddeti teşvik eden ve soykırımı vardırıan ideolojik faktörlerin çeşitliliğine değinilmektedir. Oldukça dağınık olan ve geniş bir yelpazeye yayılan nedenler arasında milliyetçi mitler, anlatılar, nefret propagandası, kimlikler, saflık, ırkçılık, devrimci vizyonlar, günah keçisi ilan etme, militarizm, ahlaki dışlama, ütopyalar ve kutsala dayandırılan inançlar yer almaktadır. Sıraladığımız bu unsurlar ve daha fazlası, vahşeti çevreleyen ideolojik yapbozun potansiyel parçaları olarak öne sürülmektedir.¹⁹

Soykırımı yönelik sıraladığımız tüm bu nedenler elbette hiçbir zaman toplu katliamı, şiddeti hasılı soykırımı haklı çıkaramaz. Ancak 2024 yılında tüm dünyanın gözleri önünde işlenen bir insanlık suçunu, soykırımı anlamadan da geçemeyiz. İsrail tarafından uygulanan ve şimdilik Gazze'yle sınırlı kalan soykırımı ve bu soykırımı uygulayan topyekûn bir milleti yani İsrail'i anlamaya çalışmanın yollarından biride modern psikoloji verilerinden geçmektedir. Çalışmanın bu aşamasından itibaren insanlık dışı olarak görülen soykırım kavramına odaklanılacak ve soykırımı uygulayan İsrail'in hangi psikolojik saiklerle hareket ettiği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

3. Soykırımcının Psikolojisi

Yahudi cemaati Holokost'tan sonra kültürünü ve kimliğini sürdürmek için kolektif hafızasını geliştirmeye çalışmış, bu amaçlarını gerçekleştirmek için Yahudilere özgü bir karakter yapısını benimsemiştir. Bu yapı, bir taraftan kendini kirlenmiş ve çaresiz olarak tanımlarken diğer

¹⁵ Michael Freeman, "Genocide, Civilization and Modernity." *The Criminology of War*. Routledge, (2017), 213-229.

¹⁶ Zygmunt Bauman, *Modernite ve Holocaust*. İstanbul: Alfa Yayınevi, 2022, 120.

¹⁷ Zygmunt Bauman, *Modernite ve Holocaust*, 39,115.

¹⁸ Maritz, Dominique. "What Are The Main Causes of Genocide?." *E-International Relations Students* (2012). <https://www.e-ir.info/2012/07/12/what-are-the-main-causes-of-genocide/> (Erişim Tarihi: 05.05.2024)

¹⁹ Maynard Leader, Jonathan. "Rethinking the Role of İdeology in Mass Atrocities." *Terrorism and Political Violence* 26.5 (2014): 821-841.

taftan onarıcı ve toplumsal açıdan faydalı eylemlere inanmayı da içermektedir. Bu psikolojik konfigürasyon, Yahudi çocuklarının çoğunda bulunur ve trajik bir tarihin anısıyla birlikte toplumun umutlarını taşır. Bu iki motif, Yahudi karakterine özgü nitelikleri yansıtır. Yahudi cemaati, bu nitelikleri taşıyan kişilere benzer şekilde kendini ifade eden ve yaşayan bir topluluk olmayı hedeflemiştir.²⁰

Kolektif travma, bir grubun tarihinde, yalnızca doğrudan olaya dâhil olan kişiler üzerinde değil, aynı zamanda tüm topluluklar ve hatta travmatik olaydan sonraki nesiller üzerinde de derin ve kalıcı bir etkiye sahip olan, dünyayı sarsan bir olaydır. Yahudilerdeki tarihsel travmanın çağdaş gruplar arası ilişkiler üzerindeki uzun vadeli etkisini hem mağdur hem de fail perspektifinden anlamak gerekmektedir. İnsanların kendi gruplarının geçmişteki mağduriyetlerini ve suçlarını tehdit veya meydan okuma olarak farklı şekilde değerlendirdikleri ileri sürülmektedir.²¹ Gruplar arası şiddet hem mağdurlar hem de failer için -(çok) farklı şekillerde olsa da- sıklıkla kolektif travmaya neden olur. Gittikçe artan sayıda araştırma, kolektif travmanın etkilerinin geçmişten günümüze kadar uzanabileceğini ve mevcut grup üyeleri doğmadan önce bile meydana gelen kolektif zarar anılarının günümüzde de gruplar arası ilişkileri etkilemeye devam ettiğini ortaya çıkarmıştır. Mağdurlar için kolektif acı, sürekli bir korku duygusunu ve grup hassasiyetini teşvik edebilir ve tehdit işaretlerine karşı uyanıklıkları artırabilir.²² Failer için kolektif zarar verme, grubun ahlaki imajına ve kimliğine doğrudan bir tehdit oluşturur. Bu yönüyle mağdur ya da failin tarihsel anlamda kimliğinde geçirdiği değişimler ya da kalıcı hale gelen karakter özelliklerinin bilinmesi elzemdir. Belirgin bir Yahudi kimliğinden söz edilecekse bu kimliğin tarihsel süreçte nasıl ortaya çıktığını anlamaya çalışmak, mağdur ve fail olan Yahudilerin şiddet görmeleri ve şiddet uygulamalarının arka planında yatan verilerin analiz edilmesinde önem taşımaktadır.

3.1. Kur'an ve Hadislerde Yahudi Kişiliği

Müslümanlar açısından Yahudi karakteri; şiddet üzerine kurulmuş bir dine dayanan hem zulmeden hem de zulme maruz kalan ve bu nedenle sürekli şiddet barındıran bir kimlik olarak karşımıza çıkar. Nitekim Yahudilere ait kutsal metinlerin büyük bir kısmı bu şiddete ya tanıklık eder ya da doğrudan şiddete rehberlik eder. Dolayısıyla Yahudi karakterinde şiddet içerikli kutsal metinlerin ve tarihin Yahudi toplumunun bilinç yapısında arketipsel bir rol üstlendiğini görmek mümkündür. Öyle ki şiddet Yahudilerin kolektif bilinçaltında yer alan bir arketip olarak oldukça önemli rol oynamaktadır.²³

Kur'an'da "insanların çoğu", "inkârcıların çoğu", "müşriklerin çoğu", "önceki kavimlerin çoğu" ve "ehl-i kitabın çoğu" şeklindeki ifadelerde yer alan olumsuz davranış ve karakter özelliklerinin çoğunlukla Yahudilere yönelik olduğu dile getirilmektedir.²⁴ Kur'an-ı

²⁰ Stanley Rosenman ve Handelsman Irving. "The Collective Past, Group psychology and Personal Narrative: Shaping Jewish Identity by Memoirs of the Holocaust." *The American Journal of Psychoanalysis* 50 (1990): 151-170.

²¹ Mengyao Li, Bernhard Leidner ve Silvia Fernandez-Campos. "Stepping into Perpetrators' Shoes: How Ingroup Transgressions and Victimization Shape Support for Retributive Justice Through Perspective-Taking with Perpetrators." *Personality and Social Psychology Bulletin* 46.3 (2020): 424-438.

²² Mengyao Li, , et al. "From Threat to Challenge: Understanding the Impact of Historical Collective Trauma on Contemporary Intergroup Conflict." *Perspectives on Psychological Science* 18.1 (2023): 190-209.

²³ Cengiz Batuk, "Tanrı'nın Asi Çocukları: Zalimlik ve Mazlumluk Arasında Şiddet Sarmalındaki Yahudiler." *Milel ve Nihal* 5.1 (2008): 157-187.

²⁴ Burhan Çonkor, "Bazı Olumsuz Karakterlerin Yahudi ve Hıristiyanların Çoğuna Nispet Edildiği Ayetler." *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20 (2019): 305-334.

Kerim, dünya üzerinde birçok kavim gelip geçmiş olmasına rağmen en çok Yahudiler hakkında uyarıda bulunmuş ve genel özellikleri hakkında bilgi vermiştir. Öyle ki ayetlerin nerdeyse üçte ikisi Yahudiler hakkındadır.²⁵ Kur'an'a göre Yahudilerin karakteristik özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür: Yahudiler verdikleri sözleri yerine getirmezler (Bakara, 27,100), kıskanç ve hasettirler (Bakara, 109), kendilerine bahşedilen nimetlere nankörlük ederler (Bakara, 61), Allah'a iman etmekten yüz çevirmişlerdir (Araf, 138), aslında korkak bir tabiata sahiptirler (Maide, 54; Nisa, 77), kibirlidirler (Bakara, 80, 111), ölmek istemezler (Bakara, 96), diğer insanları küçümser ve alay ederler (Bakara, 14-16), diğer inanç ve dinlere saygı göstermezler (Maide, 82) ve kindardırlar (Al-i İmran, 119).²⁶

Kur'an'da Yahudilerin eleştirilen diğer yönleri arasında; inkârcılıkları, fasıklıkları (İlahî emirlere isyan ve muhalefet etmeleri), gerçeği gizleyerek hakkı batıla karıştırmaları, güvenilir olmamaları, kitaplarını tahrif etmeleri, peygamberlerini öldürmeleri, haksız yere öldürme ve aşırılıkları, azgınlık ve küfürleri, inananları dinden döndürmeye çalışmaları, İlahî hükümleri dikkate almamaları, kötülük ve haram işlemede ısrar etmeleri gibi niteliklerin yer aldığı görülmektedir.²⁷ Kur'an'ın sıraladığı bu olumsuz karakter özelliklerine sahip Yahudiler, atalarının yanlışlarından dönmemeleri, ısrarcı olmaları ve sahip oldukları kötü ahlaktan vazgeçmemeleri nedeniyle lanetlenmişlerdir.²⁸

Aslında olumsuz Yahudi karakterini ortaya koymaya yönelik kaynaklar sadece Kur'an'la sınırlı değildir. Hıristiyanların kutsal kitabı Yeni Ahit de Yahudi karakterine yönelik çeşitli olumsuz ifadeler yer vermektedir. Buna göre Yahudiler; kibirli, inatçı, güvenilmez, ikiyüzlü ve vefasız, parayı çok seven, söz dinlemeyen, isyankâr, anlayışları eksik, kendi düzenlerini sürdürmek için suçsuz birilerine zarar verebilecek bir millet olarak tanımlanmışlardır.²⁹

Öte yandan sahih hadis kaynaklarında yer alan ifadeleri doğrultusunda Hz. Muhammed'in (a.s.) de Yahudilerin karakteristik özelliklerini çoğunlukla olumsuz şekilde dile getirdiğine şahit oluyoruz. Buna göre Yahudiler; insanlara eziyet eden, kötü ahlak sahibi, yalancı ve iftiracı, kendi kutsal kitaplarındaki bilgileri gizleyen, kitaplarında yer alan emirleri uygulamayan ve hatta kendi kitaplarını tahrif eden, kendilerini üstün gören, Müslümanlara karşı kötü niyet besleyen ve onlarla alay eden, inkârcı bir topluluktur.³⁰

3.2. Biz ve Onlar (Seçilmişlik Psikolojisi, Narsisizmin ve Kolektif Narsisizm)

Kimlik kavramı; bir şeyin ne olduğunu, kim olduğunu, kendisini nasıl tanımladığını, başkalarından kendisini nasıl ayırt ettiğini, benzerleri ile nasıl benzeşim kurduğunu ve sonuçta başkaları tarafından nasıl tanımlandığını ifade etmek için kullanılır. Bu yönüyle kimliğin, aidiyet hissedilen grup ile bu grubun değerleri ve amaçları üzerinden diğerlerini ötekileştiren böylelikle

²⁵ Burhan Çonkor, "Bazı Olumsuz Karakterlerin Yahudi ve Hıristiyanların Çoğuna Nispet Edildiği Ayetler.", 305-334.

²⁶ Sümeyye Alî Jaber. Kur'an-ı Kerim'de Yahudilerin Özellikleri. *Fikriyat dergisi*, (2023). <https://www.fikriyat.com/galeri/islam/kuran-i-kerimde-yahudilerin-ozellikleri> (Erişim Tarihi: 07.05.2024).

²⁷ Burhan Çonkor, "Bazı Olumsuz Karakterlerin Yahudi ve Hıristiyanların Çoğuna Nispet Edildiği Ayetler.", 305-334.

²⁸ Burhan Çonkor, "Bazı Olumsuz Karakterlerin Yahudi ve Hıristiyanların Çoğuna Nispet Edildiği Ayetler.", 305-334.

²⁹ Ömer Faruk Araz, "Yeni Ahit'te ve Kur'an-ı Kerim'deki Yahudilere Yöneltilen Eleştirilerin Analizi." *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 7.2 (2021): 791-833.

³⁰ Osman Gökmen, *Hadislerde Yahudilerin Özellikleri (Sahih-i Buhari ve Sahih-i Müslim özelinde)*. MS thesis. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

sınıfsal, dinsel, ideolojik vb. çatışmaları belirginleştiren bir içeriğe sahip olduğu çıkarımını da yapmak mümkündür.³¹

Kimlik oluşturma bireysel düzeyde olabileceği gibi sosyal, kolektif, toplumsal düzeyde de gerçekleşebilmektedir. Sosyal kimlikler, toplumsal hareketlere katılımı motive eden merkezî yapılarıdır. Çok sayıda araştırma, insanların ilgili gruplarla özdeşleştiklerinde örgütlü, kolektif eylem biçimlerine katılacaklarını göstermektedir.³² Kolektif kimlik ideolojik, etnik ya da dinsel benlikler üzerinden oluşturularak ayrışma ve çatışmaların başlamasına neden olabilmektedir. Bazı saha uzmanlarına göre 1990'dan sonra ortaya çıkan soykırımlar ekonomik sorunlar, toprak paylaşımı gibi nedenlerin ötesinde kolektif kimlikler nedeniyle ortaya çıkmıştır. Uzun tarihî sürece yayılan ve kökleşen bu çatışmalarda kendilerini etnik, dinsel, kültürel vb. kimlikler üzerinden tanımlayan grupların ötekini yani güçsüz -ve azınlıkta olan- grubu temel ihtiyaçlarından mahrum bırakarak, sistemin dışına iterek, ekonomik ve kültürel anlamda zor durumda bırakarak ve kimliklerini tanımayarak boyunduruk altına alma çabalarına şahit oluruz.³³ Kolektif kimliğe bağlı çatışmalarda; korku ve düşmanlık gibi artan duygular, kalıcı bir güvensizlik duygusu, ötekinin tarihsel anlatısının sürekli inkâr edilmesi, barış sürecinin sekteye uğraması ve siyasi kutuplaşmalar oluşabilmektedir.³⁴

Biz ve onlar ayrışmasında *bizin* kendisini meşrulaştırması için ötekinin oluşturulması, tanımlanması ve damgalanması gerekir. *Biz* kimliğinin oluşmasında rol oynayan soykırım, ötekinin yok ederken kendi ulus kimliğinin oluşmasını da sağlamaktadır. Yani bir anlamda soykırım, başka bir ulusu yok etmek gayesi güderken *bizin*, ulus ya da inanç kimliğinin oluşmasında da etkin bir rol oynamaktadır. *Ben*'in *biz* içinde saklandığı bu tarz soykırımlarda devlet, toplumu suçlarla inşa ederek insanları topluca suça yöneltip bir arada tutmayı hedeflemektedir.³⁵ Suç yaygınlaşp bireysel olmaktan çıkarıldığında ise katliam yapmak ve bunu sorgulamamak sıradan bir hâle dönüşmektedir.

Yahudi kökenli yazar Thomas Kühne *Aidiyet ve Soykırım* kitabında Nazi Almanya'sının Yahudilere yaptığı soykırımı aktarırken ırksal farklılık düşüncesinin çoğulcu toplum inşasına engel olduğunu aktardıktan sonra üstün ırkın aşağı ırk ve onun ahlaksız saldırıları tarafından tehdit altında olması şeklindeki hastalıklı düşünce nedeniyle Holokost'u işlediğini dile getirmektedir.³⁶ Günümüze döndüğümüzde Yahudilerin "seçilmişlik" inanışları nedeniyle kendilerini üstün bir ırk, millet olarak değerlendirdiklerini görmekteyiz. Üstünlük düşüncesi diğer insanların aşağı ırk olmasını ve gerektiğinde yok edilebilecekleri düşüncesini beraberinde getirmektedir. Patolojik kolektif narsisizm şeklinde tanımlanabilecek bu olgu şiddet ve soykırımların temel nedenleri arasında sıralanabilir. Patolojik boyuttaki narsisizm bireysel düzeyde olabileceği gibi toplumsal ya da grup düzeyinde de düşünülebilir. Bu bağlamda biz duygusunu oluşturan bir iç grubun kendilerini eşsiz, mükemmel ve ayrıcalıklı olarak görmeleri ve buna inanmaları kolektif narsisizm

³¹ Yakup Şahin, "Çatışma Kuramları ve Kimlik Temelli Çatışmalar: Teorik Bir Giriş." *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi* 1.1 (2013), 32-55.

³² Thomas, Emma, et al. "Nice and Nasty: The Formation of Prosocial and Hostile Social Movements." *Revue Internationale De Psychologie Sociale* 23.2 (2010): 17-55.

³³ Oliver Ramsbotham, "The Analysis of Protracted Social conflict: a Tribute to Edward Azar." *Review of International Studies* 31.1 (2005): 109-126.

³⁴ Alon Ben-Meir, "Psychological Impediments are at the core of the Israeli-Palestinian Conflict." *Politics & Policy* 51.3 (2023): 488-503.

³⁵ Kühne, Thomas, *Aidiyet ve soykırım: Hitler toplumu 1918-1945*. Heretik Yayınları, (2017), 21,103.

³⁶ Kühne, Thomas, *Aidiyet ve soykırım: Hitler toplumu 1918-1945*,102.

denilen bir sosyal kimlik türünü ortaya çıkarmaktadır. Bu inanç -Yahudilerde olduğu gibi- kutsala dayandırılıp büyüklenmeci tavır devam ettirildiğinde kendini üstün olarak tanımlayan grup, diğer gruplar tarafından yeterince takdir edilmedikleri ve anlaşılmadıkları düşüncelerinden dolayı genellikle kaygılı bir ruh hâline sahip olur. Kolektif narsisizmin etkisiyle oluşan kaygılı ruh hâli ve artan tehdit düşüncesi iç grubun kendilerini dış gruptan ayırıştırmasına, dış grubu dışlamasına yol açmaktadır. İç grupta yer alan bireylerin özdeşim kurarak bireysel düzeyde patolojik bir narsisizme yönelebilmektedirler.³⁷

Üstün ve ayrıcalıklı olma patolojisi Yahudilere özgü bir inanıştır. Nitekim Yahudiler devletlerine “Tanrıyla savaşan ve onu yenen” anlamına gelen “İsrail” adının verildiğini, önemli olanın Tanrı ve Tanrı’ya kulluk değil, Yahudilik olduğunu dile getirmektedirler.³⁸ Bu cümlelerin ışığında Yahudiliğin bir kavmin kendi kendine tapması (self-worship) anlamına geldiğini öne süren görüşler de mevcuttur.³⁹ Buhari’nin aktardığına göre Talmud’da geçen seçilmişlik doktrinine göre Mesih yeryüzüne indiğinde her Yahudi’nin 2800 kölesi olacaktır.⁴⁰ Bu düşünce Yahudilerin *Tanrisal*, diğer insanların ise *insan altı* oldukları inancının bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Yahudilere özgü hastalıklı *biz ve onlar* sınıfsal ayrımı ve kolektif narsisizm yüzünden Gazze’de şimdilik kırk binin üzerinde masum bebek, çocuk, kadın, erkek ve yaşlı katledildi. Dahası Victor Frankl, Erich Fromm, Zygmunt Bauman, Thomas Kühne gibi Yahudi kökenli düşünürlerin Holokost nedeniyle Nazi Almanya’sına yaptıkları eleştirilere konu olan eylemlerin bugün aynı şekilde Yahudiler tarafından Gazze’ye bire bir uygulandığını görmek şaşırtıcı, üzücü ve manidardır.

3.3. Mağduriyet Psikolojisi ya da Seçilmiş Travma

Şiddet eğilimli topluluklarda, şiddete başvurma ve şiddeti haklı çıkarma amacıyla kullanılan rasyonelleştirme gibi birtakım özel psikolojik mantık yürütmeler devreye girmektedir. Şiddet eğilimli bu topluluklarda öncelikle *biz ve onlar* ayrımının yapıldığını dile getirmiştik. *Biz* çoğunlukla idealize edilmiş bir topluluğu simgelerken *onlar* yani *öteki* ise tüm kötülüklerin, ahlaksızlığın, sorun ve çatışmaların müsebbibi olarak gösterilir. Bu nedenle *ötekinin/onların* acımasızca yok edilmesinde herhangi bir sorun görülmez.⁴¹

Öte yandan *benin* inşa edilmesinde sadece ortak değer, kültür ve inançlar rol oynamaz. Aynı zamanda ortak travmalar *benin* inşasında ve dolayısıyla ötekine soykırım uygulanmasında etkin rol oynamaktadır. İster bireysel ister grup düzeyinde olsun travmatik yaşantılar psikolojik iyi oluş düzeyini olumsuz etkilemektedir.⁴² Bireysel bağlamda çocukluk ya da ergenlik yıllarında psikolojik problemler yaşayan ve buna bağlı olarak kimliğinde *ben* duygusu oluşmayan kişilerde narsistik kırılma, yaralanma diğer adıyla *yaralı ben* kavramına şahit oluruz. *Narsistik yaralanma* ya da *yaralı ben* duygusunun baskın olduğu bireylerin *benin* olumlu ve olumsuz yönlerinin bütünleştirilmesinde sorun yaşadıkları ileri sürülmektedir. Bir anlamda benlik bölünüp ayrışarak patolojinin oluşmasına zemin sağlamaktadır. Ancak bu tarz bir benliğe sahip olanlar bazen

³⁷ Agnieszka Golec de Zavala, et al. “Collective Narcissism Predicts Hypersensitivity to in-Group Insult and Direct and Indirect Retaliatory Intergroup Hostility.” *European Journal of Personality* 30.6 (2016): 532-551.

³⁸ Ömer Kemal Buhari, *Varoluşsal Tehcir: Yeni Batı ve Dönüştürücü Şiddet*. İstanbul: İnsan Yayınları, (2020),103.

³⁹ Ömer Kemal Buhari, *Varoluşsal Tehcir: Yeni Batı ve Dönüştürücü Şiddet.*, 103.

⁴⁰ Ömer Kemal Buhari, *Varoluşsal Tehcir: Yeni Batı ve Dönüştürücü Şiddet.*, 198.

⁴¹ Orhan Gürsu, “Kötülüğün Sıradanlaştırılması: Gazze Soykırımı Bağlamında Psikolojik Bir Analiz.” *Burdur İlahiyat Dergisi* 8 (2024): 130-149.

⁴² Sonay Yıldırım ve Orhan Gürsu. “Yetişkinlerde Dindarlık ve Psikolojik Dayanıklılık İlişkisi.” *Turkish Academic Research Review* 6.1 (2021): 27-54.

benliklerini idealize ederek yüceltme yoluna gidebilmektedir. İdealize edilmiş benlik, barındırdığı tüm eksiklikleri ve olumsuzlukları yansıtma mekanizması yoluyla kendi *beninden* çıkarıp ötekine yükleme eğilimi gösterir.⁴³

Yaralı benin onarılması, narsistik kırılmanın iyileşebilmesi için ötekinin inşa edilmesi adeta bir can simidi işlevi görür. Düşman *benin* yeniden sağlıklı hale gelebilmesi için ötekinin varlığı bir zorunluluktur. Dahası şiddet, terör içeren davranışlarda ortak ideolojik grup inancı bireysel benlik özelliklerinden daha fazla belirleyici olabilmektedir.⁴⁴ Çünkü şiddet sarmalı içerisinde büyüyen çocukların kimlikleri ve davranış kalıpları, -kaçınılmaz olarak- tanıklık ettikleri toplumsal ve siyasal gerçeklik tarafından şekillendirilmektedir. Bu tarz toplumlarda yaşayan ve şiddete maruz kalmış çocuklarda saldırganlık eğilimi normal algılanmakta; bu çocuklar şiddeti kendilerini ifade etmenin meşru bir aracı olarak görmekte, kendilerini mağdur, kurban olarak gördükleri için yaşadıkları çatışmanın sorumlusu olarak ötekini, başkalarını görmekte, bir daha mağdur olmamak için ötekine şiddeti bir hak olarak görmektedirler.⁴⁵ Böylelikle mağduriyet, intikam için haklı olduğumuza dair bir algıyı ortaya çıkaran gerekçeyi oluşturmada işlevsel bir rol oynamaktadır.

Mağduriyet duygusunun oluşmasındaki en önemli faktörlerden biri de geçmişte bir travmanın yaşanmasıdır. Mağduriyet, bireysel olabileceği gibi toplumsal da olabilir. Bu tarz bir mağduriyette, travmanın oluşturduğu agresyon (kızgınlık, öfke), şiddet ve çatışmanın oldukça derin duygusal bağları bulunmaktadır. Travmaya dayalı mağduriyet bir kez ortaya çıktığında intikam duygusu, muazzam bir ihtiras ve yenilenen agresyon için uygun zemin hazırlamaktadır. İntikam ve agresyonun temelinde travmaya maruz kalmış, mağdur olmuş topluluğun gelecekte de benzer zulümlere maruz kalabileceği endişe vardır. Çevik'e göre⁴⁶ yaşanan bu tecrübeyi zaman çökmesi denen bir psikolojik kavram izah edebilir. Yüzlerce hatta bazen binlerce yıl önce yaşanan bir travma ve bu travmanın doğurduğu mağduriyet duygusu ve acı sanki şimdi olmuş duygusuyla yaşanabilmekte, kimlik üzerinden yaşanan bu acılar ve mağduriyetler o toplumun tümüne kolaylıkla yayılabilmektedir. Volkan⁴⁷ yaşanan bu tecrübeyi *seçilmiş travma* kavramıyla ifade etmektedir. Buna göre tarihsel olaylara ait tüm imgeler kuşaktan kuşağa aktararak görünmez bir bağ oluşturur. Yazara göre bazı milletler seçilmiş oldukları düşüncesiyle tarihî gerçeklerden uzaklaşarak mitolojiye yönelirler. Mitolojik düşünceler sürekli gündemde tutularak kuşaktan kuşağa aktarılır. Bu bakımdan Yahudilerde böyle bir zihinsel psikolojik travma görülmektedir. Onlar kendilerini kurban edilen millet olarak düşünmektedirler. Sonraki kuşaklar; aradan yüzyıllar geçse de bilinçdışı bir süreç şeklinde atalarının maruz kaldığı travmayı kendi çocuklarına, torunlarına anlatmayı bir görev addederek seçilmiş travmayı *biz* duygusuna hizmet edecek şekilde aktarırlar. Seçilmiş travmaların etkisi bir toplumu *aşırı yetkilendirilmiş* (geçmişte yaşanan travma ve mağduriyetin etkisiyle oluşan ve çektiği acının masum kurbanı olarak

⁴³ Talip Küçükcan, "Terörün Sosyolojisi: Toplumsal Kökenleri Anlama İmkânı", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 6, Sayı 24 (Kış 2010), s. 33-54

⁴⁴ Abdülkadir Çevik ve Birsen Ceyhun. "Mağduriyet Psikolojisi ve Toplumsal Yansımaları." *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler* 2 (2012): 62-84.

⁴⁵ Talip Küçükcan, "Terörün Sosyolojisi: Toplumsal Kökenleri Anlama İmkânı", 33-54

⁴⁶ Abdülkadir Çevik ve Birsen Ceyhun. "Mağduriyet Psikolojisi ve Toplumsal Yansımaları.", 62-84.

⁴⁷ Volkan, *Kimlik Adına Öldürmek: Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir inceleme*, 251.

kendisini ayrıcalıklı hisseden) bir ideolojiye kucak açmaya hazırlayabilmektedir. Bu ayrıcalık, ötekine eziyet etmeyi kendine bir hak olarak görmesine de yol açabilmektedir.⁴⁸

Aktardığımız bu verilerin ışığında Yahudiler için Nazi Almanya'sı döneminde 1941-1945 yılları arasında yaşanan soykırım yani Holokost seçilmiş travmayı temsil etmektedir. Holokost nesilden nesle aktarılmış; özellikle kültür, sanat, sinema ve edebiyat alanlarında sıklıkla işlenmiştir. Dünya tarihinde benzer onlarca soykırım olmasına rağmen Yahudiler yaşadıkları soykırımı eşsiz olarak nitelendirmişlerdir. Onlara göre hiçbir soykırım Holokost'la benzeşemez çünkü yaşadıkları acı, mağduriyet ve travma eşsizdir, benzersizdir.⁴⁹ Yahudiler bu eşsiz, seçilmiş travmalarını her alanda gündeme getirerek ortak bir hafıza inşa etme yoluna gitmişlerdir. Hatta Yahudi kökenli bir akademisyen olan Norman Finkelstein'a göre Yahudiler seçilmiş travmalarını anlatmada o kadar ileri gitmişlerdir ki bunu ranta bile çevirmişlerdir.⁵⁰ Finkelstein bu düşüncelerini *Holokost Endüstrisi* adlı kitabında uzun uzadıya aktarıp delillendirmektedir.

Holokost'un abartılı bir efsane olduğu görüşü Roger Garaudy tarafından da dile getirilmektedir: "Yahudi soykırımı efsanesi herkesin işine geliyordu. Çünkü bundan 'tarihin en büyük soykırımı' diye bahsetmek, Batılı sömürgeciler için (Amerika yerlilerinin toplu kırımını ki 60 milyon kişi katledilmişti ve Afrikalı kölelerin ticareti gibi) kendi cinayetlerini unutturmak; Stalin içinse, vahşi zulümlerinin üzerine sünger çekmek demektir". Yazara göre İkinci Dünya Savaşı'nda yaklaşık 50 milyon kişi öldürülmüştür. Bunlardan 17 milyonu Sovyet vatandaşı iken 9 milyonu Almandır.⁵¹ Bu kadar insanın öldürüldüğü savaşta sadece 6 milyon Yahudi'nin ölümünün diğer ölümleri maskeleyesi abartılı bir efsane olduğu görüşünü adeta haklı çıkarmaktadır. Garaudy'e göre Holokost'u tarihin en büyük soykırımı olarak göstermek İsrail'in işine geliyordu çünkü Tevrat'ta yer alan İlahî vaat doğrultusunda, yaşanan bu soykırım İsrail devletinin kurulması için ideolojik haklılığı da ortaya çıkarıyordu.⁵²

Tarihsel iç grup mağduriyetinin mirası üzerine yapılan çalışmaların çoğu, özellikle tarihsel mağduriyet belirgin hale getirildiğinde, mağdur edilmiş grup üyelerinin diğer gruplara karşı üstlendikleri farklı yükümlülüklerin ortaya çıktığını göstermektedir. Holokost tarihçisi Yehuda Bauer'i takiben, mağdurların yerine getirmeyi arzulaması gereken dört ahlaki yükümlülüğü vardır:

- Bir daha asla pasif bir kurban olma,
- Kardeşlerini asla terk etme,
- Asla pasif bir seyirci olma,
- Asla fail olma şeklinde sıralanabilir.⁵³⁵⁴

⁴⁸ Volkan, *Kimlik Adına Öldürmek: Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir inceleme*, 253.

⁴⁹ Zygmunt Bauman, *Modernite ve Holocaust*, 133.

⁵⁰ Norman Finkelstein, *G. Holokost Endüstrisi: Yahudilerin Çektiği Çilelerin İstismarı*. Kırmızı Kedi Yayınevi, (2010).

⁵¹ Roger Garaudy, *İsrail Mitler ve Terör*. Pınar Yayınları, 2005, 151.

⁵² Roger Garaudy, *İsrail mitler ve terör*. 149.

⁵³ Yechiel Klar, "Four Moral Obligations in the Aftermath of Historical İngroup Victimization." *Current Opinion in Psychology* 11 (2016): 54-58.

⁵⁴ Yechiel Klar, Noa Schori-Eyal ve Yonat Klar. "The "Never Again" state of Israel: The Emergence of the Holocaust as a Core Feature of Israeli Identity and its Four İncongruent Voices." *Journal of Social Issues* 69.1 (2013): 125-143.

Bir daha asla sloganı tarihsel süreç içerisinde Yahudilerin bir mottosu haline gelmiş ve adeta dünyaya “Bir daha asla böyle bir soykırım uygulanmasına izin vermeyeceğiz!” mesajı sunulmuştur.⁵⁵ Holokost’tan sonra Yahudilerin bir daha asla pasif kurban olmadıkları, kardeşlerini terk etmedikleri, asla pasif seyirci olmadıklarını söylemek mümkün görünmektedir. Ancak bir daha asla fail olma ilkesinin geçersizliğini Gazze soykırımı özelinde görebiliriz. “Mağdurun faile dönüşmesi” şeklinde özetleyebileceğimiz bu akıl dışı gerçekliğin/soykırımın halen Yahudiler eliyle uygulanıyor olması oldukça düşündürücü ve manidardır.

Adaletsizlik, eşitsizlik, haksızlık, ezilmişlik, işgal ve hak ihlallerine karşı mücadele sürecinde, dinî referanslar önemli bir meşrulaştırma aracı olarak kullanılmıştır. Soykırım gibi insanlık dışı katliamların meşrulaştırılmasında dinî inançların kullanıldığına şahit olmak mümkündür.⁵⁶ Bu patolojik haklılığa dayanarak İsrail bugün Filistin’de ve özel olarak Gazze’de soykırım uygulamaktadır. Binlerce masum insanın katledilmesi karşısında insan hakları sözleşmeleri, Uluslararası Adalet Divanı kararları işlevsiz kalmakta, dünya soykırımı canlı -ama sessiz ve pasif seyirci- olarak izlemektedir.

3.4. Patolojik Lider

Seçilmiş travmalara maruz kalan topluluklar bu acılarını dindirmek ve öç alabilmek için onları yönlendirecek liderlere ihtiyaç duyarlar.⁵⁷ Volkan’ın ifadesiyle travma yaşandıktan bir zaman sonra, politik lider, topluluğun gözünde bir kurtarıcı mahiyetindedir. Bu zaman dilimlerinde grup içindeki bireyler, bireyselliklerini bir dereceye kadar kaybederek, liderlerini körü körüne takip ederek ve geçerliliğini sorgulamadan politik propagandayı içselleştirmeye yönelirler.⁵⁸

Aşırı yetkilendirilmiş lider, genellikle toplumu istediği gibi yönlendirebilecek yıkıcı bir güce sahip hale gelebilmektedir. Bu özelliklere sahip liderler ve onların propaganda aletleri şu şekilde özetlenebilir:

- a. Seçilmiş travma neticesinde ortaya çıkan mağduriyet duygusunu yaygınlaştırıp tüm gruba yayılan bir *paylaşılan kurbanlaştırma* duygusunun oluşturulması,
- b. Seçilmiş travmanın harekete geçirilmesi,
- c. Grup içerisinde *onlara* karşı *biz* duygusunun artırılması,
- d. Ötekinin yani düşmanın insan dışlaştırılması, hayvanlaştırılması,
- e. Öç almak için gerek duyulan haklılığın oluşturulması, aşırı yetkilendirilmenin kullanılması ve böylelikle uyuyan ideolojinin tekrar harekete geçirilmesi.⁵⁹

Lider, sıraladığımız bu beş adımla grup üyelerini kendilerini düşmanı yok etmeye yetkilendirilmiş gibi hissettirerek kültürel ve etnik temizliğe başlar.

Psikanalitik bakış, patolojik liderliği sıklıkla evinde yeterince sevgi görmemiş, sevgiden mahrum bırakılmış kişinin eksikliğini hissettiği bu sevgiyi dışarıda, kendisini destekleyen bir

⁵⁵ Yechiel Klar, Noa Schori-Eyal ve Yonat Klar. “The “Never Again” State of Israel: The Emergence of the Holocaust as a Core Feature of Israeli Identity and its Four İncongruent Voices.”, 125-143.

⁵⁶ Şinasi Gündüz, “Din ve Şiddet Paradoksu.” *Milel ve Nihal* 13.2 (2016): 8-31.

⁵⁷ Volkan, *Kimlik Adına Öldürmek: Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme*, 88.

⁵⁸ Volkan, *Kimlik Adına Öldürmek: Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme*, 109.

⁵⁹ Volkan, *Kimlik Adına Öldürmek: Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme*, 255.

halkta arayabileceğini dile getirmektedir. Öte yandan diğer kuramcılar patolojik lider kültüründe kişilerin sahip oldukları siyasi gücün yerleşik bir öz güven eksikliğinden kaynaklandığını ileri sürmektedirler.⁶⁰ Bu bağlamda narsistik liderlerin aslında bir paradoksun içinde yaşadıkları söylenebilir: Bir yandan açıkça kendilerini çok sevip, sınırsız bir güç hissederken, diğer yandan üstü örtük bir biçimde değersizleştirilmiş bir yanları nedeniyle sevgi “açlığı” çekmektedirler. Bu nedenle bu tarz liderler tutarlı bir kimliğin eksikliğini yaşarlar.⁶¹

Patolojik liderin bu paradoksunu psikanalistler şöyle izah etmektedirler: Kişiliğin farklı yönlerinde eğer çatışmalar meydana geliyor ve bu çatışmalar egoya kaygı veriyor, ego bu kaygı ile başa çıkamıyorsa inkâr etme, yansıtma, rasyonelleştirme, baskılama, yerine koyma gibi bilinçaltı savunma mekanizmalarına müracaat ederek rahatlama yolunu seçmektedir.⁶² Bu bilgileri takip ederek Gazze soykırımını uygulayan Siyonist İsrail devletinin lideri Binyamin Netanyahu için kısa bir psikobiyografik analiz yapılabilir.

Wikipedia'da⁶³ yer alan bilgilere göre Netanyahu 1949 yılında dünyaya gelmiştir. Netanyahu'nun kayıtlara geçen ilk bilinen travması 1976 yılında tarihe Entebbe operasyonu⁶⁴ olarak geçen rehine kurtarma olayında ağabeyi Jonathan Netanyahu'yu kaybetmesidir. İsraili rehinelere kurtarma operasyonunda yer alan bölükte ölen tek asker ve komutan, ağabey Netanyahu'dur. Netanyahu 1978 ve 1980 yılları arasında ağabeyinin adını yaşatmak için Jonathan Netanyahu Anti-terörizm Enstitüsünü kurmuştur. Netanyahu'nun psikolojik dünyasında kolektif travma ve mağduriyetin yanı sıra ailesinden birini kaybetmenin doğurduğu bireysel travmaya, mağduriyete şahit olmaktayız. Güçsüz bir millete karşı Netanyahu'nun neden bu kadar acımasız, zalim olduğunun izlerini buradan çıkarabiliriz. En nihayetinde narsistik kişilik özellikleri taşıyan bireylerin, oldukça sınırlı bir duygu repertuarına sahip oldukları unutulmamalıdır.⁶⁵

Volkan'a göre⁶⁶ yetişkin bireylerin yas tutma süreçleri boyunca öfke duygusu hâkimdir. Yas tutan kişide, kaybın kabulü arttıkça, yitirilmiş insanın açtığı narsistik bir yaralanma yaşanır. Yas tutan kişi yitirdiği insana yönelik bu öfkenin farkında değildir. Bu nedenle öfkesi başka birine veya başka şeye yönelecektir. Volkan'ın izinden giderek Netanyahu'nun ağabeyini yitirmiş olmasının doğurduğu yas ve sonrasında oluşan öfke duygusuyla Filistinlilere yöneldiğini söylemek mümkün görünmektedir.

Öte yandan savunucu saldırganlığın en önemli kaynaklarından birisi narsisizm eğilimidir.⁶⁷ Hatta ötekileştirmenin, ötekini değersizleştirmenin ve yukarıda ifade ettiğimiz insan dışılaştırmanın nedeni de bu patolojik narsistik karakterdir denebilir. Şiddet eğilimi ve

⁶⁰ David Patrick Houghton, *Siyaset Psikolojisi* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay, 2021), 104.

⁶¹ Vamık Volkan, D. *Körü Körüne İnanç: Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri*. İstanbul: Okuyan Us yay. (2005), 284.

⁶² David Patrick Houghton, *Siyaset Psikolojisi*, 103.

⁶³ https://tr.wikipedia.org/wiki/Binyamin_Netanyahu (Erişim Tarihi: 11.05.2024).

⁶⁴ Entebbe Operasyonu (*Entebbe Baskını*): 3 ve 4 Temmuz 1976 günü, Filistin Kurtuluş Örgütü üyeleri, Tel Aviv-Paris seferini yapmakta olan Air France uçağını, Uganda'nın Entebbe Uluslararası Havalimanı'na indirmeleri ve İsrail'in beklenmedik bir operasyonla 1 saat içinde tüm militanları ölü olarak ele geçirmesi ile sonuçlanan askerî operasyonda üç rehine öldü, beş İsrail askeri ise yaralandı. Bu operasyonda ölen tek İsrail askeri, sonradan İsrail başbakanı olacak Benjamin Netanyahu'nun operasyonu yöneten komutan olan ağabeyi Jonathan Netanyahu'dur. Bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/Entebbe_Operasyonu (Erişim Tarihi: 11.05.2024).

⁶⁵ Vamık Volkan, D. *Körü Körüne İnanç: Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri*, 287.

⁶⁶ Volkan, *Kimlik Adına Öldürmek: Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme*, 61.

⁶⁷ Nevzat Tarhan, “Şiddetin Psikososyopolitik Boyutu.” *Şiddet Karşısında İslam*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları (2015), 34

saldırıcılık dürtüsünün temelinde öfke ve nefret vardır. Öfke, çoğu zaman doyumunu engelleyen şeyin ortadan kaldırılmasında kendisini gösterir (tıpkı Filistin halkının Arz-ı Mev'ud/vaat edilmiş topraklar hayalinin önündeki engel olması gibi) ve şiddeti ortaya koyarak narsistik dengeyi yeniden elde etmeyi hedefler.⁶⁸ Kernberg'e göre⁶⁹ nefret, öfkeden daha karmaşıktır ve nefretle dolu olan bireyin asıl amacı ötekini yok etmektir. Bunu yaparken süreci savunma mekanizmalarına dayandırarak aklileştirir (rasyonelleştirme). Nefret duygusu dizginlenmediğinde ise ötekini yok etme eğilimi kişiyi cinayete sürükleyebilmektedir. Dahası narsistik kişilik bozukluğu kriterleri arasında yer alan; kendisinin çok önemli ve vazgeçilmez olduğu duygusunu taşıması, özel ve eş bulunmaz biri olduğuna inanması, hak kazandığı duygusunu taşıması, ayrıcalık beklentisi içinde olması, empati yapamaması, küstahlık ve nefret duygusunu sık yaşaması⁷⁰ gibi temel belirtilerin tamamını Netanyahu özelinde görmek mümkündür.

İsrail'de en uzun süre başbakanlık yapan siyasetçi ünvanına sahip Netanyahu, aşırı sağcı koalisyonuyla 6. kez başbakanlığa dönen tek siyasetçidir.⁷¹ Bu veriler onun ne kadar narsist ve hırslı olduğunu göstermesi açısından anlamlıdır. İnsanların kutsallarına saygı duymayan, başkalarının varlık iddialarını kabul etmeyen, hırsları ile hareket eden, siyasi varlığını her biçimde sürdürmek için ellerinden geleni yapan bu kişileri kötücül-patolojik narsist olarak değerlendirmek yerindedir. Netanyahu hakkında 2019 yılında “rüşvet, emanete ihanet ve kişisel amaçlar için görevi kötüye kullanma” suçlamalarıyla dava açılmıştır. Bu yönüyle görevdeyken yargılanan ilk İsrail Başbakanı olarak tarihe geçmiştir.⁷²

Tanrılaşma temayülü içerisinde olan, psikolojik dünyalarında oldukça zayıf ve bağımlı olan, yaşadığı travmaların etkisiyle tutarsızlık sergileyen bu patolojik lider tiplemesinin sahip olduğu yoksunluğu örtmede narsisizmden başka bir yönelebileceği bir yer yoktur. Bu tarz patolojik narsistlerin diğer insanların çektiği acılarla empati kuramamaları ve bunun sonucunda onlara şiddet uygulamayı sıradan ve gerekli bir araçsal mekanizma olarak görmeleri ise psikolojik zaviyeden bakıldığında beklenen bir davranıştır.⁷³ Çünkü kendilerine karşı abartılı bir sevgi duyan bu narsist liderler; geniş grup kimliği sorunlarını, ritüelleri ve kitlesel hareketleri gerçek anlamda tetikleyen kişilerdir.⁷⁴

Netanyahu ile ilgili sıra dışı bir bilgiyi Faik Bulut aktarmaktadır. Bulut'a göre,⁷⁵ Netanyahu'nun “fikir babası” ırkçı Jabotinsky'dir. Vladimir Yevgenyevich Zhabotinsky (1880-1940) İsrail devletinin kurulmasında önemli bir rol oynayan Siyonist düşüncenin fikir babalarından biri olarak gösterilir. 1909'da İkinci Abdülhamit'in tahttan indirilmesinde rol oynamış, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile iş birliği kurmuştur. Osmanlı ve Filistinlilere karşı

⁶⁸ Orhan Gürsu, “Gençlik Dönemi İnanç Krizinin Psikolojik Kökenlerinin Analizi: Olgu Sunumu”. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/3 (2022), 915-931.

⁶⁹ Otto Kernberg, “Sapıklıklarda ve Kişilik Bozukluklarında Saldırıcılık, (2. Baskı).” *Çev. Tura, SM). İstanbul: Metis Yayınları.* (2010),41-46.

⁷⁰ Nevzat Tarhan, “Şiddetin Psikososyopolitik Boyutu.”, 33.

⁷¹ https://tr.wikipedia.org/wiki/Binyamin_Netanyahu (Erişim Tarihi: 11.05.2024).

⁷² Bkz. <https://tr.euronews.com/2022/12/30/israilde-asiri-sagci-koalisyonuyla-6-kez-basbakanliga-geri-donen-netanyahu-kimdir>

⁷³ Ömer Kemal Buhari, *Varoluşsal Tehcir: Yeni Batı ve Dönüştürücü Şiddet.*, 227.

⁷⁴ Vamık Volkan, D. *Körü körüne inanç: Kriz ve terör dönemlerinde geniş gruplar ve liderleri*, 281.

⁷⁵ Faik Bulut, *Başbakan Netanyahu'nun “fikir babası” ırkçı Jabotinsky kimdir?* (2023). <https://www.indytrk.com/node/670361/t%C3%BCrki%C3%87yeden-sesler/ba%C5%9Fbakan-netanyahunun-fikir-babas%C4%B1-%C4%B1rk%C3%A7%C4%B1-jabotinsky-kimdir> (Erişim Tarihi: 07.05.2024).

savaşmak üzere İngiliz ordusuna katılmış ve Siyon katır birliğinde yer almıştır. Sonraları Filistinlilere karşı savaşmak üzere Haganah adlı illegal Siyonist askerî örgütü kurmuş ve bu örgüte liderlik etmiştir. Jabotinsky'nin üzerinde çalıştığı en önemli konu etnik arındırma/temizlik anlamına gelen Transfer Projesi'dir.⁷⁶ Transfer yani Arapların Filistin topraklarından göçe zorlanması planında en büyük yardımcısı ise Binyamin Netanyahu'nun babası olan Benzion Netanyahu'dur. Transfer planının temelinde vaat edilmiş topraklar üzerinde kurulacak olan bir Yahudi devletinin yabancılardan arınmış saf Yahudi toplumu barındırması düşüncesi yer almaktadır. 1930'lu yıllarda hazırlanan bu plan aynı zamanda Polonya, Baltık ülkeleri, Nazi yönetimindeki Almanya, Macaristan ve Romanya'da yaşamakta olan Yahudilerden 1.500.000 kadarının ülkelerini terk ederek Filistin toprağına gelmelerini veya getirilmelerini öngörüyordu. Bu Yahudiler ya kendi rızaları ile gelecekler ya da getirtileceklerdi. 1938'de Nazilerin Yahudileri katletmeye başlamaları ilginç bir şekilde bu plana adeta hizmet edecekti. Bulut'a göre⁷⁷ Jabotinsky'nin kurduğu, desteklediği İrgun, Stern gibi terör örgütleri 1948'de Deyr Yasin gibi köyleri basıp katliam yapmak suretiyle Filistin tehcirini gerçekleştirmiştir. Yazar, Filistinlerin topraklarından sürülmelerinin, göçe zorlanmalarının aslında yeni olmadığını, 1948'den beri süregelen ve 75 yıldır süren bir planın devamı olduğu dile getirmektedir. Bugünkü Siyonist İsrail devletinin ise her ne kadar itiraf etmese de bu hedefi gerçekleştirmeye çalıştığı düşünülmektedir.

3.5. Sürgünlük, Yersiz Yurtsuzluk, Ezilmişlik ve Kölelik Psikolojisi

Yahudilik, bir dünya dini özelliğine sahip olmakla birlikte daha çok millî unsurlar taşımakta, inanç sistemi açısından ise bir din olmanın ötesinde bir hayat tarzını ve dinî-etnik kimliği ifade etmektedir.⁷⁸ Yahudiler kendi tarihlerini Hz. İbrahim'e dayandırırılar.⁷⁹ Bir anlamda İsrâiloğulları'nın tarihi, soyundan büyük bir millet çıkarmak üzere Tanrı tarafından seçildiğine inanılan ilk İbrânî atası İbrâhim'le başlatılır. İbrâhim, Tanrı'nın buyruğu doğrultusunda Ken'an (Filistin) topraklarına göç etmiş ve burada göçebe bir hayat sürmüştür.⁸⁰ Göçebelik, yersiz yurtsuzluk, sürgün hayatı dinî-etnik kimliğe sahip olan Yahudiler için Hz. İbrahim'den beri bir kader haline gelmiştir. Tarihin bu yurtsuz, vatansız topluluğuna Eski Ahit'e göre Yahve, Fırat ve Nil arasındaki topraklar vaat edilmiş ve hedef olarak Kudüs gösterilmiştir. Batuk'a göre⁸¹ günümüzdeki Siyonist hareket, Yahudilerin en büyük sorunu olarak yersiz ve yurtsuz olmalarını görmektedir. Gidecek bir toprakları, ülkeleri olmadığı için şiddete maruz kalmışlar, mağdur edilmişlerdir. Çözüm ise vaat edilmiş topraklara geri dönmektir. Yusuf peygamber döneminde Mısır'a geldiklerinde bu sürgün hayatı köleliğe dönüşmüş ve yaklaşık 430 yıl sürmüştür. Doğan erkek çocukları öldürülmüş, kız çocukları sağ bırakılmış ve neticede Mısır'da kitlesel soykırıma ulaşacak düzeyde şiddete maruz kalmışlardır. Kölelik, şiddete maruz kalma ve sürgün hayatı

⁷⁶ Nurlan Muminov, "Vladimir Jabotinsky'nin Büyük İsrail Düşüncesi ve İsrail Dış Politikası.", *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (2013), 29.

⁷⁷ Faik Bulut, *Başbakan Netanyahu'nun "fikir babası" ırkçı Jabotinsky kimdir?* (2023).

⁷⁸ Salime Leyla Gürkan, "Yahudilik". *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (2019). <https://islamansiklopedisi.org.tr/yahudilik#1> (Erişim Tarihi: 07.05.2024).

⁷⁹ Cengiz Batuk, "Tanrı'nın Asi Çocukları: Zalimlik ve Mazlumluk Arasında Şiddet Sarmalındaki Yahudiler.", 157-187; Süleyman Sayar, "Yahudi karakteri (tarihî ve sosyo-psikolojik bir yaklaşım)." *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9.1 (2000), 1-13.

⁸⁰ Salime Leyla Gürkan, "Yahudilik".

⁸¹ Cengiz Batuk, "Tanrı'nın Asi Çocukları: Zalimlik ve Mazlumluk Arasında Şiddet Sarmalındaki Yahudiler.", 157-187.

kendilerini Tanrı'nın seçilmiş kulları olarak gören bu topluluğun peşini bırakmamış dolayısıyla Musa'ya kadar köle psikolojisinden kurtulamamışlardır.

Sürgün hayatı sürecinde yaklaşık kırk yıl çölde yersiz yurtsuz, topraksız dolanmış ve vaat olunan topraklardan menedilmiş olan Yahudilerin aslında kölelik dışında bir yaşam tarzına alışkın olmayan ve alışmaya da niyeti olmayan bir topluluk olarak görülmeleri sebepsiz değildir. Mısır'daki kölelik ve ezilmişlik hayatı Yahudilerin kolektif kimliğinde bir "zillet" duygusu meydana getirmiş, aşağılanma ve horlanmışlık baskın karakter özelliği hâline gelmiştir. Kırk yıllık çöl sürgünü adeta İsrailoğulları'nın kutsal topluluk olma yolunda eğitilmeleri, yeni bir sosyal kimliğin tekrar inşa edilebilmesi için yani zilleti yaşamamış ve korku nedir bilmeyen yeni bir neslin oluşabilmesi için gerekli olan zaman dilimi şeklinde değerlendirilmektedir.⁸²

Çöldeki göç yolculuğu İsrailoğullarının köle psikolojisinden kurtulmalarını sağlamakla birlikte onların şiddet eğiliminden uzaklaşmalarını sağlamaz. Tersine 430 yıl Mısır krallarının zulmüne maruz kalan ve 40 yıl boyunca çöl sürgünü yaşayan İsrailoğulları ıslah olacaklarına daha da şiddet eğilimli bir karakter yapısı kazanıp çöldeki yolculukları boyunca sık sık şiddete başvururlar. Peygamberleri Musa'yı dinlemeyen, Tanrı'nın emirlerini yerine getirmeyen, ahde vefasızlık yapan ve Rablerini unutup başka tanrılara tapan Yahudilere kızan Yahve onları cezalandıracaktır. Bu ceza nedeniyle İsrailoğulları tarih boyunca aralarında yaşadıkları bütün toplulukları kendilerine yabancı görececek, kendilerini hiçbir yere ait hissetmeyecek ve hep yabancı olarak algılanacaklardır. Doğal olarak can güvenlikleri olmayacak, kendilerini hiçbir zaman hiçbir yerde güvende hissetmeyeceklerdir.⁸³

Batuk,⁸⁴ kendilerini hiçbir zaman emniyette hissetmeyen bir topluluğun psikolojisinin ne kadar sağlıklı kalabileceğini sorar: *"Bu uluslar arasında ne esenliğiniz ne de dinlenecek bir yeriniz olacak. Orada RAB size titreyen yürekler, umutsuzluk ve bakmaktan yorulmuş gözler verecek. Sürekli can kaygısı içinde yaşayacaksınız. Gece gündüz dehşet içinde olacaksınız. Yaşamınızın güvenliği olmayacak."* (Tesniye 28:65-66)

Bu ifadeleri doğrularcasına Yahudiler yaşadıkları toplumların çoğunda hedef haline gelmiş ve eziyetlere maruz kalmışlardır: 1290'da İngiltere'den, 1306'da Fransa'dan, 1492'de İspanya'dan, 1497'de Portekiz'den çıkarılmışlar, 16. yüzyılda Almanya, Polonya ve Rusya'da zulme/şiddete ve 1648-1649'da Ukrayna'da toplu katliamlara maruz kalmışlardır.⁸⁵ Aslında bütün İsrail tarihi bu tarz afet ve felaketlerle doludur denebilir. Yaşanan tüm bu travma ve sürgün hayatının Yahudilerde kolektif bir bilinçaltının oluşmasında rol oynadığı da ifade edilebilir. Çünkü mağdur ve fail gruplarının travmatik geçmişe ilişkin farklı deneyimleri olduğu açıktır, ancak aynı zamanda olaya ilişkin belirli bir ortak kolektif hafızaya da sahiptirler. Carl Gustav Jung, kişisel bilinçaltının büyük ölçüde kolektif bilinçaltından etkilendiğini, aynı kolektif kimliğe sahip bireylerin benzer tepkilere sahip olduklarını ve benzer deneyimler yaşadıklarını öne sürmektedir.⁸⁶ Kısaca değindiğimiz Yahudi tarihinde yaşanan sürgün, yersiz-yurtsuzluk, katliam

⁸² Süleyman Sayar, "Yahudi karakteri (tarihî ve sosyo-psikolojik bir yaklaşım).", 1-13; Salime Leyla Gürkan, "Yahudilik".

⁸³ Salime Leyla Gürkan, "Yahudilik"; Cengiz Batuk, "Tanrı'nın Asi Çocukları: Zalimlik ve Mazlumluk Arasında Şiddet Sarmalındaki Yahudiler.", 157-187.

⁸⁴ Cengiz Batuk, "Tanrı'nın Asi Çocukları: Zalimlik ve Mazlumluk Arasında Şiddet Sarmalındaki Yahudiler.", 157-187.

⁸⁵ Süleyman Sayar, "Yahudi Karakteri (Tarihî ve Sosyo-Psikolojik Bir Yaklaşım).", 1-13

⁸⁶ Anthony Stevens, *Jung*, çev. Ayda Çayır, (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1999), 49.

ve savaşların onların kolektif kimliğinde şiddete meyyal bir karakter örüntüsü olarak belirmesi ise şaşırtıcı değildir.

3.6. Yahudilerde Şiddet Eğilimi ve Patolojik Tanrı Tasavvuru

Kitlesel şiddet, yalnızca devlet politikalarına veya düzenbaz bir siyasi rejime dayanmaz, meydana geldiği veya üretildiği toplumda derin köklere sahip karmaşık süreçlerden kaynaklanır. Kitlesel şiddette etkin olan faktörler arasında patolojik bir lider ya da diktatörün olması, bir siyasi partide ya da yapılanmada toplanmış radikallerin çoğunlukta olması ve tüm bunların nüfusu manipüle ederek şiddete yöneltmesi sayılabilmektedir. Gerlach'a göre⁸⁷ aşırı şiddet içeren toplumlarda şu özellikleri görmek mümkündür: devlet organlarıyla birlikte çalışan çeşitli sosyal grupların varlığı, şiddet için geniş katılımın olması, şiddetin uygulanmasında kendilerince ortaya konan sebeplerin çokluğu ve son aşamada kurban gruplarına uygulanan aşırı fiziksel şiddetin olması.

Filistin ve Gazze özelinde bu aşamaları değerlendirdiğimizde, bir önceki başlıkta aktardığımız gibi tarihsel olarak aşırı şiddet görmüş ve uygulamış bir Yahudi topluluğu ile karşı karşıyayız. Filistinlilere uygulanan aşırı şiddet sadece Siyonist hükümet marifetiyle değil ama aynı zamanda işgalci yerleşimciler olarak adlandırılan Yahudiler tarafından da uygulanmaktadır. Hem Siyonist hükümetin hem de halkın çoğunluğu aşırı şiddet, katliam, soykırım eylemlerini desteklemektedir. Nitekim TRT World yapımı "Kutsal İşgal" belgeseli İsraili işgalci yerleşimcilerin nasıl şiddete başvurarak katliam sergilediklerini delilleriyle ortaya koymuştur.⁸⁸ ABD merkezli Pew Araştırma Merkezi tarafından yapılan bir ankette İsrail'de halkın sadece beşte biri Gazze'de işlenen soykırıma karşı çıktığını, bebek, çocuk, kadın ve masum insanların öldürülmesinde biraz ileri gidildiğini söylüyor. Geri kalan %80'den fazlası soykırımı ve uygulanan şiddeti, katliamı desteklemektedir.⁸⁹ Yahudi asıllı akademisyen ve siyasetçi Norman Finkelstein, 1983 ve 1995 yıllarında İsrail'in Lübnan'a saldırılarında 15-20 bin Filistin ve Lübnanlı masum insanın öldürüldüğünü ve bu kanlı operasyonların İsrail nüfusunun yaklaşık yüzde 90'ı tarafından desteklendiğini de dile getirmektedir.⁹⁰ Bu veriler şiddet için geniş bir katılımın varlığını göstermektedir. Kurban gruplara aşırı fiziksel şiddet uygulanmasında ise şimdiye kadar 15.000 bebek ve çocuğun öldürülmesini, kadınlara yönelik cinsel taciz ve tecavüzü, hapisanelerde Filistinlilere uygulanan işkenceleri, abluka nedeniyle Gazze'ye yiyecek, su gibi temel ihtiyaçların bile sokulamamasını gösterebiliriz. İsrail'in sivillere yönelik tehcir, göçe zorlama, toptan hedef alma, bir bölgedeki nüfusu öldürerek haritadan silmeye çalışma gibi şiddet eylemleri Roma Statüsü'ne göre soykırım suçunu meydana getirmektedir.⁹¹

Şiddet olgusunun siyasal, tarihsel, sosyal ya da ekonomik birçok faktörle yakından ilişkili olduğu dile getirilmektedir. Dinî inançların şiddetin ana sebebi olarak kullanılmasında çoğunlukla şiddet eylemini meşrulaştırma çabasının olduğu söylenebilir. Kimi dinî gelenekler şiddeti teolojik

⁸⁷ Christian Gerlach, "Extremely Violent Societies: an Alternative to the Concept of Genocide." *Journal of Genocide Research* 8.4 (2006): 455-471.

⁸⁸ <https://www.trthaber.com/trtden-haberler/holy-redemption-kutsal-ısgal-belgeseline-ozel-odul-1083.html> (Erişim Tarihi: 15.05.2024).

⁸⁹ <https://www.tvnet.com.tr/gazze-soykirimi-hakinda-her-sey/israil-halki-gazdedeki-soykirima-karsi-mi-2177923> (Erişim Tarihi: 15.05.2024).

⁹⁰ <https://farklibakis.net/alinti/prof-norman-finkelstein-israilin-hamasi-yok-etmeyi-istedigini-soylemesi-ironik-cunku-onu-kendileri-yaratti/> (Erişim Tarihi: 15.05.2024).

⁹¹ Yalçın Akdoğan, "İsrail'in Gazze Katliamı: UCM'ye Göre Savaş Suçu mu, Devlet Terörü mü?." *Medeniyet ve Toplum Dergisi* 7.2 (2023), 201-211.

ve antropolojik bakış açısıyla ele almakta ve dinî öğretileri savaşın ya da şiddetin haklılaştırılmasında kullanılmaktadırlar. Şiddete başvuran dinî grupların şiddet içeren davranışlarının temelinde dinî metinlerin bütüncül olarak ele alınmaması, dışlayıcı ve katı dinî yorumların esas alınması ya da otoriter, cezalandıran bir Tanrı tasavvurunu esas alan bir teolojinin tercih edilmesi gösterilebilir.⁹² Öte yandan olumsuz Tanrı tasavvuru ile ahlak göstergelerinin bozulması arasında doğrudan bir ilişki olduğu araştırmalarca ortaya konmuştur. Bir anlamda tanrı tasavvurunun olumsuz olması, olumsuz bir kişilik özelliğinin ortaya çıkmasına; ahlaki yozlaşma, utanç ve suçluluk duygularının artmasına, vicdan gelişiminin olumsuz olmasına, çatışma ve olumsuz duygulanıma neden olmaktadır.⁹³ Hatta ateistlerin olumsuz Tanrı şemasında bile bilişsel faktörlerden ziyade travmatik tecrübe, kötülük problemi ve sosyo-ekonomik şartların daha etkili olduğu tespit edilmiştir.⁹⁴

Yahudilerin günümüzde Gazze'ye uyguladıkları soykırımın din adına, kutsal adına yapılması ve muhataplarına buna dayanarak şiddet uygulamaları bu minvalde değerlendirilebilir. Gürkan'a göre⁹⁵ ise Yahudilerdeki şiddet eğiliminin temelinde iki önemli neden bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Yahudilerdeki kutsal metin olan Tanah'ta (Eski Ahit) şiddetin sıklıkla yer alması ve diğeri ise modern İsrail devletiyle birlikte ortaya çıkan ve bilhassa son 30 yılda yükselişe geçen dinî Siyonizm'dir. Tanah literatürünü oluşturan neredeyse her kitapta ya da bölümde bahsettiğimiz şiddet unsuruna rastlanmaktadır. Aslında kimi dinler tarihi uzmanlarına göre Yahudiliğin kendisi bir şiddet dini, Tanrısı ise şiddet tanrısıdır.⁹⁶ Örneğin Adam'a göre⁹⁷ "Eski Ahit Tanrısı" despot, kindar, acımasız, zalim ve ıstırap çektirmekten haz alan tanrı olarak nitelendirilmektedir. Richard Dawkins ise Yahudilerin Tanrısının akli başında olmayan Tanrı olduğunu belirtiyor. Dawkins, Eski Ahit'in Tanrısını Tanah'taki metinlere dayanarak; kıskanç, adaletsiz, affetmeyen bir kontrol manyağı, kinci, kana susamış bir etnik temizleyici, kadın düşmanı, ırkçı, çocuk katili, soykırıma meyilli, zararlı, megaloman, sadomazoşist, kaprisli, kötü niyetli bir kabadayı olarak tanımlamaktadır.⁹⁸ Tanah'ın Tanrısı İsrailoğulları'na saldıran Amalek soyunun tamamen yok edilmesini emreden yani soykırımı teşvik eden savaşçı bir Tanrı olarak sunulmaktadır.⁹⁹ Tanah bu yönüyle İsrail'in seçilmişliği ile şiddet, soykırım arasındaki ilişkinin

⁹² Şinasi Gündüz, "Din ve şiddet paradoksu.", 8-31.

⁹³ Erich Fromm, *Psikanaliz ve Din*, trc. Aydın Arıtan (İstanbul: Arıtan Yayınları, 1991), 55; Kelly Murray and Joseph W. Ciarrocchi. "The Dark Side of Religion, Spirituality and the Moral Emotions: Shame, Guilt, And Negative Religiosity as Markers For Life Dissatisfaction." *Journal of Pastoral Counseling* 42 (2007), 22-41; Orhan Gürsu, "Nöropsikoloji, Din ve Psikolojik İyi Oluş.", *Journal of International Social Research* 10.53 (2017), 502-512; Hagop Sarkissian and Mark Phelan. "Moral objectivism and a punishing God." *Journal of Experimental Social Psychology* 80 (2019): 1-7.

⁹⁴ Derya Gülfil, "Ateistlerde Olumsuz Tanrı Algısının Psiko-Sosyal Açından Değerlendirilmesi." *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 8.2 (2019): 1289-1312.

⁹⁵ Salime Leyla Gürkan, "Barış ve Şiddet Ekseninde Yahudilik." *Din ve Şiddet* (2016): 118.

⁹⁶ "[Tanrı:] 'O benim! Adaleti duyuran, kurtarmaya gücü olan... Çukurda üzümü tek başıma çiğnedim... Öfkeyle çiğnedim onları, gazapla ayaklarımın altına aldım. Kanları giysilerime sıçradı, bütün elbisemi kirletti. Çünkü öğ alma günü yüreğimdediydi, halkımı kurtaracağım yıl gelmişti. Baktım, yardım edecek kimse yoktu... Gücüm kurtuluş sağladı, gazabım bana destek oldu. Öfkeyle halkları çiğnedim... Yere akıttım kanlarını.' Şefkati ve iyiliği uyarınca bizim için yaptıklarından, İsrail halkı için yaptığı bütün iyiliklerinden ötürü Rabb'in iyiliklerini ve övülesi işlerini anacağım..." (İşaya 63:1-14; 61:1-11; 66:18-24; Yoel 3:1-16; krş. Amos 9:7). (Akt. Gürkan, 2016, 121).

⁹⁷ Baki Adam, "Yahudilik ve Şiddet." *İslamiyat*, C/5, (2002): 27.

⁹⁸

https://tr.wiki7.org/wiki/%D0%91%D0%BE%D0%B3_%D0%BA%D0%B0%D0%BA_%D0%B8%D0%BB%D0%BB%D1%8E%D0%B7%D0%B8%D1%8F (Erişim Tarihi: 12.05.2024).

⁹⁹ Samuel 15:3 "Şimdi git, Amalekilere saldır. Onlara ait her şeyi tümüyle yok et, hiçbir şeyi esirgeme. Kadın erkek, çoluk çocuk, öküz, koyun, deve, eşek hepsini öldür."

bariz bir biçimde ortaya konduğu metindir.¹⁰⁰ Bu metne dayanarak İsrail başbakanı Netanyahu, Gazze soykırımının haklılığını basın önünde dile getirmiştir.¹⁰¹ Böylesi bir kutsal metin geleneğinin Yahudilerin şiddet konusunda duyarsızlaşmalarında, şiddete alışmalarında ve dolayısıyla giderek hayatın her alanına şiddetin hâkim olmasında etkili olduğu ifade edilebilir.¹⁰² Yahudilerin bu patolojik şiddet eğilimi Kur'an'da da yer almaktadır: *İnsanlar içerisinde iman edenlere düşmanlık bakımından en şiddetli olarak Yahudiler ile, şirk koşanları bulacaksınız.* (Maide, 82). Tüm bu verilerden hareketle kutsal metinlere dayanan şiddet eğiliminin Yahudi toplumunun bilinç yapısında arketipsel bir rol üstlendiğini ileri sürebiliriz.

Alev Alatlı Yahudilerin Gazze'ye yaptıkları soykırımı analiz ederken bu kadar bebek, çocuk, kadın, yaşlı, masum insanın nasıl bu kadar gaddarca katledilebildiklerini Yahudilerin ahlakına dayandırmaktadır. Alatlı'ya göre Yahudiler şiddet eğilimi barındıran bir toplumdur ve böyle olmalarında sahip oldukları dürtüsel tabiatlarını engelleyecek caydırıcı bir ahlak olmaması rol oynamaktadır. Başka bir deyişle Yahudilikte cehennem kavramı yoktur ve bu nedenle caydırıcı bir ahlak da yoktur.¹⁰³ Yahudilerin ahiret, hesap verme ve cehennem anlayışlarına göre Yahudiler ya cehenneme hiç girmeyecek ya da girseler bile kısa bir süre için cehennemde bulunacaklar ve sonrasında oradan çıkacaklardır.¹⁰⁴ Bu düşünce yapısı insanın dürtüsel tabiatının önündeki en büyük engellerden biri olan hesap verme, cehenneme girme gibi caydırıcı ahlak ilkelerinin bertaraf edilmesine neden olmaktadır.

Sonuç

Soykırım ve diğer kitlesel şiddet eylemlerinde ideoloji önemli bir etkidir. Soykırım ve kitlesel şiddeti meşrulaştırmaya hizmet eden ideolojilerin özelliklerinin bilinmesi bu bağlamda önem taşımaktadır. Siyonizm gibi vahşeti meşrulaştıran ideolojiler, mağdurları tehlikeli tehditler veya suçlular olarak etiketler, toplumun krizlerle dolu bir dönüm noktasında olduğunu iddia ederek öldürmeyi üstü kapalı bir şekilde meşru müdafaa olarak yeniden çerçevlendirir ve tüm bu iddiaları tarihsel anlatı ve efsanelerle destekler. Zulmü meşrulaştıran ideolojiler sıklıkla sonuç ağırlıklı bir hesaba başvururlar. İsrail bağlamında Arz-ı Mev'ud yani vaat edilmiş topraklar hayali bu sonuç endeksli hesaba dayanmaktadır. Bu nedenle Siyonizm gibi zulmü meşrulaştıran ideolojilerin sıklıkla ütopyik niteliğe sahip oldukları söylenebilir. Zulmü meşrulaştıran bu ideolojiler alternatiflerinin olmadığını, şiddetten başka seçeneğin olmadığını, askerî müdahalenin kaçınılmaz olduğunu büyük oranda uydurulmuş yarı-determinist tarih anlayışlarıyla desteklemeye çalışırlar.

Siyonizm benzeri ideolojilerin vahşetlerdeki rolünü anlamamanın yollarından birisi, bu ideolojilerin farklı vakalarda sivillere yönelik kitlesel şiddeti nasıl meşrulaştırdığına, motive ettiğine ve rasyonelleştirdiğine yönelik mekanizmaların tanımlanmasıdır. Soykırımın nedeni

¹⁰⁰ Salime Leyla Gürkan, "Barış ve Şiddet Ekseninde Yahudilik.", 120.

¹⁰¹ İsrail Başbakanı Netanyahu, son konuşmasında Filistinlilere "Amalek" benzetmesi yaparak askerlerine açıkça katliam ve soykırım çağrısı yaptı: "Kutsal kitabımız diyor ki Amalek'in sana yaptıklarını hatırlamalısın." <https://video.haber7.com/video-galeri/253732-iyice-igrenclesti-netanyahu-amalek-benzetmesiyle-askerlere-soykirim-cagrisi-yapti> (Erişim Tarihi: 15.05.2024).

¹⁰² Cengiz Batuk, "Tanrı'nın Asi Çocukları: Zalimlik ve Mazlumluk Arasında Şiddet Sarmalındaki Yahudiler.", 157-187.

¹⁰³ <https://www.mirathaber.com/alev-atali-siyonizm-safsata-dir-ve-komiktir/> (Erişim Tarihi: 12.05.2024).

¹⁰⁴ İrem Ceyhan, "Yahudiliğin Cennet Tasavvuru Üzerine Bir Değerlendirme." *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 10.2 (2019): 545-557.

olarak Tanrı'nın takdiri, sınıf veya ırk mücadelesi, teknolojik ilerleme, savaşın doğası veya basitçe başkalarının eylemleri vahşetin gerçek nedeni olarak gösterilir. Soykırımın bu şekilde rasyonelleştirilmesi, büyük ölçekli vahşetlerin meydana gelmesi için temel bir gereklilik olarak düşünülebilir. Siyonist İsrail devletinin soykırımı meşrulaştırmada kullandığı bir diğer argüman ise mağdur olma psikolojisidir. Onlara göre Holokost eşsizdir ve Holokost esnasında tüm dünya, insanlar Yahudilerin soykırımı maruz kalmasını sadece izlemişlerdir. Bu nedenle insanlarla ilişkilerinde Yahudilerin onları istismar etmeleri, onlara vahşet uygulamaları mübah görülmelidir.

Politik ideolojiler, bireyler ya da bireylerin oluşturduğu gruplar tarafından şekillenirler. Bu ideolojilerin sürekliliklerini sağlayabilmeleri geniş gruplara bağlıdır. Grupların ortak bir amaç, hedef etrafında toplanabilmeleri için ortak değerlerin var olması gerekmektedir. Grubun seçilmişliği, kolektif narsisizm, aşırı yetkilendirilmiş bir toplum ve liderin varlığı, liderin kolektif travmalara sıklıkla müracaat edip kitleyi yönlendirmesi, verilen mücadelenin kutsal bir savaş olarak nitelendirilmesi, bunun için kutsal sayılan metinlere, mitolojik kaynaklara başvurulması bu etkenler arasında sayılabilir. Hâlihazırda İsrail Siyonizminin ideolojik, kolektif bir narsisizm olduğunu ifade edebiliriz. Narsisizmin barındırdığı tüm istismar çeşitlerinin İsrail tarafından Gazzeli Müslümanlara uygulandığını eklemek de mümkündür. Yahudilerin seçilmişlik paranoyası ve küçüklükten itibaren etkisi altında kaldıkları kendilerinden olmayanların birer köle ya da hayvan olduğu ve dolayısıyla öldürülmeleri gerektiği düşüncesini içeren Goyim öğretisi soykırım uygulamalarında etkili olan faktörlerin başında yer almaktadır. Bundan dolayı Yahudiler insanlık dışı öğretilerine ve sözüm ona aldıkları İlahî yetkiye dayanarak yaptıkları katliamlarına bir görev bilinci ile yaklaşmaktadırlar.

Bu makalenin yazımı esnasında Gazze'deki istatistiksel veriler şu şekildeydi: 16.795 çocuk, 11.378 kadın, 885 sağlık personeli ve 173 gazeteci şehit olmuş, 95.337 kişi yaralanmış, zorunlu göçe mecbur bırakılanların sayısı 2.000.000'a yaklaşmış, Gazze'ye atılan patlayıcı miktarı 83 bin tona ulaşmıştır, 10.000 kişi ise hâlâ kayıptır. Şehit olanların toplam sayısı 41.252'dir.¹⁰⁵ Bu verilerle birlikte dünyanın önde gelen saygın tıp dergilerinden Lancet, Gazze soykırımında açıklanan rakamların eksik olduğunu, ölenlerin sayısının dolaylı olarak 180.000 civarında olduğunu iddia etmektedir. Dergi, bu iddiasını, Gazze Sağlık Bakanlığı tarafından bildirilen ve bağımsız analizlerle desteklenen verilere dayandığını dile getirmektedir.¹⁰⁶ Sadece bir yıl içerisinde oluşan bu insanlık dışı tablonun uluslararası hukuka, İnsan Hakları Beyanamesi'ne rağmen gerçekleşiyor olması ise şaşırtıcı olduğu kadar düşündürücüdür.

Kitle davranışı üzerine çalışan teorisyenler, insanların irrasyonel bir "grup aklına" yenik düşerek bireyselliklerini yitirdiklerini ve bu irrasyonel düşünce için ölmeyi, öldürmeyi göze alabildiklerini ileri sürerler.¹⁰⁷ Aktardığımız bilgilerden de anlaşılacağı üzere Filistin topraklarındaki tek taraflı savaşın dayanağı, sözde kutsal savaşa ve vaat edilmiş topraklar ütopyasına dayandırılmaktadır. Seçilmişlik, vaat edilmiş topraklar, transfer planı gibi onlarca akıl dışı gerekçelerle masum bir milletin yok edilmesine şahitlik ediyoruz. Pasif seyirci konumunda olan

¹⁰⁵ Bkz. <https://standingdoctors.com/>; <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israilin-347-gundur-saldirilarini-surdurdugu-gazgede-can-kaybi-41-bin-252ye-cikti/3331998>

¹⁰⁶ <https://www.trhaber.com/dunya/katliamda-aciklanan-rakamlar-yanlis-dunyanin-en-saygin-dergisi-gercek-rakami-yazdi-gazde-katledilenlerin-sayisi-37-bin-degil-h852602.html>

¹⁰⁷ Thomas, Emma, et al. "Nice and Nasty: The Formation of Prosocial and Hostile Social Movements.", 17-55.

dünyanın gözleri önünde patolojik denebilecek bu olgulara dayalı bir soykırımın işlenmesi ise cevaplanması zor bir soru olarak karşımızda durmaktadır.

ABD'nin haksız yere Vietnam'ı işgal ettiği yıllarda Yahudi asıllı varoluşçu psikoterapist Rollo May insanların nasıl olup da bu haksızlık karşısında bir şeyler yapmadıklarını ve kayıtsız kaldıklarını *Aşk ve İrade* adlı kitabında analiz eder. May,¹⁰⁸ İngilizcede apathy olarak geçen kayıtsızlığı; hissetme isteğinin, tutkunun, duygunun ya da heyecanın eksikliği, bir çeşit umursamazlık olarak açıklar. May'e göre aşkın zıttı nefret değil kayıtsızlıktır ve kayıtsızlık uzayıp gittiğinde ortaya çıkan şey psikolojik anlamda şizoid kişiliktir. Kayıtsızlık ve şizoid kişilik birbirlerinin nedeni ve sonucu olarak el ele gider. Özarslan'ın (2024)¹⁰⁹ aktardığına göre Rollo May'ın şizoid kişiliklerden bahsettiği yıl, şarkıcı King Crimson bir albüm çıkarır. Şarkılardan birinin ismi de ilginç bir şekilde "Yirmi Birinci Yüzyılın Şizoid Adamı"dır. Şarkıdaki dizelerden birinde şöyle bir cümle geçmektedir: "Bombalar patlar, çocuklar ölür; gereksinim duymadığı her şeye sahiptir, yirmi birinci yüzyılın şizoid adamı!"

May ve Crimson'un ifade ettiği, kayıtsız, pasif seyirci ve bu şizoid kişilik günümüzdeki insanlığı tanımlama çabasında azda olsa fikir verir niteliktedir. Şiddet ve soykırımların olmadığı bir dünya için umursamak zorunda olduğumuzu unutmamak gerekiyor. Zulmün sevildiği, zalimin ise elliden fazla kez alkışlandığı bir dünyada sanırım hiç kimse, hiçbir yerde güvende olmayacaktır.

¹⁰⁸ Rollo May, *Aşk ve irade*. İstanbul: Okuyan Us yay., (2010),31-33.

¹⁰⁹ Emre Özarslan (2 Oca 2024).<https://tr.linkedin.com/pulse/sevginin-z%C4%B1t%C4%B1-nefret-de%C4%9Filkay%C4%B1ts%C4%B1zl%C4%B1kt%C4%B1r-huzursuz-beyin-e5q8f>. (Erişim Tarihi: 09.05.2024).

Kaynakça/Bibliography

- Adam, Baki. "Yahudilik ve Şiddet." *İslamiyat*, C 5 (2002): 22-34.
- Akdoğan, Yalçın. "İsrail'in Gazze Katliamı: UCM'ye Göre Savaş Suçu mu, Devlet Terörü mü?" *Medeniyet ve Toplum Dergisi* 7.2 (2023): 201-211.
- Anthony Stevens, *Jung*, çev. Ayda Çayır, Kaknüs Yayınları, İstanbul 1999.
- Araz, Ömer Faruk. "Yeni Ahit'te ve Kur'an-ı Kerim'deki Yahudilere yöneltilen eleştirilerin analizi." *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 7.2 (2021): 791-833.
- Batuk, Cengiz. "Tanrı'nın Asi Çocukları: Zalimlik ve Mazlumluk Arasında Şiddet Sarmalındaki Yahudiler." *Milel ve Nihal* 5.1 (2008): 157-187.
- Bauman, Zygmunt. *Modernite ve Holocaust*. İstanbul: Alfa Yayınevi, 2022.
- Ben-Meir, Alon. "Psychological Impediments are at the Core of the Israeli-Palestinian Conflict." *Politics & Policy* 51.3 (2023): 488-503.
- Buhari, Ömer Kemal. "Varoluşsal Tehcir: Yeni Batı ve Dönüştürücü Şiddet." *İnsan Yayınları, İstanbul* (2020).
- Bulut Faik, *Başbakan Netanyahu'nun "fikir babası" ırkçı Jabotinsky kimdir?* (2023). <https://www.indyturk.com/node/670361/t%C3%BCrki%C3%87yedensesler/ba%C5%9Fbakan-netanyahunun-fikir-babas%C4%B1-%C4%B1rk%C3%A7%C4%B1-jabotinsky-kimdir> (Erişim Tarihi: 07.05.2024).
- Ceyhan, İrem. "Yahudiliğin Cennet Tasavvuru Üzerine Bir Değerlendirme." *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 10.2 (2019): 545-557.
- Çevik, Abdülkadir ve Ceyhun Birsen. "Mağduriyet Psikolojisi ve Toplumsal Yansımaları." *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler* 2 (2012): 62-84.
- Çonkor, Burhan. "Bazı Olumsuz Karakterlerin Yahudi ve Hıristiyanların Çoğuna Nispet Edildiği Ayetler." *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20 (2019): 305-334.
- Değer, Ozan. "Soykırım Suçu ve Devletin Sorumluluğu: Uluslararası Adalet Divanı'nın Bosna-Hersek v. Sırbistan-Karadağ Kararı." *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 6.22 (2009): 61-95.
- Finkelstein, Norman G. *Holokost Endüstrisi: Yahudilerin Çektiği Çilelerin İstismarı*. Kırmızı Kedi Yayınevi, (2010).
- Freeman, Michael. "Genocide, Civilization and Modernity." *The Criminology of War*. Routledge, (2017), 213-229.
- Fromm, *Psikanaliz ve Din*, trc. Aydın Arıtan (İstanbul: Arıtan Yayınları, 1991), 55.
- Garaudy, Roger. *İsrail mitler ve terör*. Pınar Yayınları, 2005.
- Gerlach, Christian. "Extremely Violent Societies: an Alternative to the Concept of Genocide." *Journal of Genocide Research* 8.4 (2006): 455-471.
- Golec de Zavala, Agnieszka, et al. "Collective Narcissism Predicts Hypersensitivity to İn-Group İnsult and Direct and İndirect Retaliatory İntergroup Hostility." *European Journal of Personality* 30.6 (2016): 532-551.
- Gökmen, Osman. *Hadislerde Yahudilerin Özellikleri (Sahih-i Buharî ve Sahih-i Müslim özelinde)*. MS thesis. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

- Gülfil, Derya. "Ateistlerde Olumsuz Tanrı Algısının Psiko-Sosyal Açından Değerlendirilmesi." *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 8.2 (2019): 1289-1312.
- Gündüz, Şinasi. "Din ve Şiddet Paradoksu." *Milel ve Nihal* 13.2 (2016): 8-31.
- Gürkan, Salime Leyla. "Barış ve Şiddet Ekseninde Yahudilik." *Din ve Şiddet* (2016): 117-145.
- Gürkan, Salime Leyla. "Yahudilik". *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2019. <https://islamansiklopedisi.org.tr/yahudilik#1> (Erişim Tarihi: 07.05.2024).
- Gürsu, Orhan. "Kötülüğün Sıradanlaştırılması: Gazze Soykırımı Bağlamında Psikolojik Bir Analiz." *Burdur İlahiyat Dergisi* 8 (2024): 130-149.
- Gürsu, Orhan. "Nöropsikoloji, Din ve Psikolojik İyi Oluş." *Journal of International Social Research* 10.53 (2017), 502-512.
- Gürsu, Orhan. "Gençlik Dönemi İnanç Krizinin Psikolojik Kökenlerinin Analizi: Olgu Sunumu". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/3 (2022), 915-931.
- Houghton David Patrick. *Siyaset Psikolojisi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay, 2021.
- Jaber Sümeyye Ali. Kur'an-ı Kerim'de Yahudilerin özellikleri. *Fikriyat dergisi*, (2023). <https://www.fikriyat.com/galeri/islam/kuran-i-kerimde-yahudilerin-ozellikleri> (Erişim Tarihi: 07.05.2024).
- Kernberg, Otto. *Sapıklıklarda ve Kişilik Bozukluklarında Saldırganlık*, (2. Baskı). Çev. Tura, SM). İstanbul: Metis Yayınları. (2010).
- Klar, Yechiel, Noa Schori-Eyal, and Yonat Klar. "The "Never Again" State of Israel: The Emergence of the Holocaust as a Core Feature of Israeli Identity and its Four Incongruent Voices." *Journal of Social Issues* 69.1 (2013): 125-143.
- Klar, Yechiel. "Four Moral Obligations in the Aftermath of Historical Ingroup Victimization." *Current Opinion in Psychology* 11 (2016): 54-58.
- Küçükcan, Talip, "Terörün Sosyolojisi: Toplumsal Kökenleri Anlama İmkânı", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 6, Sayı 24 (Kış 2010), s. 33-54.
- Kühne, Thomas, *Aidiyet ve Soykırım: Hitler toplumu 1918-1945*. Heretik Yayınları, (2017).
- Leader Maynard, Jonathan. "Rethinking the Role of İdeology in Mass Atrocities." *Terrorism and Political Violence* 26.5 (2014): 821-841.
- Lemkin, Raphael. *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress*. The Lawbook Exchange, Ltd., (2008).
- Li, Mengyao, Bernhard Leidner, and Silvia Fernandez-Campos. "Stepping into Perpetrators' Shoes: How ingroup Transgressions and Victimization Shape Support for Retributive Justice Through Perspective-Taking with Perpetrators." *Personality and Social Psychology Bulletin* 46.3 (2020): 424-438.
- Li, Mengyao, et al. "From Threat to Challenge: Understanding the Impact of Historical Collective Trauma on Contemporary Intergroup Conflict." *Perspectives on Psychological Science* 18.1 (2023): 190-209.
- Maritz, Dominique. "What are the Main Causes of Genocide?." *E-International Relations Students* (2012). <https://www.e-ir.info/2012/07/12/what-are-the-main-causes-of-genocide/> (Erişim Tarihi: 05.05.2024)

- Matulewska, Aleksandra ve Dariusz J. Gwiazdowicz. "In Quest of Genocide Understanding: Multiple Faces of Genocide." *International Journal for the Semiotics of Law-Revue internationale de Sémiotique juridique* 35.4 (2022): 1425-1443.
- May, Rollo. *Aşk ve İrade*. İstanbul: Okuyan Us yay., (2010).
- Muminov Nurlan, "Vladimir Jabotinsky'nin Büyük İsrail Düşüncesi ve İsrail Dış Politikası.", *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (2013).
- Murray, Kelly, and Joseph W. Ciarrocchi. "The Dark Side of Religion, Spirituality and the Moral Emotions: Shame, Guilt, And Negative Religiosity as Markers For Life Dissatisfaction." *Journal of Pastoral Counseling* 42 (2007), 22-41.
- Özarlan Emre, (2 Oca 2024). <https://tr.linkedin.com/pulse/sevginin-z%C4%B1t%C4%B1-nefret-de%C4%9Fil-kay%C4%B1ts%C4%B1zl%C4%B1kt%C4%B1r-huzursuz-beyin-e5q8f> (Erişim Tarihi: 09.05.2024).
- Ramsbotham, Oliver. "The Analysis Of Protracted Social Conflict: A Tribute to Edward Azar." *Review of International Studies* 31.1 (2005): 109-126.
- Reicher, Stephen vd. "Making a Virtue of Evil: A Five-Step Social Identity Model of the Development of Collective Hate". *Social and Personality Psychology Compass* 2/3 (Mayıs 2008), 1313-1344. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2008.00113.x>
- Rosenman, Stanley, and Irving Handelsman. "The Collective Past, Group Psychology and Personal Narrative: Shaping Jewish Identity by Memoirs of the Holocaust." *The American Journal of Psychoanalysis* 50 (1990): 151-170.
- Sarkissian, Hagop, and Mark Phelan. "Moral Objectivism and a Punishing God." *Journal of Experimental Social Psychology* 80 (2019): 1-7.
- Sayar, Süleyman. "Yahudi Karakteri (Tarihî ve Sosyo-Psikolojik Bir Yaklaşım)." *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9.1 (2000), 1-13.
- Stanton, Gregory. Eight Stages of Genocide, Genocide Watch, https://holocausteducatie.nl/images/Lesmateriaal/p_genocide_8stages.pdf (1998). (Erişim Tarihi: 03.07.2024).
- Staub, Ervin. The Roots and Prevention of Genocide and Related Mass Violence. *Zygon®*, 47(4), (2012), 821-842.
- Süslü, Bilal. "Soykırım Yasağı Normunun Yaşam Döngüsü: Aktörler, Motivasyonlar ve Mekanizmalar." *Uluslararası Suçlar ve Tarih* 24 (2023): 83-103.
- Şahin, Yakup. "Çatışma Kuramları ve Kimlik Temelli Çatışmalar: Teorik Bir Giriş." *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi* 1.1 (2013), 32-55.
- Tarhan, Nevzat. "Şiddetin Psikososyopolitik Boyutu." *Şiddet Karşısında İslam*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları (2015).
- Thomas, Emma, et al. "Nice And Nasty: The Formation of Prosocial and Hostile Social Movements." *Revue Internationale de Psychologie Sociale* 23.2 (2010): 17-55.
- United Nations, Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. *United Nations General Assembly Resolution 260*, (December 9, 1948). http://efaidnbmnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf (Erişim Tarihi: 07.05.2024).

- Volkan, Vamık D. *Kimlik Adına Öldürmek: Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: Everest yayınları (2009).
- Volkan, Vamık D. *Körü Körüne İnanç: Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri*. İstanbul: Okuyan Us yay. (2005).
- Walzer, Michael. *Haklı Savaş Haksız Savaş: Tarihten Örneklerle Desteklenmiş Ahlaki Bir Tez*, (çev: Mehmet Doğan). İstanbul: Alfa Yayınları (2017).
- Woolf, Linda M., and Michael R. Hulsizer. "Psychosocial Roots of Genocide: Risk, Prevention, and Intervention." *Journal of Genocide Research* 7.1 (2005): 101-128.
- Yechiel Klar, Noa Schori- Eyal, and Lior Yom Tov, "In the Aftermath of Historical Trauma" In: *The Social Psychology of Collective Victimhood*. Edited by: Johanna Ray Vollhardt, Oxford University Press (2020). © Oxford University Press. DOI: 10.1093/oso/9780190875190.001.0010
- Yıldırım Sonay ve Gürsu Orhan. "Yetişkinlerde dindarlık ve Psikolojik Dayanıklılık İlişkisi." *Turkish Academic Research Review* 6.1 (2021): 27-54.

İnternet Kaynakları:

- https://tr.wikipedia.org/wiki/Binyamin_Netanyahu (Erişim Tarihi: 11.05.2024).
- <https://standingdoctors.com/>; <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israilin-347-gundur-saldirilarini-surdurdugu-gazdede-can-kaybi-41-bin-252ye-cikti/3331998>
- <https://www.trhaber.com/dunya/katliamda-aciklanan-rakamlar-yanlis-dunyanin-en-saygin-dergisi-gercek-rakami-yazdi-gazdede-katledilenlerin-sayisi-37-bin-degil-h852602.html>
- <https://www.mirathaber.com/alev-alatli-siyonizm-safsatadir-ve-komiktir/> (Erişim Tarihi: 12.05.2024).
- https://tr.wiki7.org/wiki/%D0%91%D0%BE%D0%B3_%D0%BA%D0%B0%D0%BA_%D0%B8%D0%BB%D0%BB%D1%8E%D0%B7%D0%B8%D1%8F (Erişim Tarihi: 12.05.2024).
- <https://video.haber7.com/video-galeri/253732-iyice-igrenclesti-netanyahu-amalek-benzetmesiyle-askerlere-soykirim-cagrisi-yapti> (Erişim Tarihi: 15.05.2024).
- <https://www.trthaber.com/trtden-haberler/holy-redemption-kutsal-iskal-belgeseline-ozel-odul-1083.html> (Erişim Tarihi: 15.05.2024).
- <https://www.tvnet.com.tr/gazze-soykirimi-hakkinda-her-sey/israil-halki-gazdedeki-soykirima-karsi-mi-2177923> (Erişim Tarihi: 15.05.2024).
- <https://farklibakis.net/alinti/prof-norman-finkelstein-israilin-hamasi-yok-etmeyi-istedigini-soylenesi-ironik-cunku-onu-kendileri-yaratti/> (Erişim Tarihi: 15.05.2024).
- <https://tr.euronews.com/2022/12/30/israilde-asiri-sagci-koalisyonuyla-6-kez-basbakanliga-geridonen-netanyahu-kimdir> (Erişim Tarihi: 07.05.2024).
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Entebbe_Operasyonu (Erişim Tarihi: 11.05.2024).

BURDUR İLAHİYAT DERGİSİ

Burdur Theology Journal

(Kasım / November 2024) Özel Sayı: Gazze | e-ISSN: 2980-2407

İslâm Hukukuna Göre (Gazze’de) Zulüm Altındaki Müslümanlara Yardım Yükümlülüğü

Obligation to Help Persecuted Muslims (in Gaza) According to Islamic Law

İbrahim PAÇACI

<https://orcid.org/0000-0003-3376-0228>

ipacaci@hotmail.com

Prof. Dr. Emekli Öğretim Üyesi ve Din İşleri Yüksek Kurulu (E.) Üyesi
Prof. Dr. Retired Faculty Member and Member of the Supreme Council of Religious Affairs (Ret.)

Atıf | Cites As

Paçacı, İbrahim. “İslâm Hukukuna Göre (Gazze’de) Zulüm Altındaki Müslümanlara Yardım
Yükümlülüğü”. Burdur İlahiyat Dergisi Özel Sayı: Gazze (Kasım 2024), 26-44.

<https://doi.org/10.59932/burdurilahiyat.1564353>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü/Article Types	: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Received	: 09 Ekim/October 2024
Kabul Tarihi/Accepted	: 29 Kasım/November 2024
Yayın Tarihi/Published	: 30 Kasım/November 2024

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. İbrahim PAÇACI.

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / The author(s) has no conflict of interest to declare.

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. / The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Etik Bildirim/Complaints: ifd@mehmetakif.edu.tr

Telif Hakkı & Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Obligation to Help Persecuted Muslims (in Gaza) According to Islamic Law

Abstract

Throughout history, it is seen that people have been oppressed and persecuted because of their beliefs and differences. In today's world, where it is claimed that advanced levels of democracy and human rights have been reached, people are killed because of their beliefs and differences, and they are subjected to oppression and persecution. One of the persecuted communities is the Palestinian Muslims living in Gaza. Since 1948, Israel has occupied Palestinian lands and oppressed, persecuted and tortured its people. Israel's murder, cruelty and torture evolved into a new dimension on October 07, 2023 and turned into genocide, a crime against humanity. Since 07.10.2023, Israel has killed 41,909 people, mostly children and women, and injured 97,303 people. Muslims have strategic, economic and military obligations to put an end to this ongoing killing, torture and persecution of the Palestinian people.

As a requirement of Muslims' obligation to "help each other with the consciousness of goodness and servitude to Allah," Islamic countries must cooperate; they must avoid entering into an alliance against Muslims. In this context, Islamic countries must sever diplomatic and strategic relations with Israel; they must not cooperate with third countries in actions that may be against the Palestinians, and they must not share confidential information with Muslims that may be against them.

In Islamic law, it is not permissible to sell weapons, ammunition, spare parts and raw materials used in the production of weapons to countries and groups that harbor hostile feelings towards Islam and Muslims and/or attack an Islamic country. In addition, in order to dissuade non-Muslims who unjustly wage war against Islamic countries and oppress and persecute Muslims, to discourage these actions and force them to make peace, restrictions may be imposed on the sale of basic necessities such as foodstuffs, clothing and oil other than weapons. In this context, in order to put an end to the murder, torture and oppression of the Palestinian people, strategic goods such as raw materials and oil used in the production of weapons should not be sold to Israel and the countries that support it. In addition, the ban on imports from the aforementioned countries; Individually, it is also among the obligations not to buy the goods of this country. In addition, to extend a helping hand to Palestinians who are deprived of basic needs such as food, drink and shelter under Israeli oppression; to treat the sick and wounded, to provide medicines and medical supplies; It is one of the duties of Muslims to offer a safe home to Palestinians who have taken refuge in other Islamic countries by opening their borders.

According to the majority of Islamic scholars, since attacking Muslims, denying them freedom of life, property and belief and applying oppression and cruelty to them is a justification for war, military intervention will become legitimate if diplomatic and economic measures are not effective and Israel continues to commit this crime against humanity. In this respect, it would be appropriate for the United Nations Peacekeeping Force to take the necessary steps to carry out this intervention, and if this is not possible, it would be appropriate to plan such an intervention by the member states of the Organization of Islamic Cooperation.

Keywords: Palestine, Gaza, Help, Strategic Partnership, Genocide.

İslâm Hukukuna Göre (Gazze'de) Zulüm Altındaki Müslümanlara Yardım Yükümlülüğü

Öz

Tarih boyunca, insanların inançları ve farklılıkları sebebiyle baskı ve zulme uğradıkları görülmektedir. Demokrasi ve insan hakları konusunda ileri seviyelere ulaşıldığının iddia edildiği günümüzde de insanlar, inanç ve farklılıkları sebebiyle öldürülmekte, baskı ve zulme maruz kalmaktadırlar. Zulme uğrayan toplumlardan biri de Gazze'de yaşayan Filistinli Müslümanlardır. 1948 yılından itibaren İsrail, Filistin topraklarını işgal etmiş ve halkına baskı, zulüm ve işkence uygulamıştır. İsrail'in, cinayet, zulüm ve işkenceleri 07 Ekim 2023 tarihinde yeni bir boyuta evrilerek bir insanlık suçu olan soykırıma dönüşmüştür. İsrail, 07.10.2023 tarihinden bugüne, çoğunluğu çocuk ve kadınlardan oluşan 41.909 kişiyi katletmiş ve 97.303 kişiyi yaralamıştır. Müslümanların, Filistin halkına yönelik devam eden bu cinayet, işkence ve zulmün sonlandırılması konusunda yapması gereken stratejik, ekonomik ve askeri yükümlülükleri bulunmaktadır.

Müslümanların "iyilik ve Allah'a karşı kulluk bilincinde yardımlaşma" yükümlülüğünün gereği olarak, İslâm ülkelerinin işbirliği yapmaları; Müslümanların aleyhine bir ittifaka girmekten kaçınmaları gerekir. Bu çerçeveden olarak İslâm ülkeleri, İsrail ile diplomatik ve stratejik ilişkilerini kesmeli; üçüncü ülkelerle Filistinliler aleyhine olabilecek eylemlerde işbirliği yapmamalı, Müslümanların aleyhine olabilecek gizli bilgileri onlarla paylaşmamalıdır.

İslâm hukukunda, İslâm'a ve Müslümanlara düşmanca duygular besleyen ve/veya İslâm ülkesine saldıran ülke ve gruplara, silah, mühimmat, yedek parça ve silah yapımında kullanılan hammaddelerin satışı ittifakla caiz görülmemiştir. Bunun yanında haksız olarak İslâm ülkesine savaş açan, Müslümanlara baskı ve zulüm uygulayan gayrimüslimleri bu hareketlerinden vazgeçirmek ve barışa zorlamak amacıyla, silah dışındaki gıda maddeleri, giysi, petrol gibi temel ihtiyaçların satışına sınırlandırma getirilebilir. Bu çerçeveden olarak Filistin halkına yönelik cinayet, işkence ve zulmü sonlandırmak amacıyla İsrail ve onu destekleyen ülkelere silah yapımında kullanılan hammadde, petrol gibi stratejik malların satılmaması gerekir. Bunun yanında söz konusu ülkelere ithalat yasağı; bireysel olarak da bu ülke mallarının alınmaması da yükümlülükler arasındadır. Ayrıca İsrail'in zulmü altında, yiyecek, içecek, barınma gibi temel ihtiyaçlarından mahrum Filistinlilere yardım elini uzatmak; hasta ve yaralıların tedavisini

yaptırmak, ilaç ve tıbbi malzeme yardımında bulunmak; diğer İslâm ülkesine sığınan Filistinlilere sınırları açarak güvenli bir yuva sunmak Müslümanların görevlerindedir.

İslâm bilginlerinin çoğunluğuna göre Müslümanlara saldırılması, onlara can, mal ve inanç hürriyeti tanınmayıp baskı ve zulüm uygulanması savaş gerekçesi olduğu için, diplomatik ve ekonomik tedbirlerin etkili olmaması ve İsrail’in bu insanlık suçunu işlemeye devam etmesi durumunda askeri müdahale meşru hale gelecektir. Bu itibarla Birleşmiş Milletler Barış Gücü tarafından bu müdahalenin yapılması için gerekli girişimlerde bulunulması, bunun mümkün olmaması durumunda İslâm İşbirliği Teşkilatına üye ülkelerce böyle bir müdahalenin planlanması uygun olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Filistin, Gazze, Yardım, Stratejik Ortaklık, Soykırım.

Giriş

Eski çağlardan beri insanların, inançları sebebiyle baskı ve zulme maruz kaldığı görülmektedir. Kur’ân-ı Kerim’de İslâm’a, tevhid inancına çağıran peygamberlerin ve onlara inanan azınlıkların baskı ve zulme uğradıkları, öldürüldükleri anlatılmaktadır.¹ Yine Kur’ân’da pek çok peygamberin ve onlara samimiyetle iman eden müminlerin inançları sebebiyle uğradıkları zulüm ve baskıya dayanamayıp ülkelerini terk ettikleri bildirilmektedir.² Hz. Peygamber (s.a.s.) ve ashabı da Mekke döneminde baskı ve işkencelere maruz kalarak Medine’ye hicret etmek zorunda kalmıştır.³

İnsan hayatı, inanç ve düşünce temel hak ve hürriyetler kapsamında değerlendirilmekte birlikte, dünyanın çeşitli bölgelerinde insanlar, hala sırf inançları ve farklılıkları sebebiyle baskı ve zulme maruz kalmakta, yaşama hakları ellerinden alınmaktadır. Yakın bir geçmişte Avrupa’nın ortasında Bosna-Hersek’te Boşnaklar soykırımına uğramış⁴; Myanmar’da Arakan’lı Müslümanlar öldürülmüş ve ülkelerinden sürülmüşlerdir.⁵ Doğu Türkistan’da yaşayan Müslüman Uygurlar, uzun yıllardır cinayet, baskı, zulüm ve işkencelere maruz kalmaktadır.⁶ 1948 yılından beri yaklaşık 80 yıldır sistematik olarak İsrail tarafından ülkeleri işgal edilen Filistin halkı, son bir yıl içerisinde erkek-kadın, büyük-küçük denilmeden katledilmekte, soykırımına tabi tutulmaktadır. Çocuklar, kadınlar sığındıkları hastane ve okullarda bombalanmakta; hasta ve yaralıların tedavisi için gerekli olan tıbbi yardımlara; gıda, giyecek ve diğer insani yardımların açlık ve sefalet içinde yaşayan halka ulaşmasına engel olunmaktadır.⁷

Hz. Peygamber ve ashabı, inançları yüzünden baskı ve zulme uğramaları üzerine baskılardan kurtulmak, özgür bir ortamda hayatlarını sürmek, dinlerini yaşamak, İslâm’ın evrensel değerlerini hâkim kılmak gibi gayelerle, sevdiklerini ve mallarını terk ederek hicret etmek zorunda kalmışlardır. Böyle bir ortamda gelen İslâm dini, Medine’de temel hak ve hürriyetleri

¹ Burûc, 85/4-8; A’râf, 7/124; Tâ-hâ, 20/71.

² Bakara, 2/246; A’râf, 7/82, 88; İbrâhîm, 14/13; Neml, 27/56.

³ Haşr, 59/8-9; Mümtahine, 60/1.

⁴ Euro news, “Srebrenitsa Soykırımı: Sürece nasıl geldi, neler yaşandı?” (euro news, 10 Temmuz 2021); Lejla Biogradlija - Ahmet Nurduhan, “Bosna Hersek’in 27 yıldır kanayan yarası Srebrenitsa soykırımı” (Anadolu Ajansı, 10 Temmuz 2022).

⁵ Zehra Ulucak, “Myanmar’da Arakanlı Müslümanların dramı son bulmuyor” (Anadolu Ajansı, 25 Ağustos 2020); İHH, “Arakan’da zulüm devam ediyor” (İHH İnsani Yardım Vakfı, 17 Temmuz 2012).

⁶ Mustafa Bağ, “Uygurlara ‘Çin işkencesi’: Doğu Türkistan’da neler oluyor?” (euro news, 08 Temmuz 2020); İparhan Uygur, “Doğu Türkistan’da Çin Zulmü” (Turkistanpress) (Erişim 04 Ekim 2024); Yılmaz Arı, “Bir İnsanlık Suçu ve Soykırım Trajedisi: İsrail’in Filistinlilere Uyguladığı Devlet Terörü Nedeniyle Yargılanması Gerektiğine Dair Bir Değerlendirme”, *Darulhadis İslami Araştırmalar Dergisi* 5 (Aralık 2023), 22.

⁷ Arı, “Bir İnsanlık Suçu ve Soykırım Trajedisi: İsrail’in Filistinlilere Uyguladığı Devlet Terörü Nedeniyle Yargılanması Gerektiğine Dair Bir Değerlendirme”, 643-662; Yılmaz Arı, “Gölgede Kalan Yıkım: İsrail’in Devlet Destekli Terörü ve Soykırım Trajedisi Tarihi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (Eylül 2024), 639-665.

güvence altına almış⁸, müminleri kardeş yaparak⁹ dışarıdan gelecek baskı ve zulme karşı dayanışmalarını sağlamıştır. Bu çerçeveden olarak Hz. Peygamber (s.a.s.), “*Müslüman Müslüman’ın kardeşidir; ona ihanet etmez, ona yalan söylemez, onu yardımsız-yalnız bırakmaz. Her Müslüman’ın canı, malı ve kişilik hakları diğerine haramdır. -Kalbine işaret ederek- kulluk bilinci şuradadır. Müslüman’a kötülük olarak, mümin kardeşini küçük görmesi yeter.*” buyurmuştur.¹⁰

Buna göre, zulme uğrayan Müslümanlara yardım etmek, diğer Müslümanların üzerine bir vazifedir. Bu ödevin yerine getirilişinin farklı alan ve boyutları bulunmaktadır. Müslümanların sorumluluktan kurtulabilmesi için yerine ve şartlara göre bunların hepsinin yerine getirilmesi gerekir. Bu makalede, Müslümanların mazlum müminlere karşı söz konusu vazifeleri ele alınacaktır. Bununla genelde zulme uğrayan Müslümanlara, özelde Gazze’de soykırıma maruz kalan Filistinli kardeşlerimize karşı sorumluluklarımızın neler olduğunun belirlenmesi ve bireylerin, devletlerin ve uluslararası camianın yapabileceği çalışmalara işaret edilmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla Müslümanların, zulme uğrayan din kardeşlerine karşı yerine getirmesi gereken stratejik, ekonomik ve askeri görevleri ayrı başlıklar altında incelenecektir. Öncelikle, zulme uğrayan bütün Müslümanlar açısından bu görevler ele alınacak; daha sonra burada sunulan bilgiler sonuç bölümünde Filistin özelinde değerlendirilecektir.

1. Stratejik İlişkiler Açısından Yükümlülükler

Devletler birbirleriyle ticarî, ekonomik, askerî ve diplomatik ilişkiler kurdukları gibi, bu ilişkilerini *stratejik işbirliği* ve *stratejik ortaklık* olarak da gerçekleştirebilirler. Devletler belirledikleri dış politika hedeflerine ulaşmakta zorlandıklarında, bu hedefleri gerçekleştirecek stratejiler oluştururlar. Bir devlet söz konusu hedefleri tek başına gerçekleştiremediğinde, başka devletlerle stratejik ilişki kurar; bu hedeflerine ulaşmak için stratejik işbirliği yapabileceği gibi, bunun bir ileri aşaması olan stratejik ortaklık da kurabilir. **Stratejik işbirliği**, iki veya daha fazla ülkenin belirledikleri stratejik hedeflere ulaşmak için kısa süreli ve sınırlı işbirliği yapmasıdır.¹¹ Stratejik ortaklığın özellikleri konusunda birbirine yakın vasıflar zikredilmiş olmakla birlikte, tanımı konusunda bir ittifak yoktur. Stratejik ortaklık için yapılan farklı tanımlar, belirtilen özellikler ve stratejik işbirliği ile arasındaki farklardan hareketle, şöyle tanımlanabilir: **Stratejik ortaklık**, stratejik işbirliğinin bir ileri aşaması olup, güvenlik, bölgesel ve uluslar arası problemlere çözüm üretmek gibi daha uzun vadeli ve kapsamlı amaçlara yönelik yapılan uzun süreli veya sürekli işbirliğidir.¹² Turgut Özal’ın başdanışmanı Ergün Gürel tarafından ABD-

⁸ Ebu’l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü’rî, *Sahîhu Müslim* (Riyad: Beytü’l-Efkârî’d-Devliyye, 1998), “Birr”, 32; Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevrâ et-Tirmizî es-Sülemî, *el-Câmi’u’s-Sahîh (Sünenü’t-Tirmizî)* (Beyrut: Dâru İhyâ’i’t-Türâsî’l-Arabî, ts.), “Birr”, 18; Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd* (Riyad: Mektebetü’l-Meârif li’n-Neşri ve’t-Tevzî’, 1424), “Edeb”, 40; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *Sünenü İbni Mâce* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.), “Fiten”, 2.

⁹ Hucurât, 49/10; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm İbn Muğîre el-Cu’fî el-Buhârî, *el-Câmi’u’l-Müsnedü’s-Sahîhu’l-Muhtasarı min Umûri Rasûlillâhi (s.a.s) ve Sünenihi ve Eyyâmîhi* (Beyrut: Dâru Tavki’n-Necât, ts.), “Mezâlim”, 4; “İkrâh”, 7; *Müslim*, “Birr”, 32; *Tirmizî*, “Hudûd”, 3; “Birr”, 18; *Ebû Dâvûd*, “Edeb”, 46.

¹⁰ *Müslim*, “Birr”, 32; *Tirmizî*, “Birr”, 18.

¹¹ Gültekin Sümer, “Stratejik İşbirliği ve Stratejik Ortaklık Kavramlarına Karşılaştırmalı Bir Bakış”, *Ege Akademik Bakış Dergisi* 10/1 (Mayıs 2010), 673-674, 677.

¹² Sümer, “Stratejik İşbirliği ve Ortaklığı Kavramları”, 677-678; Esme Özdaşlı, *Stratejik Ortaklık Kavramı ve Azerbaycan’ın İsrail Politikası* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012), 11-12; Samet Yılmaz, “İki Bölge Stratejik Ortaklık: Avrupa Birliği-Latin Amerika Stratejik Ortaklığı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 3/2 (Eylül 2022), 84-85; Ali Şevket Ovalı, “Stratejik Ortaklık, Kriz ve Restorasyon: Türk-Amerikan İlişkilerinin Yörüngesine Kavramsal Bir Çerçeveden Bakmak”, *International Journal of Social Inquiry* 12/1 (Haziran 2019), 159-160, 163.

Türkiye stratejik ortaklığı özelinde stratejik ortaklığın gerekleri belirlenmiş olup, söz konusu gerekler maddeler halinde şöyle özetlenebilir:

1. Stratejik ortaklık çok boyutlu bir ilişkidir.
2. Ortaklardan birinin, diğerini etkileyecek bir eylem yapmadan önce onunla istişare etmesi stratejik ortaklığın zorunlu şartıdır. Ancak taraflar kendi eylemlerinde serbesttir.
3. Taraflar, birbirlerinin ana politikalarını sıkıntıya sokacak şekilde üçüncü ülkelerle işbirliği yapmamaya özen gösterirler.
4. Taraflar birbirlerini eşit görerek, görüş alışverişinde bulunur; dünya üzerindeki her konuyu gizlilik içinde paylaşırlar.¹³

İslâm hukukunda uluslar arası ilişkilerin, kamu yararı olarak ifade edilmesi mümkün olan maslahat prensibi üzerine bina edildiği söylenebilir. Nitekim İslâm bilginleri, eman, barış antlaşması, savaş ve benzeri uluslar arası ilişkilerin maslahat üzerine bina edileceğini söylemiştir¹⁴. Ancak burada maslahat, salt çıkar değildir; İslâm'ın temel ilkeleri ve şer'î delillerle sınırlıdır. Başka bir ifadeyle uluslar arası ilişkiler adalet, yeryüzünün imarı, temel hak ve hürriyetlerin sağlanıp korunması gibi iyilik ve hayırda işbirliği esasına dayanmaktadır. Kur'ân'da, *"Günah ve düşmanlıkta değil; iyilik ve Allâh'a karşı kulluk bilincinde yardımlaşın!"* buyrulmaktadır.¹⁵ Buna göre, Müslümanların iyilik ve takvada ittifak kurmaları sosyal vazifelerinden biridir. Bu çerçeveden olarak, Müslümanların baskı ve zulme uğramasını önlemek, baskı altındakileri kurtarmak amacıyla işbirliği yapmak Müminlerin görevlerindedir. Bu görevin yerine getirilmesinin biri Müslümanlarla stratejik ortaklık kurmak, diğeri de onlara karşı stratejik işbirliğine girmemek şeklinde iki boyutu bulunmaktadır. Burada öncelikle Müslümanlarla dayanışma ele alınacak, daha sonra Müslümanlara karşı stratejik işbirliğine girmemek anlatılacaktır.

1.1. Müslümanlarla Dayanışma / Stratejik İşbirliği Yapmak

İslâm, müminleri kardeş ilan etmiş¹⁶ ve bunun gereği olarak onları, tek bir beden gibi hareket edip¹⁷ birbirlerine kenetlenerek¹⁸; iyilik ve Allah'a karşı kulluk bilinci konusunda yardımlaşmakla¹⁹ yükümlü tutmuştur. Buna işaret eden Hz. Peygamber (s.a.s.) de bir hadislerinde, *"Müslüman Müslüman'ın kardeşidir; ona zulmetmez, onu yardımsız bırakmaz..."* buyurmuştur.²⁰ Aynı şekilde onun yedi şeyi emredip, yedi şeyi yasakladığı haber verilen hadiste, emredilen şeyler arasında *"mazluma yardım etmek"* zikredilmektedir.²¹ Bu görevin müeyyidesinin anlatıldığı hadiste ise; *"Bir kişi, yardım edilmediğinde kişilik hakları zarar görecektir ve saygınlığını yitirecek bir durumda olan Müslüman'a yardım etmezse; Allah da kendisine yardım edilmesini çok istediği"*

¹³ Özdaşlı, *Stratejik Ortaklık Kavramı*, 13-14.

¹⁴ el-Abderî, et-Tâc ve'l-İklîl, 3/386; İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müctehid, 1/387-388; el-Karâfi, ez-Zehîra, 3/450-451; ed-Derdî, eş-Şerhu'l-Kebîr, 206; eş-Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc, 4/344-346; el-Ensârî, Esne'l-Metâlib, 4/2; el-Mutî'î, Tekmiletü'l-Mecmû', 21/373; Muvaffakuddîn İbn Kudâme, el-Muğni, 10/518-519.

¹⁵ Maide, 5/2.

¹⁶ Hucurât, 49/10.

¹⁷ İbn Hanbel Ahmed, *Müsnedü'l-İmâmi Ahmed b. Hanbel* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 30/366; *Buhârî*, "Edeb", 27.

¹⁸ Buhârî, "Mesâcid", 88; "Mezâlim", 5; Müslim, "Birr", 65, 84.

¹⁹ Mâide, 5/2.

²⁰ Müslim, "Birr", 32; Tirmizî, "Birr", 18.

²¹ Buhârî, "Eşribe", 28; "Libâs", 45; "Edeb", 124; Müslim, "Libâs", 3; Tirmizî, "Edeb", 45.

bir durumda iken onu yardımsız bırakır. Buna karşılık, yardım edilmediğinde kişilik hakları zarar görecektir ve saygınlığını yitirecek bir durumda olan Müslüman'a yardım ederse, Allah da kendisine yardım edilmesini çok istediği bir durumda iken ona yardım eder.” buyrulmaktadır.²²

Mazlum kişileri kurtarmak, onlara yardım etmek görevi, zulme uğrayan toplumları ve devletleri kurtarmayı, onlarla işbirliği yapmayı da kapsar. İslâm devletleri de, fertler gibi kenetlenip, tek bir ülke gibi hareket etmeli, iyilik ve Allah'a kulluk bilinci konusunda işbirliği yapmalıdırlar. Kur'ân-ı Kerim'de, aynı anda birden fazla İslâm ülkesinin olabileceğine işaret eden ayetler bulunmaktadır: Hata ile insan öldürmenin karşılığı anlatılan ayette, “*Yanlıhlıkla öldürülen mümin, size düşman bir topluluktan ise, öldüren kişinin mümin bir köle azat etmesi gerekir. Yanlıhlıkla öldürülen kişinin halkıyla aranızda anlaşma varsa, hem mümin bir köle azat edilmesi, hem de ailesine diyet ödenmesi gerekir.*” buyrulmaktadır.²³ Başka bir ayette de, “*Müminlerden iki grup birbirleriyle savaşırsa, aralarını bulun! Biri haksız olarak diğerine saldırırsa, Allah'ın emrettiği gibi haksızlıktan vazgeçinceye kadar onlarla mücadele edin! Vazgeçerse, adaletle aralarını bulun ve adil olun! Çünkü Allah, adaletli olanları sever.*” buyrulmaktadır.²⁴ Bu ayetlerde geçen “düşman topluluk”, “anlaşmalı halk” ve “savaşan iki grup” tek bir İslâm ülkesi içindeki farklı gruplar şeklinde anlaşılabilir gibi, bunların ayrı devletler/ayrı ülkelerde yaşayan gruplar olarak anlaşılması da mümkündür. Zaten dördüncü asırdan itibaren fiili olarak birden fazla İslâm ülkesi bulunmaktadır. Nitekim dördüncü asırda, Abbasiler, Endülüs Emevî Devleti, Gazneliler, Selçuklular aynı zamanda varlıklarını sürdürmüşlerdir.²⁵ Fıkıh kitaplarının çoğunun tedvin edildiği dönemde, aynı anda birden fazla İslâm devleti bulunmakla birlikte, fıkıh kitaplarında, gayrimüslimlerin yurtlarını tek bir ülke, Müslümanların yurtlarını da tek bir ülke gibi kabul edildiğine işaret eden pek çok hüküm bulunmaktadır.²⁶ Böyle bir birlik ise, stratejik ortaklığın da ötesinde bir işbirliğidir.

Buna göre İslâm ülkeleri aralarında stratejik ortaklık kurarak; birbirini etkileyecek eylemlerinde aralarında istişare etmeleri, üçüncü ülkelerle birbirlerini sıkıntıya sokacak işbirliği yapmamaları ve gizlilik içinde bilgi paylaşımı yapmaları gerekir.

1.2. Müslümanlara Karşı Stratejik İşbirliğine Girmemek

Allah Teâlâ, Müslümanlara karşı ittifaklara girmeyi yasaklamıştır. Kur'ân-ı Kerim'de Müslümanların, müminlere karşı kâfirleri dost edinmeleri yasaklanmış; bunun ancak kâfirlere

²² Ahmed, *Müsned*, 26/288; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 36.

²³ Nisâ, 4/92.

²⁴ Hucurât, 49/9.

²⁵ Hakkı Dursun Yıldız, “Abbasiler”, *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988), 1/31; Mehmet Özdemir, “Endülüs”, *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995), 11/211; Erdoğan Merçil, “Gazneliler”, *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996), 13/480; Faruk Sümer, “Selçuklular”, *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009), 36/365.

²⁶ Mesela bk. Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed Serahsî, *Kitâbu'l-Mebsût* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1983), 10/114; Alâuddîn Ebû Bekir b. Mes'ûd Kâsânî, *Kitâbu Bedâ'i's-Sanâ'i' fî Tertibi's-Şerâ'i'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 7/130-131; Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd Mevslî, *el-İhtiyâr li-Ta'lîli'l-Muhtâr* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980), 5/116; Fahrüddîn Osman b. Ali Zeyla'î, *Tebyînü'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik* (Bolak: el-Matbaatu'l-Kübrâ'l-Emiriyye, 1310), 6/240; Sahnûn b. Saîd et-Tenûhî Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ li'l-İmâmi Mâlik b. Enesi'l-Asbehî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 2/216; Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb Maverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr fî Fıkhi Mezhebi'l-İmâmi's-Şâfi'i* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 5/75,13/173; Şemsüddîn Muhammed b. Ebî'l-Abbâs Ahmed b. Hamza b. Şihâbiddîn Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1992), 8/82; Ebu'n-Nücâ Şerefüddîn Mûsâ el-Makdisî Haccâvî, *el-İknâ' fî Fıkhi'l-İmâmi Ahmed b. Hanbel* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 2/123.

gelebilecek tehlikeden korunmak amacıyla yapılabileceği bildirilmiştir.²⁷ Nisâ suresinde de, güç elde etmek için müminlere karşı kâfirleri dost edinmek yerilmiş ve asıl güç sahibinin Yüce Allah olduğu ikaz edilmiştir.²⁸ Daha sonra da böyle yapmanın azabı gerektirdiğine dikkat çekilerek; “*Ey iman edenler! Müminlere karşı kâfirleri dost edinmeyin! Böyle davranarak, Allah'ın size azap etmesini ister misiniz?*” buyrulmuştur.²⁹

Ayetlerde geçen “*من دون المؤمنين*” ifadesi “müminlere karşı” olarak çevrilmiştir. Genelde bu ifade, “müminleri bırakıp” veya “müminlerin dışında” şeklinde tercüme edilmektedir. “*دون - düne*” kelimesi zarf, isim, isim-fiil olarak kullanılmakta olup, önünde, arkasında, üstünde, altında, dışında, rağmen...; (şunu) al gibi pek çok anlama gelmektedir.³⁰ Bu kelime, “karşı” anlamına da kullanılmaktadır. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de “*düne*” kelimesi bu anlamda kullanılmıştır. Meselâ Nisâ suresi 4/173. “*وَأَمَّا الَّذِينَ اسْتَنكَفُوا وَاسْتَكْبَرُوا فَيَعَذِّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا*” /*Allah, kulluk yapmaktan kaçınıp kibirlenenleri, can yakıcı bir azapla cezalandıracaktır. Onlar, Allah'a karşı kendilerini koruyacak ne bir dost, ne de yardımcı bulacaklardır.*” ayetinde “*düne*” kelimesi bu anlamda kullanılmıştır. Ayetin “**Allah'tan başka** ne bir dost, ne de yardımcı bulacaklardır” veya buna yakın şekilde tercüme edilmesi uygun değildir. Bu tercümenin isabetli olmadığını göstermeye “*Dost ve yardımcı olarak Allah yeter!*” ayeti³¹ delil olarak yeterlidir. Kulluk yapmaktan kaçınıp kibirlenenlere azap edecek olan Yüce Allah olduğuna göre, onların arayıp da bulamadıkları yardımcı Allah değil, ona karşı kendilerini koruyacak varlıklar olması gerekir.

“*Düne*” kelimesinin Kur’ân’da “karşı” anlamında da kullanıldığı ortaya çıkınca ve gayrimüslimlerle ilişkiler konusundaki diğer ayetler³² birlikte değerlendirildiğinde, Müslümanların kâfirleri dost edinmemesiyle ilgili ayetin “müminlere karşı kâfirleri dost edinmeyin” şeklinde anlaşılması uygun olur. Nitekim Taberî (ö. 310/923) de bu ayeti, “*Ey Müminler! Kâfirleri yardımcı ve destek edinmeyin! Dinleri konusunda onlarla yardımlaşmayın; Müslümanlara karşı onlara destek olmayın, Müslümanların açıklarını onlara bildirmeyin! (...)*” şeklinde açıklamaktadır.³³

Kur’ân-ı Kerîm’de Müslümanlara karşı ittifak yapılmasından ileri olarak, Müslümanlarla inançları sebebiyle savaşıyor, onları ülkesinden çıkararak, hatta bunlara yardım edenlerin dost edilmesi; onlara sevgi gösterilmesi de yasaklanmıştır. Mümtahine suresinde, “*Ey imân edenler! Size gönderilen Kur’ân'ı inkâr eden benim ve sizin düşmanlarınıza sevgi göstererek onları dost edinmeyin! Onlar, Rabbiniz olan Allah'a inandığınız için Peygamberi ve sizi yurdunuzdan çıkarmışlardır.*”³⁴; “*Allah din uğrunda sizinle savaşıyor, sizi yurdunuzdan çıkararak ve çıkarılmanıza destek verenleri dost edinmenizi yasaklamıştır. Onlarla dost olanlar, zalimlerin ta kendileridir.*”³⁵ buyrulmuştur. Buna göre, değil Müslümanların aleyhine bir ittifaka girmek, din

²⁷ Âl-i İmrân, 3/28.

²⁸ Nisâ, 4/139.

²⁹ Nisâ, 4/144.

³⁰ Ebu'l-Fadl Cemalüddîn Muhammed b. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, ty.), 13/365-366; İbrahim Mustafa vd., *el-Mu'cemu'l-Vesit* (yy., 2004), 1/305.

³¹ Nisâ, 4/45.

³² Nisâ, 4/94; Mâide 5/82; Mümtahine 60/8.

³³ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî Câmi'u'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân* (Kahire: Heclî't-Tabâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî'i ve'l-İ'lân, 2001), 5/315.

³⁴ Mümtahine 60/1.

³⁵ Mümtahine 60/9.

konusunda onlara baskı ve zulüm yapan, onları yerlerinden eden gayrimüslimleri ve bunların stratejik ortaklarını dost edinip, onlara sevgi göstermek bile yasaklanmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.s.) de, Müslümanlara karşı gayrimüslimlerle işbirliği yapılmasını yasaklamıştır. O, bir hadislerinde, “*Müslüman Müslüman’ın kardeşidir. Ona haksızlık yapmaz. Onu düşmana teslim etmez...*” buyurmuştur.³⁶ Buna göre, bir Müslüman’a zulmetmek, onu düşmana teslim etmek haram olduğu gibi, Müslüman topluluklarını veya İslâm ülkesini düşmana teslim anlamına gelen, onlar aleyhine istihbarî bilgi paylaşımı da yasaklanmıştır. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de, “*Ey iman edenler! Sizden olmayanları sırdaş edinmeyin! Çünkü onlar her fırsatta size zarar verir; sizin sıkıntıya düşmenizi isterler. Onların kinleri konuşmalarına açıkça yansımaktadır, içlerinde gizledikleri nefret ise daha büyüktür. İyiye düşünmeniz için, ayetleri size böyle açıklıyoruz.*” buyrulmaktadır.³⁷ Dolayısıyla, Müslümanların aleyhine olabilecek gizli bilgileri gayrimüslimlere bildirmek caiz değildir. Hâlbuki stratejik ortaklığın gereklerinden biri de her türlü bilginin gizlilik içinde paylaşılmasıdır. Buna göre Müslümanların aleyhine stratejik ortaklığa girmek caiz değildir.

2. Ekonomik ve Mali Yükümlülükler

Müslümanların, dolayısıyla İslâm devletlerinin iyilik ve Allah’a karşı kulluk bilincinde yardımlaşma yükümlülükleri, iktisadi faaliyetler ve sosyal alanda da yardımlaşmayı kapsamaktadır. Bu başlık altında Müslümanlara baskı ve zulüm uygulayan ülkelerle ekonomik ilişkiler, baskı ve şiddet altındaki mazlum ülkelerle ekonomik ilişkiler ile onlara yapılacak insanî yardım konuları ele alınacaktır.

2.1. Müslümanlara Baskı ve Zulüm Uygulayan Ülkelere İhracat Yapmak

İslâm hukukunda, serbest pazar ekonomisi hâkimdir; kural olarak piyasaya müdahale edilmez.³⁸ Diğer taraftan, din konusunda savaşmayan ve onları ülkesinden etmeye uğraşmayan gayrimüslimlerle iyi ilişkiler kurmak yasaklanmamıştır.³⁹ Buna göre, kural olarak gayrimüslimlerle ve gayrimüslim ülkelerle ticaret yapmakta sakınca yoktur. Bunun için ilk dönemden itibaren İslâm ülkesine gelen gayrimüslim tüccarlarla alışveriş yapıldığı gibi, Müslüman tüccarlar da ticaret için gayrimüslim ülkelere gitmektedirler. Nitekim fıkıh kitaplarında, dışarıdan mal getiren Müslüman ve gayrimüslim tacirler ile yabancı ülke vatandaşlarından alınacak vergilerin hükmü geçmektedir.⁴⁰ Bununla birlikte bazı stratejik malların satışında durum aynı değildir. Bu duruma işaret eden Hanefî bilgin Serahsî (ö. 483/1090), “Müslüman tacirlerin ticaret yapmak için gayrimüslim ülkelere gitmelerine engel olunmaz. Ancak satmak üzere silah ve savaş atı götürmeleri engellenir... Kendisinden silah üretilen demir de böyledir.” demiştir.⁴¹

Müslümanlarla savaş halindeki gayrimüslimlere silah satılmasının yasak olduğuna dair direkt olarak Kur’ân-ı Kerîm’de bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak Mâide suresindeki günah ve düşmanlıkta yardımlaşmayı yasaklayan ayet⁴² Müslümanlara karşı kullanılacak silahları

³⁶ Buhârî, “Mezâlim”, 4; “İkrâh”, 7; Müslim, “Birr” 58; Tirmizî, “Hudûd”, 3; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 38.

³⁷ Âl-i İmrân, 3/118.

³⁸ Bk. Tirmizî, “Buyû”, 73; Ebû Dâvûd, “Buyû”, 51; İbn Mâce, “Ticârât”, 27.

³⁹ Mümtahine, 60/8.

⁴⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 2/185, 199; Kâsânî, *Bedâi’u’s-Sanâi’*, 2/35, 38-39; Mevslî, *el-İhtiyâr*, 1/115-116; Zeyla’î, *Tebyînü’l-Hakâik*, 1/285.

⁴¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 10/89.

⁴² Mâide, 5/2.

düşmana satarak onlara yardım etmenin caiz olmadığını göstermektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.), fitne zamanında silah satışı yasakladığı rivayet edilmektedir.⁴³ Bu hadis direkt olarak gayrimüslimlere silah satışı ile ilgili olmamakla birlikte; fitne zamanında Müslüman'a silah satışı caiz olmayınca, düşmana satışının da caiz olmadığını göstermektedir. Nitekim Hanefî bilginler, bu hadisten hareketle, Hz. Peygamber'in düşmana silah satışı yasakladığını söylemektedirler.⁴⁴ Bunların yanında sedd-i zerî'a gereği İslâm'a ve İslâm ülkesine düşmanlık eden kişilere silah satışı caiz olmaz. Fıkıh usulünde, harama ve mefsemete vesile olan şeylerin yasak olması/engellenmesi sedd-i zerî'a olarak isimlendirilir ve bu isimle olmasa da İslâm bilginlerinin çoğunluğu tarafından delil olarak kullanılmaktadır.⁴⁵ Düşmana silah satmak, onların kuvvetlenmesine ve Müslümanlara karşı kullanmalarına vesile olacağı için bu satışın caiz olmadığı kabul edilmiştir.⁴⁶

Bütün bu delillere dayanan fakihler, düşmana silah satılmayacağı konusunda ittifak etmişlerdir. Hanefî fıkıh kitaplarında, ateşkes antlaşması imzalanırsa da, imzalanmasa da, İslâm ülkesiyle savaş halinde olan ülkeye silah, savaş atı ve diğer teçizatı ile silahın hammaddesi olan demirin satışının caiz olmadığı belirtilmektedir.⁴⁷ Maliki bilginler de, İslâm ülkesiyle soğuk veya sıcak harp halinde olan gayrimüslimlere silah, at, binek gibi savaş aletleri ile silah yapımında kullanılan demir, bakır gibi madenlerin satılmayacağını; satılması durumunda, satın alan kişiden alınarak onun adına başkasına satılıp parasının kendisine verileceğini söylemişlerdir.⁴⁸ Şâfiîlere göre de gayrimüslimlere silah satışı caiz değildir. Ancak onlar, silah yapımında kullanılan demir, bakır gibi şeylerin satışının mümkün olduğu kanaatinde dirler.⁴⁹ Hanbelî

⁴³ Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdilhalik Bezzâr, *el-Bahru'z-Zehhâr (Müsnedü'l-Bezzâr)* (Medine: Mektebetü'l-Ulûmi ve'l-Hükm, 1988); Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr* (Kahire: Mektebetü İbni Teymiyye, ts.), 18/136; Ebu Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 5/535; Nureddin Ali b. Ebî Bekir Heysemî, *Buğyetü'r-Râid fi Tahkiki Mecma'i'z-Zevâid ve Menba'i'l-Fevâid* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994), 4/155, 195; 7/568.

⁴⁴ Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî* (Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2010), 8/560; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/122; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf Zeyla'î, *Nasbu'r-Râye li-Ehâdîsi'l-Hidâye* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1973), 3/391; Kemâlüddîn Muhammed b. Abdülvâhid es-Sivâsi İbn Hümâm, *Fethu'l-Kadîr ale'l-Hidâyeti Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 5/446; Sadruddin Ali b. Ali İbn Ebî'l-İz el-Hanefî, *et-Tenbih alâ Müşkilâti'l-Hidâye* (Suudi Arabistan: Mektebetü'r-Rüşd Nâşirün, 2003), 4/228.

⁴⁵ Muhammed Ebû Zehra, *Usûlü'l-Fıkh* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, ts.), 287-288; Abdülkerim Zeydân, *el-Veciz fi Usûli'l-Fıkh* (Müessesetü'l-Kurtuba, ts.), 245; Muhammed Süleymân Abdullah Aşkar, *el-Vâdih fi Usûli'l-Fıkh li'l-Mübtediin ma'a Es'iletin li'l-Münâkaşati ve Temrinât* (Kahire: Dâru's-Selâm, 2004), 159.

⁴⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 10/89; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/122; Abdülganî el-Ganîmî Meydânî, *el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 4/123; Şemsüddîn Muhammed b. Müflih Makdisî, *Kitâbu'l-Furû'* (Beyrut: Dâru'l-Müeyyed, 2003), 6/170; Hâlid Rabbât - Seyyid İzzet 'İd, *el-Câmi' li-Ulûmi'l-İmâmi Ahmed* (Feyyûm: Dâru'l-Felâh li'l-Bahsi'l-İlmiyyi ve Tahkiki't-Turâs, 2009), 9/85.

⁴⁷ Ebu'l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Cafer Kudûrî, *Muhtasaru'l-Kudûrî fi'l-Fıkhî'l-Hanefî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 232; Serahsî, *el-Mebsût*, 10/89; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/122; Zeyla'î, *Tebyînu'l-Hakâik*, 3/296; Meydânî, *el-Lübâb*, 4/123; Ebu Bekir b. Ali b. Muhammed Ebu Bekir el-Haddâd, *el-Cevheretü'n-Neyyire alâ Muhtasari'l-Kudûrî* (Pakistan: Mektebetü'l-Hakkâniyye, ts.), 2/362.

⁴⁸ Sahnûn, *el-Müdevvene*, 3/294; Ebu Ömer Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdilberr b. Âsım en-Nemrî el-Kurtubî İbn Abdilberr, *el-Kâfi fi Fıkhî Ehli'l-Medîneti'l-Mâlikî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992), 218; Ebu Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Ebî'l-Kâsım Abderî, *et-Tâc ve'l-İklîl li-Muhtasari Halîl* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1398), 4/254; Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahman et-Tarablîsî el-Mağribî Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibü'l-Celîl li-Şerhi Muhtasari Halîl* (yy.: Dâru Âlemi'l-Kütüb, ty.), 6/49.

⁴⁹ Ebu Zekerriyya Muhyiddin Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Minhâcu't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müftîn* (Cidde: Dâru'l-Minhâc li'Neşri ve't-Tevzî', 2005), 210; Kemâlüddîn Ebu'l-Bekâ Muhammed b. Mûsâ b. İsâ Demîrî, *en-Necmü'l-Vehhâc fi Şerhi'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2004), 4/25-26; Şemsüddîn Muhammed b. el-Hatîb Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'âni Elfâzi'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1997), 2/13-15; Şihâbuddîn Ahmed

fikhında da, silah ve benzeri zırh, savaş atı gibi savaş gereçlerinin fitne zamanında veya düşmana ya da eşkiyaya satışının yapılamayacağı kabul edilmiştir.⁵⁰

Bu itibarla İslâm'a ve Müslümanlara düşmanca duygular besleyen veya İslâm ülkesine saldıran, onlara savaş açanlara, silah, mühimmat, yedek parça ve silah yapımında kullanılan hammaddelerin satışının caiz olmadığı söylenebilir.

Silah dışındaki gıda maddeleri, giysi, petrol gibi temel ihtiyaçların satışı konusunda ise, haksız olarak İslâm ülkesine savaş açan, Müslümanlara baskı ve zulüm uygulayan gayrimüslimlere, onları bu hareketlerinden vazgeçirmek ve barışa zorlamak amacıyla satılmaması gerektiği söylenebilir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), Benî Nadîr'i teslimine zorlamak amacıyla hurma ağaçlarını kesmiştir.⁵¹ Mâlikî bilginler de, buna uygun olarak düşmanı güçlendirecek her şeyin satışının caiz olmadığını; fiili savaş halinde ise yiyeceğin dahi satılmayacağını söylemişlerdir.⁵²

2.2. Müslümanlara Baskı ve Zulüm Uygulayan Ülkelerden İthalat Yapmak

Kural olarak gayrimüslim ülkelerden ithalat caiz olmakla birlikte, İslâm ülkesine saldıran, Müslümanlara baskı ve zulüm uygulayan gayrimüslimlerle ticaret yapmanın, onların mallarının alınmasının caiz olmadığı söylenebilir. Çünkü Mâide suresindeki kötülük ve düşmanlıkta yardımlaşma yasağı⁵³, onlarla ticareti de kapsar. Zira onlarla ticaret yapmak, onların mallarını almak, ekonomik olarak zalimleri kuvvetlendirecektir. Bu ise Müslümanlara baskı ve zulüm uygulayan düşmanı desteklemek anlamına gelir.

Kur'ân-ı Kerîm'de zalimleri desteklemek, hatta onlara meyletmek bile yasaklanmıştır. Hûd suresinde, "*Sakın zalimlere meyletmeyin! Yoksa Cehennem'in ateşi size de dokunur...*" buyrulmaktadır.⁵⁴ Bu çerçeveden olarak Müslümanlara zulmeden ülke veya toplulukların mallarını almak da yasaktır. Onların mallarının daha kaliteli veya daha ucuz olduğunu söyleyerek onlara meyletmek, zalimleri kuvvetlendirecek, zulümlerine devam etmede onları cesaretlendirecektir.

Hatta zalimleri desteklemenin ve onlara meyletmenin de ötesinde, onlarla oturmak bile yasaklanmıştır.⁵⁵ Çünkü mümin, bir münker gördüğünde onu eliyle, diliyle veya en azından gönlünden değiştirmekle yükümlüdür.⁵⁶ Müminin böyle bir tavır koymayıp onlarla birlikte olması, onların işlediği kötülüğe rıza göstermek, dolayısıyla onların günahına ortak olmaktır. Nitekim Hz. Peygamber bir defasında şöyle anlatır: "*İsrailoğulları'nın yaptıkları ilk kusur şöyledir: Bir kişi, kötülük işleyen biriyle karşılaştığında ona, 'Allah'tan kork, bunu yapmayı bırak!*

b. Ahmed b. Selâme Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî (Hâşiyetân alâ Şerhi Minhâcî't-Tâlibîn)* (Mısır: Şeriketü Mektebeti ve Matba'ati Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhu, 1956), 2/156.

⁵⁰ Ebu'l-Berekât Mecdüddîn Abdüsselâm b. Abdillâh b. el-Hızır b. Muhammed el-Harrânî İbn Teymiyye, *el-Muharrer fî'l-Fikhi alâ Mezhebi'l-İmâmi Ahmed b. Hanbel* (Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1984), 1/311; Makdisî, *Kitâbu'l-Furû'*, 6/170; Abdurrahman b. Abdullâh Ba'li, *Keşfu'l-Muhadderât ve'r-Riyâdu'l-Müzahirât li-Şerhi Ahsari'l-Muhtasarât* (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2002), 1/370; Rabbât - 'Îd, *el-Câmi'*, 9/85.

⁵¹ Buhârî, "Tefsîr", 362; Ahmed, Müsned, 8/129; 9/138, 369, 414.

⁵² Sahnûn, *el-Müdevvene*, 3/294; İbn Abdilberr, *el-Kâfi*, 218; Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibü'l-Celîl li-Şerhi Muhtasari Halil*, 8/39; Muhammed b. Muhammed Sâlim el-Meclisî Şenkîfî, *Levâmi'u'd-Dürer fî Hetki Estâri'l-Muhtasar* (Moritanya: Dâru'r-Rıdvân, 2015), 8/39.

⁵³ Mâide, 5/2.

⁵⁴ Hûd, 11/113.

⁵⁵ En'âm, 6/68.

⁵⁶ Müslim, "İmân", 78; Tirmizî, "Fiten", 11; Ebû Dâvûd, "Salât", 248.

Çünkü o helal değildir.' derdi. Fakat ertesi gün tekrar karşılaştığında, onunla oturur, yer ve içerdi. Böyle yapınca Allah, onların kalplerini birbirine denk kıldı." Bunu anlattıktan sonra Rasûlullâh, Mâide suresinin 78-81. ayetlerini okudu ve bize "Dikkat edin! Allah'a yemin olsun ki, siz ya iyiliği emreder, kötülüğü yasaklarsınız, zalimin elinden tutarak onu doğruya çevirip hak üzere tutarsınız ya da Allah, sizin de kalplerinizi birbirine denk kılar." buyurur.⁵⁷ Kur'ân-ı Kerîm'de de, bir münkeri işleyenle birlikte olan kişinin onu işleyen kimsenin günahına ortak olacağına işaretler, Kur'ân'la alay edenlerle oturanın onlar gibi olduğu bildirilmiştir.⁵⁸ Bütün bunlardan hareketle İslâm bilginleri, küfre rızanın küfür olduğunu söylemişlerdir.⁵⁹

Dolayısıyla zulme rıza da zulümdür. Zalime karşı müslümanca bir tavır ortaya koymayıp onların mallarına meyletmek de onlara meyletmek, dolayısıyla onları desteklemek olduğu için zulme rıza olarak değerlendirilebilir. Buna göre Müslümanlara zulmeden ülke ve topluluklara karşı müslümanca tavır ortaya koyarak, onları yaptıkları zulümden vazgeçirmeye zorlamak için, o ülkelerden ithalat yasağı getirilmeli, bireysel olarak da onların malları alınmamalıdır.

2.3. İnsani Yardım

Zulme uğrayan Müslümanlara karşı görevlerimizden biri de onlara yardım eli uzatmaktır.⁶⁰ Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok yerinde, fakirlere, düşkünlere, yetimlere, yolda kalmışlara yardım etmek teşvik edilmiş; hatta emredilmiştir.⁶¹ Allah yolunda harcamak, Kur'ân'da iyi bir mümin olmanın şartı olarak gösterilmektedir: "Sevdiğiniz mallardan Allah yolunda harcamadıkça, asla iyi bir kul olamazsınız. Allah, harcadığınız her şeyi hakkıyla bilir."⁶² Diğer taraftan Allah'ın rahmetini, yardımını ve rızasını isteyen kişinin, ihtiyaç sahiplerine yardım elini uzatması gerekir.⁶³ Hz. Peygamber (s.a.s.) de, sadaka vermenin her Müslüman'ın sürekli yerine getirmesi gereken görevi olduğunu belirtmiştir.⁶⁴ Bunun bir görev olduğuna işaret eden ayet-i kerimede de, "Müminlerin mallarında isteyen ve iffetinden dolayı istemediği için mahrum olanların hakkı vardır." buyrulmaktadır.⁶⁵

Yardıma muhtaç olan kişi veya kişiler zaruret halinde ise, onlara el uzatmak bir yükümlülük haline gelmektedir. Bunların ihtiyacını giderecek miktarın ödenmesi imkânı olan müminlerin üzerine farzdır. Eğer muhtaç olan kişiler aç veya susuz kalacak olurlarsa, imkânı olan

⁵⁷ Ebû Dâvûd, "Melâhim", 17; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 10/93.

⁵⁸ Nisâ, 4/140.

⁵⁹ Şihâbüddîn es-Seyyi Mahmûd Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîmi ve's-Seb'i'l-Mesânî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y.), 11/174, 19/77; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr Kurtubî, *el-Câmi'u li-Ahkâmî'l-Kur'ân ve'l-Mübeyyinü li-mâ Tedammenehü mine's-Sünneti ve Âyi'l-Furkân* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 7/185; Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik (fî Furû'i'l-Hanefiyye)* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 5/194; Muhammed Emin İbn Âbidîn, *Hâşiyetü Reddi'l-Muhtâr ala'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhi Tenvîri'l-Ebsâr* (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003), 6/330, 336; Ahmed b. Guneym b. Sâlim b. Mühennâ el-Ezherî Nefrâvî, *el-Fevâkihü'd-Devânî alâ Risâleti'bni Ebî Zeyd el-Kayravânî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 1/93; Ali es-Saîd Adevî, *Hâşiyetü'l-Adevî alâ Şerhi Kifâyeti't-Tâlibi'r-Rabbânî* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1412), 1/83; Ebu Zekeriyya Yahyâ b. Şeref Nevevî, *Ravdatu't-Talibîn* (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003), 7/285; Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc*, 8/179; Demîrî, *en-Necmü'l-Vehhâc*, 9/80.

⁶⁰ Mâide, 5/2.

⁶¹ Bakara, 2/261-265, 267, 270-271, 273-274; İsrâ, 17/26; Kasas, 28/77-78; Rûm, 30/38; Münâfikûn, 63/10; Müddessir, 74/44; İnsan, 76/8; Beled, 90/12-16.

⁶² Âl-i İmrân, 3/92.

⁶³ Nûr, 24/22; Müslim, "Zikir", 38; "Birr", 19; Tirmizî, "Hudûd", 3; Ebû Dâvûd, "Edeb", 68.

⁶⁴ Buhârî, "Zekât", 30; "Edeb", 33; "Sulh", 11; "Cihâd", 71; Müslim, "Salatu'l-Müsâfirin", 84; "Zekât", 55, 56; Tirmizî, "Zekât", 35.

⁶⁵ Zâriyât 51/19.

kişilerin hepsi bundan sorumlu olacaktır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), “*komşusu yanında aç olduğunu halde tok olarak geceleyen kişi, mümin değildir.*” buyurmuştur.⁶⁶ Bundan hareketle İslâm bilginleri, tehlikede olan kişiyi kurtarmanın, aç doyurmanın, yangını söndürmenin... farz-ı kifâye olduğunu söylemişlerdir. Bu görev bazı müminler tarafından yerine getirildiğinde diğerlerinden düşer; fakat bu yükümlülük yerine getirilmezse, imkânı olan bütün Müslümanlar sorumlu olurlar.⁶⁷

Buna göre zalimlerin zulmü altında, yiyecek, içecek, barınma gibi temel ihtiyaçlarından mahrum mazlumların iâşe ve ibatelerini karşılamak üzere yardım elini uzatmak; hasta ve yaralıların tedavisini yaptırmak, ilaç ve tıbbî malzeme yardımında bulunmak bütün Müslümanların vazifesidir. Bunun yanında zalimlerin elinden kurtulup İslâm ülkesine sığınan mazumlara yurt ve yuvalarını açıp onları geri çevirmemek de Müslümanların yükümlülüklerindedir. Nitekim Allah Teâlâ, Mekke’li müşriklerin elinden kurtulup Medine’ye sığınan mümin kadınların geri çevrilmemesini emretmektedir.⁶⁸ Haşır suresinde de muhacirleri yurtlarını açan ve onlara yardım elini uzatan Medinelî Müslümanlar övülmektedir: “*Muhacirlerden önce Medine’yi yurt edinen müminler, oraya hicret edenleri severler. Muhacirlere verilenlerden dolayı da içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendilerinin ihtiyacı olsa da onları kendilerine tercih ederler. İşte böyle nefislerinin cimriliğinden sakınanlar, kurtuluşa ererler.*”⁶⁹

3. Askeri Yükümlülükler

Zulüm ve baskı altındaki İslâm ülkesine yardım etmek, gerekirse onlar uğrunda savaşmak diğer İslâm ülkelerinin görevidir. Aslında İslâm’a göre uluslar arası ilişkilerde asıl olan barıştır. İslâm’ın tebliğ anlayışı ve Kur’ân-ı Kerîm’deki savaş, barış ve antlaşmalarla ilgili ayetler birlikte değerlendirildiğinde, barışın asıl olduğu; ancak sebeplere dayalı olarak savaşın meşru kılındığı görülür. Çünkü tebliğin etkili olması, ancak iyilik ve güzellikle dinin tanıtılması ve yumuşaklıkla anlatılmasıyla mümkündür. Allah Teâlâ, Mûsâ ve Hârûn’u (a.s.) Firavun’a gönderirken, öğüt alıp Allah’a karşı gelmekten sakınması için ona yumuşak bir üslupla konuşmasını emretmiştir⁷⁰. Aynı şekilde Yüce Allah, Hz. Peygamber’in (s.a.s) tebliğinin etkinliğini insanlara yumuşak davranmasına bağlamış⁷¹ ve bundan sonra da insanları güzellikle dine davet etmesini

⁶⁶ Ebu Abdillâh el-Hâkim Nisâbüri, *el-Müstedrek ala’s-Sahihayn* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, ty.), 2/12; Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe el-Absî el-Kûfî İbn Ebî Şeybe, *el-Musanefli’l-bni Ebî Şeybe* (Beyrut: Dâru’l-Kurtuba, 2006), 15/600; Bezzâr, *Müsnedü’l-Bezzâr*, 14/26; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, 1/259; Heysemî, *Mecma’u’z-Zevâid*, 8/305.

⁶⁷ Muzafferüddîn Ahmed b. Ali b. Sa’leb İbnü’s-Sâ’âtî, *Mecma’u’l-Bahreyn ve Mülteka’n-Neyyireyn fi’l-Fıkhi’l-Hanefî* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2005), 21; Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs Karâfi, *ez-Zehira* (Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1994), 1/83, 9/131; Muhammed b. Ahmed el-Mâlikî Meyyâre, *ed-Dürrü’s-Semîn ve’l-Mevridü’l-Mu’in Şerhu’l-Mürşidi’l-Mu’in ‘ale’d-Darûri min Ulûmi’d-Dîn* (Kahire: Dâru’l-Hadîs, 2008), 1/85-86; Maverdî, *el-Hâvî*, 1/86-87; Muvaffakuddîn Abdullah b. Kudâme el-Makdisî Muvaffakuddîn İbn Kudâme, *el-Kâfi fi Fıkhi’l-İmâmî Ahmed b. Hanbel* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1994), 2/203; Mansûr b. Yûnus b. İdrîs Buhûtî, *Keşşâfu’l-Kinâ’an Metni’l-İknâ’* (Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1997), 3/435; Şihâbüddîn Ebû’l-Abbâs Ahmed b. İdrîs el-Misrî el-Mâlikî Karâfi, *Envâru’l-Burûk fi Envâi’l-Furûk* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle li’t-Tabâati ve’n-Neşri ve’t-Tevzî’, 2003), 1/277, 2/358-359, 4/64-65.

⁶⁸ Mümtehine, 60/10.

⁶⁹ Haşır, 59/9.

⁷⁰ Tâhâ 20/44.

⁷¹ Âl-i İmrân 3/159.

emretmiştir.⁷² Buna göre İslâm'ın tanıtım ve tebliğ yolu savaş değildir. İslâm'a göre savaş, ancak zaruret halinde başvurulabilecek bir çaredir ve zaruret sınırlarını aşamaz.⁷³

Kur'ân-ı Kerîm'e göre savaşın gerekçeleri; a) karşı tarafın İslâm ülkesine saldırması,⁷⁴ b) temel hak ve özgürlükler konusunda insanlara baskı ve zulüm yapılması,⁷⁵ c) antlaşmanın bozulması⁷⁶ ve d) uluslar arası barış ortamını tehdit eden saldırı ve tecavüzler⁷⁷ olarak sayılabilir.⁷⁸ Dolayısıyla genelde insanlara, özelde Müslümanlara can, mal ve inanç hürriyeti tanınmayıp onlara baskı ve zulüm yapılması savaş gerekçesidir. Nitekim Nisâ suresinde, “*Size ne oluyor da, baskı altında ezildikleri için ‘Rabbimiz! Halkı zalim olan şu memleketten bizi kurtar, katından bize bir dost ve kurtarıcı gönder!’ diye feryat eden erkek, kadın ve çocukları kurtarmak için Allah yolunda savaşıyorlarsanız?’*”;⁷⁹ Enfal suresinde de “*İman edip de hicret etmeyenlerle aranızda, hicret edinceye kadar onlar üzerinde bir yetki ve sorumluluğunuz yoktur. Buna rağmen onlar, din hürriyeti konusunda sizden yardım isterlerse, onlara yardım edin! Fakat sizinle karşı taraf arasında bir antlaşma varsa, yardım etmeyebilirsiniz. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görür.*”⁸⁰ buyrulmaktadır. Ayrıca Bakara suresinde “*Zulüm ve baskı sona erinceye ve din Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Vazgeçerlerse onlara dokunmayın, çünkü sadece zulüm ve baskı yapanlar düşmanınızdır.*” denilmektedir.⁸¹ Bunlara ek olarak, iki mümin gruptan birinin diğerine haksız olarak saldırması Kur'ân'da savaş gerekçesi olarak gösterilmektedir.⁸² Bir Müslüman grubun diğerine saldırısı savaş gerekçesi olarak kabul edilince, gayrimüslim bir ülkenin Müslüman ülkeye saldırması kıyas-ı evla ile savaş gerekçesi olur.

Sonuç

Çok eski devirlerden beri, inançları ve farklılıkları sebebiyle azınlıkların baskı ve zulme uğradıkları görülmektedir. Demokrasi ve insan hakları konusunda ileri seviyelere ulaştığının iddia edildiği günümüzde de insanlar, inanç ve farklılıkları sebebiyle öldürülmekte, baskı ve zulme maruz kalmaktadırlar. Zulme uğrayan toplumlardan biri de Gazze'de yaşayan Filistinli Müslümanlardır. 14 Mayıs 1948 tarihinde İngiliz Yüksek Komiseri ve personelinin ülkeden ayrılması üzerine Filistin'deki Yahudiler tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan ederek Filistinlilerin topraklarını işgale başlamışlardır. Bu işgalde Filistin halkının yarısından çoğu İsrail askerlerince yurtlarından çıkarılmış, binlerce Filistinli öldürülmüştür. Bu işgal ve zulüm sistemli olarak günümüze kadar devam etmiştir.

⁷² Nahl 16/125.

⁷³ Abdülvehhab Hallâf, *es-Siyâsetü's-Şer'iyetü ev Nizâmu'd-Devleti'l-İslâmiyyeti* (Kahire: el-Matbaatu's-Selefiyye, 1350), 90; Ahmet Özel, *İslam Hukukunda Ülke Kavramı Dârulislâm Dârulharb* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1998), 51. Not: Savaşın gerekçesi konusunda İslâm bilginleri farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Konumuz devletlerarası hukukta savaşın gerekçelerinin tartışılması olmadığı için makalede tartışmalara yer verilmemiştir. Konuyla ilgili daha geniş bilgi için yukarıdaki eserler ile Ahmet Yaman'ın *İslam Devletler Hukuku Uluslararası İlişkiler* (Fecr Yayınları) ve *İslâm Devletler Hukukunda Savaş* (Beyan Yayınları) adlı eserlerine bakılabilir.

⁷⁴ Bakara, 2/190; Hacc, 22/39.

⁷⁵ Nisâ 4/75; Enfâl, 8/72; Bakara, 2/193.

⁷⁶ Tevbe 9/11-12.

⁷⁷ Hucurât 49/9.

⁷⁸ Özel, *Dârulislâm Dârulharb*, 46-51; Ahmet Yaman - Halit Çalış, *İslam Hukuku* (Ankara: Bilay, 2018), 171.

⁷⁹ Nisâ 4/75.

⁸⁰ Enfal 8/72.

⁸¹ Bakara 2/193.

⁸² Hucurât 49/9.

İsrail'in, cinayet, zulüm ve işkenceleri 07 Ekim 2023 tarihinde yeni bir boyuta evrilmiş, bir insanlık suçu olan soykırıma dönüşmüştür. İsrail, bütün dünyanın gözü önünde artarak bu suçu işlemeye devam etmektedir; Anadolu Ajansının açıklamalarına göre; 07.10.2024 tarihi itibarıyla, yaklaşık 17.000'i çocuk ve 11.378'i kadın olmak üzere 41.909 kişiyi katletmiş; 97.303 kişiyi yaralamıştır. Müslümanların/İslâm ülkelerinin huzurunda cereyan eden bu cinayet, işkence ve zulmün sonlandırılması için bütün Müslümanlara düşen stratejik, ekonomik ve askeri yükümlülükler bulunmaktadır.

Öncelikle Müslümanların hepsinin, hadiste ifade edildiği üzere, bir binanın tuğlaları gibi kenetlenerek Filistinli kardeşlerinin yanında yer almaları, onları yarımsız ve yalnız bırakmamaları gerekir: İslâm ülkeleri devlet bazında, her türlü diplomasiyi kullanarak, Filistinlilere uygulanan işgal, baskı ve zulmün sonlandırması için İsrail'e karşı uluslar arası camiada kamuoyu oluşturmalıdırlar. Bunun yanında Filistin'in geleceğini güvence altına almak amacıyla Filistin'in devletler camiasında bir devlet olarak tanınması için gerekli diplomatik adımlar atılmalıdır. Ayrıca Güney Afrika Cumhuriyeti tarafından Lahey Uluslararası Adalet Divanı'nda İsrail aleyhine açılan soykırım davasına müdahil olunmalı; gerekli bilgi ve belge paylaşımında bulunulmalıdırlar. Müslüman halklar olarak da, sivil gösteri, yürüyüş ve protestolarla bu çalışmalara destek verilmelidir.

İslâm ülkelerinin Filistin için stratejik olarak yapması gereken eylemlerden biri de, İsrail ile diplomatik ve stratejik ilişkilerin kesilmesi, Filistinliler aleyhine kullanılacak bilgi paylaşımında bulunulmaması gerekir. Bunun yanında İsrail'i destekleyen ülkelerle stratejik ilişki/ortaklıkların da gözden geçirilerek Filistinliler aleyhine olabilecek eylemlerde işbirliği yapılmaması, Müslümanların aleyhine olabilecek gizli bilgilerin onlarla paylaşılmaması gerekir.

İslâm'a ve Müslümanlara düşmanca duygular besleyen ve/veya İslâm ülkesine saldıran ülke ve gruplara, silah, mühimmat, yedek parça ve silah yapımında kullanılan hammaddelerin satışının caiz olmadığı yukarıda açıklanmıştı. İsrail ve onu destekleyen ABD, İngiltere gibi ülkeler ekonomik olarak kalkınmış, yüksek teknolojiye sahip ülkeler olduğu için, İslâm ülkelerinden silah ithal etmeye ihtiyaçları belki olmayabilir. Ancak hammadde, petrol gibi stratejik ürünlerin satışına getirilecek kısıtlamalar, yaptıklarından vazgeçirmek için bir baskı aracı olarak kullanılabilir. Bunun yanında adı geçen ülkelere ithalat yasağı veya en azından ithal edilen ürünlere yüksek vergi uygulanması; bireysel olarak da bu ülke mallarının alınmaması yerine getirilmesi gereken yükümlülükler arasında sayılabilir. Ayrıca İsrail'in zulmü altında, yiyecek, içecek, barınma gibi temel ihtiyaçlarından mahrum Filistinlilerin iâşe ve ibatelerini karşılamak üzere yardım elini uzatmak; hasta ve yaralıların tedavisini yaptırmak, ilaç ve tıbbî malzeme yardımıyla bulunmak bütün Müslümanların vazifesidir. Bunun yanında yurtlarından çıkıp/çıkarılıp başka bir İslâm ülkesine sığınmak zorunda kalan Filistinlilere sınır kapılarını açarak onları barındırmak, onlara güvenli bir yuva sunmak da Müslümanların yükümlülüklerindedir.

Diplomatik ve ekonomik tedbirlerin bir sonuç vermemesi durumunda, gerekirse askeri müdahale de söz konusu olabilecektir. İslâm bilginlerinin çoğunluğuna göre Müslümanlara saldırılması, onlara can, mal ve inanç hürriyeti tanınmayıp baskı ve zulüm uygulanması; barış ortamını tehdit eden saldırı ve tecavüzler savaş gerekçesidir. Buna göre, İsrail'in Gazze, Lübnan, Suriye gibi İslâm ülkelerine saldırması, Gazze'de Müslümanlara yaşama hakkı tanımaması, baskı ve zulüm uygulaması bir savaş gerekçesidir. Buna göre, diplomatik ve ekonomik tedbirlerin etkili

olmaması ve İsrail'in bu insanlık suçunu işlemeye devam etmesi askeri müdahaleyi meşru hale getirecektir. Birleşmiş Milletler Barış Gücü tarafından bu müdahalenin yapılması için gerekli girişimlerde bulunulması gerekir. Bunun mümkün olmaması durumunda ise İslâm İşbirliği Teşkilatına üye ülkelerce böyle bir müdahalenin planlanması uygun olacaktır.

Kaynakça/Bibliography

- Abderî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Ebi'l-Kâsım. *et-Tâc ve'l-İklîl li-Muhtasari Halîl*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1398.
- Adevî, Ali es-Saîd. *Hâşiyetü'l-Adevî alâ Şerhi Kifâyeti't-Tâlibi'r-Rabbânî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1412.
- Ahmed, İbn Hanbel. *Müsnedü'l-İmâmi Ahmed b. Hanbel*. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Âlûsî, Şihâbuddîn es-Seyyi Mahmûd. *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîmi ve's-Seb'i'l-Mesânî*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y.
- Arı, Yılmaz. “Bir İnsanlık Suçu ve Soykırım Trajedisi: İsrail'in Filistinlilere Uyguladığı Devlet Terörü Nedeniyle Yargılanması Gerektiğine Dair Bir Değerlendirme”. *Darulhadis İslami Araştırmalar Dergisi* 5 (Aralık 2023), 22-44. <https://doi.org/10.61216/darulhadisdergisi.1392165>
- Arı, Yılmaz. “Gölgede Kalan Yıkım: İsrail'in Devlet Destekli Terörü ve Soykırım Trajedisi Tarihi”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (Eylül 2024), 639-665. <https://doi.org/10.51702/esogui.1491769>
- Aşkar, Muhammed Süleymân Abdullah. *el-Vâdih fî Usûli'l-Fıkh li'l-Mübtediîn ma'a Es'iletin li'l-Münakaşati ve Temrînât*. 1 Cilt. Kahire: Dâru's-Selâm, 2. Baskı., 2004.
- Bag, Mustafa. “Uyurlara ‘Çin işkencesi’: Doğu Türkistan’da neler oluyor?” euro news, 08 Temmuz 2020. <https://tr.euronews.com/2020/07/08/uyurlara-cin-iskencesi-dogu-turkistan-da-neler-oluyor>
- Ba'lı, Abdurrahman b. Abdullah. *Keşfu'l-Muhadderât ve'r-Riyâdu'l-Müzhirât li-Şerhi Ahsari'l-Muhtasarât*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1. Baskı., 2002.
- Beyhakî, Ebu Bekir Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 3. Baskı., 2003.
- Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdilhalik. *el-Bahru'z-Zehhâr (Müsnedü'l-Bezzâr)*. 18 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Ulûmi ve'l-Hükm, 1. Baskı., 1988.
- Biogradlija, Lejla - Nurduhan, Ahmet. “Bosna Hersek'in 27 yıldır kanayan yarası Srebrenitsa soykırımı”. Anadolu Ajansı, 10 Temmuz 2022. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bosna-hersekin-27-yildir-kanayan-yarasi-srebrenitsa-soykirimi/2634171>
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. İdrîs. *Keşşâfu'l-Kınâ'an Metni'l-İknâ'*. 5 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1. Baskı., 1997.
- Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî. *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*. 8 Cilt. Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1. Baskı., 2010.
- Demîrî, Kemâlüddîn Ebu'l-Bekâ Muhammed b. Mûsâ b. İsâ. *en-Necmü'l-Vehhâc fî Şerhi'l-Minhâc*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 1. Baskı., 2004.
- Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm İbn Muğîre el-Cu'fî el-Buhârî. *el-Câmi'u'l-Müsnedü's-Sahihu'l-Muhtasaru min Umûri Rasûlillâhi (s.a.s) ve Sünenihi ve Eyyâmihî*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1. Baskı., ts.
- Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *Sünenü İbni Mâce*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

- Ebu Bekir el-Haddâd, Ebu Bekir b. Ali b. Muhammed. *el-Cevheretü'n-Neyyire alâ Muhtasari'l-Kudûrî*. 2 Cilt. Pakistan: Mektebetü'l-Hakkâniyye, ts.
- Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. Riyad: Mektebetü'l-Meârif li'n-Neşri ve't-Tevzî', 2. Baskı., 1424.
- Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevra et-Tirmizî es-Sülemî. *el-Câmi'u's-Sahîh (Sünenü't-Tirmizî)*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Ebû Zehra, Muhammed. *Usûlü'l-Fıkh*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, ts.
- Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî. *Sahîhu Müslim*. 1 Cilt. Riyad: Beytü'l-Efkârî'd-Devliyye, 1998.
- Ekip. “İsrail, soykırım savaşının 1. yılında Gazze Şeridi'ne saldırılarını sürdürdü”. Anadolu Ajansı, 07 Ekim 2024. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-soykirim-savasinin-1-yilinda-gazze-seridine-saldirilarini-surdurdu/3353557#:~:text=%C4%B0srail%2C%207%20Ekim'deki%20sald%C4%B1r%C4%B1larda,97%20bin%20303%20ki%C5%9Fi%20yaraland%C4%B1>.
- euro news. “Srebrenitsa Soykırımı: Sürece nasıl gelindi, neler yaşandı?” euro news, 10 Temmuz 2021. <https://tr.euronews.com/2021/07/10/srebrenitsa-soykirimi-surece-nasil-gelindi-neler-yasandi>
- Haccâvî, Ebu'n-Nücâ Şerefüddîn Mûsâ el-Makdisî. *el-İknâ' fî Fıkhî'l-İmâmi Ahmed b. Hanbel*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Hallâf, Abdülvehhab. *es-Siyâsetü's-Şer'iyyetü ev Nizâmu'd-Devleti'l-İslâmiyyeti*. Kahire: el-Matbaatu's-Selefiyye, 1350.
- Hattâb er-Ruaynî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahman et-Tarablîsî el-Mağribî. *Mevâhibü'l-Celîl li-Şerhi Muhtasari Halîl*. 8 Cilt. yy.: Dâru Âlemi'l-Kütüb, ty.
- Heysemî, Nureddîn Ali b. Ebî Bekir. *Buğyetü'r-Râid fî Tahkîki Mecma'i'z-Zevâid ve Menba'i'l-Fevâid*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994.
- İbn Abdilberr, Ebu Ömer Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdilberr b. Âsım en-Nemrî el-Kurtubî. *el-Kâfî fî Fıkhî Ehli'l-Medîneti'l-Mâlikî*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Baskı., 1992.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn. *Hâşiyetü Reddî'l-Muhtâr ala'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhi Tenvîri'l-Ebsâr*. 14 Cilt. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe el-Absî el-Kûfî. *el-Musannef li'bni Ebî Şeybe*. 26 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kurtuba, 1. Baskı., 2006.
- İbn Ebi'l-Îz el-Hanefî, Sadruddîn Ali b. Ali. *et-Tenbîh alâ Müşkilâti'l-Hidâye*. 5 Cilt. Suudi Arabistan: Mektebetü'r-Rüşd Nâşirûn, 2003.
- İbn Hümâm, Kemâlüddin Muhammed b. Abdülvâhid es-Sivâsî. *Fethu'l-Kadîr ale'l-Hidâyeti Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemalüddîn Muhammed b. *Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ty.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed. *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik (fî Furû'i'l-Hanefiyye)*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Birinci Baskı., 1997.

- İbn Teymiyye, Ebu'l-Berekât Mecdüddîn Abdüsselâm b. Abdillâh b. el-Hızır b. Muhammed el-Harrânî. *el-Muharrer fi'l-Fıkhî alâ Mezhebi'l-İmâmi Ahmed b. Hanbel*. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 2. Baskı., 1984.
- İbnü's-Sâ'âtî, Muzafferüddîn Ahmed b. Ali b. Sa'leb. *Mecma'u'l-Bahreyn ve Mülteka'n-Neyyireyn fi'l-Fıkhî'l-Hanefî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- İHH. "Arakan'da zulüm devam ediyor". İHH İnsani Yardım Vakfı, 17 Temmuz 2012. <https://ihh.org.tr/haber/arakanda-zulum-devam-ediyor-80>
- Kalyûbî, Şihâbuddîn Ahmed b. Ahmed b. Selâme. *Hâşiyetü'l-Kalyûbî (Hâşiyetân alâ Şerhi Minhâci't-Tâlibîn)*. 4 Cilt. Mısır: Şeriketü Mektebeti ve Matba'ati Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhu, 3. Baskı., 1956.
- Karâfî, Şihâbuddîn Ahmed b. İdrîs. *ez-Zehîra*. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1. Baskı., 1994.
- Karâfî, Şihâbuddîn Ebû'l-Abbâs Ahmed b. İdrîs el-Mısırî el-Mâlikî. *Envâru'l-Burûk fi Envâi'l-Furûk*. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle li't-Tabâati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 1. Baskı., 2003.
- Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekir b. Mes'ûd. *Kitâbu Bedâ'i's-Sanâi' fi Tertîbi's-Şerâi'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- Kudûrî, Ebu'l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Cafer. *Muhtasaru'l-Kudûrî fi'l-Fıkhî'l-Hanefî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı., 1997.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi'u li-Ahkâmî'l-Kur'ân ve'l-Mübeyyinü li-mâ Tedammenehû mine's-Sünneti ve Âyi'l-Furkân*. 22+2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı., 2006.
- Makdisî, Şemsüddîn Muhammed b. Müflih. *Kitâbu'l-Furû'*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Müeyyed, 1. Baskı., 2003.
- Maverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b Habîb. *el-Hâvi'l-Kebîr fi Fıkhî Mezhebi'l-İmâmi's-Şâfi'*. 18 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Birinci Baskı., 1994.
- Merçil, Erdoğan. "Gazneliler". *DİA*. 13/480-484. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996.
- Mevsîlî, Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li-Ta'lîli'l-Muhtâr*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980.
- Meydânî, Abdülganî el-Ganîmî. *el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb*. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- Meyyâre, Muhammed b. Ahmed el-Mâlikî. *ed-Dürrü's-Semîn ve'l-Mevridü'l-Mu'in Şerhu'l-Mürşidi'l-Mu'in 'ale'd-Darûri min Ulûmi'd-Dîn*. 1 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2008.
- Mustafa, İbrahim vd. *el-Mu'cemu'l-Vesît*. 1 Cilt. yy., 2004.
- Muvaffakuddîn İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Abdullâh b. Kudâme el-Makdisî. *el-Kâfi fi Fıkhî'l-İmâmi Ahmed b. Hanbel*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı., 1994.
- Nefrâvî, Ahmed b. Guneym b. Sâlim b. Mühennâ el-Ezherî. *el-Fevâkihü'd-Devânî alâ Risâleti'bni Ebî Zeyd el-Kayravânî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı., 1997.
- Nevevî, Ebu Zekerîyya Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-. *Minhâcu't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müftîn*. 1 Cilt. Cidde: Dâru'l-Minhâc li'Neşri ve't-Tevzî', 1. Baskı., 2005.
- Nevevî, Ebu Zekerîyya Yahyâ b. Şeref. *Ravdatu't-Talibîn*. 8 Cilt. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.

- Nisâbü'rî, Ebu Abdillâh el-Hâkim. *el-Müstedrek ala's-Sahîhayn*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ty.
- Ovalı, Ali Şevket. “Stratejik Ortaklık, Kriz ve Restorasyon: Türk-Amerikan İlişkilerinin Yörüngesine Kavramsal Bir Çerçeveden Bakmak”. *International Journal of Social Inquiry* 12/1 (Haziran 2019), 155-190.
- Özdaşlı, Esme. *Stratejik Ortaklık Kavramı ve Azerbaycan'ın İsrail Politikası*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012. file:///C:/Users/ipaca/Downloads/321862.pdf
- Özdemir, Mehmet. “Endülüs”. *DİA*. 11/211-225. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995.
- Özel, Ahmet. *İslam Hukukunda Ülke Kavramı Dâru'lislâm Dâru'lharb*. 1 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.
- Rabbât, Hâlid - 'İd, Seyyid İzzet. *el-Câmi' li-Ulûmi'l-İmâmi Ahmed*. 22 Cilt. Feyyûm: Dâru'l-Felâh li'l-Bahsi'l-İlmiyyi ve Tahkîki't-Turâs, 1. Baskı., 2009.
- Remlî, Şemsüddîn Muhammed b. Ebi'l-Abbâs Ahmed b. Hamza b. Şihâbiddîn. *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 3. Baskı., 1992.
- Sahnûn, Sahnûn b. Saîd et-Tenûhî. *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ li'l-İmâmi Mâlik b. Enesi'l-Asbehî*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı., 1994.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *Kitâbu'l-Mebsût*. 33 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1983.
- Sümer, Faruk. “Selçuklular”. *DİA*. 36/365-371. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009.
- Sümer, Gültekin. “Stratejik İşbirliği ve Stratejik Ortaklık Kavramlarına Karşılaştırmalı Bir Bakış”. *Ege Akademik Bakış Dergisi* 10/1 (Mayıs 2010), 671-698.
- Şenkîti, Muhammed b. Muhammed Sâlim el-Meclisî. *Levâmi'u'd-Dürer fî Hetki Estâri'l-Muhtasar*. 15 Cilt. Moritanya: Dâru'r-Rıdvân, 1. Baskı., 2015.
- Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. el-Hatîb. *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'ânî Elfâzi'l-Minhâc*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, Birinci Baskı., 1997.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-Kebîr*. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbni Teymiyye, ts.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-. *Tefsîru't-Taberî Câmi'u'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. 26 Cilt. Kahire: Hecl li't-Tabâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî'i ve'l-İ'lân, 1. Baskı., 2001.
- Ulucak, Zehra. “Myanmar'da Arakanlı Müslümanların dramı son bulmuyor”. Anadolu Ajansı, 25 Ağustos 2020. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/myanmarda-arakanli-musulmanlarin-drami-son-bulmuyor/1951328>
- Uygur, İparhan. “Doğu Türkistan'da Çin Zulmü”. Turkistanpress. Erişim 04 Ekim 2024. <https://turkistanpress.com/post/dogu-turkistan-da-cin-zulmu/17>
- Yaman, Ahmet - Çalış, Halit. *İslam Hukuku*. Ankara: Bilay, 1. Baskı., 2018.
- Yıldız, Hakkı Dursun. “Abbasiler”. *DİA*. 1/31-48. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988.
- Yılmaz, Samet. “İki Bölge Stratejik Ortaklık: Avrupa Birliği-Latin Amerika Stratejik Ortaklığı Üzerine Bir Değerlendirme”. *Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 3/2 (Eylül 2022), 83-92.
- Zeydân, Abdülkerîm. *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkh*. Müessesetü'l-Kurtuba, ts.

Zeyla'î, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf. *Nasbu'r-Râye li-Ehâdîsi'l-Hidâye*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2. Baskı., 1973.

Zeyla'î, Fahrüddîn Osman b. Ali. *Tebyînü'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*. 6 Cilt. Bolak: el-Matbaatu'l-Kübrâ'l-Emîriyye, 1 Baskı., 1310.

BURDUR İLAHİYAT DERGİSİ

Burdur Theology Journal

(Kasım / November 2024) Özel Sayı: Gazze | e-ISSN: 2980-2407

Siyonizm, Arz-ı Mev'ûd ve Kur'ân

Zionism, Arz-e Maw'ûd and the Qur'ân

Abdullah TURHAN

<https://orcid.org/0000-0003-1918-9133>

turhanabdullah73@gmail.com

Afyon Kocatepe Üniversitesi | <https://ror.org/03a1crh56>

Dr. Öğr. Üyesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir, Afyonkarahisar, Türkiye

Asst. Prof. Afyon Kocatepe University, Faculty of Theology, Department of Tafsir, Afyonkarahisar, Türkiye

Atıf | Cites As

Turhan, Abdullah. "Siyonizm Arz-ı Mev'ûd ve Kur'ân". *Burdur İlahiyat Dergisi* Özel Sayı: Gazze (Kasım 2024), 45-55.

<https://doi.org/10.59932/burdurilahiyat.1576669>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü/Article Types	: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Received	: 31 Ekim/October 2024
Kabul Tarihi/Accepted	: 29 Kasım/November 2024
Yayın Tarihi/Published	: 30 Kasım/November 2024

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Abdullah TURHAN.

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / The author(s) has no conflict of interest to declare.

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. / The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Etik Bildirim/Complaints: ifd@mehmetakif.edu.tr

Telif Hakkı & Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Zionism, Arz-e-Maw'ûd and the Qur'ân

Abstract

In this article, the historical and religious foundations of the ideology of Zionism are laid out, and the place and nature of the belief in the Land of Ends within these foundations are explained. It also discusses the existence of the belief in the Land of Maw'ûd in the Qur'an. In Zionist ideology, it is possible to see the traces of three basic beliefs derived from the Torah, namely "chosenness", "the desert of the land" and "messiahship". In the Torah, it is emphasized that the Land of Desire belongs primarily to Abraham and his descendants. Isaac, Jacob, Joseph, Moses and Joshua are also mentioned as the addressees of this promise. Some Jewish sources adopt a mythological narrative attributed to Noah in order to establish the belief that these regions are the homeland of the Jews. Experts who conduct biblical textual criticism studies are of the opinion that the book of Deuteronomy, which reflects the Yehuda-centered elitism, was created in the region of Yehuda in the VII century BC. Their perspective is not limited to one period of history, but has also shaped the racist and occupationist perspectives of modern times. The Qur'an states that Allah has promised the land to all societies who live a righteous life by adhering to their covenant with Allah. At one point in history, the Jews were the recipients of this promise. However, they were not faithful to this covenant and were punished for reneging on their promises many times. In the Qur'an, as in the Torah, we do not find the idea of an eternal and everlasting chosenness and the idea of the Land of Desir al-Maw'ûd. The Qur'an rejects the nobility of lineage and surname based on principles and attributes. Judaism, on the other hand, exists on a cultural ground that reads almost all of God's preferences and promises through a tribe. Zionism is an ideology developed on this ground. Zionism, which was initially born as a movement of secular Jews who were influenced by the nationalism and nation-state discourses that became widespread in the world, was influenced by the propaganda of religious Jews over time, and at the same time, since it was an intellectual basis for their ideology, it adopted the ideal of the Desert Maw'ûd and became a defender of this ideal. The road map drawn by Theodore Herzl was found suitable for the imperialist ideas of the West and the United States of America, and this ideal of Zionism was always supported by the relevant powers. As a result of this support and in accordance with the ideal of the Land of Desire, the State of Israel was established in 1947. The Zionists do not consider the establishment of this state to be sufficient and continue their attempts to occupy and invade the geography stretching from the Nile to the Euphrates, as a requirement of the belief in the Desir al-Maw'ud. For this purpose, they subject the Palestinian people to forced deportation, massacre and occupation. All these reckless attempts of this racist ideology are being watched by the world and all international mechanisms show impotence. The world seems to need a new world order based on justice and compassion more than ever.

Keywords: Qur'ân, Torah, Zionism, Arz-e-Maw'ûd, Racism.

Siyonizm, Arz-ı Mev'ûd ve Kur'ân

Öz

Makalede Siyonizm ideolojisinin tarihi ve dini temelleri ortaya konularak, özellikle arz-ı mev'ûd inancının bu temeller içerisindeki yeri ve mahiyeti açıklanmıştır. Ayrıca Kur'ân'da arz-ı mev'ûd inancının mevcudiyeti meselesi de tartışılmıştır. Siyonist ideolojide Tevrat'tan mülhem üç temel inancın "seçilmişlik", "arz-ı mev'ûd" ve "mesih", izlerini görmek mümkündür. Bunlardan arz-ı mev'ûd'un Tevrat'ta öncelikle Hz. İbrahim ve onun nesline ait olduğu vurgulanır. Yine Hz. İshak, Hz. Yakup, Hz. Yûsuf, Hz. Mûsâ ve Yeşua'da bu vadin muhatapları olarak zikredilir. Bazı Yahudi kaynaklarının belirtilen bölgelerin Yahudilerin ana vatani olduğu inancını yerleştirmek için Hz. Nuh'a isnad edilen bir mitolojik anlatımı benimseyerek, dillendirdikleri görülmektedir. Kitab-ı Mukaddes eksenli metin tenkidi çalışmaları yapan uzmanlar, Yehuda merkezli seçkincilik anlayışını yansıtan Tesniye kitabının M.Ö. VII. yüzyılda Yehuda bölgesinde oluşturulduğu kanaatinde dirler. Onların bu bakış açısı sadece tarihin bir dönemine has kalmamış modern zamanlardaki ırkçı ve işgalci bakış açlarına da yön vermiştir. Kur'ân ezelde Allah ile yaptıkları ahidlerine (misak) bağlı kalarak, salih bir hayat yaşayan tüm toplumlara Allah'ın arzı vaadettiğini belirtir. Bu vadin muhatabı tarihin bir döneminde Yahudiler olmuştur. Ancak onlar bu ahde sadakat göstermemişler, defalarca sözlerinden dönerek cezalandırılmışlardır. Kur'ân'da Tevrat'ta olduğu gibi ezeli ve ebedi bir seçilmişlik ve arz-ı mev'ûd düşüncesine rastlamak mümkün değildir. Kur'ân ilkeler ve sıfatlar üzerinden hareketle soy asaletini reddetmiştir. Yahudilik ise neredeyse Allah'ın tüm tercih ve vaatlerini bir kavim üzerinden okuyan bir kültürel zemin üzerinde bulunmaktadır. Siyonizm ise bu zemin üzerinde gelişmiş bir ideolojidir. Önceleri dünyada yaygınlaşan milliyetçilik ve ulus devlet söylemlerinden etkilenen seküler Yahudilerin bir hareketi olarak doğan Siyonizm, zaman içinde dindar Yahudilerin propagandalarından etkilenerek ve aynı zamanda ideolojilerine düşünsel bir zemin olması hasebiyle, arz-ı mev'ûd idealini benimseyerek, bu ideali savunur hale gelmiştir. Theodore Herzl'in çizdiği yol haritası Batı'nın ve Amerika Birleşik Devletleri'nin emperyalist düşüncelerine uygun bulunmuş, Siyonizm'in bu ideali, ilgili güçler tarafından daima desteklenmiştir. Bu desteğin sonucu ve arz-ı mev'ûd idealine uygun olarak 1947 yılında İsrail devleti kurulmuştur. Siyonistler bu devletin kurulmuş olmasını yeterli görmeyerek, arz-ı mev'ûd inancının bir gereği olarak, Nil'den Fırat'a uzanan coğrafyayı işgal ve istila girişimlerine devam etmektedirler. Bu maksatla Filistin halkını zorunlu tehcir, katliam ve işgale maruz bırakmaktadır. Bu ırkçı ideolojinin fütursuz tüm bu girişimleri ise dünyaca seyredilmekte, uluslararası tüm mekanizmalar acizyet sergilemektedir. Dünya adalet ve merhamet eksenli yeni bir dünya düzenine her zamankinden daha fazla muhtaç gözükmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Tevrat, Siyonizm, Arz-ı Mev'ûd, Irkçılık.

Giriş

Bu makalede Siyonizm ideolojisinin dini temelleri ortaya konularak, Kur'ân'ın özellikle bu temellerden arz-ı mev'ūd inancına yaklaşımı üzerinde durulacaktır. Siyonizm ideolojisinin Yahudilik inancı ve kutsal kitabıyla ilişkisinin incelenmesi, inceleme sonucu ulaşılan bilgilerin Kur'ân tarafından nasıl ele alındığının da mukayeseli bir yöntemle değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Siyonizm ideolojisi siyaseten modern dönemin en etkili ideolojilerinden biridir. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve Batıdaki birçok siyasi güç odakları üzerinde etkili olduğu, Evanjelik Hıristiyanlar marifetiyle de korunup kollandığı görülmektedir. Siyonistler de bu güç ve destek sebebiyle Filistin coğrafyası olmak üzere birçok ülkeye fütursuzca saldırmakta ve katliamlara imza atmaktadır. Bu saldırılar ve katliamların odağında olan ise Müslüman halklardır. Siyonizm ideolojisinin mensubu oldukları Yahudilik dini ve kutsal kitapları olan Tevrat ile ilişkisi üzerinde durulmaya değer bir konudur. Gerçekten bu ideolojinin dini bir temeli olup olmadığı varsa bu temellerin neler olduğu cevap verilmesi gereken sorulardır. Ayrıca aynı semavi geleneğe mensup olan ve buna rağmen siyonist saldırıların mağduru olan Müslümanlar açısından bu referansların ne anlama geldiği, Kur'ân vahyi açısından nasıl değerlendirilmesi gerektiği mevzuu ise hem dini, hem siyasi, hem de kültürel açıdan önemli gözükmektedir.

Makalenin yazımında doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Konuyla ilgili bilgi içeren yazılı materyallerin incelenip, tahlil ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu manada Yahudiliğin temel dini metni olan Tevrat literal bir okumaya tabi tutulmuş, ayrıca diğer dini kaynakların yorumlarına da yer verilmiştir. Kur'ân'ın bu iddialar hakkında neler söylediği ve nasıl yaklaştığı da aynı şekilde literal bir okumayla, mukayeseli bir şekilde ortaya konulmuştur.

Modern dönemi, ideolojiler dönemi olarak tanımlamak mümkündür. Bazen bir fikre, bazen bir değere, bazen bir milliyete, bazen bir sınıfa bazen de bir dine dayanan farklı türlerini görmek mümkündür. İnsanlara dünyada bir cennetin mümkün olduğuna inandırmanın diğer bir adıdır ideolojiler. Büyük idealler ve büyük kurtuluşlar ihtiva ederler. Bu sebepten dolayı milyonlarca insanı peşlerinde sürükleyebilmiş ve canlarını feda edebilecekleri bir inanca dönüşmüşler, bir anlamda dini bir mahiyet kazanmışlardır. Yüzyılın ortasında bir milletin mutlak üstünlüğü iddiasına dayanarak ortaya çıkan faşizm ideolojisi Avrupa'yı kasıp kavurmuş, sonunda milyonlarca insanın ölümüyle ateşi azalmıştır. Ancak bugünlerde yeniden alevlenme emareleri de göstermektedir. 1917 yılında Bolşevik ihtilaliyle işçi sınıfının üstünlüğü iddiasıyla iktidar olan Komünizm ideolojisi, uzun bir süre hükümferma eylemiş, başta Avrupa olmak üzere dünyanın birçok yerinde etkisini göstermiş, arkasında milyonlarca insanın kanının heder edildiği bir miras bırakarak gücünü yitirmiştir.

Bir milletin üstünlüğü iddiasıyla faşizme, Yahudilik dinine dayanan temelleriyle de dini bir harekete benzeyen Siyonizm ideolojisi, eklektik bir görünüm arz etmektedir. Modern ulus devletlerin oluşum sürecinin temel unsurları olan ulus, vatan, devlet gibi hususlardan etkilenecek şekillenmiş Siyonizm, Theodore Herzl'in (1860-1904) çizdiği yol haritası, Batılı devletler ve Amerika Birleşik Devletleri'nin bu yol haritasını kendi menfaatlerine uygun görmeleriyle, 1947 yılında İsrail devleti çatısı altında şekillenmiş oldu. Böyle bir siyasi vasatın ürünü olmasına rağmen bu ideolojiye zemin hazırlayan birtakım dini argümanlar ve söylemler de bulunmaktadır. Yazıda Siyonizm'in dini temellerinden arz-ı mev'ūd'un Tevrat'taki mahiyeti, Siyonizm'le ilişkisi ve Kur'ân'ın yaklaşımı açıklanmaya çalışılacaktır.

Kudüs'teki Siyon Dağı'na dönüşü idealize eden Siyonizm kavramı, sürgünle Kudüs'ten ayrı kalan Yahudilerin kutsal topraklarına ve mabetlerine kavuşması anlamına gelir. 1890'lı yıllarda gündeme gelen kavram, Dünya Siyonist Teşkilatı'nın Herzl'in gayretleriyle 29 Ağustos 1897'de Basel'de toplanan ilk Dünya Siyonist Kongresi'nde temel bir hedef hüviyeti kazandı. Meşhur Dreyfuss davası ve pologramla Avrupa'da iyice gün yüzüne çıkan antisemitizm, Hristiyan Avrupa'dan ayrılma konusunu Yahudilerin gündemine ciddi olarak yerleştirdi.¹ Bu durumu Siyonizm kavramıyla, ilk olarak 1 Nisan 1890 tarihinde Nathan Birnbaum, Selbstemanzipation gazetesinde ifade etmeye başladı.² Bu kavram Yahudi dini kaynaklarında belirtilen kutsal şehir ve kutsal kitap inancına dayandığı gibi Kudüs'teki Siyon dağına da işaret etmektedir.³

Siyonizm kelimesi “siyon” sözcüğünden türemiştir. Kelimenin kökenine dair farklı görüşler ileri sürülmektedir: Kaya anlamına gelen “sayon”, kuru yer anlamına gelen “siyon” ve Hurrice akarsu anlamına gelen “seya” kelimelerinden türediği iddia edilmektedir.⁴ Ayrıca Siyon kelimesi genelde İbranice kaynaklarda “Yeru Şalim” olarak geçen Kudüs isimlerinden biridir ve hususen şehirdeki dağa ve kaleye işaret eder. Kelime Yahudi kutsal metinleri olan Tanah içerisinde Tevrat'ta geçmemekte ancak Neviim ve Ketuvim bölümlerinde geçmektedir.⁵ Bu metinlerde siyon kelimesi ilk olarak Davut Peygamberin Yebusilerin kalesi Siyon'u fethetmesi bahsinde geçer. Kelimenin süreç içerisinde kutsal metinlerde daha geniş bir anlamı kastetmek üzere Kudüs şehrinin tamamı için kullanıldığı görülmektedir.⁶ Bu anlam genişlemesinin bağlamı ise Babil sürgününde bulunan Yahudilerin Babil nehirlerinin kıyısında oturup ağlaşırken Siyon'u yâd etmeleridir.⁷ Önceleri sadece Kudüs'ü ifade etmek için kullanılan kelime zamanla tüm Filistin'i ve Yahudi toplumunu belirtmek için kullanılmaya başlamıştır.⁸

Yahudilikteki arz-ı mev'ûd inancı, seçilmişlik doktrini ve Mesih anlayışı Siyonizm'de neşvü nema bulmuştur. Bu teolojik temeller zaman içerisinde Siyonizm'in ideolojisinin en önemli üç esası haline dönüşmüştür. Siyonizm'in bu dini temellerden beslenerek ideolojisini kurguladığını söylemek mümkündür. Siyonizm'i diğer ideolojilerden ayıran en önemli özelliğin de bu olduğu söylenebilir. Dolayısıyla da Siyonizm'i sadece siyasi bir ideoloji olarak değerlendirmek, eksik bir değerlendirme olur. Siyonizm içermiş olduğu güçlü dini temellerden dolayı aynı zaman da dini bir ideolojidir.⁹

İlk siyonistler seküler bir dünya görüşüne sahip olmalarına rağmen ideolojilerinin temelleri olan “arz-ı mev'ûd”, “seçilmişlik”, “Mesihçilik” fikirlerini Yahudiliğin kutsal kitabı

¹ Seda Özalkan, *Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 7.

² Ilan Greilsammer, *Siyonizm*, çev. I. Ergüden (Ankara: Dost Yayınları, 2007), 7.

³ İbrahim Ethem Şenocak, *Bir İdeoloji Olarak Siyonizm*, (Çorum: Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 55; Alain Boyer, *Siyonizm'in Kökenleri*, çev. V. Aytar (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), 7.

⁴ Editorial Staff, “Zion”, *Encyclopaedia Judaica*, C. 21, Second Edition, Jerusalem: Keter Publishing House, 2007, s. 538.

⁵ Yahudi kutsal metinleri hakkında bakınız: Ömer Faruk Harman, *Metin, Muhteva ve Kaynak Açısından Yahudi Kutsal Kitapları*, (İstanbul, 1988).

⁶ Editorial Staff, “Zion”, s.538. Ayrıca bk. Jerusalem, <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/15265-zion> (erişim tarihi:20.03.2017).

⁷ II. Samuel 5: 7; I. Krallar 8: 1. Mezmurlar, 137:1. “Babil İrmakları kıyısında oturup Siyon'u andıkça ağladık”

⁸ Klaus J. Herrmann, “Siyasal Siyonizm ve Antisemitizm Üzerine Tarihsel Perspektifler”, *Siyonizm ve Irkçılık*, çev. Türkkiye Ataöv, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, 1982), 221.

⁹ Şenocak, *Bir İdeoloji Olarak Siyonizm*, 7.

Tevrat ve onun yorumu konumunda olan dini metinlerden almışlardır. Bu temellerden olan arz-ı mev'ūd'un ne anlama geldiği, Tevrat metnindeki yeri, neresi olduğu gibi sorulara cevap aranacaktır.

1. Arz-ı Mev'ūd

Arapça bir terkip olan arz-ı mev'ūd, iki kelimededen oluşmaktadır. Arz kelimesi toprağı, yeri, coğrafyayı; mev'ūd kelimesi ise vaadedilmeyi ifade etmektedir. Bu iki kelimededen oluşan terkip ise Yahudiliğe göre, Allah tarafından Hz. İbrâhim'e ve onun soyuna verilmesi vaadedilen toprakları işaret etmektedir. Yahudilik'teki inanç esaslarını oluşturan kavramlardan (Tanrı, Tevrat, peygamberlik, ahiret ve Mesih) birisi de seçilmişlik, ahit ve vaadedilmiş topraklar bütünüdür. İsrail kavramıdır.¹⁰ İbrânîce'de "Eretz Israel" (İsrâil diyarı) denilen bu bölge yahudilerin kutsal kitabı Tevrat'ta "Ken'an diyarı"¹¹, "diyar", "gurbet diyarı"¹², "memleket"¹³ diye de zikredilmektedir. İkinci Mâbed döneminden itibaren ise "arz-ı mev'ūd" diye adlandırılmış, İncilde'de bu isimle geçmektedir.¹⁴ Tevrat'ta burası ayrıca "iyi ve geniş diyar"¹⁵, "süt ve bal akan diyar"¹⁶, "bütün memleketlerin süsü olan diyar"¹⁷ diye tavsif edilmiştir. Tevrat'ta Hz. İbrâhim'e yapılan vadde, "Mısır ırmağından büyük ırmağa, Fırat ırmağına kadar olan bölge"¹⁸, Hz. Mûsâ ve Yeşu'a yapılan vadde "ayak tabanınızın basacağı her yer sizin olacak"¹⁹ denilmiştir.²⁰

Tevrat arz-ı mev'ūd'un öncelikle Hz. İbrahim ve onun nesline vaadedildiğini vurgular: "Ve senin gurbet diyarını, bütün Ken'an diyarını sana ve senden sonra zürriyetine ebedî mülk olarak vereceğim ve onların Allah'ı olacağım"²¹ Bu vurguya rağmen Hz. İsmail'in adı zikredilmeden Hz. İshak ve onun soyuna bu vadin yapıldığı belirtilir.²² Ayrıca vadin muhatabı olarak Hz. İbrahim, Hz. İshak ve onun nesli,²³ Hz. Ya'kûp ve onun nesli,²⁴ Hz. Yûsuf,²⁵ Hz. Mûsâ ve Yeşu²⁶ gösterilir.

Tevrat arz-ı mev'ūd'da bulunan kimselerin bir kısım şartlara uyması gerektiğini belirtir.²⁷ Ayrıca Tevrat'ta bu şartlara uyulmayıp, Rabbin kanunlarına riayet edilmediği zaman her türlü belaya müstehak olacakları,²⁸ Rab Yehova'nın gazabına maruz kalacakları,²⁹ vaadedilmiş

¹⁰ Baki Adam, "İnanç ve İbadetleri", *Kur'an'da Yahudiler*, (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2019), 284.

¹¹ Tekvîn, 11:31; 17:18; Çıkış, 6:4.

¹² Tesniye, 26:15; İşaya, 57:13; Tekvîn, 17:8.

¹³ Tekvîn, 26:2-3.

¹⁴ İbrânîler'e Mektup, 11:9.

¹⁵ Çıkış, 3:8.

¹⁶ Çıkış, 3:8; Levililer, 20:24; Tesniye, 11:9; Yeremya, 11:5; 32:22; Hezekiel, 20:6, 20:15.

¹⁷ Hezekiel, 20:6, 20:15.

¹⁸ Tekvîn, 15:8.

¹⁹ Tesniye, 11:24; Yeşu, 1:3.

²⁰ Abdurrahman Küçük, "Arz-ı Mev'ūd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/442-444, İstanbul, 1991.

²¹ Tekvîn, 13:14-17; 17:8.

²² Tekvîn, 21:12.

²³ Tekvîn, 26:2-3.

²⁴ Tekvîn, 28:4, 28:13; 48:4.

²⁵ Tekvîn, 50:24.

²⁶ Yeşu, 1:2-4; Abdurrahman Küçük, "Yahudilikteki Arz-ı Mev'ūd Anlayışının Boyutları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33, 101-104.

²⁷ Çıkış, 13:5-16; 13:19-24; 13:33-34; Sayılar, 15; Tesniye, 5-8; 1:22-25; 12:1-26; Yeşu, 1:6-8; Yeremya, 1:1-7.

²⁸ Levililer, 26:14-15.

²⁹ Levililer, 26:14-33; Tesniye, 28:58-68.

topraklardan sürülüp atılacakları bildirilir.³⁰ Tarihi vakıya da İsrailoğulları'nın bu ahde uymayarak arz-ı mev'ûd'dan ayrılmak zorunda kaldıklarını göstermektedir. Tevrat bu vakıya işaret eden birçok atıfta bulunmaktadır.³¹ İsrailoğullarına yapılan arz-ı mev'ûd taahhüdü onların salih kimseler olmalarından, ya da özel bir statüye sahip olmalarından değil, muhatap oldukları kavimlerin kötü hallerinden ve Tanrı Yehavo'nun İbrahim ve soyuna verdiği ahidden kaynaklanmaktadır.³² İsrailoğulları hakkında genel olarak çok sert ifadeler kullanılmakta, Mısır'dan çıktıklarından beri Tanrı Yehavo'ya isyan etmekte,³³ Rablerini tanımamakta,³⁴ haksızlık yapmakta,³⁵ başka Tanrıları ibadet etmektedirler.³⁶ İsrailoğullarının bu durumlarıyla sık sık karşılaşan Rab, adeta onların nedametlerini affetmekten bıkmış, usanmıştır.³⁷

Tevrat onların arz-ı mev'ûd'da kalabilmelerinin hangi şartlarda geçerli olduğunu şu şekilde anlatmıştır:

Yollarınızı ve işlerinizi ıslah edin, sizi bu yerde oturturum. Yollarınızı ve işlerinizi iyice ıslah ederseniz, bir adamla komşusu arasında tam adalet ederseniz, garibi, öksüzü ve dul kadını mağdur etmezseniz, bu yerde suçsuz kanı dökmezseniz, kendi ziyanınıza olarak başka ilâhların ardınca yürümezseniz o zaman bu yerde, ezelden ebede kadar atalarınıza vermiş olduğum diyarda sizi oturturum."³⁸ "Çünkü memlekette doğru adamlar oturacaklar ve kâmiller orada kalacaklardır. Fakat kötü adamlar memleketten atılacaklar ve hainler oradan söküleceklerdir."³⁹

Tevrat'ta İbrahim ile yapılan ahit kapsamında İsrailoğullarına adanmış olan toprağın Yahudiler için bir vatan yurt olabilmesi için özetle iki şart konulmuştur. İlk şart onların erdemli ve imanlı olmalarıdır. İkinci şart ise, o topraklarda yaşayan diğer halkların günah ve isyanda zirveye ulaşmış olmalarıdır. Şayet bu iki şart yerine gelirse vaadedilmiş topraklar Yahudilerin yerleşebilecekleri ana vatanı olacaktır.⁴⁰ Fakat bu şartlı söyleme rağmen, defalarca ahitlerini bozmalarına rağmen İsrailoğulları seçilmişlik vasfını kaybetmemiş ve arz-ı mev'ûd'a sahip olma hususiyetlerini korumuşlardır.

Arz-ı Mev'ûd'un neresi olduğu, hangi toprakları kapsadığı üzerinde tartışılan konulardandır. Tevrat'ın Yaratılış bölümünde bu topraklar "Mısır Irmağından büyük Fırat Irmağına kadar" şeklinde tarif edilmektedir. Yasa'nın Tekrarı bölümünde ise "Çölden Lübnan'a,

³⁰ Tesniye, 28:63.

³¹ Tesniye, 29:25; 31:16, 20; Yeşu, 7:11; I. Krallar, 19:10; II. Tarihler, 12:1; Ezra, 9:10; Mezmur, 119:53; İşaya, 24:5; Yeremya, 9:13; 22:9; Hezekiel, 44:7.

³² "Tanrınız Rab bu halkları önünüzden kovunca, "Rab doğruluğumuzdan ötürü bu ülkeyi mülk edinelim diye bizi buraya getirdi" diye düşünmeyin. Çünkü Rab, bu halkları yaptıkları kötülükler yüzünden önünüzden kovuyor. Onların topraklarını mülk edinmeye gitmeniz sebebi doğruluğunuz, erdeminiz değildir. Tanrınız Rab bu halkları kötülükleri yüzünden ve atalarınız İbrahim'e, İshak'a, Yakub'a ant içerek verdiği sözü yerine getirmek için önünüzden kovacak. Şunu anlayın ki, Tanrınız Rabb'in bu verimli toprakları mülk edinesiniz diye size vermesinin sebebi doğruluğunuz değildir. Çünkü siz dik başlı bir halksınız." Tesniye, 9:4-6; "...Seninle olacak ve seni mübarek kılacağım, çünkü bu toprakların hepsini sana ve soyuna vereceğim. Baban Avraam'a etmiş olduğum yeminimi böylece yerine getireceğim... Sırf baban Avraam, Sesime itaat ederek emanetimi, emirlerimi, hükümlerimi ve kanunlarımı koruduğu için!" Yaratılış 26:3-5.

³³ Tesniye, 9:7.

³⁴ İşaya, 1:2-3.

³⁵ İşaya, 1:4.

³⁶ Yeremya, 11:10.

³⁷ Yeremya, 15:6.

³⁸ Yeremya, 7/1-7

³⁹ Süleyman'ın Meselleri, 2/21-22.

⁴⁰ Semiha Karahan, *Siyonizm'in Teolojik Temelleri*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), 129.

Fırat nehrinden Akdeniz'e kadar" olduğu şeklinde bir tarif yapılmaktadır. Tüm bu tarifler Büyük İsrail ifadesiyle özetlenerek "Nil'den Fırat'a" şeklinde formüle edilmektedir.⁴¹

Bazı Yahudi kaynaklarının belirtilen bölgelerin Yahudilerin ana vatani olduğu inancını yerleştirmek için Hz. Nuh'a isnad edilen bir mitolojik anlatımı benimseyerek, dillendirdikleri görülmektedir. Bu anlatıda Hz. Nuh sarhoş olmakla itham edilmekte, çocukları ise bir takım gayri ahlaki davranışlara girmekle suçlanmakta, onların soyundan gelen Ham ve Sam'ın çocukları da bu suçlarından dolayı cezalandırılmaktadır. Bu cezalandırma ise topraklarını kaybetmeleri ve Nûh'un diğer çocuklarının bu toprakları hak etmeleridir. Onların bu bakış açısı sadece tarihin bir dönemine has kalmamış modern zamanlardaki ırkçı ve işgalci bakış açılara da yön vermiştir.⁴² Kitab-ı Mukaddes eksenli metin tenkidi çalışmaları yapan uzmanlar, Yehuda merkezli seçkencilik anlayışını yansıtan Tesniye kitabının M.Ö. VII. yüzyılda Yehuda bölgesinde oluşturulduğu kanaatindedirler.⁴³

2. Kur'ân ve Arz-ı Mev'ūd

Kur'ân'da arz-ı mev'ūd ifadesi geçmemektedir, fakat "kutsal topraklar,"⁴⁴ "mübarek kıldığımız topraklar"⁴⁵ gibi ifadeler yer almaktadır. Ancak bu ifadelerle kast edilen toprakların nereler olduğuna dair bir işaret ya da vurgu bulunmamaktadır. Kur'ân'da bereketli, mukaddes topraklar gitmeleri emredilen peygamberler Hz. İbrahim, Hz. Mûsâ'dır.

Burada ilk olarak anılan Hz. İbrahim, Tevrat tarafından da kendisine kutsal toprakların vaadedildiği kişi olarak takdim edilir.⁴⁶ Kur'ân İbrahim peygamberi "seçkin bir kimse"⁴⁷, "Allah'a itaat eden önder, şükredici, mümin, salih"⁴⁸ ifadeleriyle olumlu sıfatlarla anlatır. Onun atıldığı ateşten kurtarıldığı ve Lût peygamberle birlikte "mübarek kılınan toprağa" ulaştırıldığı belirtilir.⁴⁹ Ayrıca İbrahim peygamber ve soyundan gelen İshak ve Yakup peygamberlerde "hayırlı işlerin önderleri" olarak nitelenir.⁵⁰ Ancak Kur'ân İbrahim peygamber ve neslinden gelen İshak ve Ya'kûb peygamberlerin önderliği vurgulanırken, Hz. İbrahim'in "takva sahiplerine önder yapıldığı"⁵¹ belirtilen âyette, Hz. İbrahim önderliğinin kendisinden sonra gelecek nesillerini de kapsamamasını istemiş, ancak Allah "benim sözüm zalimleri kapsamaz" şeklinde cevap vermiştir.⁵² Burada belirtilmesi gereken diğer bir husus da Hz. İbrahim'in bir kısım süreçlerle imtihan edilerek önderlik vasfına hâiz olmasıdır.⁵³ Hususi bir ayrıcalık ya da bir soya mensubiyet sebebiyle önder kılınmamıştır.

Kur'ân'da kendisine "mukaddes topraklara" gitmesi telkin edilen ve bu telkini de kavmiyle paylaşarak onları bu hedefe yönlendiren peygamber Hz. Mûsâ'dır. Hz. Mûsâ kavmine Allah'ın kendilerine takdir ettiği mukaddes topraklara gitmeleri konusunda telkinde

⁴¹ Yusuf Süha Sonuç, *Başlangıçtan Günümüze Dini Siyonizm*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 74.

⁴² Mehmet Katar, "Nuh'un Laneti ile Arz-ı Mev'ud Arasındaki İlişki", *Bütün Yönleriyle Yahudilik Sempozyumu*, (Ankara: 2012), 58.

⁴³ Saime Leyla Gürkan, "Temel Kavramlar", *Kur'ân'da Yahudiler*, (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2019), 72.

⁴⁴ el-Mâide, 5:21.

⁴⁵ el-A'râf, 7:137.

⁴⁶ Tekvîn, 13:14-17

⁴⁷ el-Bakara, 2:130

⁴⁸ en-Nahl, 16:120-122.

⁴⁹ el-Enbiyâ, 21:71.

⁵⁰ el-Enbiyâ, 21:73.

⁵¹ el-Bakara, 2:124.

⁵² el-Bakara, 2:124.

⁵³ el-Bakara, 2:124.

bulunmakta,⁵⁴ lakin onların bu konuda ciddi bir muhalefetiyle karşılaşmaktadır.⁵⁵ Hatta onlar “sen ve Rabbin gidin, savaşın!” gibi bir yaklaşımı gösterebilecek küstahlıkta buldukları görülür.⁵⁶ Hz. Mûsâ burada artık Allah’a sadece kendisine ve kardeşine hakim olabildiğini diğerlerine karşı bir güç ve kudreti bulunmadığını niyaz makamında belirtir ve Allah’dan artık kendisiyle bu günahkar topluluğun arasını ayırmasını ister. Sonuçta bu kavim Allah tarafından çölde 40 yıl zelil bir şekilde sürgün hayatı yaşamaya mahkum edilir.⁵⁷

Kur’ân’da mazlum ve mustazafların zulümden kurtarılarak, felaha ulaşmaları bir hedef olarak zikredilir. Allah’ın arzının geniş olduğu,⁵⁸ hicret ve cihad etme zorluğunu göz önüne alabilecekler için, bereketli ve mukaddes toprakların bulunduğu vurgulanır. Bu vurgu yapılırken örnek olarak gösterilen ve hayatlarından tablolar sunulan kavim de İsrailoğullarıdır. Özellikle Firavunla yaşadıkları sürece dikkat çekilerek, Mekke toplumunun zulmüne maruz kalan Müslümanlara hem bir teselli hem de bir çıkış yolu gösterilmektedir: “Hor görülüp ezilmekte olan o kavmi de içini bereketlerle doldurduğumuz ülkenin doğu taraflarına ve batı taraflarına mirasçı kıldık. Sabırlarına karşılık rabbinin İsrâiloğulları’na verdiği güzel söz yerine geldi. Firavun ve kavminin yapıp yükselttikleri binaları yerle bir ettik.”⁵⁹

Ancak Kur’ân İsrailoğulları özelinden hareketle bu mesajı verirken, herhangi bir topluluğu seçilmiş olarak değerlendirmemektedir. Yeryüzünü Allah’ın arzı olarak tanımlamakta, liyakat kesb eden toplulukların önderler (eimme) olacaklarını ve bereketli topraklara varis kılınacaklarını taahhüd eder. Bu geçmişte İsrailoğulları için gerçekleşmiş, Firavun ve sonrasında zorba kavimlerle mücadele etmeleri istenmiş, cihad eden ve Allah’ın emirlerine riayet eden salih topluluklar vaad edilen lütuflara mazhar olmuşlardır: “Oysa biz o ülkede güçsüz düşürülenlere lütufta bulunmak, onları önderler yapmak, onları (ülkelerinin) vârisleri kılmak istiyorduk. Onları belli bir yere yerleştirmek, firavuna, Hâmân’a ve ordularına, sakındıkları şeyi onların eliyle başlarına getirip göstermek (istiyorduk).”⁶⁰ Aynı hedef Mekke’nin firavunlarıyla mücadele eden Müslümanlara hatırlatılmakta, sabr-u sebat ederlerse onlar için de ilahi lütuf kapılarının açık olduğuna işaret edilmektedir.

Kur’ân Allah’ın bir kavimle yaptığı hususi bir ahit meselesinden ziyade, her bir insanla yaptığı misaka vurgu yapar. Bu ahde göre tüm insanlara “Rabbiniz değil miyim?” (Elestü bi Rabbiküm) denilmiş, insanlar da “evet sen bizim Rabbimizsin” (belâ) şeklinde cevap vermişlerdir.⁶¹ Ahd-i misâkî ismi verilen bu ahde göre insan iman ehli olmaya, ilahi teklife ve hilafet sorumluluğuna⁶² mütemayil olarak yaratılmıştır. Dünya hayatı iradi tercihleriyle ya bu misaka uygun olarak yaşanacak ya da yaşanmayacaktır. Yahudi kutsal metinleri ise onların Allah’la ahitleşmesi hususunu daha çok toplulukla ilgili olarak ve İsrailoğulları özelinde, diğer

⁵⁴ “Ey kavmim! Allah’ın sizin için yaratmış olduğu arz-ı mukaddes’e giriniz ve arkanıza dönmeyiniz. Sonra hüsrana uğrayanlardan olursunuz” el-Mâide, 5:21.

⁵⁵ “Onlar şu cevabı verdiler: Yâ Musa! Orada zorba bir toplum var; onlar oradan çıkmadıkça biz oraya asla girmeyeceğiz. Eğer oradan çıkarlarsa biz de hemen gireriz.” el-Mâide, 5:22.

⁵⁶ ““Ey Musa! Onlar orada buldukları müddetçe biz oraya asla girmeyiz; şu halde sen ve Rabbin gidin savaşın; biz burada oturacağız” dediler.” el-Mâide, 5:24

⁵⁷ el-Mâide, 5:25-26.

⁵⁸ el-Ankebût, 29:56.

⁵⁹ el-A’râf, 7:137.

⁶⁰ el-Kasas, 28:5-6.

⁶¹ el-A’râf, 7:172.

⁶² el-Bakara, 2:30.

toplumları dışlayıcı şekilde ele almıştır. İslam'da insan, Allah tarafından insanlık ailesine mensup bir varlık olması sebebiyle ilahi emanet ve hilafet vazifesini yüklenmiştir. Ayrıca ahdi misaki gereği de muhatap kabul edilen bir varlıktır. Yahudilikte ise tüm bu vazifelere muhatap ve mükellef olan ise seçilmiş İsrailoğullarıdır.⁶³ Onlar her halükarda arz-ı mev'ūd'a aday ve sahip olacak kimselerdir.⁶⁴

Aynı şekilde Yahudi geleneğinde İbrahim peygamberin seçilmesi ve vaadedilmiş topraklarla ilişkilendirilmesi de İsrail kavminin seçilmişliği ve kutsanmışlığıyla alakalıdır. Kur'ân ise İbrahim ve onun soyundan gelenlerin adil ve salih olmalarını öne çıkartmaktadır. Tevrat'a göre İbrahim'in hususiyeti ve büyüklüğü İsrailoğullarından oluşuna ve Musa şeriatıyla alakalı görülürken, Kur'ân onun örnekliği ve önderliğini, nübüvvet geleneğine mensup olması, üzerine aldığı sorumlulukları yerine getirip, azim işler becererek ulü'l-azm bir nebi oluşuna bağlar.⁶⁵

3. Siyonizm ve Arz-ı Mev'ūd

Bazı geleneksel Yahudi din adamları mesih olmadan kutsal topraklara göç edilmesinin doğru olmadığını savunmuşlardır. Rabbi Reines ve Rabbi Abraham Kook gibi siyonist din adamları meseleye bu noktada teolojik bir izah getirerek, mesihin gelmesini sağlamak için Filistin'e göç edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Siyonist din adamları Siyonizm'i, Yahudilerin kutsal topraklara göç etmesinde ilahi bir yöntem olarak görmüşler, vaadedilen topraklarda mitzvalarda yaşamalarının emredildiğini, bu topraklarda hayat sürmenin ve oraları imar etmenin bir mitzva olduğunu, dolayısıyla da siyonist ideolojiyi desteklemenin Yehova'nın ilahi bir buyruğu olduğunu iddia etmişlerdir.⁶⁶

Yahudilikteki arz-ı mev'ūd düşüncesi ile Siyonizm arasındaki ilk ilişkiyi kuranlar Haham Judah Alkalai (1789–1878) ve Hirsch Kalischer (1795–1874) isimli din adamlarıdır.⁶⁷ Bu din adamlarının destekleriyle birlikte siyonistler, Yahudilerin yalnızca dini bir topluluk değil, aynı zamanda ayrı bir ulus, ayrı bir ırk olduğunu ve bu ırka mensup tüm Yahudilerin tek bir vatan çatısı altında toplanması gerektiğini dillendirmeye başladılar.⁶⁸ Süreç içerisinde Avrupa'da kuvvetli rüzgarlar estiren milliyetçilik ideolojisinin de bir tezahürü ve Tevrat'ın Yeşu kitabının söylemine uygun olarak seçilmiş halk ve arz-ı mev'ūd gibi kavramlar Siyonizm'in temel ideolojik söylemleri haline gelmiştir.⁶⁹

Siyonizm ulus devlet fikrinden etkilenecek bir vatan arayışı içine girmiştir. İdeolojinin kurucu isimlerinden Theodor Herzl'e (1860-1904) göre ilk başta buranın neresi olacağı önemli bir husus değildir: “Topraksız bir halkın, halksız bir toprağa yerleştirilmesi” olarak mesele özetleniyordu.⁷⁰ Uganda, Trablusgarp, Kıbrıs, Arjantin, Mozambik, Kongo gibi farklı alternatifler üzerinde durulmuştu. Fakat kendisi seküler bir Yahudi olan Herzl'i inançlı dostları kısa sürede etkilemiş, vatan arayışı mevzuu arz-ı mev'ūd inancıyla bağdaştırılmıştır. Bu durumu Herzl “dayanılmaz bir kudretin bir araya gelme çılgınlığı” olarak ifade etmiş, “Filistin bizim unutulmaz

⁶³ Tesniye 29:1 0-12.

⁶⁴ Gürkan, Temel Kavramlar, 97-98.

⁶⁵ Gürkan, Temel Kavramlar, 99.

⁶⁶ Yusuf Süha Sonuç, *Başlangıçtan Günümüze Dini Siyonizm*, 28.

⁶⁷ Fatih Memiç, *Yahudilik'te ve İslam'da Arz-ı Mev'ūd Anlayışı*, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 41.

⁶⁸ Fatih Memiç, *Yahudilik'te ve İslam'da Arz-ı Mev'ūd Anlayışı*, 42.

⁶⁹ Fatih Memiç, *Yahudilik'te ve İslam'da Arz-ı Mev'ūd Anlayışı*, 41-43.

⁷⁰ Zeynep Özonur, (2009) *İsrail İç Siyasetinde Havra-Ordu ilişkisi*, (Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), 22

tarihi yurdumuzdur... Tek başına bu isim halkımızın güçlü bir birleşme çılgılığı olacaktır” düşüncesine evrilmiştir.⁷¹ Aynı zamanda Herzl arz-ı mev'ûd inancını “asil rüya” olarak niteliyor ve bu rüyanın gerçekleşme zamanının geldiğini belirtiyordu.⁷² Herzl'in danışmanlarından olan Max Bodenheimer (1865-1940), Filistin'e gitmek üzere gemiyle Çanakkale Boğazından geçerken, arz-ı mev'ûd idealini şu şekilde dile getirmişti: “Bizim düşlerimizin kanatları vardır, sınır tanımazlar. Yahova'nın Eski Ahit'te vaadettiği Nil'den Fırat'a kadar tüm bölgeler Yahudi kolonizasyonuna açılmalıdır.”⁷³ Theodore Herzl ise artık onlar için ideolojik bir ülkü haline gelen arz-ı mev'ûd'un sınırlarını 1897 yılında Basel'de gerçekleştirilen Siyonist Kongre'de yaptığı konuşmada şu şekilde çiziyordu: “Kuzey sınırlarımız Kapadokya'daki dağlara kadar güneyde de Süveyş kanalına. Sloganımız David ve Solomon'un Filistin olacaktır.”⁷⁴

Kurucu ideolog Siyonist kadronun dillendirdiği bu ideal sonraki Siyonistler tarafından da sahiplenilmiş ve fiiliyata geçirilmesi için gayret gösterilmiştir. Bu gayrete Batılı devletlerin ve Amerika Birleşik Devletleri'nin de ciddi destek verdiğini tekrar ifade etmek gerekmektedir. İsrail'in ilk başbakanı olan David Ben-Gurion (1886-1973),⁷⁵ İsrail'in sınırlarının Tevrat'ta vaadedildiği şekliyle beş bölümden oluştuğunu ve bunların şu şekilde olduğunu iddia ediyordu: “Litani'ye kadar Güney Lübnan, Güney Suriye, Ürdün, Filistin ve Sina.” Yine Ben-Gurion 1956'da İsrail Meclisi Knesset'te yaptığı konuşmada Sina'nın, David ve Solomon krallığına ait olduğunu açıkça ifade etmişti.⁷⁶

Sonuç

Modern bir ideoloji olan Siyonizm, diğer modern ideolojiler gibi insanlığa düşmanlık, zulüm ve ölüm getirdi. Ortadoğu coğrafyasını biteviye bir savaş girdabına soktu. Eklektik bir yapıya sahip olan Siyonizm, seçkin ve seçilmiş olma iddiasıyla faşizan unsurlar taşımaktadır. Aynı iddialara sahip Hitler ve Mussolini'nin başta kendi toplumları olmak üzere, tüm dünyayı etkileyen bir buhran dönemini insanlığa yaşattıkları malumdür. Diğer taraftan dünyada cenneti bulma ve cennette yaşama idealine benzer arz-ı mev'ûd düşüncesi de Komünist ideolojinin iddialarına çok benzemektedir. Komünist ideolojinin dünya halklarına nasıl bir kanlı miras bıraktığı da acı bir tecrübe olarak önümüzde durmaktadır. Tüm bu ideolojiler seküler bir dünya görüşünün sonuç ve ürünüdürler. Her ne kadar içerik ve ideallerinde bir kısım metafizik unsurlar barındırsalar da temel zihin yapıları sekülerdir. Diğer taraftan onların mukabili konumunda olan liberal kapitalist sistem de hem sömürgeci geçmişi hem de tüm dünyayı bir fabrika, üretim ve tüketim mantığıyla ele almasıyla evrenin var oluş dinamik ve unsurlarını tehdit etmektedir. Sonsuz üretim ve tüketim döngüsü, suyu, havayı, tabiatı kirletmiş, sonraki nesiller için yaşanılmaz bir dünya mirası bırakmıştır.

Çıkışı itibariyle seküler bir ideoloji olan Siyonizm, kısa zamanda Yahudilik diniyle gönüllü bir izdivaçta bulunarak, dini bir suret de kazandı. Özellikle Yahudiliğin kutsal kitabı olan Tevrat'ta yer alan seçilmişlik, arz-ı mev'ûd ve mesih inancı siyonistler için güçlü bir ideolojik

⁷¹ Roger Garaudy, *İsrail Mitler ve Terör*, çev. Cemal Aydın, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2005), 18.

⁷² Theodore Herzl, *Yahudi Devleti*, çev. Sedat Demir, (İstanbul: Ataç Yayınları, 2020), 29.

⁷³ Mim Kemal Öke, *Filistin Sorunu*, (İzmir: 2002), 37.

⁷⁴ Yaşar Kutluay, (2005) *Siyonizm ve Türkiye*, (İstanbul: Çatı Kitapları), 16.

⁷⁵ Ben Gurion, “Teodore Herzl'den önce Yahudilerin Filistin'e göçmelerini teşvik edip çalışmalarda bulunan Hovevei Zion (Siyon Aşıkları, Dostları veya Sevenleri olarak da çevrilmektedir) örgütünün hukukçu lideri olan Avigdor-Scheindel Grün çiftinin oğludur.” Halil Erdemir, “İsrail Devleti'nin İlanından Önce David Ben-Gurion'un Filistin'i Yahudileştirme Politikası”, *Gazi Akademik Bakış* 4/8 (Yaz 2011), 177.

⁷⁶ Garaudy, *İsrail Mitler ve Terör*, 25.

malzeme haline geldi. Özellikle bu sürecin yaşandığı dönemde Avrupa'da esen antisemitizm rüzgarı da siyonist talep ve idealler için etkili bir destekçi oldu. Daha sonraki zamanlarda Avrupa'ya hakim olan Faşist yönetimlerin uygulamalarının da Siyonizm'in fiili planlarının icrasında etkin olduğunu söylemek mümkündür. Her ne kadar Yahudi din adamları ve düşünürlerinin içerisinde Siyonizm'in fikirlerine karşı çıkanlar olsa da bunların hem sesleri hem de tesirleri zayıf kaldı.

Siyonizm'in temel bir ülküsü olan arz-ı mev'ūd Tevrat kaynaklı bir düşüncedir. Tevrat'ta bu düşünceyi besleyen birçok anlatı, atıf ve değerlendirmelere rastlamak mümkündür. Tevrat Hz. İbrahim ve Hz. Mûsâ özelinde seçilmişlik ve arz-ı mev'ūd inancını öne çıkarır. Onların Rab Yehavo ile yaptıkları ahde istinaden seçilmiş oldukları vurgusunu yineler. Ahde muhatap olmayı seçkinliğin ebedi garantisi olarak değerlendirir. Zaman içerisinde ahde riayet etmeyen, Rabbe kafa tutan, onunla sürekli çekişen, peygamberlerle daima kavga eden bir manzara arz etseler de, bu durumların ahde, seçilmişliğe zarar vermediği düşüncesindedirler.

Kur'ân özellikle Hz. İbrahim ve Hz. Mûsâ 'ya mübarek, mukaddes toprakların vaadedildiğinden bahseder. Bu peygamberlerin yüce ve üstün kişilikleri, mücadeleleri ile bu toprakları elde ettiklerini belirtir. Ayrıca cihad eden ve erdemli olan her mümin topluluk için Allah'ın arzının geniş olduğu, imamet ve hilafet yetkilerini üstlenebileceklerini belirtir. Muhammed ümmetini de vasat ümmet olarak tanımlayarak, bu sorumlulukları üstlenebilecek yetkinliğe ulaşmayı bir hedef olarak önlerini koyar. Bunu yaparken de herhangi bir kavim ya da topluluğu mensubiyetleri itibarıyla seçkin ya da seçilmiş ilan etmez.

Siyonizm'in söylemlerinin diğer dini temelleri, Kur'ân'ın bu konuda önümüze koymuş olduğu argümanların Tevrat'ın söylemleriyle ilişkisinin ortaya konulması, sağlam bir inanç ve sağlıklı bir düşünce zemininin oluşması açısından önemli olduğu görülmektedir.

Kaynakça/Bibliography

- Adam, Baki. “İnanç ve İbadetleri”. *Kur'ân'da Yahudiler*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2019.
- Editorial Staff, “Zion”, *Encyclopaedia Judaica*, c. 21, Second Edition, Jerusalem: Keter Publishing House, 2007.
- Erdemir, Halil. “İsrail Devleti'nin İlanından Önce David Ben-Gurion'un Filistin'i Yahudileştirme Politikası”. *Gazi Akademik Bakış*, 4/8 (2011).
- Garaudy, Roger. *İsrail Mitler ve Terör*. Çev. Cemal Aydın. İstanbul: Pınar Yayınları, 2005.
- Greilsammer, Ilan. *Siyonizm*. çev. I. Ergüden. Ankara: Dost Yayınları, 2007.
- Gürkan, Saime Leyla. “Temel Kavramlar”. *Kur'ân'da Yahudiler*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2019.
- Harman, Ömer Faruk. *Metin, Muhteva ve Kaynak Açısından Yahudi Kutsal Kitapları*. İstanbul, 1988.
- Hermann, Klaus J. “Siyasal Siyonizm ve Antisemitizm Üzerine Tarihsel Perspektifler”. *Siyonizm ve Irkçılık*. çev. Türkkaya Ataöv. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, 1982.
- Herzl, Theodore. *Yahudi Devleti*. çev. Sedat Demir. İstanbul: Ataç Yayınları, 2020.
- Karahan, Semiha. *Siyonizm'in Teolojik Temelleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Katar, Mehmet. “Nuh'un Laneti ile Arz-ı Mev'ud Arasındaki İlişki”. *Bütün Yönleriyle Yahudilik Sempozyumu*. Ankara: 2012.
- Kutluay, Yaşar. *Siyonizm ve Türkiye*. İstanbul: Çatı Kitapları, 2005.
- Küçük, Abdurrahman. “Arz-ı Mev'ûd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3/442-444. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Küçük, Abdurrahman. “Yahudilikteki Arz-ı Mev'ûd Anlayışının Boyutları”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33, 101-104.
- Memiç, Fatih. *Yahudilik'te ve İslam'da Arz-ı Mev'ûd Anlayışı*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Öke, Mim Kemal. *Filistin Sorunu*. İzmir: 2002.
- Özalkan, Seda. *Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Özonur, Zeynep. *İsrail İç Siyasetinde Havra-Ordu ilişkisi*, (Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Sonuç, Yusuf Süha. *Başlangıçtan Günümüze Dini Siyonizm*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Şenocak, İbrahim Ethem. *Bir İdeoloji Olarak Siyonizm*. Çorum: Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

BURDUR İLAHİYAT DERGİSİ

Burdur Theology Journal

(Kasım / November 2024) Özel Sayı: Gazze | e-ISSN: 2980-2407

Modern Türk Şiirinde Kudüs'ün Ele Alınmasında Miraç'ın ve Peygamber Kıssalarının Yeri

The Place of Miraj and the Stories of the Prophet in the Treatment of Jerusalem as a Theme in Modern
Turkish Poetry

Betül ÜNLÜ KOCAKOÇ

<https://orcid.org/0009-0001-0254-0970>

betulunlukocakoc@gmail.com

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi | <https://ror.org/04mma4681>

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
Master Student, Fatih Sultan Mehmet Waqf University, Institute of Social Sciences, Department of Turkish Language
and Literature, İstanbul, Türkiye

Atıf | Cites As

Ünlü Kocakoç, Betül. "Modern Türk Şiirinde Kudüs'ün Ele Alınmasında Miraç'ın ve Peygamber
Kıssalarının Yeri". *Burdur İlahiyat Dergisi* Özel Sayı: Gazze (Kasım 2024), 56-94.

<https://doi.org/10.59932/burdurilahiyat.1575481>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü/Article Types	: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Received	: 29 Ekim/October 2024
Kabul Tarihi/Accepted	: 29 Kasım/November 2024
Yayın Tarihi/Published	: 30 Kasım/November 2024

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Betül ÜNLÜ KOCAKOÇ.

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / The author(s) has no conflict of interest to declare.

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. / The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Etik Bildirim/Complaints: ifd@mehmetakif.edu.tr

Telif Hakkı & Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

The Place of Miraj and the Stories of the Prophet in the Treatment of Jerusalem as a Theme in Modern Turkish Poetry

Abstract

Jerusalem is a very important holy city in all three heavenly religions, Judaism, Christianity and Islam. The sufferings of Moses the Prophet, Zachariah the Prophet, Jacob the Prophet, Joseph the Prophet, Ishmael the Prophet and Jesus the Prophet are hidden in this city, which is the home of the Prophets. Solomon the Prophet, David the Prophet, and Abraham the Prophet were also found within the boundaries of this blessed city.

Due to its historical, geographical, and religious significance, Jerusalem has been governed by individuals and states belonging to different nations and civilizations throughout various periods. The main reason Jerusalem is important for Muslims is that the miracle of the Prophet Muhammad's Miraj took place there, and Al-Aqsa Mosque was the first Qibla for Muslims.

During the Classical Turkish Poetry period, Jerusalem, governed by Islamic civilization and known as a free and safe land, was described in hacnâme or "narratives of pilgrimages", fetihnâme or "narratives of conquests", sayâhatnâme or "books of travels" and mirâjnâme or "poetry on the Night Journey and Ascension" for its virtues and sanctity. In the Turkish literature of the Republican era and beyond, Jerusalem was under occupation. Since the writers and poets of the Republican era focused on internal issues, they were unable to direct their perspectives toward the Middle East and Jerusalem. Sezai Karakoç was the first person who brought Jerusalem to modern Turkish poetry. Poets such as Nuri Pakdil, Cahit Zarifoğlu, Akif İnan have followed Karakoç.

Although some poet groups of the Republican Era turned their attention to the Middle East, the poetry of this region did not become loud in their lines since they did not embrace or engage with it through an Islamic sensitivity. Modern Turkish poets, gathered around literary journals that have multiplied in number over time, have written poems that criticize Israel's persecution of Jerusalem and protect Jerusalem. Although modern poetry fundamentally focuses on individual emotions and images, poets have incorporated similar themes and narratives in their works while using different images for common issues. Jerusalem is a common concern for poets, and the main subjects, figures, and events associated with Jerusalem have been included in their poetry. The stories of the prophets and the miracle of the Miraj are among these shared narratives and themes.

Poets have written poems criticizing the genocide that committed by Israel in Gaza since October 7, 2023. In some of these poems, Jerusalem and Gaza are mentioned together, and the miracle of the Miraj and the prophets associated with Jerusalem are also addressed in the poetry of Gaza. In this article, various literary magazines and poetry books have been scanned to identify Jerusalem and Gaza-themed poems written by modern Turkish poets, and it is aimed to reveal the relevance of the poems to the miracle of miraj and the stories of the prophet.

Keywords: Jerusalem, Al-Aqsa Mosque, Classical Turkish Poetry, Modern Turkish Poetry, Miraj, Stories of the prophets, Gaza, Genocide.

Modern Türk Şiirinde Kudüs'ün Ele Alınmasında Miraç'ın ve Peygamber Kıssalarının Yeri*

Öz

Kudüs; Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet olmak üzere üç semavi dinde de oldukça önemli kutsal bir beldedir. Hz. Mâsâ, Hz. Zekeriyâ, Hz. Ya'küb, Hz. Yûsuf, Hz. İsmâil ve Hz. İsâ'nın acıları Peygamberler yurdu olan bu şehirde gizlidir. Hz. Süleyman, Hz. Dâvud, Hz. İbrâhim de bu mübarek şehrin sınırları içinde bulunmuştur.

Tarihi, coğrafi ve dini açıdan önemi sebebiyle Kudüs, farklı dönemlerde farklı millet ve medeniyete mensup kişi ve devletler tarafından yönetilmiştir. Müslümanlar için Kudüs'ün önemli olmasının asıl sebebi ise Hz. Muhammed'in miraç mucizesinin burada gerçekleşmesi ve Mescid-i Aksâ'nın Müslümanların ilk kiblesi olmasıdır.

Klasik Türk Şiiri döneminde İslam medeniyetiyle yönetilen, özgür ve güvenli bir belde olan Kudüs; hacnâmelerde, fetihnâmelerde, seyahatnâmelerde ve miraçnâmelerde faziletleri ve kutsiyeti dolayısıyla anlatılır. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı ve sonrasında Kudüs, işgal altındadır. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı yazar ve şairleri iç sorunlara yöneldikleri için bakış açılarını Orta Doğu ve Kudüs'e yönelmemişlerdir. Kudüs'ü Modern Türk şiirine taşıyan ilk isim Sezai Karakoç olmuştur. Nuri Pakdil, Cahit Zarifoğlu, Akif İnan gibi şairler Karakoç'u takip etmiştir. Cumhuriyet Dönemi şair topluluklarından bazıları, Orta Doğu'ya yönelseler de Orta Doğu'yu İslamî bir hassasiyetle sahiplenmedikleri ve dert edinmedikleri için bu bölgenin şiiri onların dizelerinde yüksek sesli olmamıştır. Zamanla sayıları çoğalan edebiyat dergileri çevresinde toplanan Modern Türk şairleri, İsrail'in Kudüs üzerindeki zulmünü eleştiren, Kudüs'e sahip çıkan şiirler yazmışlardır. Modern şiir, özünde bireysel duygu ve imgelere yöneliyor olsa da ortak meselelerde şairler farklı imgeler kullanmakla birlikte şiirlerinde benzer tema ve anlatılara yer vermişlerdir.

* Bu çalışma Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi'nde Prof. Dr. Hasan AKAY danışmanlığında hazırlanan "Modern Türk Şiirinde Kudüs" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. / This study is derived from Master's thesis entitled "Jerusalem in Modern Turkish Poetry", conducted under the supervision of Prof. Hasan AKAY at Fatih Sultan Mehmet Waqf University.

Kudüs, şairlerin ortak derdi olmuş ve Kudüs denilince akla gelen belli başlı konu, kişi ve olaylar şiirlerinde yer almıştır. Peygamber kıssaları ve miraç mucizesi de bu ortak anlatı ve temalar arasındadır.

7 Ekim 2023'ten bu yana İsrail'in Gazze'de gerçekleştirdiği soykırım dolayısıyla şairler Gazze'deki soykırımı yer yer şiddetle eleştiren şiirler kaleme almışlardır. Bu şiirlerin bazılarında Kudüs ve Gazze birlikte anılmış, miraç mucizesi ve Kudüs'le bağı olan peygamberler Gazze şiirlerinde de konu olarak işlenmiştir. Bu makalede çeşitli edebiyat dergileri ve şiir kitapları taranarak Modern Türk şairleri tarafından yazılan Kudüs ve Gazze temalı şiirler tespit edilmeye çalışılmış, şiirlerin miraç mucizesi ve peygamber kıssalarıyla ilgisinin ortaya konması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kudüs, Mescid-i Aksâ, Klasik Türk Şiiri, Modern Türk Şiiri, Miraç, Peygamber Kıssaları, Gazze, Soykırım.

Giriş

Kudüs, Allah'ın mübarek kıldığı ve bunu Mescid-i Aksa¹ dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm'de belirttiği önemli bir beldedir ve Müslümanların ilk kiblesidir. Bu yönüyle yalnızca sınırları içerisinde bulunduğu Filistin için değil, bütün Müslümanlar için önem arz etmektedir. Tarih boyunca Kudüs'e ve çevresine karşı gösterilen hassasiyetin temelinde Mekke ve Medine gibi Kudüs'ün bütün Müslümanlara emanet edilmiş kadim bir şehir olması gerçeği yatmaktadır. Hazret-i Muhammed'in Kudüs'le ilgili hadisleri de Müslümanlar için bu beldenin ne kadar mühim olduğunu kanıtlar.

Kudüs şehri, Yahudi ve Müslüman kaynaklarında Kudüs ismiyle anılmamıştır. Müslümanların fethine kadar, üzerinde yaşayan millet ve devletler tarafından farklı anlamlara gelecek şekilde isimlendirilmiştir. İlk ismini Kudüs, eski çağların en büyük Tanrılarında biri olarak kabul edilen “Salem” kelimesinden almıştır. Daha sonra “Yürüşalim”, “Ürüşalimu”, “Şalim”, “Yebûs”, “Siyon”, “Davud Şehri” gibi isimlerle anılan şehrin M. S. II. asra kadar kullanılan en meşhur ismi “Ür- Şalim” olmuştur. Bu tarihten Müslümanların fethine kadar ise “İliya” ismiyle meşhur olan Kudüs, Müslümanların fethinden sonra “İliyâ” ve “Ür- Şalim” yerine “Beytü'l- Makdis” ismiyle anılmıştır.²

Semavi inançlardaki önemi dolayısıyla Kudüs, tarih boyunca farklı din ve millete mensup olanlar tarafından ele geçirilmeye çalışılmış ve yönetilmiştir. Yahudi ve Hıristiyan inancına göre Kudüs, Müslümanlar için olduğu kadar kendileri için de önemli bir ibadet yeridir. Tarihe bakıldığında her üç semavi dini kapsayacak hoşgörüyü dayalı yönetimin Müslümanlar zamanında olduğu görülmektedir.

Hazret-i Muhammed İsrâ yolculuğundan sonra Kudüs'ü fethetmeye niyet etmiş olsa da Medine-i Münevvere'ye hicret ederek burada ilk İslam devletinin kurulması gibi daha önemli bazı vazifeler onu bir süre boyunca Beytül Makdis'in fethine hazırlıktan alıkoymuştur. Ancak Avf b. Malik'in aktardığı bir hadis-i şerifte Müslümanların Beytül Makdis'i fethedecekleri müjdesi verilmiştir: “Kıyametten önce şu altı şeyi say: İlki benim ölümümdür. İkincisi Beytül Makdis'in fethidir...” Hadis-i şerifte de belirtildiğine göre Beytül Makdis'in fethi, Resûlullah hayattayken değil, onun vefatından sonra gerçekleşecektir.³ Sırasıyla Babiller, Persler, Makkabiler ve Romalılar tarafından yönetilen Kudüs, 637'de (veya 638) Hz. Ömer tarafından fethedilmiştir.

¹ “Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götürün Allah'ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.” (İsrâ 17/1)

² Saim Yılmaz, “İslâm Tarihinde Kudüs”, Yedi İklim İki Aylık Dergi 75-76 (Haziran-Temmuz 1996), 33. Ayrıca bkz. Karen Armstrong, “Kudüs Kutsal Şehir”, *Derin Tarih Kudüs Peygamber Kokulu Şehir Özel S. 10* (Kasım 2017), 7.

³ Abd Al-Fattah El-Awaisi, “Resulullah'ın Beytül Makdis Fethine Dair Stratejik Planı”, *Derin Tarih Aylık Dergi Kudüs Peygamber Kokulu Şehir Özel Sayısı 10* (Kasım 2017), 37.

Şehrin anahtarlarını Hz. Ömer, Patrik Sophronius'un isteğiyle bizzat kendisi gidip teslim almıştır.⁴

Hazret-i Ömer'in adalet ve hoşgörüsüyle fethettiği şehir, 1099'da Haçlılar tarafından ele geçirilmiş ve Müslümanlarla birlikte Yahudiler de katledilerek sokaklar insan cesetleriyle dolmuş, kan gölüne dönmüştür.⁵ 1187'de Hittin Savaşı sonucunda Selahaddin-i Eyyûbî Kudüs'ü Haçlıların elinden kurtarmış, şehre tekrar adalet ve huzur getirmiştir. 1516'da Yavuz Selim Han'ın şehri Memlûklerden almasıyla Kudüs, Osmanlı hâkimiyetine girmiş, kesintisiz dört yüz yıl Osmanlı hâkimiyeti altında kalmıştır.⁶ 1917'de I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı mağlup olunca Kudüs ve Filistin bölgesi İngiliz mandasına devredilmiş, 1947'de ise Birleşmiş Milletler tarihî bir toplantı gerçekleştirerek Filistin'i Filistinliler ve Yahudiler arasında bölmüştür.⁷

14 Mayıs 1948'deyse İsrail Devleti kurulmuştur. Yahudi Örgütü Lideri Ben- Gurion'un İsrail'i kurduklarını tüm dünyaya duyurmasının ardından İsrail'i fiilen tanıdığını açıklayan ve yeni devleti destekleyen ilk kişi ABD Başkanı Truman olsa da İsrail'i resmî olarak ilk tanıyan Stalin'dir.⁸

İsrail Devleti, kurulduğundan bu yana Filistinli yerleşik halka Kudüs'te hiç rahat vermemiş, Filistinli halkın topraklarını ellerinden zorla almış, Mescid-i Aksâ'yı yakmış, Mescid-i Aksâ'ya giriş çıkışları yasaklamış, burada belirli bir yaşın altındakilerin ibadet etmesine müsaade etmeyerek Filistinlilere Kudüs'te "ikinci sınıf insan" muamelesinde bulunmuştur. İsrail'in zulmüne karşı Filistinlilerin ellerinde sadece taşlar, kalplerinde iman gücü ve cesaret vardır. Bu manevi güçle İsrail askerlerine karşı ısrarla direnmişlerdir. Bu direniş hem fiilen hem de sanat yoluyla gerçekleştirilmiştir. Nâci el- Ali'nin mülteci kamplarının duvarlarına çizdiği karikatürler, çizgilerden oluşturduğu karikatür kahramanı Hanzala dünyanın ilgisini çekmiş, Filistin'de ve diğer Ortadoğu ülkelerinde yaşanan zulme karşı başkaldırının sesi olmuştur. Nâci el- Ali'nin karikatürleri; Nizar Kabbânî'nin, Mahmut Derviş'in Filistin temalı şiirleri sanatla gösterilen direnişin en seçkin örnekleridir. "Edebiyatın devreye girdiği anlar; çaresizliğin, acının, yok oluşun, yasın ve ağıtların kıyasıya yaşandığı, direnmenin her hâliyle mecbur ve anlaşılır olduğu zamanlara rast gelir. Edebiyat bir direnme ve müdahale biçimidir."⁹

Modern Türk şiirinde de şairler, Filistin ve Kudüs özelinde şiirler yazarak "kelimelerle direniş"e geçmişlerdir. Ancak bu direniş, yani Kudüs'ün Modern Türk şiirinde bir tema olarak yer alması, "1960'lı yılların sonlarına doğru gerçekleşmiştir. Bu yıllara gelene dek modern edebiyatta, Osmanlı'nın son dönemleri ile Cumhuriyet dönemini kapsayan köklü medeniyet değişikliği teşebbüsleri şairlerin öncelikli ilgi alanındadır. Bu tür teşebbüsler ve arayışlar nedeniyle edebiyat alanında Müslüman coğrafyasına karşı bir ilgisizlik hüküm sürmüştür. Bunun karşısında 1967 Arap-İsrail Savaşı, Türkiye'deki ilgisizliğin son bulduğu hem Müslüman

⁴ Casim Avcı, "Kudüs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Şubat 2018)

⁵ Işın Demirkent, "Kudüs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Şubat 2018)

⁶ Cengiz Tomar, "Geçmişten Günümüze Kudüs Sorunu", *Üsküdar Kültür Sanat ve Medeniyet Dergisi* 5 (2017), 45.

⁷ Alaattin Dolu, "Kudüs'ün Son Bahtiyar Günleri: Osmanlı İdaresi", *Derin Tarih Kudüs Peygamber Kokulu Şehir Özel Sayı 10* (Kasım 2017), 106-107.

⁸ Simon Sebag Montefiore, *Bir Şehrin Biyografisi Kudüs*, Çev. Cem Demirkan (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2016), 476.

⁹ Güven Adıgüzel, "Ortadoğu'da Edebiyatın Alnyazısı: Çünkü Şiir, Kanayan Yaraya Seslenir!", *İtibar Aylık Dergi* 36 (Eylül 2014), 46.

coğrafyaya hem de Filistin ve Kudüs'e dair belli bir duyarlılığın gelişmeye başladığı bir kırılma noktasıdır.”¹⁰

7 Ekim 2023 tarihinde İsrail tarafından Gazze'de gerçekleştirilen ve hâlâ devam eden soykırımı protesto eden şairler, bakış açılarını Kudüs'le birlikte Gazze'ye de yöneltmiş, kalemlerini Gazze için bir direniş ve diriliş aracı olarak kullanmışlardır. Gazze, Kudüs'ün kalesi mesabesinde. Gazze'nin yok olması demek, Kudüs'ün yok olması, Kudüs odaklı bir medeniyetin ağır hasar alması demektir. Gazze'ye dair yazılan şiirlerin bir kısmında Kudüs açık bir şekilde zikredilmiş, bir kısmında ise dolaylı yoldan anılmıştır. Gazze soykırımına bir tepki olarak yazılan şiirlerin hemen hepsinde Kudüs'le bir alaka ve bağlantı kurulmaktadır.

1. Modern Türk Şiirinde Kudüs

Modern Türk şiirine gelmeden önce Kudüs'ün Klasik Türk Edebiyatındaki yeri incelendiğinde görülecektir ki Kudüs; şairlerin bireysel duygularından ziyade Müslümanlar için önemli yönüyle ve geniş bir perspektifle anlattıkları, henüz kendi inanç ve medeniyetleri dışında yer almamış, İslâm ile huzurlu ve adaletli günlerini yaşayan, hacıların uğrak noktası olarak dikkati çeken mübarek bir beldedir. Şiirlerde müstakil bir mazmun olarak yer almayan Kudüs, Hazret-i Muhammed'in miraç mucizesinin anlatıldığı bir edebî tür olan “miraçnâme”lerde karşımıza çıkar. Seyahatnâmelerde, hacnâmelerde ve fetihnâmelerde de Divan şairleri Kudüs'ten bahseder. Bu edebî türler içinde Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'si, Nâbî'nin “hacnâme” türünde kaleme aldığı *Tuhfet'ül-Harameyn*'i oldukça önemlidir. Nâbî hac yolculuğu sırasında Kudüs'te yalnızca üç gün kalmasına rağmen eserindeki en uzun tasvirleri Kudüs'te bulunan Mescid-i Aksa'ya ayırmıştır. Kısaca, Klasik Türk Edebiyatında Kudüs, eserlerde faziletleri, kutsiyeti ve güzellikleriyle İslam için önemi çerçevesinde ele alınmıştır.

Modern Türk şiirinin yürürlükte olduğu dönemde ise Kudüs, Müslümanların yönetiminde değildir ve İslâm medeniyetinde olduğu gibi hoşgörüyü muamele görmez. 1948'de İsrail'in bir devlet olarak tanınmasının ardından Filistin'de, dolayısıyla Kudüs'te Müslümanlar için zor günler başlar.

Klasik Türk şiirindeki mazmunlar, Modern şiirde yerini imgelere bırakır. Değişen nazım türleriyle birlikte şiirin muhtevasında da farklılaşmalar dikkati çeker. Artık bireyin duygu ve düşüncelerine, psikolojisine yaklaşma söz konusudur. 1960'larda şairlerin Kudüs'e yönelmesinde bu değişimin etkileri görülür. Bu bakımdan, modern şiirin Kudüs'e yaklaşımını tespit etmeden önce Cumhuriyet Dönemi şiir topluluklarında ve Modern şiirde genel olarak şehre bakış açısının nasıl olduğunu özlü bir biçimde değerlendirmek, şairlerin Kudüs özelinde yazdıkları şiirleri ve Kudüs'e karşı yaklaşımlarını anlamakta fayda sağlayacaktır.

Şehrin şiirde bir tema olarak işlenişi, Türk Edebiyatının dönemlerine göre farklılık gösterir. Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirine bakıldığında şairlerin eserlerinde önceki dönemlere nazaran daha bireysel bir tutumla şehre yaklaştığı görülür. Modernizmin etkisiyle artan bireysellelikle beraber Modern Türk şiirinde şehir, şairin kalp ve zihin dünyasındaki şekliyle okura sunulur.

Şaban Sağlık'ın şair ve şehir arasındaki bağı şu ifadelerle anlatır: “Şair sevsen de sevmese de şehre mahkûmdur. Şehir, şairin hem yok etmek istediği hem de varlık bulduğu bir şeydir. Şairle

¹⁰ Mustafa Öztürk, “Türk Edebiyatında Kudüs Teması”, *Beytül Makdis Araştırmaları Dergisi* 17/2 (Kasım 2017), 49.

şehir arasında sıkı bir münasebet vardır".¹¹ Şaban Sağlık'ın aktarımına göre A. Ali Ural'ın modern şiirde yer alan şehir için tanımı şöyledir: "Sahteliği ve yapay ilişkileriyle büyük şehir modern şiirde yerini alır ve bu yönüyle şehir dostluğun değil, yalnızlığın mekânıdır. Şair şehirle bütünleşemediğinde kendini bir mülteci, bir sığıntı gibi hisseder. Şair ayrıca kendini şehrin efendisi gibi görür ama şehir bunu bilmez. Modern şiir, modern şehrin şiiridir. Türk şiirinin özellikle ikinci yeni akımından bu yana en çok işlenen temalarından birisini modern şehir hayatına duyulan tepki, şehir mekânlarından kaçma isteği, kentlerin insan hayatına ve ruhuna koyduğu ambargo oluşturur. Ömer Erdem'e göre ise şehir metaforiktir. Modern dönemde şehir şiirde romantik bir peyzaj olmaktan çıkıp şairin kanı ile karıştığı bir kültür, bir ideoloji olarak karşımıza çıkar. Şehir etkin bir kelimedir ve şairi etkiler."¹²

Özellikle Cumhuriyet Dönemi sonrası şiirinde şehirler, modern şairlerin zihin ve kalp dünyalarında özel izlekler olarak okurun karşısına çıkar. Bir şehrin kültürel aktarımı, bir topluluk için yüklendiği anlam, neşe ya da acı yerini şairin bireysel duygularına bırakır. Şairlerin şehre yönelttiği bu bakışa Cumhuriyet dönemi şairleri açısından bakıldığında "Yedi Meşaleciler", "Garip", "İkinci Yeni" gibi bazı şiir gruplarının az da olsa şehre yönelttikleri ortak bakışı yansıtan örnekler vardır. Bilhassa İkinci Yenicilerin Orta Doğu'ya yaklaşımı bu konuya örnek olarak gösterilebilir. İkinci Yeni şairlerinin şiirlerinde Orta Doğu'ya yer verseler bile, İslami bir nazarla bakamadıkları için bu konuda istikrar sahibi olmadıkları ve Orta Doğu'nun sesini duyuramadıkları görülmektedir.

Ali Emre'ye göre bu dönemin karakteristiği şöyledir: "*Yalnız Orta Doğu'da el altından satılan bir atlas*" gibi kopuk, müstakil dizeler ya da Orta Doğu'da olup bitene açıktan değinmeyen, farklı bağlamlarda gezinen "Kudüs Fareleri" gibi şiirler yazan Ece Ayhan'ın yanı sıra İlhan Berk ve Edip Cansever'de Orta Doğu'yla direkt ilgili şiirlere rastlanmaz. Bir iki yerde, modernlik karşıtlığının ya da kişisel hatıra ve hayallerinin yansıması olarak Orta Doğu ile ilgili bazı şehir adlarına, kavram ve nesnelere değindikleri söylenebilir."¹³

Bu noktada Attila İlhan'ı da anmak yerinde olacaktır. Çünkü Attila İlhan, *Tutuklunun Günlüğü* isimli şiir kitabında, gelenekle modern birleştirmeye çalıştığı "Rubailer"¹⁴ bölümündeki altıncı rubaide Mekke ve Kudüs'ü anmıştır. Mekke'yi ezanlarla anıyor olsa da Kudüs'ten "Kudüs'te çanlar çalar" şeklinde bahsederek Kudüs'ü Müslüman kimliğiyle değil fakat Hıristiyan kimliğiyle ön plana çıkarmıştır. Dolayısıyla Ece Ayhan'ın şiirlerinde olduğu gibi onun şiirinde de, Sezai Karakoç'un şehir bilinci yoktur.

Modern Türk şiirinin bakış tarzını Kudüs'e ve diğer İslam ülkelerine ilk kez çeviren isim, "Ey Yahudi"¹⁵ başlıklı şiiriyle Sezai Karakoç olmuştur. Karakoç, 1969'da Mescid-i Aksâ'nın Yahudiler tarafından yakılması üzerine *Diriliş* dergisinin ilk sayısında yayımladığı bu şiiri, şiir kitaplarına almamıştır. Daha sonra Nuri Pakdil, M. Akif İnan, Cahit Zarifoğlu gibi isimler Karakoç'u takip etmiş ve Kudüs temalı şiirler yazarak "Kudüs direnişi"ne katılmışlardır. Nuri

¹¹ Şaban Sağlık, "Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Şehir", *Hece Dergisi Medeniyet, Edebiyat ve Kültür Bağlamında Şehirlerin Dili Özel Sayısı 18*, (Haziran-Temmuz-Ağustos 2009), 320.

¹² Şaban Sağlık, "Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Şehir", *Hece Dergisi Medeniyet, Edebiyat ve Kültür Bağlamında Şehirlerin Dili Özel Sayısı 18*, (Haziran-Temmuz-Ağustos 2009), 320.

¹³ Ali Emre, *Şiirimizde Ortadoğu* (İstanbul: Temmuz Yayınları, 2016), 31.

¹⁴ Attila İlhan, *Tutuklunun Günlüğü* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013), 66.

¹⁵ Sezai Karakoç, "Ey Yahudi", *Diriliş Dergisi 1* (Ekim 1969), 47.

Pakdil'in çıkardığı *Edebiyat* dergisi ve Cahit Zarifoğlu'nun yayımladığı *Mavera* dergisi de Kudüs meselesinin okurlara ulaştırılmasında önemli araçlar olmuş ve tesir de meydana getirmişlerdir.

Bir şehri medeniyetiyle birlikte dert edinme perspektifinden bakıldığında, mukaddes şehirlerin şiirlerde konu edilmesinin; şairin bireysel dünyasından sıyrılması ya da şehri bireysel duygularına katmasıyla yani şehirden etkilenerek kendini şehirle bir bütün hissetmesiyle mümkün olduğu söylenebilir. Kudüs'ün Modern Türk şiirinde bir tema olarak yer alması da, şairin kendi bireyselliğinden çıkıp yine kendine ait olana modern şiirin imkânlarıyla yönelmesiyle mümkün olmuştur. A. Ali Ural, Kudüs'ün konumunu şöyle tanımlamaktadır: “Her şehrin kıvılcımları vardır, hatırladıkça hafızalara düşen, Kudüs'ün yüzlerce yıldır sönmeyen yangını. Öyle bir belde ki burası, gören de yanar görmeyen de. Lut gölüne 24, Akdeniz'e 52 kilometre uzakta gösterir haritalar oysa kalbimizin dibindedir.”¹⁶

Mukaddes şehirlerin şiirlerde konu edilişi sadece sahip oldukları mukaddeslikten ya da tarihî ve coğrafi öneminden dolayı değildir. Bu mekânlara yüklenen “diriliş” düşüncesi; bu mekânlardaki yabancıların ve İsrail'in Müslümanlara zulmedici varlığı; çocukların İsrail askerlerinin bomba ve silahlarına karşı ellerindeki taşlarla direnişi; annelerin ve babaların duruşu; örülen zulüm duvarları; Müslüman çocukların cesareti; kuşun, çiçeğin, ağacın direnişteki yeri ve sahiplendiği anlam; Gazze soykırımında gündeme gelen kişilerin temsil ettiği özellikler gibi pek çok derin duygu ve düşünce hâlinde, Modern şairin benliğinden fıskıran dizelerde kimi zaman küçük bir benzetme veya gönderme, kimi zaman da başlı başına bir tema olarak yer almıştır. Modern Türk şiirinde muhtevaya dair belli başlı kalıplar olmasa da bazı şehirler ya da toplumu derinden etkileyen olaylar söz konusu olduğunda anlatım ve imge farklılıklarıyla beraber şairlerin hafızlarında birbirine yakın kelime ve temalar belirir. Kudüs, şairlerde ortak bellek oluşturan en gözde şehirlerden biridir.

1.1. Modern Türk Şiirinde Kudüs ve Miraç

Klasik Türk Edebiyatında miraç mucizesini anlatan miraçnâme türünde şiirler yazılmış, gazelerde “kâbe kavseyn”, “ev edna” kavramları birer mazmun olarak kullanılmıştır. Necm Sûresi'nin 9. ayetinde geçen “kâbe kavseyn”¹⁷ lafzı, divan şiirinde çokça iktibas edilmiş ve güzelin kaşları için kullanılan “yay, keman, hilâl, mihrap, tâk” gibi benzetmeler arasında yerini almıştır. Ayette tasvir edilen yakınlık daha çok tasavvufî ve işârî tefsirlerde itibar edilen yoruma göre, Miraç gecesi Allah ile Hazret-i Peygamber arasında gerçekleşmiştir.¹⁸ Modern şiirde anlatılan miraç ise Klasik Türk şiirindeki anlatımdan hem biçim hem de içerik açısından farklıdır. Genellikle İsrail'in zulmü medyaya yansıdığına bir tepki olarak şiir kaleme alan şairler; Kudüs'ün mübarek bir belde olduğunu hatırlatmak amacıyla miraca değinmişler, miraç gecesi Hazret-i Peygamber'in yaşadığı mucizelerle kendi kalpleri ve modern insanın unuttukları arasında eleştirel bir bağ kurmuşlardır.

Miraç mucizesiyle ilgili en geniş ve sahih bilgiler hadis ve siyer kitaplarında verilmiştir. Enes'in Ebu Zer'den aktardığına göre, bir gece Hazret-i Muhammed Mekke'deyken evinin tavanı açılmış, Cebrail inmiş ve Hazret-i Muhammed'in göğsünü açıp zemzem suyu ile yıkadıktan sonra altın bir kaptan dolu olan hikmet ve imanı göğsüne boşaltmış, sonra göğsünü kapatmıştır. Cebrail

¹⁶ A. Ali Ural, “Cemre”, *Karabatak Dergisi* 37 (Mart- Nisan 2018), 5.

¹⁷ Fe-kâne kâbe kavseyni ev ednâ. “O kadar ki iki yay kadar hatta daha yakın oldu” (Necm 53/9)

¹⁸ Hatice Coşkun, “Divan Şiirinde Yay ve Kâbe Kavseyn Mazmunu”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 31/31 (Aralık 2023), 117.

bundan sonra Resulullah'a, binmesi için beyaz, boyu merkepten büyük ve katırdan biraz küçük bir hayvan getirmiştir. Bu hayvan yıldırım gibi koşmaktadır ve her adımı bir görüş mesafesi kadardır. Bu sebeple adı "Burak"tır.¹⁹ Kaynaklara göre, Hazret-i Peygamber Burak'a binmiş ve Cebrail'le önce Mescid-i Aksa'ya gitmiştir. Orada bütün peygamberler O'nu karşılayıp arkasında namaz kılmışlardır. Sonra mescitten çıkmışlar ve miraç (merdiven) ile karşılaşmışlardır. Cebrail, Hazret-i Peygamber'i kanadına alarak -bir rivayete göre Burak'a bindirerek- göğe çıkarmıştır. Hazret-i Peygamber birinci kat gökte melekler tarafından karşılanmış, sonra her kat gökte farklı peygamberlerle karşılaşmış, sohbet etmiştir. Gök katlarında Âdem, İdris, Mûsâ, İsa ve İbrahim peygamberleri bulunduğunu anlatmış, sadece Adem'i yakın semada, İbrahim'i altıncı semada bulunduğunu söylemiştir. Hazret-i Peygamber, yedinci kat gökte meleklerin "beytülma'mûr"u tavaf ettiklerini görmüş ve sonra "sidretü'l-müntehâ"ya varmıştır. Malik b. Sa'saa, Hazret-i Peygamber'in "sidretü'l-müntehâ"ya varınca kendisine bir kap şarap, bir kap süt ve bir kap bal getirildiğini ve sütü aldığını, sonra Cebrail'in kendisine "Senin ümmetinin üzerinde buldukları tabiat ve huy (fitrat) budur," dediğini kendilerine anlattığını söylemiştir. "Sidretü'l-müntehâ"ya gelince Cebrail, "Buradan ileriye varırsam yanarım!" diyerek Hazret-i Peygamber'e yalnız gitmesini söylemiştir. Yetmiş hicab sonra "Refref" denilen yeşil yaygı ile bir müddet daha yolculuğa devam etmiştir. Refref, Hazret-i Peygamber'i Kürsî'ye dek götürmüştür. Buradan itibaren yalnız başına ilerleyerek yetmiş hicab daha aşır Arş'a varmıştır. Orada namaz emrini almış ve Bakara Suresi'nin son iki ayetiyle²⁰ birlikte geri dönmüştür.²¹ Şairler Hazret-i Peygamber'in burada anlatılan miraç mucizelerini, bilhassa telmih sanatını kullanarak bireysel duyularını şehirle bütünleştirmek suretiyle dizelerine aktarmışlardır.

Modern bir miraçnâme örneği sayılabilecek "Gece Merdiveni"²² başlıklı şiirinde A. Ali Ural, miraç gecesini gerçekleştiren mucizelerin neredeyse hepsine yer vermektedir. Beş bentten oluşan şiirin birinci bendinde şair, Hz. Peygamber'in Cebrail tarafından kalbinin zemzem suyuyla yıkıldığını ve sonra miraca çıktığını hatırlatır; fakat burada amaç sadece miracın başlangıcını hatırlatmak değil, manevi yolculukların temiz bir kalple başlayabileceğini vurgulamaktır:

*"Bir kalbi açmaktan daha tehlikeli bir şey
bir kalbin çeperlerine dokunmaktan daha tehlikeli
bir kalbe kulağını dayamaktır, işitmeyen kulağını
insan insanın kalbine dokunamazdı
nerede zemzem ırmaklarını akıtmak oraya
yolculuğun şartı, yıkanmış bir kalp*

¹⁹ Ebu'l-Alâ el-Mevdûdi, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, Çev. Ahmed Asrar, (PDF: Pınar Yayınları, t.y), 2053.

²⁰ "Bir rivayete göre Resûl-i Ekrem'e mi'raca Bakara Suresi'nin son ayetleri indirilmiş ve Allah'a ortak koşmayanların affedileceği müjdesi verilmiştir (Müsned, I,422; Müslim, 'İmân', 279). Ancak bazı âyetlerin ayrı olarak nâzil olmasının Kur'an'ın Cebrâil tarafından indirilmesi gerçeğine aykırı düşeceği ve bu tür rivayetlerin âyetlerin faziletine hamledilmesi gerektiği belirtilmiştir." (Salih Sabri Yavuz, "Mi'râc", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Şubat 2018).

²¹ Zeynüddin Ahmed b. Ahmed b. Abdi'l-Lâtfî'z-Zebidî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, nşr. Kâmil Miras, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1976), "İsrâ' ve Mi'râc Hadisi", 1551.

²² A. Ali Ural, *Mara ve Öteki Şiirler* (İstanbul: Şule Yayınları, 2017), 31-33.

*merdivenin şartı, melekli bir gece
gecenin şartı, yıldızlar arasında bir burak”*

Şiirin dördüncü bendinde ise Cebrail'in Hz. Peygamber'e süt, şarap ve bal dolu üç kâse uzatması üzerine Hazret-i Peygamber'in sütü seçmesine, Mescid-i Aksa'da diğer peygamberlere namaz kıldırmasına ve semanın katlarında Cebrail'le birlikte yükselirken geldiği bir katta meleklerin kalem seslerini duymasına telmih yapılmaktadır.

*“Sütü seçtin incir denizleri dalgalandı, hu Allah
şaraba tuz atıp sirkeye bandın, hu Allah
semalar divanda, nebiler el pençe, hu Allah
Âdem, İsa, Yusuf, İdris, Harun, Mûsâ, İbrahim
selam, selam üstüne serveriyle aşkın, hu Allah
dinle kalemlerin sesi geliyor yürüdükçe kâğıtta.”*

Mescid-i Aksa'da boşlukta duran “sahra taşı”, bazı kaynaklarda Hazret-i Peygamber'e gösterilen alametlerden biri olarak anlatılır. Allah, Hazret-i Peygamber'e, çıkacağı miraç yolculuğunda boşlukta durmaktan korkuya kapılmasın diye bu taşı göstermiştir.²³ Ebu Bekir İbnü'l-Arabî'nin sahra taşının Allah'ın yarattığı garip şeylerden olduğunu, muallakta durduğunu, üzerinde Hazret-i Peygamber'in ayak izinin, Cebrail'in de parmak izinin bulunduğunu söylediği bilgisi de bazı kaynaklarda geçer.²⁴ Muhammed el-Yemeni, *Mekke- Medine ve Kudüs'ün Faziletleri* kitabında Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'den rivayetle “Yeryüzünün ulusu Kâbe'den sonra Beytü'l-Makdis'tir. Taşların ulusu Hacerü'l-esved'den sonra Sahra taşıdır.” der.²⁵ Havada asılı durduğu için bu taşta “sahra-i muallak” da denilmiştir.

A. Ali Ural, şiirinin son bendinde Hz. Peygamber'in “sahra-i muallak” a basarak miraca yükselmesiyle, insanın manevi olarak boşlukta durması arasında bir benzerlik kurmuştur; fakat bu benzetmeyi, taşın Hazret-i Peygamber'in aşkıyla daha çok coştüğünü, hissiz olmadığını, boşlukta duran insanın ise ne yapacağını bilmediğini belirtmek; sahra taşı kadar hisli olamadığı için duyduğu üzüntüyü sezdirmek için yapmış ve taşı Hazret-i Peygamber'e gösterdiği hürmet dolayısıyla yüceltmıştır. Bir önceki bentte Hazret-i Peygamber'in arkasında namaza duran peygamberlerin adlarını zikrederken, bu bentte namazın kılındığı mekânı da belirtmiştir:

*“Tekbir getirmeye görsün Muhammed Mustafa
tekbir getirir yer gök ay bir kez daha bölünür
enbiya saf tutar, nur kesilir Mescid-i Aksâ
taş olsa da hissiz kalmaz gitmek ister peşinden
dur demese, O'nunla birlikte yükselecekti
ya ben, boşluktaki ben, ey sahra-i muallak”*

²³ Nebi Bozkurt, “Kubbetü's-Sahre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Şubat 2018)

²⁴ Bozkurt, “Kubbetü's-Sahre”.

²⁵ Muhammed el-Yemeni, *Mekke Medine ve Kudüs'ün Faziletleri*, Haz. Gamze Beşenk (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2017), 133.

Hazret-i Peygamber'in Kudüs'teki "sahra-i muallak"tan miraca yükselişini Sezai Karakoç "Hızır'la Kırk Saat" in 32. saatinde²⁶ şöyle anlatmıştır:

*"Kudüs'te
Hazırlandı kaya
Yerden yükselmeye bir parça
Ata binen süvariye
İlk dayanak ve ilk adak
Şehit gidişine kasaba taşlarının katılışı"*

Karakoç şiirin devamında Hz. Peygamber'in Mescid-i Aksa'da diğer peygamberlere namaz kıldırıldığını, önce Cebrail ve Burak'la daha sonra Refref'le tek başına göğün katlarında yolculuk yaptığını ve en son da miraçtan dönerken *gök armağanı* olarak namazı getirdiğini anlatmıştır:

*"İsa da gelmişti
arkasında bir fosfor çizgisi
Mûsâ da gelmişti
çevresi ateşbir çemberdi
zeytindi sağı kudüs'ün
solu volkandı
yusuf da gelmişti
sağ yanında bünyamin'di
süleyman da gelmişti
gelişini kadim bir karınca bildirmişti
dâvud da gelmişti
yankılanmıştı
gür bir demir sesiyle
mescid-i aksâ'da
ayak sesi
eyyûb da gelmişti
kudüs iyileşmişti
lût da gelmişti
tuz diye bağırmıştı*

²⁶ Sezai Karakoç, *Gün Doğmadan*, (İstanbul: Diriliş Yayınları, 2016), 258-265.

*havada bulut
salih bir gök gürültüsünü
muştucu göndermişti
zülkülüf'dü salan
kudüs gecesine
yer aşkın bir boya gibi
yeşil kelekleri
cami'nin önünde arkasında
melekler vardı gümüş defterli
gümüş kalemlerle
peygamber imamdı
kıldılar namazı
melekler ve peygamberlerle
miraç gecesini
yarasasız bir geceydi
yaklaştır kıyameti
uzaklaştır pişmanlığı
derinleştir saati
bu gece
miraç gecesini
...
burak aldı ve gitti peygamberi
yıldırım çeken bir paratoner gibi
bu yürüyüş titretiyordu cebrail'i
ürpertiyordu o vahiy erini çemberini
eritiyordu kelimeleri
emiyordu bahar başaklarındaki
ses sütünü göğün şiddetli çekirgeleri
sabır tek başına yönetiyordu töreni
hızla geçiyordu göz önünden
panoramik isa Mûsâ belgeleri*

sonra bir boşluğa varıldı
hızla bitmişti burak'ın saati
burak yağdan çekilen kıl gibi çekildi
cebrail bir iki adım daha attı sonra geri çekildi
bir iki yanıkla atlattı bu direnişi
çünkü yükseliyordu karşıdan
son sınırların silüeti
yürüyordu insan üstüne
dört koldan ırmak ırmak
ateş kenti
öz ülkenin volkanı
peygamber ancak refref'le geçti
ateşi yardı
yatıştırdı kabaran suları
zırh yaptı sûreleri
her biri alnında inci taneleri
terdi
zaferdi bu
zaferdi
ağarıyordu doğu
yemen seheri
gibi bir seherdi bu
ateş bile bir bâdısabaydı
sular bile bir bâdısabaydı
refref bir bâdısabaydı
sûreler bir yeşil bâdısabaydı
sonra
refref de durdu geriledi
peygamber geçti atıldı ileri
ileri ileri sütunlardan ileri
taş heykellerden ileri

*kelimelerden ileri
gün doğuşundan doğusundan ileri
kalbden öteye ileri
düşünceden ileri
yalnız aşktı sevgiydi onun pelerini
alnını kurulaayan anne eli
sonra gördü ve bildi görüneni
görünmeyen görüneni
atıp bütün köprüleri
tattı o tek denizi
haber verin insanlara
peygamber gitti geldi
bu bir düştü düş değildi
sizin yaşadığımız bir düştü belki
düş değildi ama o 'nunki
düşten bir uyanıştı
bir dirilişti toprakta*

*haber verin insanlara
sabah olur olmaz
horozlar artık bundan sonra
başka türlü ötsünler
ve dağıtın dostlara
gök armağanı
namazı
beş kere
günlük bir miraç gibi
ki gidip geldiğine
en büyük bir şahitti”*

Sezai Karakoç “Alınyazısı Saati”²⁷ şiirinde ise “sahra-i muallak”tan, “yerden yükselen kaya” diyerek bahsetmiştir:

²⁷ Karakoç, *Gün Doğmadan*, 628.

*“Artık burada taş bile durmak istemez
Ve ay’ı görmek istemez zeytin ağaçları
Eğilerek selâmlamazlar hilâli hurmalar
Artık ne Zekeriya ve ne İsa var
Sararmış bir tomar mı mucizeler
Ölülerin dirilişi şifa veren kelimeler
Ve ne de Miraçtan bir iz
Yerden yükselen kaya”*

Ali Ural, Kudüs için yazdığı “Cemre”²⁸ başlıklı şiirinin birkaç dizesinde de miraç mucizesine Hazret-i Peygamber’in miraç yolculuğundaki bineği Burak’ı anarak değinmiştir:

*“Ey gastelerden şapka yapanlar güneşten korunmak için
ben Kudüs’ü görmedim görsem ne olacaktı ki sanki
-görülen başka şeyler de bul-
geceyi sırlayan bir burak mesela
üç gümüş tüy bırakan şafağın mübarek evlerine
art arda süzülen üç gümüş tüy bulanık düşlere doğru”*

Mescid-i Aksâ ve Kudüs bazı şairlerin dizelerinde yalnızca bir mekân olarak yer almamıştır, şairler bu mübarek beldeleri teşhis sanatını kullanarak kişileştirmişlerdir. Akif İnan’ın “Mescid-i Aksâ”²⁹ şiiri bunun örneğidir. İnan’ın şiirinde Mescid-i Aksâ, şairin rüyasında şairle konuşur. Müslümanlar kendisini unuttuğu için üzgün olan Aksâ, Müslümanlara miraç mucizesindeki önemini şair vasıtasıyla hatırlatır:

*“Burak dolanırdı yörelerimde
Miraca yol veren hız üssü idim
Bellidir kutsallığım şehir ismimden
Her yana nur saçan bir kürsü idim”*

Kudüs’ün konuştuğu ve önemini kendi diliyle okura aktardığı bir diğer şiir de Arif Ay’ın “Kudüs Konuşuyor”³⁰ şiiridir. Arif Ay da Mescid-i Aksâ’nın miraç mucizesindeki önemini vurgular. Bu şiirde miraç, sadece Burak’ın göklere yükselmesi olayı söylenerek şiirde konu edilmiş, Hazret-i Peygamber’den “Kutlu Seyyah” olarak bahsedilmiştir:

*“Mescid-i Aksa
ilk ve son durak*

²⁸ A. Ali Ural, “Cemre”, *Karabatak Dergisi* 37 (Mart- Nisan 2018), 5.

²⁹ Akif İnan, “Mescid-i Aksâ”, *Akıncılar Dergisi* (Ekim 1979), 3.

³⁰ Arif Ay, *Şiirimin Şehirleri*, (İstanbul: Okur Kitaplığı, 2011), 43.

bende yükseldi Burak

bende yükseldi aşk

göklerin Kutlu Seyyah'ı”

7 Ekim 2023'te Aksa Tufanı'na karşılık İsrail'in Gazze'de başlattığı soykırıma karşı şairler şiirle direnişe geçmiş, İsrail'i ve İsrail'e destek verenleri kelimeleriyle protesto etmişlerdir. Meryem Kılıç, medyanın ve dünyanın gündeminde olan bu soykırımı kınamak için kaleme aldığı “Haber/Canlı Yayın/Son Gelişme”³¹ şiirinde Kudüs'ün Gazze'den ayrı olmadığını miraç hadisesine değinerek vurgulamıştır.

“Rüzgâr zeytinleri sallamıyor Gazze'de aklımda tek değil Gazze

sonra Kudüs, Kudüs de tek değil Mescid-i Aksa aklımda

çığlıkları duyuyoruz film değil iki bin yirmi üçte oluyor

bunlar aklım şaşırma canlı yayında kızaran gökyüzü

patlamayla aydınlanan geceyi koltuktan

izliyoruz evdeyiz hepsi dünyada

cevabı merak edilen şu soru, vadedilmiş büyük zanlar,

zannetmeler, büyük gün hesabın görüldüğü

günlerin ritmi birbirini tutmuyor şimdilerde

günlerin ve ayakların benim sizin hepimizin

her yürüyüş yürüyüş de değil İsrâ sonra yükseliş yükseliş

yükseliş kutlu ayaklarla göğün yedinci katına

dalgalanıyor görüntü ekranlarda yüzler bulanıyor

zulüm nedir direnmek nedir o klas duruş

böyledir ve hep böyle olur Allah bizimledir ve aynı

son bombalar sahibini içten içe kemirir”

Harun Yakarer de Gazze soykırımına bir tepki olarak şiir neşreden şairlerdendir. Babasız olan ve acıdan bir anneye sahip bir çocuğu miraca ulaştığını söyleyerek teselli ettiği “Lübabe Direği”³² şiirinde, insanların bu soykırıma karşı bir şey yapmayışını, yapamayışını utanç ve kızgınlıkla eleştirir. Resûlullah'a karşı duyulan derin bir utanma hissidir bu. Bir rivayete göre, Tebuk Seferi'nden kaçan ve sonrasında pişman olup Hazret-i Peygamber kendisini affedene kadar kendini bir direğe bağlayan Ebu Lübabe'nin bile bu yaşananlara karşı yaralı olduğunu söyler. Ebu Lübabe, affedildiğine dair ayet inene değin, altı veya yedi ay kadar direkte bağlı aç ve susuz kalmıştır.³³ Şaire göre Gazze'deki bu soykırıma seyirci kalan insanlar da Lübabe gibi bir pişmanlık yaşamalıdır. Bu soykırımda şehit edilen kimse ölmemekte, miraca ulaşmaktadır.

³¹ Meryem Kılıç, “Haber/Canlı Yayın/Son Gelişme”, *Karabatak Dergisi* 71 (Kasım Aralık 2023), 15.

³² Harun Yakarer, “Lübabe Direği”, *Muhit Dergi*, (Aralık 2023 48), 95.

³³ Asri Çubukcu, “Ebu Lübâbe el- Ensâri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 10 Mart 2024)

“Onlar ölmeyerek ölüyorlar

Dirilere saygım kalmadı

Tuttum elimden kendimin

Yansıyana içim öyle acıdı

Senin annenin adı acıdır, baban yok

Acıdan doğdum dedim, en çok ona ulaştın

İşlemiyor bir anda bombalar, füzeler

Yakın sana Aksa, miraca ulaştın

Şimdi hangi direğe bağlasak kendimizi

Kaç gün kızgın güneşte kalsak

Bilmesin sakın Resulullah yapmadıklarımızı

Kaçtık, savaştan kaçan Lübage bile yaralı”

1.2. Modern Türk Şiirinde Kudüs ve Peygamber Kıssaları

Kudüs şehri, Hazret-i İbrâhim'den Hazret-i İsa'ya kadar üzerinde birçok peygamberin yaşadığı, arzın mukaddes bir parçasıdır. İbn Abbas, “Kudüs peygamberler tarafından kurulmuştur ve onların oturdukları, yaşadıkları bir yer olmuştur. Burada peygamberlerin dua etmediği, meleklerin inmediği bir karış toprak parçası yoktur,” sözleriyle bunu en güzel şekilde ifade etmiştir.³⁴ Kudüs için yazdıkları şiirlerde Hazret-i Muhammed'den miraç mucizesi dolayısıyla bahseden Modern Türk şairleri, Kudüs'te bulunmuş diğer peygamberlere de şiirlerinde yer vermiş, peygamber kıssalarına telmihte bulunarak Kudüs'ün peygamberler yurdu olduğunu vurgulamışlardır.

Ömer Lekesiz, Kudüs'ün peygamberle olan ilişkisi hakkında şunları söylemektedir: “Kudüs, İslam için nebevi tarihin taşa kazınmış şekli olması bakımından da ayrıca değerlidir. Kimi rivayetlerde sayıları iki yüz yirmi dört bin olarak zikredilen Peygamberlerin tamamı ya Kudüs'te ya da yakın çevresinde yaşamışlardır. Kudüs'e en uzak noktada risalet ile görevlendirilen Hz. Peygamber de yine miracı yoluyla Kudüs'e bitişmiştir.”³⁵

Kudüs'ün peygamberler tarihi açısından önemi büyüktür. Her üç dinin medeniyeti bu şehirde kurulmuştur. Mahmut Özbay bir yazısında Kudüs'ün metafizik boyutuyla Orta Doğu'nun kalbi olduğunu söyleyerek Kudüs'ü bölgenin merkezinde tüm uygarlıkların ortaya çıktığı canlı çekirdeğe benzetir.³⁶ Peygamberlerin birçoğunun Kudüs'le bir bağı olmasının, Mahmut Özbay'ın tanımını destekleyici bir yönü vardır. Bu bağ, bakışını Kudüs'e çeviren şairlerin gözünden kaçmamıştır. Modern Türk şiirinde Kudüs'le birlikte en çok anılan peygamberler Hz. Dâvûd, Hz.

³⁴ Saim Yılmaz, “İslâm Tarihinde Kudüs”, *Yedi İklim*, Haziran-Temmuz 1996, S. 75-76, 32.

³⁵ Ömer Lekesiz, “Dünyamızın Aynası Kudüs” (Görüşmecî: Yasin Aktay, Görüşme Transkripsiyonu), *Dil ve Edebiyat Dergisi* 108 (Aralık 2017), 49.

³⁶ Mahmut Özbay, “Ortadoğu'nun Yapısı ve Kudüs Acısı”, *Edebiyat Ortamı* Dergisi 59 (Kasım-Aralık 2017, 86-87.

Süleyman, Hz. Mûsâ, Hz. İsmâ ve Hz. Muhammed olmuştur. Hz. İbrâhim, Hz. Ya'küb, Hz. Yûsuf, Hz. Eyyûb, Hz. Yahyâ, Hz. İsmâil ve Hz. Zekeriyâ da şiirlerde bahsedilen peygamberlerdendir.

Kudüs'ün peygamberlere ev sahipliği yapmış olmasının önemini ve Mescid-i Aksa'nın Müslümanların ilk kiblesi olması dolayısıyla değerini Şeref Akbaba. "Darü's-Selam-Çağrı"³⁷ başlıklı şiirinde şu şekilde anlatmıştır:

"Beytül –Makdis adım, kible-i Vahid

Peygamberler şehri, mülki Muvahhid

Kurtulurum elbet, göğsümde ahid

Umut meşalesi yanar içimde"

Kudüs deyince aklına "Allah'ın elçileri" gelen Mehmet Aycı ise Kudüs'ün peygamberlerle olan ilişkisini "Kudüs Deyince"³⁸ başlıklı şiirinde şöyle anlatmıştır:

"Tanrım!..

O elçiler ki budanıp bahçe oldular.

Göğe çekildiler senin kutsadığın kentinden.

İzlerini onardılar yitiklerinin.

Ve o izlerin dili:

Sana döndüğümüzde kendimize döneriz.

Atları güzel bağlarınız kapılarına.

Ağlarsak güzel ağlarınız kapılarında

Kapılarının dili...

Açıldı, açılacak!"

Modern Türk şiirinde kaleme alınmış Kudüs şiirlerinde peygamberlere yer verilirken Allah'ın birliği vurgusu açık ya da gizli bir şekilde dizelerde yerini almıştır. Şeref Akbaba yukarıda alıntılanan dizelerinde Kudüs'ün peygamberler şehri olmasının yanı sıra Allah'ın birliğine inanan ve bunu yeryüzüne ve inançlara yansıtan bir belde olduğunun da altını çizer.

Kudüs'te yaşamış peygamberlerin Kur'an-ı Kerim'de anlatılan bazı mucizeleri ve özelliklerine modern şiirde telmihler yapılır. Şairlerin Kudüs deyince akıllarına gelen peygamberlerle ilgili telmihte buldukları kıssa ve menkıbeler, şiirlerinde ortak bir anlatıdır. Hazret-i Süleyman, şairler tarafından genellikle Sebe Melikesi Belkıs'la ilgili kıssa hatırlatılarak Kudüs temalı şiirlerde anılmıştır. Neml Sûresi'nde³⁹ anlatılan Süleyman kıssasına göre; Hazret-i

³⁷ Şeref Akbaba, "Darü's-Selam- Çağrı", Benim Adım Kudüs, 90.

³⁸ Mehmet Aycı, "Kudüs Deyince", Benim Adım Kudüs, 178.

³⁹ en-Neml 27/20-44.

Süleyman'ın bir gün ortadan kaybolan kuşu Hüdhüd, geri döndüğünde Süleyman'a Sebe halkının ve Melikesi Belkıs'ın Allah'a değil, güneşe taptıkları haberini getirir. Bunun üzerine Hazret-i Süleyman, Sebe Melikesi Belkıs'a bir mektup yazarak Sebe halkına *Allah'a şirk koşmamaları ve yalnız O'na inanmaları* çağrısında bulunur. Hazret-i Süleyman'ın heyetinden bir ifrit (cin), Sebe Melikesinin ihtişamıyla övündüğü tahtını, Melike Belkıs, Hazret-i Süleyman'ın sarayına gelmeden önce getirir. Geldiğinde tahtını orada gören Melike Belkıs şaşırır ve Hazret-i Süleyman'ın sarayının ihtişamından etkilenerek Allah'a iman eder. Kendisine saraya girmesi söylenince de parlak sırça zemini su zannederek eteğini kaldırır. Hazret-i Süleyman onun su olmadığını, camdan parlak bir saray olduğunu söyleyince hayreti artar ve bundan önce şirk koşup nefesine zulmettiğini, şimdiyse Süleyman'la birlikte Allah'a teslim olduğunu belirtir.

Nurettin Durman "Ateşlerden Geçen Kim"⁴⁰ başlıklı şiirinin bir bölümünde bu kıssayı hatırlatarak Süleyman dönemi ile günümüz arasında eleştirel bir karşılaştırma yapmıştır. Belkıs'ı hayrete düşürüp Allah'a iman ettiren yapının bulunduğu Mescid-i Aksâ'nın bugün, -karşılaştığı Müslümanlara yapılan zulüm ve eziyet sebebiyle- acı çektiğini vurgulamıştır.

*"İşte orada Mescid-i Aksa
Orada inceden inceye bir ağrı
Süleyman mülküne gözyaşı düştü
Nasıl da kalbinde fırtınalar kopmuştu Belkıs'ın
Nasıl da düşmüştü yola ilk mektup ile
Dağ taş bir ordu."*

Âtîf Bedir de Kudüs'e ithaf ettiği ve Zeytindağı'nın dilinden kaleme aldığı "Zeytindağı"⁴¹ başlıklı şiirinde Hazret-i Süleyman ve Sebe Melikesi Belkıs kıssasına telmihte bulunmuştur. Ayrıca "Son Uyarıcı geldi bir gece" diyerek Hazret-i Muhammed'i ve miraca çıktığı geceyi hatırlatmıştır.

*"Çoğu zaman düşündüm
İyi ki buradayım
Gördüm her şeyi
Süleyman, mabedini karşıma dikti
Önümden geçti Belkıs'ın tahtı
Son Uyarıcı geldi bir gece
O kutlu saatlerde göklere aktı
Gecelerin en kutlusuydu o gece"*

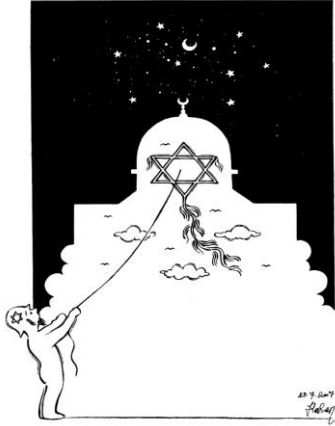
Hazret-i Süleyman şiirlerde, Yahudiler ve Hıristiyanlar tarafından "Dâvûd yıldızı" olarak bilinen ve isimlendirilen, Müslümanlar tarafından ise "Hatem-i Süleyman" diye anılan mührü

⁴⁰ Nurettin Durman, "Ateşlerden Geçen Kim", *Haritada Kan Lekesi*, haz. Asım Öz (İstanbul: Pınar Yayınları, 2009), 42-43.

⁴¹ Âtîf Bedir, "Zeytindağı", *Benim Adım Kudüs*, haz. Âdem Turan (İstanbul: İlke Yayıncılık, 2018), 123.

dolayısıyla da yer alır. Birinin tepesi diğerinin tabanına geçirilmiş iki eşkenar üçgenin meydana getirdiği bir sembol olan Hazret-i Süleyman'ın mührü, hermetik gelenekte makrokozmosu temsil eder. Rivayete göre Hazret-i Süleyman'ın ateşe, suya, rüzgâra, kuşlara ve hayvanlara hükmetmesini sağlayan bu mühür, yüzüğünde bulunur. Cennette Hazret-i Âdem'e ait iken Cebrail tarafından Hazret-i Süleyman'a getirilmiş olan bu yüzüğün üzerindeki altıgen motifte “ism-i a'zam”ın remzedildiği, Hazret-i Süleyman'ın “ism-i azam”a hürmeten bu yüzüğü yalnızca abdesthaneye giderken çıkarıp Asaf adlı vezirine veya hanımı Arnine'ye teslim ettiği bilinmektedir. Mühür parmağında değilken Hazret-i Süleyman'ın hayvanlara hükmedemediği bilgisi kaynaklarda yer alır.⁴² İslamiyet'ten önce ve sonra birçok kültür ve uygarlık tarafından mimari, sanat vb. alanlarda kullanılan bu mühür, İsrail tarafından şahsileştirilmiş ve İsrail'in bayrağının ve dininin bir simgesi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Böylece “Süleyman mührü” tarih boyunca sahip olduğu anlamı kaybetmekle beraber İsrail'in simgesi hâline gelmiştir.

Hasan Aycın ve İbrahim Demirci'nin birlikte hazırladığı *Kudüs Ey Ey* isimli kitapta İbrahim Demirci, Hasan Aycın'ın Kudüs için çizdiği her bir çizgiye bir şiir yazmıştır. Aycın çizgilerinin bazılarında İsrail'in Süleyman mührünü sahiplenmesini eleştirmiştir. Demirci, Aycın'ın çizgilerinde eleştirdiği bu durumu kelimelere dökmüş, şiirlerinde anlatmış, Süleyman mührünün İsrail tarafından ele geçirilmiş olmasını tenkit etmiştir.

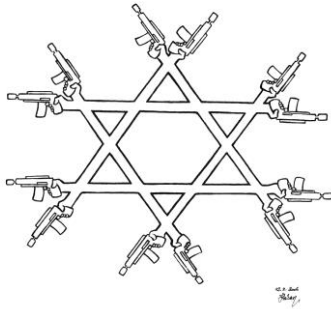
“Hey Moşe! Farkında mısın,
büyücülerin iplerine benziyor uçurtman.
Sen de uydurma bir Firavun'u andırıyorsun.
Mûsâ'nın gerçek ümmeti biziz, biliyor musun?
Davud'un yıldızı, Süleyman'ın mührü;
ne miğferine yakışmış, ne uçurtmana.
Moşe, şunu iyice sok kafana:
Gökyüzüyle savaşa giren yeryüzü,
yenilmeye mahkûmdur Moşe!..⁴³

⁴² İskender Pala, “Mühr-i Süleyman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (5 Nisan 2018).

⁴³ Hasan Aycın - İbrahim Demirci, *Kudüs Ey Ey*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2017), 23.

*“Süleyman’ın mührü pırıl pırıldı,
Işıl ışıldı Davud’un yıldızı.
Tutsaklık damgasına döndürdünüz o mührü.
Kelepçeye çevirdiniz o yıldızı.
Utanmadınız zeytin dallarımızı dikenli tel yapmaktan
Yerle göğü birleştiren tevhid üçgenleri
özgürlüğümüzü hapseden bir kafes oldu.
Hangi gök kabul eder bu bayrağı?
Hangi kuş, hangi balık parçalamaz bu ağı?
Bulutlar ve otlar ve toprak ve kurt ve kuş
Kudüs’ün kucağında birlik olup
Taşa tutacağız seni ey ihanet!”⁴⁴*

⁴⁴ Aycın - Demirci, *Kudüs Ey Ey*, 67.

“Yıldız dediğin ışık saçar,
 Yol gösterir yıldız dediğin.
 Doğu, batı, kuzey, güney, yer, gök
 Altı köşe ve her şeyin merkezi o merkez
 Yedi kollu bir şamdan olur ve ıstır / -dı.
 Böyle bilirdik, böyleydi, böyle kalmalıydı.
 Hangi şeytandır Davud'un kalkanını
 Saldırgan silahlara döndüren?
 Mûsâ'nın on iki pınarından su içenler
 Nasıl oldu da on iki namluya dönüştüler?
 Bu yıldız o yıldız olamaz!
 Bu kalkan o kalkan değil!”⁴⁵

Kudüs temalı şiirlerde sıklıkla anılan bir diğer peygamber de Hazret-i Mûsâ'dır. İsrailoğullarını Firavun'un zulmünden kurtarıp hürriyete kavuşturan bir lider olan Hazret-i Mûsâ'ya *Tevrat* indirilmiştir. Kur'ân'da kendisine “dokuz mucize verildiği”⁴⁶ belirtilmektedir. Bu mucizelerden biri Hazret-i Mûsâ'nın asasıdır. Firavun, Mûsâ'ya kendinden başkasını ilah tutarsa zindana atacağını söyler. Mûsâ, Allah'ın varlığına dair apaçık bir ispat getirdiğini söyleyince Firavun, o ispatı görmek ister ve Mûsâ, asasını yere bırakır. Asa koskoca bir ejderhaya dönüşür. Mûsâ'nın peygamberliğini ispat etmek için gösterdiği bir diğer mucizesi yed-i beyzâ (beyaz el) mucizesidir. Hazret-i Mûsâ elini koynundan çekip çıkarınca eli bakanlara bembeyaz görünür. Firavun bu mucizeler karşısında da iman etmez ve Mûsâ'nın bir sihirbaz olduğunu iddia eder.⁴⁷ Firavun, Mûsâ'nın bir sihirbaz olduğunu kanıtlamak için bütün sihirbazları bir meydana toplar, sihirbazlar en büyük sihirlere sergilerler. Bunun üzerine Mûsâ'ya asasını yere bırakması vahyedilir, Mûsâ asasını yere bırakınca asa, diğer sihirbazların yaptığı sihir numaralarını yutar. Böylece hak meydana çıkar ve sihirbazlar, Mûsâ'nın bir sihirbaz olmadığını anlayarak secdeye kapanır, Allah'a iman ederler.⁴⁸

Ahmet Mercan “Kudüs”⁴⁹ şiirinde Hz. Mûsâ'nın bu iki mucizesine telmihte bulunmuştur:

“Cin / kuş / rüzgâr / dil bilmem
 süleyman değilim ben
 bir asa bilirim bir de beyaz el
 iniyorum gelecekte geçmişe”

⁴⁵ Aycım - Demirci, *Kudüs Ey Ey*, 883.

⁴⁶ el-İsrâ, 17/101.

⁴⁷ eş-Şu'arâ, 26/29-35.

⁴⁸ el-A'râf, 7/117-122.

⁴⁹ Ahmet Mercan, “Kudüs”, *Yedi İklim Dergisi* 244 (Temmuz 2010), 43.

Ayşe Sevim, Kudüs’le diyaloglar şeklinde yazdığı “Zeytin Dalı”⁵⁰ başlıklı şiirinde, Allah’ın Hazret-i Mûsâ ile asası hakkında konuştuğunu bildiren ayetleri⁵¹ hatırlatır. Ancak bu şiirde Allah’ın konuştuğu kişi Hazret-i Mûsâ değil, Kudüs’tür. Hazret-i Mûsâ’nın Rabbi ile arasında geçen konuşma, “Zeytin Dalı” şiirinde Kudüs ile Rabbi arasında geçmektedir:

*“Asasına dayanmış Kudüs
soruyor Rabbi
“Elindeki nedir ey Kudüs”
“Ben ona yaslanırım, o Kudüslü kadınlardır” diyor şehir
Bu kadınlar ağaçtan meyve düşürür gibi
Gökten rahmet düşürüyorlar üzerlerine
Hz. Mûsâ’nın elini asası mı tutuyor Kudüslü kadınlar mı
yaklaş da bak
çocukken kaybettiğin kalbin göğsüne hızla dönüyor”*

Ali Göçer, “Kudüs Çiçekleri”⁵² adlı şiirinde, Hazret-i Mûsâ’nın kardeşi Hazret-i Hârûn’la birlikte İsrailoğullarını Firavun’un zulmünden kaçırırken yaptıkları yolculuğa, bu yolculuk sırasında Mûsâ’nın Allah’la görüşmeye Tûr Dağı’na giderken kavmini Hârûn’a emanet etmesine ve bu sırada kavmin Sâmirî adında bir kişiye uyararak Mısır’dan getirdikleri ziynet eşyalarını eritip kendilerine tapmak için böğüren bir buzağı yapmasına⁵³ telmihte bulunur. Hazret-i Mûsâ kavmine neden böyle yaptıklarını, niçin yoldan çıkıp bu buzağıya taptıklarını sorduğunda, kavmi Sâmirî’yi işaret etmiş ve “Mısır’dan getirdiğimiz ziynet eşyalarını eritmek için ateşe attık, Sâmirî de mücevheratını ateşe attı ve bu buzağıyı yaptı” demiştir. Allah, Mûsâ’nın kavmini sınamak için Sâmirî’nin böğüren bir buzağı yapıp kavme “Tanrınız budur, Mûsâ’nın da Tanrı’sı buydu ama o bunu unuttu!” demesine müsaade etmiştir. Hazret-i Mûsâ’nın kavmini bırakıp Rabb’iyle görüşmeye vaktinden önce gelmesi dolayısıyla Allah, Sâmirî ile kavmi sınamıştır.⁵⁴

*“Diken üstünde orda ayla
usa eklenmiş bir düş uzantısıdır yaşamak
acımın sevdanın ve ateşin
ve Süleymanın ellerinin izdüşümü
altın buzağının gölgesi
Harundan ve Mûsâdan kovulmuş
dönek kiraz
neden hüzündür Kudüs çiçekleri*

⁵⁰ Ayşe Sevim, “Zeytin Dalı”, *Karabatak Dergisi* 37 (Nisan- Mayıs 2018), 6.

⁵¹ Tâhâ, 20 / 17-21.

⁵² Ali Göçer, “Kudüs Çiçekleri”, *Edebiyat Dergisi* 38+73 (Şubat 1981), 2.

⁵³ el-A’râf, 7/148.

⁵⁴ Tâhâ, 20/83-91.

ve baruttur biraz.”

Hazret-i Mûsâ'nın Tûr Dağı'na çıkmasına ve asa mucizesine Filistin/Kudüs için yazdığı “Acıyla Sınanan”⁵⁵ şiirinde yer veren bir diğer şair de Ali Emre'dir:

*“Ölümcül ağular akıtılır hep sularına umudun
Silkinir / kardeşçe ineriz koynundan kitabın
Ölümcül kaygular bırakılır hep duldasına umudun
Zulme âsâ düşer tûra Mûsâ utanca zorba
Eğilip eşeleriz dağın eteğindeki kor ateşi
ne güzel ölüürüz / ne güzeldir türküsü direnmenin
eğilip eşeleriz kızların avucundaki kor ateşi
Ele zincir düşer gönle cemre yola bismillah”*

Bakara Sûresi'nde anlatıldığı üzere Hazret-i Mûsâ, İsrailoğullarına Allah'ın girmelerini emrettiği mukaddes topraklara girmelerini ve Allah'a itaat etmelerini söylediğinde İsrailoğulları itaat etmemiş ve Mûsâ'dan Rabb'ine dua ederek kendileri için yemek istemesini dileyip isyan etmişlerdir. Her gün aynı yemeği yemekten bıktıklarını söylemiş, Mûsâ'nın Rabb'inin kendileri için yerden *mercimek, soğan, kabak, sarımsak* gibi yiyecekler bitirmesini istemişlerdir. Bunun üzerine Mûsâ sinirlenmiş ve eğer Allah'ın isteği üzerine itaatten kaçınıp yiyecek istiyorlarsa Mısır'a gitmelerini emretmiştir.⁵⁶

Âdem Yazıcı “Mümkün Değil”⁵⁷ başlıklı şiirinde bu kıssaya bir iktibasla yer vermiştir:

*“Dua et Mûsâ! Biz artık tek çeşit yemeğe katlanamıyoruz.”
sabret, çoğalsın mümkünler
biraz kuş kanadı, biraz bildircin eti
göç yolunda leylekler
hep kudret helvası, hep büyük taş
düşükçe acıyor gövdesi
ey israiloğulları
ey geçmişten kalan
yağmur, sulardan taşan mermer
dirilsin duygular, çeliğin gücü
dirilsin dirilsin
dağılsın başlangıçlarda büyü*

⁵⁵ Ali Emre, “Acıyla Sınanan”, Haritada Kan Lekesi, Haz: Âsım Öz (İstanbul: Pınar Yayınları, 2009), 208-209.

⁵⁶ el-Bakara, 2/61.

⁵⁷ Âdem Yazıcı, “Mümkün Değil”, *Muhit Dergisi* 34 (Ekim 2022), 15.

...

aşırıya gidiyorlar;

denizden,

havadan,

karadan.

oysa yeryüzü yetiştirmiyor

sarımsağı, mercimeği, soğanı

onlar inatla değiştirmek istiyor

aşağı olanla üstün olanı”

Kudüs'ün ev sahipliği yaptığı peygamberlerden biri de insanlara elçi olarak gönderilen ve kendisine Tevrat indirilen Hazret-i İsa'dır. O, Hıristiyanlık tarihinde “Son Akşam Yemeği” olarak bilinen, Zeytin Dağı'nın eteklerinde Fıfış Bayramı'nda hazırlanan Seder yemeğini yemek üzere havarileriyle bir araya gelmiştir. Bir gün sonra ise Yahudi din adamlarının şikâyeti üzerine Romalı askerler tarafından yakalanarak Kudüs'te çarmıha gerilip öldürülmüştür. İslamiyet'e göre ise O, Yahudi ve Hıristiyan inançlarının aksine “çarmıha gerilmemiş, göğe yükseltilmiştir”⁵⁸, ancak bunu etraftaki insanlar görmemiş, dolayısıyla İsa'nın öldüğünü zannetmişlerdir.

Hazret-i İsa; Hazret-i Meryem'in kendisine gebe kalışı, doğumu esnasında ve bebekken gerçekleşen olağanüstü hâller, peygamberlik mucizeleri, özellikle elle dokunması (mesh) ve nefesi ile körleri gördürüp hastaları iyi etmesi, ölüleri diriltmesi, dünyaya değer vermemesi, bir merkep sırtında gezmesi, kendi söküğünü kendisi dikmesi, ölmeyip göğe çekilmesi, dördüncü kat gökte bulunması, maddeden arınmış olması ve hiç evlenmemesi gibi birçok yönlerden Divan şiirinde çeşitli hayal ve sembollere konu olmuştur.⁵⁹

Modern Türk şiirinde ise Hazret-i İsa, sadece bu özellikleri dolayısıyla konu olarak işlenmemiş, özellikle Kudüs şiirlerinde “Son Akşam Yemeği”ne, “Elem Yolu”ndaki yürüyüşüne ve çarmıha gerilmesine telmih yapılarak anılmıştır.

Arif Ay, “Kudüs Konuşuyor”⁶⁰ şiirinde Hz. İsa'dan “Son akşam yemeği” ve çarmıha gerilmesi olaylarını hatırlatarak bahsetmiştir.

“Ben Kudüs

konuştum ve sustum

emanet olarak taşıdığım ilahi kelâmı

sahibine sunmak için

Zeytin Dağı Dâvûd'un mührü

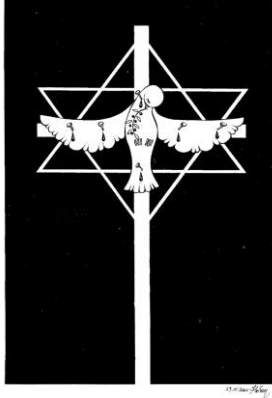
⁵⁸ en-Nisâ, 4/155-159.

⁵⁹ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 235.

⁶⁰ Arif Ay, *Şiirimin Şehirleri*, 43.

*Moab dağları Mûsâ'nın mührü
geçiyor Via Dolorosa'dan⁶¹
sırtında çarmıhıyla İsa
'Son Yemek' duruyor hâlâ
toplanmadı masa
sönmedi şamdan"*

Hasan Aycın'ın *Kudüs Ey Ey* adlı kitapta yer alan çarmıha gerilme hadisesini anlatan bir çizgisi için yazdığı şiirinde İbrahim Demirci, Hazret-i İsa'nın çarmıha gerilme(me)sine telmihte bulunmuştur. Barış güvercininin gerildiği çarmıhın arkasında yer alan "Dâvûd yıldızı" (diğer adıyla "Süleyman mührü") dikkat çekicidir. Zamanla İsrail bayrağının simgesi olan bu yıldız, barışın İsrail tarafından çarmıha gerildiğinin bir işaretidir.

*"İsa efendimizi çarmıha gerip öldürmek istediler.
O zaman Allah onu bir kuş gibi göğe çekti.
Ona benzettikleri başka birini öldürdüler.
Hep yanıldı onlar, hep yanılttı.
Hep aldandı onlar, hep aldattı.
Yanılanlar ve yanılanlar, aldanınlar ve aldatınlar
El ele, yan yana, kol kola
Barışı çarmıha germekteler şimdi de.
Ey pervasız katil, ey pişkin cânî!
Allah'tan utanmıyorsan İsa'dan utan!"*

⁶¹ Hz. İsa'nın sırtında taşıdığı çarmıh ile haça gerileceği yere kadarki güzergâhı Via Dolorosa, yani Elemlî Yol olarak isimlendirilir.

*Allah'tan korkmuyorsan Mûsâ'dan kork!*⁶²

Mehmet Teber, “Kudüs’e Sesleniş”⁶³ şiirinde Süleyman Mabedi, asılı duran taş diyerek sahra taşıyla birlikte miraç mucizesi ve Müslümanların ilk kiblesi ile Kıyamet Kilisesi’nden bahseder. Kudüs’te bulunan Kıyamet Kilisesi, Hristiyanların hac merkezidir. Hristiyanlar, Hazret-i İsa’nın bu kilisenin bulunduğu tepede çarmıha gerildiğine, kabrinin burada olduğuna ve burada dirileceğine inanırlar. Bahriye Nazırı ve Suriye-Filistin Umum Kumandanı Cemal Paşa’nın özel kalem subayı olarak Zeytindağı’nda bulunan Falih Rıfki Atay *Zeytindağı* isimli kitabında bu kiliseden şu sözlerle bahsetmiştir:

Rahat döşeginde ölmeyen İsa’nın mezarı etrafında, çepeçevre, Müslüman jandarmaları nöbet beklemektedir. Kilise içinin her parçasının bir başka millete ayrılmış olduğunu yazmıştım: Her millet kendi yerini süpürür, yıkar ve taşı üstüne yalnız o milletin ayağı basar. Birinin süpürgesi ötekinin taşına dokundu mu, cinayet olur ve İsa’nın mezarına gözyaşı yerine kan sızar. Şişli bastonlar gibi, Kudüs’te hançerli putlar vardır. İsa’nın mezarı, üstünü temizlemek sevabı pay edilemediği için, toz toprak içindedir. İpi kopararak düşen çanı hiç kimse kaldırıp yerine takamaz. Beytüllâhim Kilisesi de böyle idi: Enver Paşa, kilise camlarının niçin kırık bırakıldığını sorduğu zaman, masraf etmek sevabını milletlerin paylaşmadıklarını ve her teşebbüsün arkasından kan ve kavga çıktığını söylemişlerdi. Başkumandan kiliseyi bir jandarma müfrezesi ile sardırdı ve kilisenin pencerelerine yeni camlar ancak böyle takılabildi.⁶⁴

Mehmet Teber, her üç semavi dinin önem verdiği yapıları aynı dörtlükte anmıştır.

“Bir yanda taş duvarlar ve Süleyman Mabedi,

Şu asılı duran taş, miracın alameti.

İşte Mescid-i Aksâ, İslâm’ın ilk kiblesi

İsa’nın mihrabıdır, Kıyamet Kilisesi.”

Üç semavi dinin atası olan Hazret-i İbrâhim de Kudüs’te bulunan peygamberler arasındadır. Putları kırması ve Nemrut tarafından ateşe atılmasının anlatıldığı kıssalara telmihle Kudüs şiirlerinde anılır. Nemrut zamanında kurban kesmek için herkesin şehri terk ettiği bir gece, puthaneye girerek bir baltayla putları kıran Hazret-i İbrahim, en büyük putu kırmaz ve baltasını onun boynuna asar. Şehre döndüğünde putların kırıldığını gören halk şaşırır. Bunu kimin yaptığı sorulunca, Hazret-i İbrâhim en büyük putu göstererek baltanın onun boynunda asılı olduğunu, diğerlerini onun kırdığını söyleyince halk buna inanmaz ve putun hareket edemeyeceğini belirtir. Bunun üzerine Hazret-i İbrâhim, “Konuşamayan ve size hiçbir fayda ve zararı dokunmayan putlara ne diye tapıyorsunuz?” der.⁶⁵ Sinirlenen Nemrut, Hazret-i İbrâhim’i cezalandırmak için büyük bir ateş yakıtırarak onu bir mancınıkla ateşe attırır. Ateşe atılan Hazret-i İbrâhim bir gül bahçesine düşmüştür.⁶⁶ Ateşin günlerce yanmasına rağmen Hazret-i İbrahim’e zararı dokunmaz. Çünkü ateşin içi bir mucizeyle gül bahçesine dönmüştür. Hazret-i İbrâhim, Nemrut’a Allah’a

⁶² Aycın - Demirci, *Kudüs Ey Ey*, 89.

⁶³ Mehmet Teber, “Kudüs’e Sesleniş”, *Muhit Dergisi* 47 (Kasım 2023), 134.

⁶⁴ Falih Rıfki Atay, *Zeytindağı* (İstanbul: Pozitif Yayınları, 1998), 62-63.

⁶⁵ Hz. İbrahim’in putları kırması, Enbiyâ, 21/57-68. ayetlerde anlatılmaktadır.

⁶⁶ Ateşin Hz. İbrahim’i yakmaması Enbiyâ, 21/69-71. ayetlerde anlatılmıştır.

iman çağrısında bulunduysa da onun kabul etmemesi sonucunda ailesi ve kendisine inananlarla birlikte Babil'i terk ederek önce Kudüs'e oradan da Şam'a gitmiştir.⁶⁷

Sümeyye Şeker'in "Kıyam"⁶⁸ adlı şiirinde Hazret-i İbrâhim'in Hakk'ı ortaya çıkarmak için putları kıran baltasıyla, İsrail askerinin silahlı saldırılarına karşı koyan çocukların ellerindeki taşlar arasında bir benzetme yapılmıştır:

*“Serçeler besteler Kudüs rüzgârını
genişler gök şafak mor kınadır ufukta
bakışında Hamza'yı diriltten çocuk
avucundaki taş İbrahim'in baltası
çalınca arzın elleri göğün kapısını
bir tufan kopar
sesin Aksa için yağmur duası”*

Gazze'de İsrail'in gerçekleştirdiği soykırıma bir tepki olarak Sevgi Yerlioğlu, "O Dizleri Kuşanan"⁶⁹ başlıklı bir şiir yazmış ve dizelerinde Hz. İbrâhim'i yakmayan ateşi, bugün topraklarını imanla korumaya çalışanlara ithafen bir imge olarak kullanmıştır:

*“Burada toprak vakitsiz kızarır
tohumlar durmadan tazeler aydınlığı
çocukların cesaretinde bahar tekrar eder
bunca dik omuzun harladığı ateşe
İbrahim'le beraber düşer sesimiz
oradan korkusuzca su olup çıkmak için
dizlerini bırakır bir secdeden doğrulan
bundan mı eğilmez o dizleri kuşanan
bundan mı ateş nedir, yanmasını bilene”*

Gazze'de yaşanan soykırıma bir tepki olarak şiir yazan ve bu şiirinde Hazret-i İbrâhim'i anan bir diğer isim de "Ölüm Alınır"⁷⁰ başlıklı şiiriyle Nurgül Uçar'dır. Filistin'e destek için pek çok ülkede bir sembol olarak kuşanılan kefiyenin üzerindeki şekillerin sahip olduğu anlamları bir anlatan Uçar, Filistin'i Hazret-i İbrâhim'in baltasına benzeterek bu baltanın dünyadaki putları kırarak insanların içindeki İbrahim Peygamberi ortaya çıkardığını söylemiştir. Öyle ki İsrail'in bu soykırımının amacı Filistinlileri dünya üzerinde yok etmekten bütün dünyaya Filistin'i ve Filistinlilerin sağlam inancını tanıtmıştır. Gerçekleştirilen protestolarda da görüldüğü üzere kefiye, Filistin bayrağı, Filistin bayrağını temsil eden karpuz sembolü gibi pek çok sembolik

⁶⁷ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 224.

⁶⁸ Sümeyye Şeker, "Kıyam", *Yedi İklim Dergisi* 294 (Eylül 2014), 22.

⁶⁹ Sevgi Yerlioğlu, "O Dizleri Kuşanan", *Karabatak Dergisi* 71 (Kasım-Aralık 2023), 18.

⁷⁰ Nurgül Uçar, "Ölüm Alınır", *Karabatak Dergisi* 71 (Kasım-Aralık 2023), 66.

objeyle dünya Gazze için ayaklanmışır. Şairin deyimiyle Filistin gösterdiği direnç ve inancıyla dünyanın putunu kırmak suretiyle insanların içindeki İbrâhim Peygamberi açığa çıkartmıştır.

*“Keñiye dünyanın boynunda
onun ağları balık, yaprakları zeytin
Filistin Halilullah’ın baltasıdır
Kırdı dünyanın büyük putunu
Çıkardı içimizdeki İbrahim Peygamberi”*

Süleyman peygamberin neslinden gelen ve İsrailoğulları peygamberlerinden olan Hazret-i Zekeriyâ Beyt-i Mukaddes’te *Tevrat*’ı yazan ve kurban kesen peygamberdir. Hazret-i Meryem’in dayısıdır ve onu kendi himayesinde büyütmiştir. Çok ihtiyar yaşıdayken oğlu Yahya dünyaya gelmiştir.⁷¹ Yahudiler tarafından şehit edilen bir peygamberdir. Yahudilerin Hazret-i İsa’nın babasız doğması üzerine onunla Meryem hakkında çıkardıkları dedikodu ve Yahya’nın öldürölme fermanı çıkınca ona yardım etmesi olmak üzere şehit edilmesi hakkında iki rivayet vardır. Bazı kaynaklara göre düşmanlarından kaçıp Beyt-i Mukaddes’te bir kavak ağacının içine gizlenmiş, ancak eteği dışta kalan eteğini şeytanın Yahudilere göstermesi üzerine Yahudiler kavak ağacıyla birlikte Hazret-i Zekeriyâ’yı testereyle kesmişlerdir.⁷²

İsrailoğulları tarafından şehit edilen bir başka peygamber de Hazret-i Yahya’dır. İsa peygamberden altı ay veya üç sene önce doğan ve çok genç yaşta kendisine peygamberlik verilen Hazret-i Yahya, Hazret-i Zekeriyâ’nın oğludur. Mûsa peygamberin şeriatı ile amel etmekteyken *İncil* indirilmiş ve onunla amel etmeye başlayarak İsa peygamberin geleceğini, kavmine haber vermiştir.⁷³

Zulmüyle meşhur olan Filistin hükümdarı Herod yahut İterdos kendisine nikah düşmeyen bir kadını (rivayete göre kız kardeşini)⁷⁴ almak istemiş, Yahya peygamber bu durumun şeriatı mugayir olduğunu söyleyerek bu evliliğe mâni olmuştur. Bu nedenle de Herod’un evlenmek istediği kızın teşvikiyle Hazret-i Yahya’nın otuz yaşındayken başı kesilerek şehit edilmiştir. Başının Şam’daki Ümeyye Camii’nde, bir elinin Beyrut’ta metfun olduğu rivayet edilir. Şehadeti mevlid-i İsa gününe tesadüf etmekle her sene o gün başından kan sızdığı⁷⁵ söylenmektedir.

Kudüs temalı şiirlerde Hazret-i Zekeriyâ ve Hazret-i Yahya’dan Yahudiler tarafından şehit edilmeleri sebebiyle bahsedilmiştir. Yine Hazret-i Eyyûb ile ilgili şiirlerde detaylı bilgi yoktur, ancak Hazret-i Eyyûb, Allah tarafından kendisine verilen zorluklara, hastalıklara karşı sabırlı duruşu, sabrın timsali oluşu dolayısıyla diğer peygamberlerle birlikte şiirlerde anılmışır. Babası Hazret-i İbrâhim tarafından Allah’a kurban edilmesi sebebiyle bir şiirde yer alan Hazret-i İsmâil’in hayatı ve peygamberliği hakkında detaylı bilgi ya da oluşturulmuş bir imge yoktur.

⁷¹ Hz. Zekeriyâ’nın evlat sahibi olmak için çok yaşlı, karısının ise kısır olduğu hâlde Allah’ın onu Yahya ile müjdelediği ve bir süre sonra da Yahya’nın dünyaya geldiği, Meryem Suresi’nin 2-11. ayetlerinde anlatılır.

⁷² Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 490.

⁷³ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 477.

⁷⁴ İskender Pala, kendisine Mûsa peygamberin şeriatına göre nikâh düşen, fakat İncil’e göre evlenmeleri yasaklanan kişinin Herod’un kardeşinin kızı olduğunu söylemektedir. (Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 477.)

⁷⁵ Ahmet Talat Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Haz. Cemal Kurnaz (Ankara: Kurgan Edebiyat, 2013), 425.

Peygamberlere dahi acımadan vahşice davranan Yahudilerin bugün Filistin'deki mazlumlara ve iman edenlere zulmettiklerini anlatmak için bu peygamberlerin şahadetleriyle Kudüs topraklarında yine Yahudiler tarafından şehit edilenler arasında bir bağ kurmuştur şairler.

Sezai Karakoç “Alinyazısı Saati”nin⁷⁶ bir dizesinde Hazret-i Zekeriyâ'dan, Hazret-i İsa'yla birlikte bahsetmiştir:

*“Ve ay'ı görmek istemez zeytin ağaçları
Eğilerek selâmlamazlar hilâli hurmalar
Artık ne Zekeriya var ne İsa var
Sararmış bir tomar mı mucizeler
Ölülerin dirilişi şifa veren kelimeler”*

İbrahim Demirci, Hasan Aycın'ın Mescid-i Aksa'yı ağlarken çizdiği çizgisi için kaleme aldığı şiirinde Yahudilerin peygamberlere ettiği zulmü vurgulayarak Hazret-i Zekeriyâ, Hazret-i Yahya ve Hazret-i Ya'küb'dan ismen bahsetmiştir.

*“Kimdir ağlatan Mescid-i Aksa'yı?
Nedir taşları kanatan bu kin?
Zekeriya'ya ettikleriniz yetmedi mi?
Yetmedi mi Yahya'ya yaşattıklarınız?
Onlar sizin iyiliğinizi istiyorlardı oysa.
67'den beri 600'ü aştı saldırılarınız
Sizin yüzünüzden ve acısından ağlıyor sanyorsunuz ya
Size ağlıyor belki de ve merhametinden ağlıyor.
Biraz yakından bakın: Yakup da ağlıyor.”⁷⁷*

⁷⁶ Karakoç, *Gün Doğmadan*, 628.

⁷⁷ Aycın - Demirci, *Kudüs Ey Ey*, 43.

Erdal Çakır, “Tel’in Bildirisi”⁷⁸ şiirinde, İsrail’in şehit ettiği Müslümanları Hazret-i Zekerriyâ ve Hazret-i Yahyâ olarak betimlemiştir. Zaman ve araçlar değişmiş olsa da hepsinin katili aynıdır:

*“Tarih hatırlar mı
Kudüs’lü olduğun bir günü,
Ya Ortadoğulu...
Sen,
Kitabımızdaki yabancı
Bir gün var mı
Zekeriya öldürmediğin, Yahya öldürmediğin.”*

Aynı şiirinde Erdal Çakır, Yûsuf kıssasına telmihle Hazret-i Yûsuf ve Hazret-i Ya’küb’dan da bahsetmiştir:

*“Sen hiç ekmek pişirdin mi
Çocuk emzirdin mi İsrail,
Kafalarına misket bombası atmadan önce
Bir kez olsun denedin mi
Misket oynamayı onlarla
Dünyayı, Yusuf zannedip kuyuya atmadan önce
Bir Yakup bulup baktın mı gözlerine.”*

Hazret-i Yûsuf, şiirlerde kuyuya atılması ve Züleyha ile arasında yaşanan olayın anlatıldığı kıssalara telmihle yer alır. Öyle ki zamanla modern şiirde bir kuyu metaforu oluşur. Kıssada anlatıldığına göre on bir kardeşi olan Hazret-i Yûsuf bir gün rüyasında on bir yıldızın, güneşin ve ayın kendisine secde ettiğini görür. Rüyasını babası Hazret-i Ya’küb’a anlatır. Hazret-i Ya’küb, oğluna bu rüyayı kardeşlerine anlatmamasını tembihleyerek Allah’ın kendisini seçeceğini, ona kendi ilmini öğreteceğini söyler. Bu rüya bunun müjdecisidir. Zamanla abileri Yûsuf’u babalarıyla olan muhabbetinden dolayı kıskanırlar, bir gün gezmeye götürmek bahanesiyle babalarından izin alıp Hazret-i Yûsuf’u evden uzaklaştırır ve onu kuyuya atarlar. Babalarına da “Yûsuf’u kurt yedi,” diyerek gömleğine sürdükleri sahte kanı gösterirler. Hazret-i Ya’küb oğlu Yûsuf’tan haber alamayınca çok üzülür, bu hadisenin aslını bilir, oğullarının nefislerine uyup Yusuf’a zarar verdiklerini sezer, ancak sabretmesi gerektiğini düşünerek Allah’a sığınır. Ötelerden gelen bir kabile Yûsuf’u kuyudan çıkarıp Mısırlı birine satar.⁷⁹ Oğlunun hasretinden günlerce ağlayan Hazret-i Ya’küb’un ise gözleri kör olur.

⁷⁸ Erdal Çakır, “Tel’in Bildirisi”, *Haritada Kan Lekesi*, 128-129.

⁷⁹ Yûsuf, 12/4-21.

Erdal Çakır yukarıda alıntılanan şiirinde bu kıssadan hareketle dünyayı Hazret-i Yûsuf'a benzetir. Çünkü İsrail'in Müslümanlar üzerindeki tavrıyla Hazret-i Yûsuf'un kardeşlerinin tavrı birbirine çok benzemektedir.

Mehmet Gemci de "Bir Bebek Sanki Ruhum"⁸⁰ başlıklı şiirinde Hazret-i Yûsuf'un kuyuya atılmasına telmihte bulunarak Erdal Çakır'dan farklı bir yaklaşımla kuyu metaforunu kullanır. Gazze'de savaşın ortasında kalan çocukların acısından utanan şair, Hazret-i Yûsuf gibi yıllarca kuyuda kalmak istediğini belirtir.

*"bu akşam
gazzeli masum yavruların
zonklayan yaralarını sarmak istiyorum
namludan çıkan mermiler
körpe vücutları nasıl da yakar kavurur biliyorum
bu akşam
yusuf olmak istiyorum
kardeşlerim beni de atsınlar bir kör kuyuya
zindanlarda kalayım yıllarca"*

Hazret-i Yûsuf'u kuyuya atılması dolayısıyla şiirinde anan bir diğer isim Burhan Tuz'dur. Burhan Tuz, "Kudüs Göğsümde Bir İkamet Belgesi Ya Ali"⁸¹ başlıklı şiirinin her bendinde halife Hazret-i Ali'ye seslenerek onun cesaretinden, gücünden yardım diler. Şiirinde tarihî olaylara telmihte bulunan Tuz, Hazret-i Ali liderliğinde Yahudilere karşı kazanılan ve sonucunda Yahudi sorununun çözüldüğü bir muharebe olan Hayber Fethi'ni okura hatırlatır. Hazret-i Ali, bu muharebede gücüyle önemli bir fatih olarak ön plana çıkmaktadır. Kaynaklara göre Hazret-i Ali, Hayber Kalesi'nin oldukça ağır olan demir kapısını elleriyle söküp bir kalkan gibi kullanmıştır. Şair, Hazret-i Ali'den belki de pek sağlam olmayan, hatta tarihte yeri olmayan kapıları yıkarak Kudüs'e, Filistin'e yardım etmesini dilerken bu olayı da okura hatırlatır.

*"Büsbütün öfkemizi yan yana koyalım şimdi
Hayber'den dönen nalsız atları öpmek için
Biraz kırmızı biraz mavi
Her renge tutulsun şairlerin uykusu
Mısır sana mısra bana kalsın
Karanlık içre yol yitirsem umudum sensin ya Ali

Sırtımda taşıdığım yamalı direnişimle
Tertemiz bir ölüm yazılsın alınma"*

⁸⁰ Mehmet Gemci, "Bir Bebek Sanki Ruhum", *Benim Adım Kudüs*, 132.

⁸¹ Burhan Tuz, "Kudüs Göğsümde Bir İkamet Belgesi Ya Ali", *Yedi İklim Dergisi* 405 (Aralık 2023), 153.

*Yaşı, vakti kadar ilerlerken çocukların
Birkaç ölüm tarifi ver bana ya Ali
Dedim kuyularınıza Yusuf olmak yetti
Talihleri muskalı Alilerden
Merhem, merhametten yapılır bilirsin ya Ali*

*Suyumuzun kırk hursuz var ya Ali
Sesin burada bir dünya ederken
Dünya bir ahşap kapıdır bilirsin ya Ali
Tarihte bir kapı bile olmayan kapılara
Göster kendini ya Ali”*

Yûsuf Sûresi’nde Hazret-i Yûsuf’un güzelliğinden de bahsedilir. Hazret-i Yûsuf kardeşleri tarafından kuyuya atılınca onu bulanlar Mısır’da bir köle olarak satmıştır. Onu satın alan sahibi Aziz, karısına Yûsuf’a iyi bakmasını, belki işlerine yarayacağını ya da onu evlatlık edinebileceklerini söylese de Yusuf’un güzelliğinden son derece etkilenen Züleyha, ondan murat ummuştur. Hazret-i Yûsuf ise iffetinden karşılık vermeyerek Allah’a sığınarak Züleyha’nın kilitlediği kapıya yönelip kaçmak istese de başarılı olamamıştır. Züleyha onun gömleğini arkasından çekince gömlek yırtılmıştır. Kapı açıldığında kocasını karşısında gören Züleyha’nın Yûsuf’a iftira atması üzerine Züleyha’nın bir akrabasının şahit tutulması ve onun, “Gömlek önden yırtıldıysa Züleyha haklıdır, arkadan yırtıldıysa Yûsuf doğru söylüyordur ve suçsuzdur,” demesiyle suçsuzluğu kanıtlanan Yûsuf’un sahibi ve Züleyha’nın kocası Aziz, Yûsuf’a bu olaydan kimseye bahsetmemesini söylemiştir. Zamanla Züleyha hakkında dedikodular çıkmış, Züleyha’yı kınayanlar olmuştur. Bunun üzerine Züleyha bir ziyafet düzenleyerek birçok kadını davet etmiş, ellerine birer bıçak vererek Yûsuf’u karşılarına çıkarmıştır. Hazret-i Yûsuf’un güzelliğinden Züleyha gibi etkilenen kadınlar “Bu olsa olsa Allah’ın bir meleğidir” diyerek ellerini kesmişlerdir. Hazret-i Yûsuf kadınların tuzağına düşmekten korktuğu için Allah’a yalvararak zindana girmeyi dilemiştir. Suçsuz olduğu hâlde bir süre zindanda kalan Yûsuf’a, bu süre zarfında rüya ilmi öğretilmiştir.⁸²

Yasin Mortaş, 18 bölüme ayırarak yazdığı “Kudüs Ağrısı”⁸³ şiirinin 17. bölümünde kıssaya telmihte bulunarak Hazret-i Yûsuf’un yırtılan gömleğini dizelerine işler. Mescid-i Aksa’ya seslenerek Kudüs’le konuşur gibi yazdığı şiirinde gömleği imgeleştirir ve Kudüs’le gömlek arasında bir bağ kurar:

*“Kuşları üşüyen ağaçların
rüzgara küsmüş/öyle mi
Gün sökülünce gömleğinden*

⁸² Yûsuf, 12/21-35.

⁸³ Yasin Mortaş, “Kudüs Ağrısı”, *Benim Adım Kudüs*, 142

*Yusuflara küsmüşsün/öyle mi
Yıldızlar unutulunca göğünü
karanlıkta kalmışsın/öyle mi*

Ah canım sevgilim

Mekke yüzlüm/Kudüs'üm”

“Uzak Yakın Çöl Notları”⁸⁴ başlıklı şiirine Maide Sûresi'nin yirmi dördüncü âyetine iktibasla başlayan Yaşar Bedri, Hazret-i Mûsâ'yı ismini vermeden anar. Şiirini on iki bölüme ayıran Bedri, şiirine birinci bölümden başlamak yerine sıfırdan başlayarak sıfırncı bölümde Hazret-i Yahyâ, İbrâhim ve Zekeriyâ peygamberlerle Hazret-i Muhammed'in miraç mucizesine yer vermiştir.

“İsrailoğulları peygambere dedi ki:

'git, sen ve rabbın savaşın!

Kenan yolcusu gitti! Çerçiler çakallara bıraktı çölü

Oturdu çeriler iki ayrı koma gün ayırımında

Yahya'nın gözyaşı tozlarını topluyordu İbrahim

Kalbimi açtım; mihrabı, mümini, münkiri gördüm

Yalnız Zekeriya'yı, miracı, kayıp dualarımı

Kendi yalnızlığıma gömdüm.”

Mehmet Kurtoğlu, “Savaşın Şehirleri”⁸⁵ başlıklı şiirinde yukarıda haklarında bilgi verilen Kudüs'le bağı olan peygamberlerin neredeyse hepsine, mucizelerini veya özelliklerini anarak “Ey Allah dostu Ceddül-Enbiya” nidasıyla seslenmiştir. Bu dizelerdeki peygamberler sırasıyla; Hazret-i Mûsâ, Hazret-i Dâvûd, Hazret-i Süleyman, Hazret-i Ya'küb, Hazret-i Yûsuf, Hazret-i Eyyûb, Hazret-i İsâ ve Hazret-i Muhammed'dir:

“Ey Allah dostu Ceddül-Enbiya

Ey yarı yolda bırakılan

Ey sapanını çağın çocuklarına miras bırakan

Ey kuşdili konuşup mührünü çaldıran hükümdar

Ey evlat acısıyla gözleri kör olan

Ey aşkı ve iffeti öğreten köle

Ey dertlerini sabrıyla yenen

⁸⁴ Yaşar Bedri, “Uzak Yakın Çöl Notları”, *Benim Adım Kudüs*, 69.

⁸⁵ Mehmet Kurtoğlu, “Savaşın Şehirleri”, *Şairlerin Gazzesi/Geride Kalanların Türküsü*, Haz. Âdem Turan (İstanbul: İlke Yayıncılık, 2009), 224-226.

Ey çarmiha gerilen müjde
Ey Benî İsrail peygamberleri
Ey seçilmişler seçilmiş
Ey düşmanına merhamet dileyen
Merhamete muhtaç şimdi ümmetin...”

Mehmet Aycı da “Melun”⁸⁶ başlıklı şiirinin her dizesinde başka bir peygambere yer vererek İsrail’e olan kızgınlığını dile getirir. Şiirde İsrail’e mazlum durumundayken ve bir yurdu yokken kucak açan, yardım eden, evini, sofrasını paylaşan bir kişinin anlatımı hâkimdir. Zekeriyâ peygamberin ağaçta kovuğa saklanmasına, Yûsuf peygamberin kuyuya atılmasına, Hz. Muhammed’in hicret sırasında Hazret-i Ebû Bekir’le Sevr mağarasında müşriklerden saklanmasına telmihte bulunulan şiirde baştan sona İsrail’e duyulan kuvvetli bir öfke vardır.

“Ad verdim çocuklarıma Yakup, İbrahim
Ad verdim çocuklarıma Mûsâ, Elyesa
Ad verdim çocuklarıma İshak, Süleyman
Ad verdim çocuklarıma Harun ve Eyüp
Ad verdim çocuklarıma Dâvûd ve Yusuf
Ad verdim çocuklarıma Süleyman diye
Senin peygamberlerini yaşatan bendim
Ehl-i kitap diyerek ve emanet görerek
Herkes seni sürerken dünyanın ötesine
Yeraltına sürerken,
Kovulmuşluk acısını unutturdum yıllarca
Aramadın saklanmaya ağaçta kovuk
Çölde kuyu aramadın kayada mağara
Sana konutlar yaptım kendi bahçeme
Kalmaya yer gösterdim...”

Gazze’de büyük insanlık suçu olarak yaşanan soykırımı karşı tepki olarak Ayşe Çelikkaya “Filistin’de Son Salıncak”⁸⁷ başlıklı bir şiir yazmış ve dizelerinde Hazret-i Yûsuf, Hazret-i İsmâil, Hazret-i Eyyûb’a ve ayrıca ilk ezan okuyan Hazret-i Bilâl’e yer vermiştir. Hazret-i Yûsuf’un ismi kuyu metaforuyla birlikte anılırken Hazret-i İsmâil, babası Hazret-i İbrâhim tarafından Allah’a kurban edilmesi dolayısıyla şiirde yer alır. Allah’ın her ikisinin teslimiyeti ve imanına karşılık kurbanlık olarak İbrâhim’e İsmâil’in yerine bir koç göndermesi kıssasına telmih

⁸⁶ Mehmet Aycı, “Melun”, *Hece Dergisi* 324 (Aralık 2023), 13.

⁸⁷ Ayşe Çelikkaya, “Filistin’de Son Salıncak”, *Hece Dergisi* 324 (Aralık 2023), 16.

vardır. Gazze'de ölen insanlığın selasını Hazret-i Bilâl'in okumasını ister şair. Gazze, tüm vücudunu yaralar saran Eyyüb Peygamber'in kabuk tutan yaralarını tekrar kanatan bir yaradır.

*“Tüm kıyular kendi Yusuf’unu bekler
Ruhunu inciten bilmeyi boş ver!
Bebeklere ve taşlara sorulduğunda
“Neye tanıklık ettin” diye
Bilâl’in sesi yükselsin! Yerde bir insanlık selası.
Her şeyi bilmek isteyen bildiğini neresinde taşıyın?
İnsanı insandan gizleyeni hatırla
İki gülüş arasında saklanan gözyaşını
Dünyanın verdiği mühletin dünyanın ömründen kısalığını.
...
Bıçağına selam veren İsmail’di
Olmasaydı İsmail başışlanır mıydı koç insana?
Sırrını sevdin, alıp sahiplendin düşünmeden hiç
Sahiplendin dağın taşın eliyle ittiğini
Her şey olmak istedin, olmayı nerende taşıydın?
Gazze! Zeytin dalında asılı portakal çiçeği
Eyüp’ün kabuklarında yara!”*

Hazret-i İsmâil'in Hazret-i İbrâhim tarafından Allah'a kurban edilmesine Özcan Ünlü “Bukandurmaz”⁸⁸ şiirinde yer vermiş ve Hazret-i Zekeriyyâ'nın Yahudiler tarafından öldürülmesini de hatırlatarak canını her iki peygamber için feda edebileceğini söylemiştir. Kalan canlarını da Kudüs savunmasında ön plana çıkan Filistinlilerin isimlerini anarak onlara verebileceğini belirtmiştir. Zulme uğrayan Kudüs ve Gazze için üzülen ancak elinden bir şey gelmeyen bir insanın vicdan sızısı vardır şiirde.

*“Çok oldu unutalı rica ederim
Artık bahaneler baştan sona kan
Şimdi benim bugün dokuz canım mı olsun
Bir canım Ahed’e feda mı olsun
Bir canım Zekeriya’ya müjde
Bir canım Ramez’e hayat mı olsun*

⁸⁸ Özcan Ünlü, “Bukandurmaz”, *Benim Adım Kudüs*, 162.

*Bir canım İsmail'e kurban
Kalan beş can sıcak yorgan altında
Utanç içinde bir titreme mi olsun
Söyle vicdan susma kaç canım olsun”*

Yasin Mortaş, “Kudüs Ağrısı”⁸⁹ şiirinde Hazret-i İsmâil’e, annesi Hazret-i Hâcer’le birlikte yer vermiştir. Mortaş, Hazret-i Hâcer’in Allah’a sığınarak ve yalvarır hâlde Safa ve Merve arasında gidip gelerek çölde oğlu İsmâil için su araması hadisesine değinmiştir. Hazret-i İbrâhim, oğlu İsmâil ve karısı Hâcer’i Allah’tan gelen bir emirle o zamanlar tamamen çöl olan Mekke’ye, bugünkü Kâbe yakınlarına bırakmıştır. Yanlarına az miktarda yiyecek ve su vererek Allah’a onları koruması ve onlara yiyecek vermesi için dua ederek Kenan iline (Filistin) dönmüştür. Hazret-i Hâcer’in, oğlunun susuzluktan ölmemesi için su ararken Safa ve Merve dağları arasında gidip gelmesi üzerine Allah Hazret-i İsmâil’in durduğu yerden zemzem suyu çıkartmış ve Hazret-i Hâcer’in dualarına karşılık vermiştir. Onun iki dağ arasında gidip gelmesi, yani sa’y etmesi Müslümanların Hac görevlerinden biri olmuştur. Bu şekilde Müslümanlar Hazret-i Hacer ve Hazret-i İsmail’i hac ibadetinde anarlar. Yasin Mortaş, bu hadiseye telmihte bulunmakla birlikte kendisini Hazret-i Hacer’in sa’yına benzetmiş ve Mescid-i Aksa’ya seslenmiştir. Hazret-i Hâcer ve Hazret-i İsmâil’in yaşadığı mutluluğu Kudüs için de dilemiştir.

*“Gözlerimizi yakan ateşe
serpilsin zemzem
Bir Hacer sevinci aksın aksın
Kudüs çeşmelerinden

Dudaklarının çatlağını
Besmeleler onarsın
Ve Kudüs tepesinde otursun
abdestini tazelesin İsmail
anneler sevinç emzirsin
gün dönsün dönsün
silkelensin karanlığın üzerine

Ben bir say’ım
senin incelen sevincine
çelikler öğütüyorum”*

⁸⁹ Yasin Mortaş, “Kudüs Ağrısı”, *Benim Adım Kudüs*, 142.

Sonuç

Kudüs en huzurlu ve adaletli günlerini İslâm hakimiyeti altındayken yaşamıştır. Araştırmacılara göre bunun sebebi Müslümanların Kudüs'e dair kapsayıcı bir vizyon geliştirmeleri ve başkalarının mevcudiyetlerine ve kutsal değerlerine karşı saygın davranmalarıdır. Mazlum Kudüs için bu son derece mühim bir ihtiyaç idi. Müslümanların Kudüs'teki haklarını bilmeleri ve bu haklara sahip çıkabilmeleri, Kudüs'ün inanç boyutunda değerini anlayabilmeleri ancak Kudüs'ün tarihini iyi anlamakla mümkün olmuştur. Kudüs'ün tarihini ve önemini anlamada Peygamber kıssaları çok önemli bir yere sahiptir.

Kudüs'te yaşanan olaylar gerek tarihî gerek coğrafi gerekse dinî boyutuyla Modern Türk şiirinde, bilhassa İslâmî hassasiyete sahip şairler tarafından konu edilmiştir. Ancak Kudüs'ün Klasik Dönem sonrası Türk şiirinde yer alması biraz zaman almıştır. Klasik Dönemde hacnâmeler, fetihnameler ve miraçnâmelerde Kudüs'e değinen Türk Edebiyatı, Cumhuriyet Dönemi'nde Orta Doğu'dan uzaklaşarak iç sorunlara yönelmiştir. Bu sebeple 1960'lara kadar Türk şiirinde Kudüs ve Orta Doğu anlatılmamıştır. Türk şiirinin bakışını ilk kez Kudüs'e ve diğer İslam ülkelerine çeviren "Ey Yahudi" başlıklı şiiriyle Sezai Karakoç olmuştur. Daha sonra Nuri Pakdil, M. Akif İnan, Cahit Zarifoğlu gibi isimler Karakoç'u takip etmiş ve Kudüs temalı şiirler yazarak Kudüs direnişine katılmışlardır. Nuri Pakdil'in çıkardığı Edebiyat Dergisi ve Cahit Zarifoğlu'nun yayımladığı Maveria dergisi de Kudüs meselesinin okura ulaştırılmasında önemli araçlar olmuştur. Zamanla edebiyat dergileri Filistin ve Kudüs'e yönelerek özellikle İsrail'in saldırıları medyaya yansıtıldığında İsrail'i, Amerika'yı şiirlerinde kınamışlardır. Filistin direnişinde bu şiirlerin önemi büyüktür. Ancak bazı metinlerde Kudüs davasına ilişkin derin öfke sebebiyle slogan üslubu ön plana çıkmış, estetik dil maksada bağlı olarak gölgelenmiştir. Cumhuriyet Dönemi şiir toplulukları incelendiğinde, İkinci Yenicilerin şiirlerinde Orta Doğu'ya yer verdikleri, ancak İslâmî bir nazarla ve hassasiyetle bakamadıkları için bu konuda istikrar sahibi olmadıkları ve Orta Doğu'nun sesini duyuramadıkları görülmektedir.

7 Ekim 2023'ten bu yana İsrail'in Gazze'de gerçekleştirdiği soykırıma duyulan öfke, isyan ve üzüntü de Kudüs'le birlikte şairlerin şiirlerinde bir tema olarak yer almıştır. Hem Gazze hem de Kudüs'ün birlikte anıldığı şiirlerde ortak metafor veya telmihler dikkati çekmektedir. Hazret-i Muhammed'in miraç mucizesi ve Kudüs'te bulunmuş peygamberlerin kıssaları Gazze ve Kudüs şiirlerinde ortak temalardır. Modern şairler miraçla kendi gönülleri ve benlikleri arasında bir alaka kurarak değişik imgeler kurmuşlar, Hazret-i Yûsuf'un düştüğü kuyuyu ya da Hazret-i İbrâhim'i içine atmak için Nemrut'un yaktığı ateşi bir metafor olarak kullanmışlardır. Çeşitli edebiyat dergilerinde ve şiir kitaplarında yayımlanan bu şiirler, Kudüs'ün peygamberler yurdu olduğunu vurgulaması ve okurları bu hususta hassasiyete davet etmesi bakımından önemlidir. Bu çalışmada Kudüs'ün ve Gazze'nin Müslümanlar için önemini vurgulamada peygamber kıssalarının ve Hazret-i Peygamber'in miraç mucizesinin ne denli öneme sahip olduğu şairler aracılığıyla kanıtlanmaya çalışılmıştır. Böylece şiirin toplumlar üzerindeki uyarıcı etkisi, tarihî ve dinî olayları aktarım gücü hatırlatılmak istenmiş, edebiyat aracılığıyla Kudüs'ün peygamberler yurdu olduğu vurgulanmıştır.

Kaynakça/Bibliography

- Adıgüzel, Güven. “Ortadoğu’da Edebiyatın Alinyazısı: Çünkü Şiir, Kanayan Yaraya Seslenir!”. *İtibar Aylık Dergi* 36 (Eylül 2014). 46.
- Akbaba, Şeref. “Darü’s-Selâm- Çağrı”. *Benim Adım Kudüs*. haz. Âdem Turan. İstanbul: İlke Yayıncılık, 2018. 90.
- Armstrong, Karen. “Kudüs Kutsal Şehir”. *Derin Tarih Kudüs Peygamber Kokulu Şehir Özel S. 10* (Kasım 2017). 7.
- Atay, Falih Rıfkı. *Zeytindağı*. İstanbul: Pozitif Yayınları, 1998.
- Avcı, Casim. “Kudüs”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Şubat 2018. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kudus#2-fethedilisinden-hacl-i-istilasina-kadar>
- Ay, Arif. *Şiirimin Şehirleri*. İstanbul: Okur Kitaplığı, 2011. 43.
- Aycı, Mehmet. “Kudüs Deyince”. *Benim Adım Kudüs*. haz. Âdem Turan. İstanbul: İlke Yayıncılık, 2018. s.178.
- Aycı, Mehmet. “Melun”. *Hece Dergisi* 324 (Aralık 2023). 13.
- Aycın, Hasan - Demirci, İbrahim. *Kudüs Ey Ey*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2017. 89.
- Bedir, Âtîf. “Zeytindağı”. *Benim Adım Kudüs*. haz. Âdem Turan. İstanbul: İlke Yayıncılık, 2018. 123
- Bedri, Yaşar. “Uzak Yakın Çöl Notları”. *Benim Adım Kudüs*. haz. Âdem Turan. İstanbul: İlke Yayıncılık, 2018. 69.
- Bozkurt, Nebi. “Kubbetü’s-Sahre”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Şubat 2018. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kubbetus-sahre>
- Coşkun, Hatice. “Divan Şiirinde Yay ve Kâbe Kavseyn Mazmunu”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 31/31 (Aralık 2023). 117.
- Çakır, Erdal. “Tel’in Bildirisi”. *Haritada Kan Lekesi*, haz. Âsım Öz. İstanbul: Pınar Yayınları. s. 128-129.
- Çelikkaya, Ayşe. “Filistin’de Son Salıncak”. *Hece Dergisi* 324 (Aralık 2023). 16.
- Çubukcu, Asri. “Ebû Lübâbe el- Ensârî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 10 Mart 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-lubabe-el-ensari>
- Demirkent, Işın. “Kudüs”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Şubat 2018. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kudus#3-haclilar-donemi>
- Dolu, Alaattin. “Kudüs’ün Son Bahtiyar Günleri: Osmanlı İdaresi”. *Derin Tarih Kudüs Peygamber Kokulu Şehir Özel Sayı 10* (Kasım 2017). 106-107.
- Durman, Nurettin. “Ateşlerden Geçen Kim”. *Haritada Kan Lekesi*, haz. Asım Öz. İstanbul: Pınar Yayınları, 2009. 42-43.
- el-Awaisi, Abd Al-Fattâh “Resulullah’ın Beytülmakdis Fethine Dair Stratejik Planı”, *Derin Tarih Aylık Dergi Kudüs Peygamber Kokulu Şehir Özel Sayısı 10* (Kasım 2017), 37.
- el-Mevdûdi, Ebûl-alâ. *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber’in Hayatı*. Çev. Ahmed Asrar. İstanbul: Pınar Yayınları, t.y. 2053. Erişim 4 Mayıs 2018. file:///C:/Users/emirgan/Downloads/hz-peygamberin-hayati-mevdudi-ebu-abdulummin-tekin-mihci.pdf

- el-Yemenî, Muhammed. *Mekke Medine ve Kudüs'ün Faziletleri*. Haz. Gamze Beşenk. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2017.
- Emre, Ali. “Acıyla Sınanan”. *Haritada Kan Lekesi*. haz. Âsım Öz. İstanbul: Pınar Yayınları, 2009. 208-209.
- Emre, Ali. *Şiirimizde Ortadoğu* (İstanbul: Temmuz Yayınları, 2016). 31.
- Gemci, Mehmet. “Bir Bebek Sanki Ruhum”. *Benim Adım Kudüs*. haz. Âdem Turan. İstanbul: İlke Yayıncılık, 2018.132.
- Göçer, Ali. “Kudüs Çiçekleri”. *Edebiyat Dergisi* 38+73 (Şubat 1981). 2.
- İlhan, Attila. *Tutuklunun Günlüğü* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013). 66.
- İnan, Akif. “Mescid-i Aksâ”. *Akıncılar Dergisi* (Ekim 1979). 3.
- Karakoç, Sezai. “Ey Yahudi”. *Diriliş Dergisi* 1 (Ekim 1969). 47.
- Karakoç, Sezai. *Gün Doğmadan*. İstanbul: Diriliş Yayınları, 2016.
- Kılıç, Meryem. “Haber/Canlı Yayın/Son Gelişme”, *Karabatak Dergisi* 71 (Kasım Aralık 2023). 15.
- Kurtoğlu, Mehmet. “Savaşın Şehirleri”. *Şâirlerin Gazzesi/Geride Kalanların Türküsü*. haz. Âdem Turan. İstanbul: İlke Yayıncılık, 2009. 224-226.
- Lekesiz, Ömer. “Dünyamızın Aynası Kudüs” (Görüşmeci: Yasin Aktay, Görüşme Transkripsiyonu). *Dil ve Edebiyat Dergisi* 108 (Aralık 2017). 49.
- Mercan, Ahmet. “Kudüs”. *Yedi İklim Dergisi* 244 (Temmuz 2010). 43.
- Montefiore, Simon Sebag. *Bir Şehrin Biyografisi Kudüs*, Çev. Cem Demirkan. İstanbul: Pegasus Yayınları, 2016.
- Mortaş, Yasin. “Kudüs Ağrısı”. *Benim Adım Kudüs*. haz. Âdem Turan. İstanbul: İlke Yayıncılık, 2018. 142.
- Onay, Ahmet Talat. *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. haz. Cemal Kurnaz. Ankara: Kurgan Edebiyat, 2013. 425.
- Özbay, Mahmut. “Ortadoğu'nun Yapısı ve Kudüs Acısı”. *Edebiyat Ortamı Dergisi* 59. (Kasım-Aralık 2017). 86-87.
- Öztürk, Mustafa. “Türk Edebiyatında Kudüs Teması”. *Beytülmakdis Araştırmaları Dergisi* 17/2 (Kasım 2017). 49.
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2011. 322.
- Pala, İskender. “Mühr-i Süleyman”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Erişim 5 Nisan 2018. <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhr-i-suleyman>
- Sağlık, Şaban. “Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Şehir”. *Hece Dergisi Medeniyet, Edebiyat ve Kültür Bağlamında Şehirlerin Dili Özel Sayısı 18* (Haziran-Temmuz-Ağustos 2009). 320.
- Sevim, Ayşe. “Zeytin Dalı”. *Karabatak Dergisi* 37 (Nisan- Mayıs 2018). 6.
- Şeker, Sümeyye. “Kıyam”. *Yedi İklim Dergisi* 294 (Eylül 2014). 22.
- Teber, Mehmet. “Kudüs'e Sesleniş”. *Muhit Dergisi* 47 (Kasım 2023). 134.
- Tertibi, Muhammed Fuâd Abdülbâki. *İslâm'ın İki Büyük Bilgesi Buhârî ve Müslim'in İttifak Ettikleri Hadisler*. Çev. Abdullah Feyzi Kocaer. Konya: Hüner Yayınları, 2005. 73.

- Tomar, Cengiz. “Geçmişten Günümüze Kudüs Sorunu”. *Üsküdar Kültür Sanat ve Medeniyet Dergisi* 5 (2017). 45.
- Tuz, Burhan. “Kudüs Göğsümde Bir İkamet Belgesi Ya Ali”. *Yedi İklim Dergisi* 405 (Aralık 2023). 153.
- Uçar, Nurgül. “Ölüm Alınır”. *Karabatak Dergisi* 71 (Kasım-Aralık 2023). 66.
- Ural, A. Ali. “Cemre”. *Karabatak Dergisi* 37 (Mart- Nisan 2018). 5.
- Ural, A. Ali. *Mara ve Öteki Şiirler*. İstanbul: Şule Yayınları, 2017. 31-33.
- Ünlü, Özcan. “Bukandurmaz”. *Benim Adım Kudüs*, haz. Âdem Turan. İstanbul: İlke Yayıncılık, 2018. 162.
- Yakarar, Harun. “Lübabe Direği”. *Muhit Dergi* (Aralık 2023 48). 95.
- Yavuz, Salih Sabri. “Mi’râc”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Şubat 2018. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mirac>
- Yazıcı, Âdem. “Mümkün Değil”. *Muhit Dergisi* 34 (Ekim 2022). 15.
- Yerlioğlu, Sevgi. “O Dizleri Kuşanan”. *Karabatak Dergisi* 71 (Kasım-Aralık 2023). 18.
- Yılmaz, Saim. “İslâm Tarihinde Kudüs”. *Yedi İklim Dergisi* 75-76 (Haziran-Temmuz 1996). 33.
- Zebîdî, Zeynü’ d-dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdi’l – Lâtîfi’z. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*. nşr.Kâmil Miras. 10. Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 1976.

BURDUR İLAHİYAT DERGİSİ

Burdur Theology Journal

(Kasım / November 2024) Özel Sayı: Gazze | e-ISSN: 2980-2407

Gazze Soykırımı Bağlamında Türkiye’de Yapılan Çalışmaların Bibliyometrik Analizi

Bibliometric Analysis of Studies on the Gaza Genocide in Turkey

Mustafa AKKAYA

<https://orcid.org/0009-0000-9921-0232>
makkaya87@hotmail.com

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi |
<https://ror.org/04xk0dc21>
Yüksek Lisans Öğrencisi, İlahiyat Fakültesi, Din
Psikolojisi, Burdur, Türkiye
Master’s Student, Burdur Mehmet Akif Ersoy
University, Faculty of Theology, Department of
Psychology of Religion, Burdur, Türkiye

Orhan GÜRSU

<https://orcid.org/0000-0002-7478-371X>
orhangursu1@gmail.com

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi |
<https://ror.org/04xk0dc21>
Prof. Dr., İlahiyat Fakültesi, Din
Psikolojisi, Burdur, Türkiye
Prof. Dr. Burdur Mehmet Akif Ersoy University,
Faculty of Theology Department of Psychology of
Religion, Burdur, Türkiye

Atıf | Cites As

Akkaya, Mustafa - Gürsu, Orhan. “Gazze Soykırımı Bağlamında Türkiye’de Yapılan Çalışmaların Bibliyometrik Analizi”. *Burdur İlahiyat Dergisi* Özel Sayı: Gazze (Kasım 2024), 95-105.
<https://doi.org/10.59932/burdurilahiyat.1576500>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü/Article Types : Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Received : 30 Ekim/October 2024
Kabul Tarihi/Accepted : 29 Kasım/November 2024
Yayın Tarihi/Published : 30 Kasım/November 2024

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Mustafa AKKAYA – Orhan GÜRSU.

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / The author(s) has no conflict of interest to declare.

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. / The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Etik Bildirim/Complaints: ifd@mehmetakif.edu.tr

Telif Hakkı & Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Yazar Katkıları/Author Contributions: Birinci YAZAR %50 – İkinci YAZAR %50.

Bibliometric Analysis of Studies on the Gaza Genocide in Turkey

Abstract

Genocide, in its most general sense, refers to the partial or total destruction of a group. Although the United Nations declared genocide as a crime in 1946, we have witnessed many genocides such as Rwanda, Vietnam and Bosnia in our recent history. In today's world, with the visual possibilities offered by the developing technologies, the whole world is witnessing the genocide in Gaza and the whole humanity is just watching as silent spectators. In this sense, it is important to examine the genocide in Palestine in general and the Gaza genocide in particular. It is noteworthy that while there has been a great deal of research on the Holocaust, Rwanda, Vietnam, Bosnia and other recent genocides, there has not been enough work on the genocides in Palestine and Gaza, which have been systematically ongoing since 1948 at the hands of the Jews. In the Western literature, the long-standing conflict between Palestine and Israel has been treated and analyzed more as conflict and disagreement rather than genocide. The lack of sufficient studies on genocide in our country's literature on the geography of Palestine, which has been at the center of many conflicts throughout history and is considered a holy place for Islam, Christianity and Judaism, is a separate problem. In this study, the studies on the genocide in Palestine and Gaza in Turkey were investigated. In this direction, 481 articles published in Dergipark with the keywords 'Gaza genocide' and 'Palestinian problem' and 36 master's and 7 doctoral theses registered in Yöktez were examined. The aim of this study, which was prepared in the form of bibliometric analysis, one of the qualitative research types, is to set an example for the studies to be conducted in the field by revealing the subject trends of the studies on the Gaza genocide and the Palestinian issue in our country. As a result of the research, which was limited to articles and theses, it was determined that studies were conducted in different disciplines. In addition, the subject distribution of these studies is presented in tables and graphs. As a result of the study, it was determined that there are very few studies on the genocide in Palestine and Gaza, and that the majority of the studies were conducted in the last five years. It was observed that Armenian genocide was frequently covered in these studies, which were mostly handled at the article level. It was found that most of the studies on Gaza and Palestine in Turkey were conducted in the field of law. The number of studies that deal with the events in Gaza from the perspective of genocide is only fourteen. Very few studies have been conducted at the master's and doctoral level. It has been determined that the studies addressing the Palestinian problem at the master's thesis level are mostly in the fields of Political Sciences and International Relations. The fact that there are almost no studies in departments such as History of Religions, Sociology of Religion and Psychology of Religion, which are directly related to the issues of genocide, violence and religion in the Faculties of Theology, stands before us as a separate problem that needs to be considered.

Anahtar Kelimeler: Psychology of Religion, Gaza, Genocide, Zionism, Palestine.

Gazze Soykırımı Bağlamında Türkiye’de Yapılan Çalışmaların Bibliyometrik Analizi

Öz

Soykırım, en genel anlamıyla bir grubun kısmen veya tamamen yok edilmesini ifade etmektedir. Birleşmiş Milletlerin soykırımı 1946’da bir suç olarak ilan etmesine rağmen yakın tarihimizde Ruanda, Vietnam, Bosna gibi birçok soykırımın yaşandığına şahitlik etmekteyiz. Günümüz dünyasında gelişen teknolojilerin sunduğu görsel imkânlar vasıtasıyla tüm dünyanın tanıklık ettiği Gazze soykırımını tüm insanlık sessiz seyirciler olarak izlemekle yetinmektedirler. Genelde Filistin, özelden ise Gazze soykırımın ele alınıp incelenmesi bu anlamda önem taşımaktadır. Holokost, Ruanda, Vietnam, Bosna ve diğer yakın zamanlı soykırımlara yönelik çokça araştırma yapılmasına karşın Yahudiler eliyle 1948’den beri sistematik bir şekilde süregelen Filistin ve Gazze soykırımlarına yönelik yeterli çalışmamış olmaması dikkate değerdir. Batılı literatürde Filistin-İsrail arasında yıllardır devam eden sorun soykırım yerine daha çok çatışma, anlaşmazlık olarak ele alınıp incelenmiştir. Tarih boyunca birçok çatışmanın merkezinde yer alan ve İslam, Hristiyanlık, Yahudilik için kutsal mekân olarak nitelendirilen Filistin coğrafyasına yönelik ülkemiz alanyazınında soykırım özelinde yeterli çalışmanın olmayışı ise ayrı bir sorundur.

Bu çalışmada Filistin ve Gazze özelinde gerçekleşen soykırımı yönelik Türkiye’de ele alınıp incelenen çalışmalar araştırılmıştır. Bu doğrultuda ‘Gazze soykırımı’ ve ‘Filistin sorunu’ anahtar kelimeleriyle DergiPark’ta yayınlanan 481 makale ile YÖK Tez Veritabanına kayıtlı 36 yüksek lisans ve 7 doktora tezi incelenmiştir. Nitel araştırma türlerinden bibliyometrik analiz şeklinde hazırlanan bu çalışmanın amacı, Gazze soykırımı ve Filistin sorunu konusunda ülkemizdeki yapılan çalışmaların konu eğilimlerini ortaya koyarak alanda yapılacak çalışmalara örneklik teşkil etmektir. Makale ve tezlerle sınırlı olan araştırmanın sonucunda farklı bilim dallarında çalışmaların yapıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca bu çalışmaların konu dağılımları da tablo ve grafikler halinde sunulmuştur. Çalışmanın sonucunda Filistin ve Gazze soykırımına yönelik çok az sayıda araştırma olduğu, araştırmaların çoğunluğunun son beş yıl içerisinde gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Daha çok makale düzeyinde ele alınan bu çalışmalarda sıklıkla Ermeni soykırımının işlendiği gözlenmiştir. Ülkemizdeki çalışmalarda Gazze ve Filistin’e yönelik çalışmalarda en çok hukuk alanında çalışmaların gerçekleştirilmiş olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Gazze’de yaşananları soykırım nazarıyla konu edinen çalışmaların sayısı sadece on dört adet olarak tespit edilmiştir. Yüksek lisans ve doktora düzeyinde ise neredeyse çok az çalışma yapılmıştır. Filistin sorununa yüksek lisans tezi düzeyinde değinen çalışmaların çoğunlukla Siyasal Bilimler ve Uluslararası İlişkiler konusunda olduğu tespit edilmiştir. İlahiyat Fakültelerinin soykırım, şiddet, din konularıyla doğrudan ilgili olduğu Dinler Tarihi, Din Sosyolojisi, Din Psikolojisi

gibi bölümlerinde ise yok denecek kadar çalışmanın olması ise üzerinde düşünülmesi gereken ayrı bir sorun olarak karşımızda durmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Gazze, Soykırım, Siyonizm, Filistin.

Giriş

Soykırım (*genocide*) kelimesini ilk olarak 1944 yılında bir Polonya Yahudisi olan avukat Rafael Lemkin kullanmıştır. Lemkin, antik Yunanca da ırk, kabile manalarına gelen “*genos*” kelimesi ile Latince “öldürme” anlamına gelen “*cide*” kelimesini bir araya getirerek “*genocide*” yani “soykırım” kelimesini türetmiştir. 2. Dünya savaşı sırasında yaşanan katliamlar, “soykırım” kavramını Uluslararası hukuk alanında gündeme gelmesini sağlamıştır.¹

“Suçların suçu” olarak nitelendirilen soykırım, en genel anlamıyla bir grubun kısmen veya tamamen yok edilmesini ifade etmektedir. Ancak soykırım, Uluslararası Hukuk kapsamında ilk kez Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu’nun 11 Aralık 1946 tarih ve 96(I) sayılı kararı ile açıkça suç kabul edilmiştir. Bu karar ile birlikte ilgili BM Organı tarafından “Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi” hazırlanmıştır.² 19 maddeden oluşan bu sözleşmenin 2. maddesinde soykırım oluşturan eylemler şu şekilde ifade edilmiştir;

Bu Sözleşme bakımından, ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen aşağıdaki fiillerden herhangi biri, soykırım suçunu oluşturur.

1. *Gruba mensup olanların öldürülmesi;*
2. *Grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi;*
3. *Grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracağı hesaplanarak, yaşam şartlarını kasten değiştirmek;*
4. *Grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler almak;*
5. *Gruba mensup çocukları zorla bir başka gruba nakletmek;*³

BM Genel Kurulunda 9 Aralık 1948 tarihinde ve 260 A(III) sayılı BMGK kararı ile kabul edilen bu sözleşme, soykırım suçunun ve cezalandırılmasının hukuksal temelini oluşturmaktadır. Türkiye ise sözleşmeye 31 Temmuz 1950 tarihinde dâhil olmuştur. BM’nin soykırımı bir suç olarak ilan etmesine rağmen yakın tarihimizde Ruanda, Vietnam, Bosna gibi birçok soykırımın hâlihazırda gerçekleşmiş olduğunu görmekteyiz. Daha da kötüsü gelişen teknoloji ile birlikte artık tüm dünyanın an be an tanıklık ettiği Gazze soykırımını tüm insanlık sessiz seyirciler olarak izlemekle yetinmektedirler. Genelde Filistin, özelde ise Gazze soykırımını ele alınıp incelenmesi bu anlamda önem taşımaktadır.

1. Tarihi Süreç

Tarih boyunca Filistin toprakları birçok çatışmanın merkezinde olmuştur. Bu çatışmalar genellikle dinsel temellidir. Zira Filistin’inin en önemli şehri olan Kudüs hem İslam hem Hristiyanlık hem de Yahudilik için kutsal kabul edilmektedir. Aynı zamanda Filistin, tarih boyunca dünya siyasetinin de odak noktasında olmuştur. Filistin’deki dini ve siyasi şartlar altında bir Musevi yurdu kurma projesi devletlerarasında rekabeti artırarak uluslararası bir sorunun doğmasına sebep olmuştur.⁴

¹ Tolgahan Alpyavuz, “Soykırım Suçu”, *Journal of Naval Science and Engineering* 5/1 (2009), 49-61.

² Alpyavuz, “Soykırım Suçu”, 49-61.

³ Adalet Bakanlığı (AB), “Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi”, (Erişim 15 Ekim 2024).

⁴ Mim Kemal Öke, *Kutsal Topraklarda Siyonistler Ve Misyonerler* (İstanbul: Çağ yayınları, 1990), 13-14.

Günümüz Filistin sorununun kaynağı ise 1799’da Fransız Komutan Napolyon Bonapart’ın Osmanlı himayesindeki Filistin topraklarında bir Yahudi devleti fikrini ortaya atması ve yaklaşık yüzyıl sonra 1897 de Basel şehrinde Theodor Herzl liderliğinde toplanan Birinci Siyonizm Kongresi’nde Yahudi devleti kurulması için bir bildiri yayınlamasına dayanmaktadır.⁵

19 yy. da Avrupa’daki milliyetçilik akımı Siyonizm’inde doğuşunu gerçekleştirmiştir. Neredeyse tüm Avrupa’yı saran milliyetçilik akımı anti-semitizmin de yayılmasını hızlandırmıştır.⁶ Bu tehdit, Yahudilerin kendilerine ait bir devlet çatısı altında toplanmaları düşüncesine zemin hazırlamıştır. Yahudiler başta ibadet maksadıyla olmak üzere geçici oturma izni ve çeşitli yasadışı yollarla Filistin’e yerleşmeye başlamışlardır. Yahudi göçleri, 2 Kasım 1917 tarihli Balfour bildirisine daha da artmıştır.⁷

1917 de İngiltere tarafından işgal edilen Filistin, 1920’de İngiliz mandasına girdi. 1928’in ortalarında ekonomik sebeplerle birlikte İngiliz mandasının, Yahudi yanlı politikalarıyla birlikte Filistinlilerle Yahudiler arasında çatışmalar sık sık alevlenmiştir. Zira İngiliz mandasının Milletler Cemiyeti’nde onaylandığı 1922’den 1940’a kadar Yahudi nüfusu 83.790’dan 467.000’e (bu dönemde 1,5 milyon olan nüfusun üçte biri) ve Yahudilerin sahip olduğu toprak da 60.100 hektardan 155.200 hektara çıkmıştır.⁸

Birinci Arap-İsrail savaşında (1948) İsrail’in galip gelmesiyle birlikte bölgedeki 650 bin olan Yahudi nüfus 1949 yılının sonunda 758 bine ulaşmıştır.⁹ İsrail’in Suriye sınırını taciz etmesiyle 1967 de 6 gün süren yeni bir Arap-İsrail savaşı sonrası İsrail, Gazze’yi ve Sina yarımadasını Mısırdan, doğu Kudüs’ü de Ürdün’ün elinden alarak topraklarını dört katına çıkarmıştır.¹⁰ Bu süreçte Yaser Arafat önderliğinde Filistin Kurtuluş Örgütü kurulmuştur. Başta ABD olmak üzere birçok küresel gücü arkasına alan İsrail ise BMGK kararlarına rağmen Filistin’de Filistinlileri sindirme politikasından asla vazgeçmemiştir.¹¹

Siyonizm’in Filistin topraklarına uyguladığı şiddet politikasıyla birlikte 8 Haziran 1987 de bir İsrail kamyonunun 4 Filistinliye çarparak öldürmesi geniş bir ayaklanmanın (intifadanın) başlangıcı olmuştur.¹² Tam anlamıyla ırkçı Siyonist rejime isyanı ve boyun eğmemeyi ifade eden intifada, Filistin halkı için bir milli mücadeledir.¹³ İntifada hareketleri içerisinde günümüz Gazze soykırımını doğrudan ilgilendirdiği için Aksa Tufanı harekâtı ayrı bir önem taşımaktadır.

Aksa Tufanı harekâtı, 7 Ekim 2023’ de Hamas’ın askeri kanadı İzzettin el- Kassarın tugaylarının, İsrail’e karşı geniş kapsamlı saldırısının adıdır. 7 Ekim’den bugüne İsrail 40 binden fazla sivil katlederek soykırım yapmaya devam etmektedir. 7 Ekim itibarıyla başlayan olaylar Filistin-İsrail çatışmalarının en şiddetlisi olarak gözüküyor. Aksa Tufanı, Siyonizm’in

⁵ Yalçın Akdoğan, “İsrail’in Gazze Katliamı: UCM’ye Göre Savaş Suçu Mu, Devlet Terörü mü?”, *Medeniyet ve Toplum Dergisi* 7 (2) (2023), 200-211.

⁶ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi Ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1989), 12.

⁷ Ali Ata Yiğit, “Filistin Meselesinin Kronikleşmesi (1918-1948)”, *Türk Dünyası Araştırmaları* 123/243 (2019), 391-414.

⁸ Fatma Tunç Yaşar vd., *Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine Filistin* (İstanbul: İHH yayınları, 2003), 55-56.

⁹ Türel Yılmaz Şahin, *Uluslararası Politikada Ortadoğu*, (Ankara: Barış Kitap, 2016), 43-62.

¹⁰ Ümmiye Özbilek, *İngiliz Okulu Ve Uluslararası Toplum: İsrail-Filistin Sorunu*, (Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi 2020), 44.

¹¹ Akdoğan, “İsrail’in Gazze Katliamı”, 201.

¹² İlhan Aras, *Filistin – İsrail Arasındaki Temel Sorunlar Ve Uluslararası Hukuk*, (Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 29-30.

¹³ Amin Samir - Ali El Kenz, *Avrupa ve Arap Dünyası*, çev. Kemal Ülker (İstanbul: Versus Kitap, 2006), 59.

yıllardır süren yasadışı işgaline ve ırkçı anlayışına ve soykırımına karşı verilen bir mücadeledir.¹⁴ Ne var ki bu haklı mücadele Batılı medya marifetiyle İsrail'e karşı gerçekleştirilen bir terör eylemi olarak lanse edilmiş ve İsrail'in uyguladığı insanlık dışı vahşet ve soykırım görmezden gelinmiştir.

Yahudi soykırımı anlamında kullanılan Holokost ve diğer yakın zamanlı soykırımlara yönelik çokça araştırma yapılmasına karşın Yahudiler eliyle 1948'den beri sistematik bir şekilde süregelen Filistin ve Gazze soykırımlarına yönelik yeterli çalışma olup olmadığı bu çalışmanın ana problemidir. Bu çalışmanın amacı Türkiye alanyazınında yeterli çalışma yapıp yapılmadığını, yapıldıysa konunun hangi boyutlarıyla ele alındığını ortaya koymaktır. Çalışmanın ikincil amacı ise Filistin ve Gazze soykırımını konu alan araştırmaların bilim dalı ve konularına göre tasnifini yapmaktır. Bu tasnifle Filistin ve Gazze soykırımına yönelik ilginin daha çok hangi bilim dalları tarafından gerçekleştiği ve soykırımın hangi boyutlarıyla ele alındığı sorularına cevap aranacaktır. Böylelikle Türkiye özelinde konuya yönelik bir hassasiyetin olup olmadığı belirlenmeye çalışılacaktır.

2. Gazze Soykırımı Konusunda Türkiye'de Yapılan Çalışmalardan Elde Edilen Bulgular

Bu çalışmada DergiPark'ta "Gazze soykırımı" anahtar kavramıyla, YÖK Tez Veri tabanında ise "Filistin sorunu" anahtar kavramıyla tarama yapılmış ve sonuç olarak DergiPark'ta 481 makaleye ve YÖK Tez Veri tabanına kayıtlı 36 yüksek lisans tezi, 7 doktora tezi olmak üzere toplamda 43 teze ulaşılmıştır. Bu makalelerin ve tezlerin yıl ve konu dağılımı tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Makale Yayın Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	Sıklık	Yüzde
2024	55	% 11
2023	47	% 10
2022	38	% 8
2021	47	% 10
2020	31	% 6
2019	31	% 6
2018	26	% 5
2017	18	% 4
2016	32	% 7
2015	28	% 6
2014	21	% 4
2013	32	% 7
2012	12	% 2
2011	14	% 3
2010	15	% 3
2009	7	% 1
2008	6	% 1

¹⁴ Arı, "Gölgede Kalan Yıkım", 639-665.

2007	1	%0
2006	7	% 1
2005	5	% 1
2004	2	%0
2003	1	%0
2001	1	%0
2000	2	%0
1994	1	%0
1990	1	%0
Toplam	481	%100

Tabloyu incelediğimizde en çok yayının 2024 yılında yapıldığı görülmektedir. Bunun sebebi 7 Ekim 2023 Aksa Tufanı Operasyonundan sonra İsrail’in yıllardır süregelen işgal ve soykırım politikasının en şiddetli dönemi olmasından kaynaklı olduğunu düşünüyoruz. Ancak anahtar kelime taramasından sonra bulunan 481 makalenin sadece 79 tanesi Gazze ve Filistin de yaşananlarla ilgilidir. Tarihi süreç değerlendirildiğinde Filistin coğrafyasıyla ilgili konu bağlamındaki ilk makale, 2005 yılında Atasay Özdemir tarafından “ Hamas (Hareketü’l-Mukavemeti’l-İslamiyye) Üzerine Bir Değerlendirme”¹⁵ başlığıyla kaleme alınmıştır. Diğer çalışmalarda ise ele alınan soykırım araştırmalarının konuları ise tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2: DergiPark’ta Soykırımı Konu Edinen Makale Dağılımı

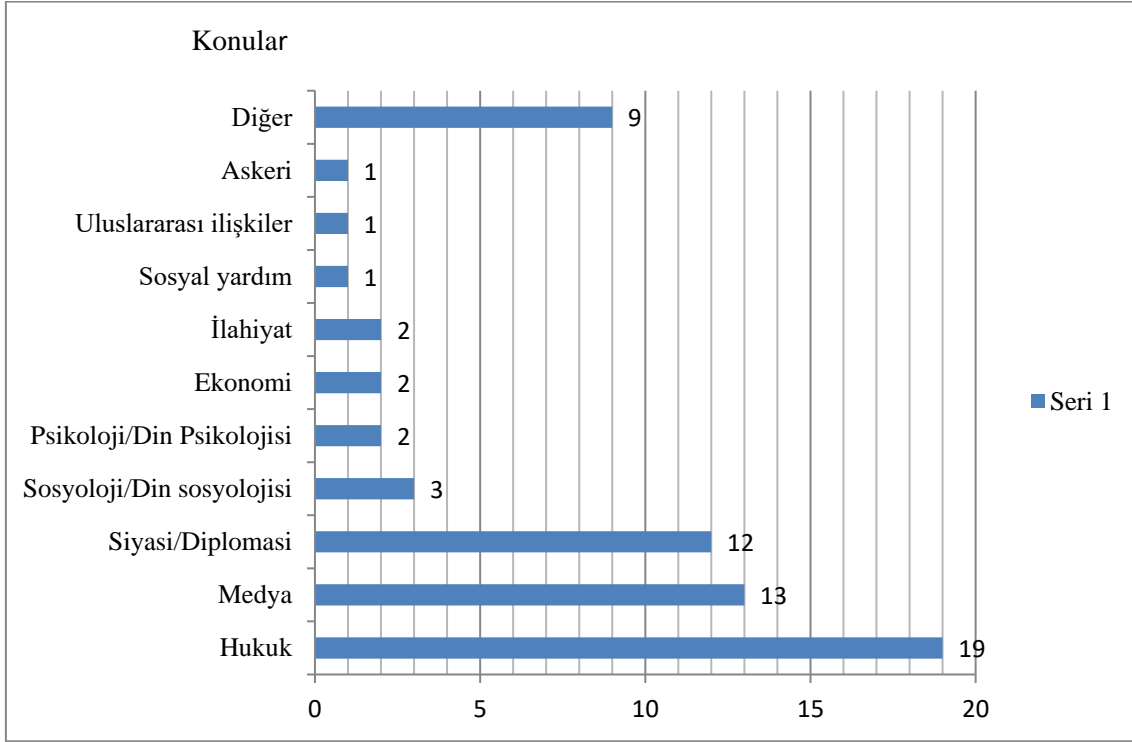
Konu	Sayı	Yüzde
Ermeni Soykırımı/Tehciri/Sorunu/Katliamı	80	% 53
Yahudi Soykırımı	8	% 5
Rum Soykırımı	4	% 3
Hocalı Soykırımı	14	% 9
Çerkez Soykırımı	9	% 6
Ruanda Soykırımı	11	% 7
Bosna /Srebrenitsa Soykırımı	10	% 7
Gazze Soykırımı	14	% 9
Toplam	150	%100

Tablo 2’yi incelediğimizde DergiPark’ta ‘Gazze soykırımı’ anahtar kelimesinden hareketle, bulunan 481 makaleden sadece 150 tanesinin soykırımı konu aldığı tespit edilmiştir. En fazla 80 makale ile Ermeni soykırımı konu alınmıştır. Gazze’de yaşananları soykırım bağlamında ele alan makale sayısı ise 14 olduğu tespit edilmiştir.

Genelde Filistin özelde ise Gazze soykırımı, sorunu, savaşı, çatışması şeklinde incelenen araştırmaların bilim alanlarına göre dağılımı ise şu şekildedir:

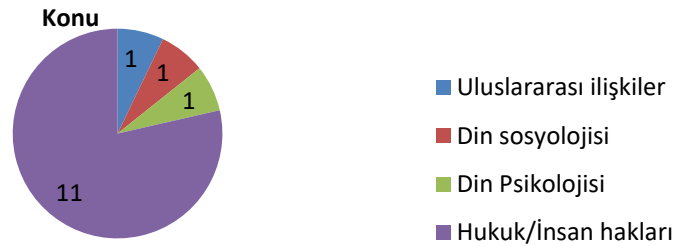
Grafik 1: ‘Gazze Soykırımı’ Anahtar Kavramıyla, Filistin ve Gazze’yi Ele Alan Makale Konu Dağılımı

¹⁵ Atasay Özdemir, “ Hamas (Hareketü’l-Mukavemeti’l-İslamiyye) Üzerine Bir Değerlendirme”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 1/ 2 (2005), 51-63.

Anahtar kavramın yönlendirmesiyle bulunan sonuçlardan 65 makalenin, genelde Filistin'i özelde ise Gazze'yi, farklı konularda ele aldığı görülmüştür. En fazla çalışmanın 19 çalışma ile hukuk alanında olduğu tespit edilmiştir. Ancak burada önemli olan husus şu ki; bu çalışmaların sadece 14 tanesi Filistin'de ya da Gazze'de yaşananları soykırım bağlamında değerlendirmiştir.

Grafik 2: Gazze de Yaşananları Soykırım Olarak Konu Alan Makale Konu Dağılımı

Grafikte görüldüğü üzere, Gazze'de yaşananları soykırım nazarıyla konu edinen makale sayısı 14 dür. İlk makale Yılmaz Arı tarafından Aralık 2023' de yayınlanan "Bir İnsanlık Suçu ve Soykırım Trajedisi: İsrail'in Filistinlilere Uyguladığı Devlet Terörü Nedeniyle Yargılanması Gerekliğine Dair Bir Değerlendirme"¹⁶ adlı çalışmadır. Bu makale aynı zamanda Gazze'de yaşanan soykırımı hukuk alanında değerlendiren 11 makalenin de ilkidir. Oysa Filistin coğrafyasının kutsiyeti ve İsrail'in teopolitik temelli soykırım politikası düşünüldüğünde konuyla direkt ilgili olan Dinler Tarihi biliminin de alanla alakalı çalışma yapması

¹⁶ Yılmaz Arı, "Bir İnsanlık Suçu ve Soykırım Trajedisi: İsrail'in Filistinlilere Uyguladığı Devlet Terörü Nedeniyle Yargılanması Gerekliğine Dair Bir Değerlendirme", *Darulhadis İslami Araştırmalar Dergisi* 5 (2023), 16-38.

beklenmektedir. İlahiyat bilimlerinden sadece Din Sosyolojisi ve Din Psikolojisi alanında birer adet makale yayınlanmıştır. Din Psikolojisi alanında Orhan Gürsu tarafından kaleme alınan “Kötülüğün Sıradanlaştırılması: Gazze Soykırımı Bağlamında Psikolojik Bir Analiz”¹⁷ başlıklı makale Haziran 2024 de yayınlanmıştır. Din Sosyolojisi alanında ise Yılmaz Arı tarafından “Gölgede Kalan Yıkım: İsrail’in Devlet Destekli Terörü ve Soykırım Trajedisi Tarihi”¹⁸ başlığıyla Eylül 2024 yayınlanmıştır.

2.1. Filistin sorunu konusunda Türkiye’de yapılan Yüksek Lisans ve Doktora Düzeyinde Yapılan Tez Çalışmaları

Bu bölüm çalışması ‘Filistin sorunu’ anahtar kelimesiyle, Yöktez’de kayıtlı yüksek lisans ve doktora tezlerinden elde edilen verilerden oluşmaktadır. Türkiye’de, Gazze’de yaşananları soykırım bağlamında konu alan herhangi bir düzeyde teze ulaşılamadığından araştırmamız ‘Filistin sorunu’ anahtar kavramıyla yapıldı. Araştırma sonucunda 36 yüksek lisans tezine 7 adet de doktora tezi olmak üzere 43 adet teze ulaşılmıştır. Filistin sorununu, Doktora tezlerinden 4’ ü uluslararası ilişkiler, 3’ü ise Tarih ve Uluslararası ilişkiler alanında ele almıştır. Doktora düzeyinde ilk tez 1990 yılında Mir Murteza Gholbi tarafından “Arap İsrail çatışmasının temelinde olan Filistin sorunu (1900-1980)”¹⁹ başlığıyla yazılmış. Son tez ise 2024 yılında Serdal İlbaş tarafından “İsrail’de Yahudi radikal grupların Filistin sorununa etkisi”²⁰ başlığıyla kaleme alınmıştır. Yüksek lisans tezlerinde ise konu dağılımında fark daha fazladır.

Grafik 3: ‘Filistin Sorunu’ Anahtar Kelimesiyle Bulunan Yüksek Lisan Tezlerinin Konu Dağılımı

Grafik 3 incelendiğinde, Filistin sorununa yüksek lisans tezi düzeyinde değinen çalışmaların çoğunlukla Siyasal Bilimler ve Uluslararası İlişkiler konusunda olduğu görülmektedir. Ancak Filistin sorununun ve İsrail soykırımının teolojik sebeplere dayanmasına rağmen özellikle konuyla direkt ilgili olan Dinler tarihi, Din Sosyolojisi ve Din Psikolojisi gibi bilim dallarında yeterince çalışma yapılmadığı görülmüştür.

¹⁷ Orhan Gürsu, “Kötülüğün Sıradanlaştırılması: Gazze Soykırımı Bağlamında Psikolojik Bir Analiz”, *Burdur İlahiyat Dergisi* 8 (Haziran 2024), 130-149.

¹⁸ Yılmaz Arı, “Gölgede Kalan Yıkım: İsrail’in Devlet Destekli Terörü ve Soykırım Trajedisi Tarihi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (Eylül 2024), 639-665.

¹⁹ Mir Murteza Gholbi, *Arap İsrail Çatışmasının Temelinde Olan Filistin Sorunu (1900-1980)*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1990).

²⁰ Serdal İlbaş, *İsrail’de Yahudi Radikal Grupların Filistin Sorununa Etkisi*, (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024).

Yüksek lisans tezi düzeyinde yapılan ilk çalışma 1993 tarihinde Behiye Mehtap Pardoğan tarafından hazırlanmış olan “Başlangıcından Bugüne Filistin Sorunu”²¹ başlıklı tezdır. Son çalışma ise 2024 yılında kayıtlara geçen Gülsena Acar Akçıl’e ait “İbrahim Nasrallah’ın Romanlarında Filistin Sorunu”²² başlıklı tezdır.

Sonuç

Filistin’de bir asırdan fazla süregelen bir işgalin, zamanla soykırımı dönüştüğüne şahitlik ediyoruz. Üstelik bu soykırım, Nazi soykırımına uğrayan bir topluluk tarafından uygulanıyor. Elbette bu durum başta psikoloji ve sosyoloji olmak üzere birçok bilim tarafından dikkate alınmalıdır. İsrail’in suç politikasını meşrulaştırmak için Holokostu istismar ettiği ve bunu bir endüstriye dönüştürdüğü aşikârdır. Siyonistler, 1948 den bu yana Filistin’de işgal ile elde ettikleri kazanımları korumak ve inançları doğrultusunda “Arzı Mevud”a ulaşarak “Büyük İsrail’i kurmak için uluslararası düzeyde çalışmaktadırlar. Siyonist anlayışın, tüm uzlaşılardan uzak olduğu ve ırkçı bir anlayışla hareket ettiği ve teopolitik gerekçelerle soykırımı devam ettiği açık ve net bir şekilde ortadadır. Bunun karşısında işgale ve soykırımı direnen bir halkın varlık ve yaşam mücadelesine de şahitlik ediyoruz.

Bu çalışmada, DergiPark’ta yayımlanan makalelerde ‘Gazze soykırımı’, en fazla hukuki açıdan değerlendirildiği ve YÖK Tez Veritabanında yayımlanan yüksek lisans ve doktora tezlerinin ise ‘Filistin sorunu’ uluslararası ilişkiler açısından ele aldığı tespit edilmiştir. Ülkemizde soykırım konusunda yapılan çalışmaların çoğu Ermeni soykırımı başlığıyla ele alınmıştır. Gazze’de yaşananları soykırım bağlamında konu edinen makale sayısı on dört adettir ve bunların on bir tanesi hukuk alanındadır. Gazze’de yaşananları soykırım açısından değerlendiren yüksek lisans ve doktora tezlerine YÖK Tez Veritabanında maalesef ulaşamamıştır. Bu sebeple tarama ‘Filistin sorunu’ anahtar kavramıyla yapılmıştır. ‘Filistin sorunu’ anahtar kavramıyla elde edilen sonuçlarda YÖK Tez Veritabanında bulunan 36 yüksek lisans ve 7 doktora tezi olmak üzere toplam 43 tezden sadece biri yaşananları teopolitik açıdan konu edinmiştir. Oysa Filistin sorunu ve İsrail soykırımı teolojik sebeplere dayanmasına rağmen özellikle konuyla doğrudan ilgili olan Dinler Tarihi alanında hiç çalışma yapılmamış, Din Sosyolojisi ve Din Psikolojisi gibi bilim dallarında ise oldukça az çalışma yapıldığı tespit edilmiştir. Bu yüzden başta dinler tarihi bilimi olmak üzere ilahiyat alanındaki her bilim tarafından genelde Filistin, özelde Gazze de yaşanan soykırım konu edinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Özelde Gazze soykırımı olmak üzere Filistin’de yaşananların konu edinildiği makalelerin çoğu 2024 yılında yazılmıştır. Konu içeriğine bakıldığında 2024 yılında yazılan bu makaleler, 7 Ekim Akşa Tufanı harekâtından sonra ele alındığı görülmüştür. Holokost’la kıyaslandığında 1948 yılından beri devam eden Filistin ve Gazze soykırımlarının yeterince çalışılmadığını ifade edebiliriz.

Nasıl ki Holokost’tan sonrasında akademi, edebiyat, sinema, sanat vb. alanlarda Nazi zulmü sürekli işlendiyse Holokostu yaşamış bir millet tarafından Gazze’ye uygulanan soykırımın da farklı bilim dallarında işlenmesi gerekir. Yapılması gereken bu çalışmalarla akademik zeminde ciddi bir veri elde edilecektir. Bu verilerin çoğalması neticesinde kamuoyunda bir hassasiyetin oluşması ve İsrail eliyle işlenen soykırımı karşı girişimlerde bulunulması gündeme

²¹ Behiye Mehtap Pardoğan, *Başlangıcından Bugüne Filistin Sorunu*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993).

²² Gülsena Acar Akçıl, *İbrahim Nasrallah’ın Romanlarında Filistin Sorunu* (Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024).

gelebilecektir. Beklenen verileri görmemekle birlikte çalışmanın sonucunda elde edilen verilerin konu eğilimlerine göre değerlendirdiğimizde ve 2024 yılı makale çalışmalarına bakıldığında, özelde Gazze’de genelde Filistin’de yaşananların soykırım nazarıyla değerlendirilmeye başlanması umut verici olmakla beraber yüksek lisans ve doktora tezlerine de konu olması ümit edilmektedir.

Kaynakça/Bibliography

- AB, Adalet Bakanlığı, “Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi” (Erişim 15 Ekim 2024).
https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093827bm_11.pdf
- Akçil, Gülsena Acar. *İbrahim Nasrallah'ın Romanlarında Filistin Sorunu*. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Akdoğan, Yalçın. “İsrail’in Gazze Katliamı: UCM’ye Göre Savaş Suçu mu, Devlet Terörü mü?” *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 7/2, (2023).
- Alpyavuz, Tolgahan. “Soykırım Suçu”. *Journal of Naval Science and Engineering* 5/1 (2009).
- Aras, İlhan. *Filistin – İsrail Arasındaki Temel Sorunlar Ve Uluslararası Hukuk*. Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Arı, Yılmaz. “Gölgede Kalan Yıkım: İsrail’in Devlet Destekli Terörü ve Soykırım Trajedisi Tarihi”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (Eylül 2024).
- Arı, Yılmaz. “Bir İnsanlık Suçu ve Soykırım Trajedisi: İsrail’in Filistinlilere Uyguladığı Devlet Terörü Nedeniyle Yargılanması Gerektiğine Dair Bir Değerlendirme”. *Darulhadis İslami Araştırmalar Dergisi* 5 (2023).
- Armaoğlu, Fahir. *Filistin Meselesi Ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1989.
- Ballı, Sittika. *Filistin Sorununda Fkō Ve Hamas Faktörü*. Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Gholbi, Mir Murteza. *Arap İsrail çatışmasının temelinde olan Filistin sorunu (1900-1980)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1990.
- Gürsu, Orhan. “Kötülüğün Sıradanlaştırılması: Gazze Soykırımı Bağlamında Psikolojik Bir Analiz”. *Burdur İlahiyat Dergisi* 8 (Haziran 2024).
<https://doi.org/10.59932/burdurilahiyat.1476096>
- İlbaş, Serdal. *İsrail’de Yahudi Radikal Grupların Filistin Sorununa Etkisi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.
- Kemiksiz, N. Neşe. “Filistin Sorunu”, *Akademik Orta Doğu* 11/ 1 (2016).
- Öke, Mim Kemal. *Kutsal Topraklarda Siyonistler Ve Misyonerler*. İstanbul: Çağ yayınları, 1990.
- Öke, Mim Kemal. *Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1923)* İstanbul: Timaş Yayınları, 2018.
- Özbilek, Ümmiye. *İngiliz Okulu Ve Uluslararası Toplum: İsrail-Filistin Sorunu*. Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisan Tezi, 2020.
- Özdemir, Atasay. “ Hamas (Hareket-Ül Mukavemet-Ül İslamiyye) Üzerine Bir Değerlendirme”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 1/ 2 (2005).
- Pardoğan, Behiye Mehtap. *Başlangıcından Bugüne Filistin Sorunu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993.
- Samir, Amin – el-Kenz, Ali. *Avrupa ve Arap Dünyası*, çev. Kemal Ülker. İstanbul: Versus Kitap, 2006.
- Şahin, Türel Yılmaz. *Uluslararası Politikada Ortadoğu*. Ankara: Barış kitap, 2016.
- Yaşar, Tunç. vd., *Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine FİLİSTİN*. İstanbul: İHH yayınları, 2003.

Yiğit, Ali Ata. “Filistin Meselesinin Kronikleşmesi (1918-1948)” *Türk Dünyası Araştırmaları*. 123/243 (2019).

(Kasım / November 2024) Özel Sayı: Gazze | e-ISSN: 2980-2407

Hiba Ebu Nada: Bir Edebiyatçının Ölümü Karşılığı

A Writer's Attitude Towards Death: Heba Ebu Nada

Nurefşan BULUT USLU

<https://orcid.org/0000-0002-1087-8912>

nbuslu@ankara.edu.tr

Ankara Üniversitesi | <https://ror.org/01wntqw50>
Doktora Öğrencisi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe Tarihi,
Ankara, Türkiye

PhD. Std. Ankara University, Faculty of Theology,
Department of History of Philosophy, Ankara, Türkiye

Pınar Ayşe GİDİŞ

<https://orcid.org/0000-0002-3953-6721>

pinaygidis@gmail.com

Hitit Üniversitesi | <https://ror.org/01x8m3269>
Doktora Öğrencisi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Siyaset
Bilimi, Çorum, Türkiye

PhD. Std. Hitit University, Institute of Graduate Studies,
Department of Political Science, Çorum, Türkiye

Atıf | Cites As

Bulut Uslu, Nurefşan - Gidiş, Pınar Ayşe. "Hiba Ebu Nada: Bir Edebiyatçının Ölümü Karşılığı".
Burdur İlahiyat Dergisi Özel Sayı: Gazze (Kasım 2024), 106-113.
<https://doi.org/10.59932/burdurilahiyat.1576934>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü/Article Types	: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Received	: 31 Ekim/October 2024
Kabul Tarihi/Accepted	: 29 Kasım/November 2024
Yayın Tarihi/Published	: 30 Kasım/November 2024

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Nurefşan BULUT USLU, Pınar Ayşe GİDİŞ

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / The author(s) has no conflict of interest to declare.

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. / The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Etik Bildirim/Complaints: ifd@mehmetakif.edu.tr

Telif Hakkı & Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Yazar Katkıları/Author Contributions: Birinci YAZAR %50 – İkinci YAZAR %50.

A Writer's Attitude Towards Death: Heba Ebu Nada

Abstract

Heba Abu Nada, born in 1991, was a Palestinian poet and an award winning literary figure. On October 7, 2023, following Israel's intensification of genocidal bombings in Palestine, she was martyred alongside her young son. Heba Abu Nada's poetry reflects her lived experience of violence and her remarkable resilience in the face of death, offering profound insights into her perspective on mortality. For Heba Abu Nada, death was not an end but rather a beginning—a belief that resonates deeply in her works as an expression of unwavering faith. Although this perspective may be difficult for contemporary individuals to comprehend, it provides an essential lens through which to understand the world of a poet who, amidst human rights violations and genocide, demonstrated resistance and faith through her literary voice. This study aims to explore how a contemporary literary figure confronted oppression and injustice by showcasing resilience and faith in her poetry. By analyzing Ebu Nada's works, the article focuses on the representation of faith and resistance in her literature. A qualitative approach has been adopted, examining her poetry within a philosophical framework. The study's limitation lies in Heba Abu Nada's use of social media in her final moments to express her views on death, which constrains the available material for analysis. Nevertheless, this research seeks to provide a contemporary perspective on how the concept of resistance is manifested in the writings of a literary figure within the context of modern literature and human rights violations. The findings aim to demonstrate that literature serves as a vital medium for expressing perspectives on life in the face of war and oppression, contributing to a deeper understanding of Heba Abu Nada's literary legacy and the relationship between resistance and human rights in modern literature.

Keywords: Heba Abu Nada, Literature, Death, Martyrdom.

Hiba Ebu Nada: Bir Edebiyatçının Ölümü Karşılığı

Öz

Hiba Ebu Nada, 1991 doğumlu Filistinli bir şair ve edebiyat ödüllü başarılı bir yazardır. 7 Ekim 2023 tarihinden sonra İsrail'in Filistin'de tekrar ağır bir şekilde başlattığı soykırım bombardmanı sonucunda küçük oğlu ile birlikte şehit edilmiştir. Hiba Ebu Nada'nın şiirlerinde, yaşadığı vahşet ortamı ve ölüme karşı sergilediği yaşama motivasyonunu yansıttığı, onun ölüm kavramına bakış açısını anlayabilmemize olanak tanır. Ebu Nada için ölüm, bir son değil aksine bir başlangıçtır. Bu anlayış onun eserlerinde derin bir inanç olarak tezahür eder. Günümüz insanı için bu inancı kavramak zor olsa da, bu çaba, modern edebiyatın, içinde bulunduğu insan hakları ihlalleri ve soykırım ortamında, derin inancıyla direniş gösteren bir şairin dünyasını anlamaya yönelik önemli bir adım olacaktır. Bu çalışma, çağdaş bir edebiyatçının karşılaştığı zulüm ve adaletsizlik karşısında, şiirinde nasıl bir direnç ve inanç sergilediğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu makale, Hiba Ebu Nada'nın şiirlerini analiz ederek onun eserlerinde inanç ve direnişin temsiline odaklanmaktadır. Nitel bir yaklaşım benimsenmiş ve yazarın eserleri felsefi bağlam içerisinde incelenmiştir. Çalışmanın sınırlılığı, Hiba Ebu Nada'nın son anlarında sesini sosyal medya aracılığıyla duyurabilmesi, ölüme dair görüşlerini bu şekilde ifade edebilmesi ile ilgilidir. Bununla birlikte çalışma, modern edebiyat ve insan hakları ihlalleri bağlamında bir edebiyatçının yazılarında direniş kavramının nasıl tezahür ettiğine dair güncel bir perspektif sunmayı hedeflemektedir. Ulaşılabilen bilgiler, edebiyatın, savaş ve zulüm ortamında insanın yaşama bakış açısına dair önemli bir ifade alanı sunduğunu göstermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hiba Ebu Nada, Edebiyat, Ölüm, Şehitlik.

Giriş

Gazze gecesi, roketlerin parıltısı dışında karanlıktır.

Bombaların sesi dışında sessiz,

Namazın verdiği rahatlık dışında dehşet verici,

Şehitlerin nuru dışında siyahtır.

İyi geceler Gazze.

Hiba Ebu Nada

7 Ekim 2023 tarihinden sonra, tüm dünya canlı yayında bir soykırıma şahit olduk. Gelişmiş medya teknolojilerinin etkisiyle Batı dünyası da bu soykırımı daha yakın plandan görebilir oldu. Bu etki ile dünyanın farklı yerlerinden insanlar her şeyden önce yeni bir bakış açısına kavuştular. Yeni bakış açısı, yıllar boyunca süren tek taraflı siyonist anlatıların etkisini tersine çevirebilecek şekilde güçlü bir şekilde gözler önüne serildi. İnsan hakları ihlalleri karşısında siyonist güce karşı bir şey yapılamaması, “anladık ki dünya üzerinde bir tek Filistin

özgür hepimiz esir” sözlerini tekrarlattı insanlığa. İletişim teknolojileri, hepimizin ellerine sayısız dramın görüntüsünü taşıdı, bir süre sonra ‘katliama da mı alışır olduk’ sorgulamasını yapmaya başladı insanlar. Ancak alışılır hale gelmeyen, modernitenin soğuttuğu kalplere ılık bir akış, geçmiş/kaybedileni hatırlayış bırakan etki yine Filistinlilerden geldi. Binlerce Filistinlinin ölümüne karşı ders verir nitelikte olan duruşunu izledik. Görüntülerde, acımasızca gerçekleştirilen katliamın karşısında insanları hayrete düşüren, sarsıcı bir tepki ve ölümüne karşı çarpıcı bir karşılayış hâkimdi. Rahat ve konforun öncelendiği modern çağda ölümüne verilen tepkinin bu kadar metanetli, ölümün anlamını kavramışçasına dirayet dolu, ölümüne düşman değil dostmuş gibi, ahirete görüyormuşçasına inanıyor gibi verilen tepkiler dünyada da birçok insan tarafından hayranlıkla karışık bir hayret duygusuyla fark edildi. Rahat ve konforlu yaşam koşullarına sahip olmaya alışkın günümüz insanların içsel hazır bulunuşluğunun böyle bir ‘ölümüne karşı duruş’a elverişli olmadığı düşüncesi, bu metanetin kökenini anlama konusunda merak uyandırdı.

Bu çalışmada, ölümü hayatın devamı olarak gören, ölümüne dost bir bakışa sahip olup Filistin topraklarında yetişen ödüllü bir edebiyatçı ve şair olan Hiba Ebu Nada’nın ölümüne karşı yaşamının motivasyonunu daha yakından incelemek, ölümüne karşı vakur bir duruşa sahip, ölümüne ve dolayısıyla hayata yönelik bakış açısını incelemeyi amaçladık.

1. Ölüm Algısı ve İncanın Gücü

İnsan, en yakını olan, kendisinden bir parça olan; evladının, babasının, kardeşinin ölüm haberini aldığı anda “Hasbunallahu ve ni'mel vekil (Allah bize yeter o ne güzel yardımcıdır)” tepkisini hangi inancı taşıyarak verebilir? İnsanlık, ‘nasıl böyle bir duruş olabilir’i anlamaya çalışırken belki de “yitirdiğini bulma yolundadır” ve Filistin, tüm insanlığı ellerinden tutarak özgürleştirecektir. Filistinliler, dünyadaki her şeyin sahibinin, yaratıcısının en son durağının, O’nun yegâne yardımcı olabileceğinin, O’nun haricinde hiçbir gücün o anda kendilerini asla teselli edemeyeceğinin farkındaydılar. Bu öyle görünür bir farkındalıktı ki sanki daha önce provası yapılmış, daha önce kendilerini hep bu ana hazırlamak için bir hayat yaşamış gibiydiler. “Allah’tan geldik ve Allah’a döneceğiz” inancının bu dünyadaki yansıması muhtemelen bu şekilde tezahür eder.

Nasıl bir ölümüne inanış böyle bir karşılamayı gerçekleştirebilirdi? Evladı ellerinde, çocuğunun kafenin dışına sızan kanından yavrusunu kokladığı an, hastanedeki doktorun özverili çabasıyla can kurtarmak uğruna canını ortaya koyduğu an, acil servise getirilen ve amputasyon gerektiren bir müdahale sırasında doktorun getirilen çocuğunun kendi oğlu olduğunu fark ettiği an, bombardıman altında yavrusunu arayan bir babanın sadece minik bir el parçasına ulaşabildiği an... Sosyal medya vasıtasıyla tüm dünya eşzamanlı olarak bu an’lara ve derin acılı durumlar karşısında verilen tepkilere tanık oldu. İnsanlığı meşgul eden bir soru büyüdü zihinlerde: burada nasıl bir ölümüne inanılıyor? Neredeyse tüm görüntülerde gözyaşlarının arasında fark edilen büyük bir metanet ile “Allah bize yeter, O ne güzel vekildir” diyen insanlar dikkati çekerken zihinlerde: “Nasıl bir ölümüne inanış böyle bir karşılamayı gerçekleştirebilir?” olmaktadır.

2. Şehitlik Kavramı

Müslümanların böyle bir karşılama için inandıkları bir kavram var. Bu kavramın adı: şehitlik. “*Ve Allah yolunda öldürülen (şehit)lere “ölüler” demeyiniz. Bilakis, onlar yaşıyor, ama siz farkında değilsiniz.*” ayetine derinden inanan bir topluluğu ölüm korkutmadığı için vatanları ellerinden alınmaya çalışılan Filistinliler, İsrail’in bu zulmüne bu satırların yazıldığı günlerde üç aydan fazla süredir hatta “Nekbe”yi başlangıç alırsak 1948 yılından bu yana direnebilmişlerdir.

Şehitliğe derinden inanan bir insanın ölümle korkutulamayacağı gerçeğini, modern hayat koşullarında ölümü Müslümanca karşılamayı bize Filistinliler öğretmiştir. “Allah'ın, lütuf ve kereminden kendilerine verdikleri ile sevinçli bir halde arkalarından gelecek ve henüz kendilerine katılmamış olan şehit kardeşlerine de hiçbir keder ve korku bulunmadığı müjdesinin sevincini duymaktadırlar.” ayetine içten bir kavrayış ile iman etmiş görünmektedirler.

İnsanlar için yazılan ayetlerden insan ve kalem ilişkisine doğru bir geçiş yapmak anlamlı olacaktır. Düşünen, duyan ve yazan olarak insan, tüm duygularının yanında güçlü bir bakışla ölüme felsefi ve derin bir perspektifle yaklaşmıştır. İnsan, kendisi için en kaçınılmaz ve bireysel ama bir o kadar da anlamlandırılması güç deneyimi olan ölümü kabullenmek, kavramaya çalışmak, ruhunda uyandırdığı etkiyi kaleme aktarabilmek için edebiyata başvurmuştur. Bazı edebiyatçılar ölümü, yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak görüp sıklıkla yeni bir başlangıcın habercisi olarak sunmuştur. Dostoyevski'de ölüm, insanın iç dünyasına daha derinden bakabilmenin bir organonu, Woolf'da ölüm, insan zihni gibi karmaşık bir yapının simülatörü; bir felsefeci olan Heidegger'de ise ölüm ancak kendisi üzerinden insanın varlığının anlamlandırılabilceği üzerine bir tezdır. Heidegger, Varlık ve Zaman adlı eserinin “Ölüme doğru varlık ve Dasein'in hergünlüğü” kısmında zamanın varlığını ölüm üzerinden sınırlandırır ve ölümün de bu şekilde varlığı anlamlı kıldığını düşünür. Ahmet Hamdi Tanpınar ve Necip Fazıl Kısakürek'teki ölüm ve zaman ilişkisini bu bağlamda da ele almak mümkün görünmektedir.

Ölüm teması, tarihte ulaşılabilen ilk metinlerden itibaren işlenen, hayatın en bilinmez ve acı deneyimi olarak gösterilmiştir. Homeros destanında ölüm konusunda, onun verdiği acı vurgulanırken, Tolstoy'da ölümün, yüceler yücesi Sevgiliye kavuşmak için katlanılması gereken bir aşama olduğunu görürüz. Edebi metinler ışığında ölüme baktığımızda görünen o ki, ölümün bilinmezliği ve acısı ancak bilgi ve imana dönüştüğünde metanet ile karşılanabilir bir zeminde okunabilmektedir. Edebiyat tarihinde edebiyatçıların ölüme bakışının bir yandan hayattan ahire doğal bir açılım olduğunu diğer taraftan da insanın acı ile çatışkısını betimlediği bir bunalım olan ruhsal durum olarak ortaya çıkması şeklinde iki ana yöne ayrıldığını söyleyebiliriz.

3. Hiba Ebu Nada'nın Hayatı

Hiba Ebu Nada, şair, roman yazarı ve eğitimci, Filistin edebiyat camiasının sevilen ismi, “Oksijen Ölüler İçin Değildir” adlı kitabın yazarıdır. Henüz otuz iki yaşında olan Hiba Ebu Nada, İsrail'in düzenlediği hava saldırısında öldürülmüştür.¹

Hiba Ebu Nada, 1991 yılında Mekke'de doğmuştur. Gazze İslam Üniversitesi'nde Biyokimya lisans ve el-Ezher Üniversitesi'nden Klinik Beslenme alanında yüksek lisans derecesi alan Ebu Nada aynı zamanda şair ve roman yazarıdır. 2017 yılındaki Sharjah Arap Yaratıcılığı organizasyonunda, roman kategorisinde “Oksijen Ölüler İçin Değildir” adlı eseriyle ikinci olmuştur.²

¹ Sheehan, Dan. (24 October 2023). Read the Last Words of Writer Heba Abu Nada, Who was Killed Last Week by an Israeli Airstrike. Literary Hub. <https://lithub.com/read-the-last-words-of-writer-heba-abu-nada-who-was-killed-last-week-by-an-israeli-airstrike/> Erişim Tarihi: 09.03.2024

² Sheehan, Dan. (24 October 2023). Read the Last Words of Writer Heba Abu Nada, Who was Killed Last Week by an Israeli Airstrike. Literary Hub. <https://lithub.com/read-the-last-words-of-writer-heba-abu-nada-who-was-killed-last-week-by-an-israeli-airstrike/> Erişim Tarihi: 09.03.2024

Resim 1: Hiba Ebu Nada (1991 - 2023)

Hiba Abu Nada'nın son şiiri, oğluyla birlikte İsrail'in düzenlediği hava saldırısında öldürülmeden kısa süre önce X platformunda yayınlanmıştır.

“Gazze gecesi, roketlerin parıltısı dışında karanlıktır.

Bombaların sesi dışında sessiz,

Namazın verdiği rahatlık dışında dehşet verici,

Şehitlerin nuru dışında siyahtır.

İyi geceler Gazze.”

Resim 2: Hiba Ebu Nada'nın Paylaşımı

Hiba Ebu Nada'nın son şiirinde bombaların sesinin ve her an ölümle sıkışan kalbin dehşet verici ruhsal sıkışmasını yalnızca namazın sağladığı huzurun bastırabileceğini söylemiştir. Bu bakış açısı, ölüm karşısında namazın insanların içsel rahatlık ve iman duygusunu ne kadar güçlendirdiğiyle ilgili bir gözlem olarak ele alınabilir. Bu anlamlandırmayı, ölümü bir doğum gibi okuyan Celaleddin Rumi, zamanın bütünsel kavranışındaki hayatın ölüm ile bütünlüğünün zaman üzerinden açıklanışı ile Ahmed Hamdi Tanpınar'da, "ölümün Rabbine secde etmek" ve "ölümün sonsuzluk kapısı" olarak sunan Necip Fazıl Kısakürek şiirlerinde ölümün müjde olarak gösterilmesi, Bağdadi'de ölümün ayrılık değil buluşma oluşu, bize hayatta ölüme karşı bakış açısını değiştirebilmenin aslında hayat tarzını değiştirme anlamına geldiğini göstermektedir.

Edebiyat ve şiir, ölüm gibi kelimelerin yetersiz kaldığı, hayatta olan birçok şeyin anlamının ifadesinde zorlanıldığı, ruhun hissettiği duyguları açıklamakta etkili olan ancak dilin soğuk ifadesi karşısındaki monotonluğu kıran, duygusal derinliği ve karmaşıklığı yansıtabilen bir sanat türüdür. Bu nedenle şehitlik kavramının ve ölümle başa çıkmanın en etkili şekilde ifade edilebileceği ve anlatılabileceği en uygun konaklardan biri edebiyat ve şiirdir. Filistinli edebiyatçı ve şairler kendi kültür ve sanatları hakkında varoluşsal bir bilgi ortaya koymaktadırlar. Bu varoluş biçimi, onları kendi topraklarından silmeyi amaç edinen İsrail'i de oldukça rahatsız etmektedir.³

Dar al-Kalima Üniversitesi'nin kurucusu, Lüteriyan rahip ve Beytüllahim'deki sanat ve kültür çalışmaları konusunda uzman Mitri Raheb, Gazze'deki insanların dayanıklılığı ve gücünün de kanıtı olan Gazze'nin "devasa bir sanat camiası" olduğunu belirtmiştir. Raheb, Gazzeli sanatçıların eserleri için gerekli malzemeleri bulmanın zorluklarına rağmen başarılı olduklarını aktararak; "Dışarıdaki insanların Gazze'deki insanların ne kadar yaratıcı olduğuna dair hiçbir fikri yok. Fakat bu savaş bunların hepsini yok ediyor" demiştir (Sherwood, 2023, par.18).

İngiltere doğumlu Kıbrıslı şair, yazar ve yayıncı Anthony Anaxagoru Ebu Nada'nın ölümünden hemen önceki son sözlerini aktarmıştır.⁴

"Kaosun ortasında kendimizi tarif edilemez bir mutluluk içinde buluyoruz.

Yıkıntıların ortasında yeni bir şehir ortaya çıkıyor; bu da dayanıklılığımızın bir kanıtı.

Acı çığlıkları havada yankılanıyor, doktorların kanlı elbiselerine karışıyor

Öğretmenler tüm mağduriyetlerine rağmen küçük öğrencilerine kucak açarken, aileler de zorluklar karşısında sarsılmaz bir güç sergiliyor."

Boethius'un esaret altında yazdığı dizeleri:

"Başını dikip göğü seyreden,

Alnını açan sen,

Aklını da yücelere taşı ki,

Ruhun ezilip dibe çökmesin,

³ Bknz. Peren Birsaygılı Mut'un "İsrail Kültür Sanattan Neden Bu Kadar Korkuyor?" başlıklı yazısı: <https://www.fokusplus.com/odak/israil-kultur-sanattan-neden-bu-kadar-korkuyor> Erişme Tarihi: 20.03.2024

⁴ Sherwood, H.(13 November 2023). A Painter, A Poet, A Novelist: The Artists Being Killed in Gaza. The Observer. <https://www.theguardian.com/world/2023/nov/13/a-painter-a-poet-a-novelist-the-artists-being-killed-in-gaza>. Erişim Tarihi: 06.02.2024

Dünyevi bedenini göğe akarken.”⁵

Bir edebiyatçının yazıları ve şiirleri ile ölümü nasıl karşıladığının resmedilmesi, ölümün korkulacak bir şey olmadığına dair argümanları⁶ ile Hiba Ebu Nada'nın, tarifsiz bir mutluluk olarak gördüğü yerin adıdır.

Sonuç

7 Ekim 2023 tarihi, Filistinlilerin yaşadıklarından; evlerinin ve topraklarının gasp edilmesi, zorla yerlerinden edilerek göçe zorlanmaları ve temel insan haklarının ihlal edilmesini de içeren baskı, zulüm, katliam dolu günler bir başlangıç değildi. 1948 yılından bu yana Filistinliler farklı zaman dilimlerinde ancak sürekli olarak İsrail zulmüne maruz kalmaktalar. Bu kadar uzun süredir, bu kadar büyük acılara bir halk nasıl katlanır? sorusunu tüm dünyadaki insanların aklına getirişi bakımından 7 Ekim'i milat alabiliriz. Çünkü bu tarih, İsrail ve onu destekleyen ülkelerin, türlü yollarla uygulanan propaganda maskesinin düşüşünün başlangıcı olmuştur. Dünyanın her yerindeki insanlar kendilerine sunulanı ardını araştırmaya, sorular sormaya başlamışlardır. Modernitenin insanlığa 'en yüce' olarak öğrettiği 'yaşamak' kavramını, bunca uzun süredir baskı altındaki bir halk nasıl olur da elinin tersiyle itebilir, üzerine yürüyebilirdi? Nasıl olur da bunca insan yüceltilen 'madde'nin ardında 'mana'ya sarılabilirdi? İsrail ve destekçilerine en çok acı çektiren şüphesiz Filistinlilerin yılmadan verdikleri mücadelelerin yanı sıra yıllardır hipnotize etmeyi başardıkları dünyanın uyanmaya başlaması, sislerin ardının aydınlanıyor olmasıydı. Aydınlanma çağı belki de gerçek anlamda 7 Ekim'de başlıyordu. Madde değil mana, yaşam değil ölüm kucaklanıyor, ruhlarının farkına varmış dünya insanları meydanları dolduruyordu. Evladıyla birlikte evinde ölümü karşılayan Hiba Ebu Nada, farklı bir hikâyeye bırakmıştı biz geride kalanlara. Ölümünden önce, ölümü satırlara dökerek Filistin halkının ölüme karşı duruşunu anlamamızı sağlamıştır. Ölümü, tarifsiz bir mutluluk olarak görmek nasıl mümkündür? Onun satırlarını okuyarak, halkının ölüme meydan okuyuşunun o çok merak ettiğimiz 'Nasil'ini kavramak mümkün olmaktadır. Bu haliyle Ebu Nada, ardında şiirlerini bırakıp gitmiş bir savaş kurbanı olmaktan farklı bir yerde duruyor. Bütün Filistin halkının, ölüm karşısında nasıl olup da böyle dirayetli durabildiğinin hikayesini hem ölmeden kısa süre önceki satırlarında hem de kendi ölümünde sunmuş oluyor. Bir edebiyatçı, ölümü karşılarken, bir türlü anlayamadığımız Filistin halkının ölüme karşı duruşunun ardını anlattı bize. Ölümü karşılığının satır aralarında Hiba Ebu Nada, insanlığın uyanış yolculuğunda büyük bir adımı kalemiyle tarihe not düşmüştür.

Hiba Ebu Nada'nın namazın ölümü yendiğini yazan dizeleri, bir edebiyatçının insanı aşan, insanlık tarihi boyunca konuşulan en temel konulardan "ölüm"e en gerçekçi anlatımı ile yaklaşan türdendi. Çünkü o, bu dizeleri yazarken bombalar altındaydı ve ölüme yakın yazdıkları, bize gerçek bir hissediş ile ulaştı. "Şehitlik" kavramının yüceliğini övmesi, bir çeşit "ölüme haddini bildirmesi" ile ilgiliydi. Şehitlik ya da hayatını Allah'ın varlığına şahit kılma davranışı, öbür dünyaya, Adn cennetine ait bir statüden ziyade bir davanın, bir inancın ve bir ideolojinin ebedi temsilcisi olarak şehitler sadece hayatlarını feda eden kahramanlar değil gelecek nesillere inanç ve direnç mirası bırakan sessiz tanıklardır. Şehit, tarih boyunca hatırlanacak bir şahitliğin

⁵ Akgün, Tuncay. "Kitap Tanıtımı: Boethius, Felsefenin Tesellisi, Latince'den Çeviren: Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2011, 398 sayfa.", İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bahar 2014/5(1) 221-226. s.226.

⁶ Boethius. Consolation Of Philosophy. çev. Joel C. Relihan. Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company, 2001. s.11.

öznesidir. Bir insanı en çok korkutan, aktarılamayan son deneyimi olan “ölüm”ü hediye gibi kabul etmesinin ardındaki düşünceler, her ölümünün dikkatini celbeder düzeydedir.

Celaleddin Rumi’de düğün gecesi olan ölüm, Yunus Emre’de aşıkların ölmediği ölenin hayvan olduğu bir bilinçtir. Gazali’de, uykuda olan insanların öldüklerinde uyanacakları, Necip Fazıl Kısakürek’te ise güzel olmasaydı Peygamber’in ölmeyeceği bakışıdır. Muhammed İkbâl’de Allah’a kavuşmanın ilahi mührü ve Aliya İzzetbegoviç’te sonun aksine yeniden doğuşun sembolüdür. Sokrates için insanların en büyük kötülük saydığı ölümün aslında en büyük iyilik olabileceği ile yüzleşmedir. Sezai Karakoç’ta insanın ölemezliği ve onun diriliş olması üzerine düşünülür. Hasan el-Benna’da Allah yolunda hayatını feda edenlerin ölmemesi bakış açısıdır. Cemil Meriç’te ölümün hayatın doğrulandığı an olması, Muhammed Esed’de maddi dünya zincirlerinden kurtuluştur. İbn Arabî’de insanın ruhunun özüne dönmesi ve Ebu Hanife’de amellerimizin karşılığını göreceğimiz bir gündür ölüm. Halil Cibran’da ruhun geçici bedeninden ayrılmasıdır. Ali Şeriatî’de insanın neye hizmet ettiğinin sorgulanma fırsatıdır. İmam Şafî’de amellerin ve niyetlerin gerçek yüzünü göstereceği bir gündür. Ölüm, düşünürlerin hayat görüşünü yansıtan bir özetir. Heba Ebu Nada’nın bize en içten duyguları ile hatırlattığı gibi insanın bu dünyasına çeki düzen vermesi ile ilgilidir.

Kaynakça/Bibliography

Akgün, Tuncay. “Kitap Tanıtımı: Boethius, Felsefenin Tesellisi, Latince’den Çeviren: Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2011, 398 sayfa.”, İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bahar 2014/5(1) 221-226.

Boethius. Consolation Of Philosophy. çev. Joel C. Relihan. Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company, 2001.

Heidegger, Martin. Varlık ve Zaman. çev. Kaan Ökten. İstanbul: Alfa Yay, 2018.

Kur’an-ı Kerim, Bakara:154, Ali İmran:170 <https://mealler.org/> Erişme Tarihi: 19.03.2024

Peren Birsaygılı Mut'un “İsrail Kültür Sanattan Neden Bu Kadar Korkuyor?” başlıklı yazısı: <https://www.fokusplus.com/odak/israil-kultur-sanattan-neden-bu-kadar-korkuyor> Erişme Tarihi: 20.03.2024

Sheehan, Dan. (24 October 2023). Read the Last Words of Writer Heba Abu Nada, Who was Killed Last Week by an Israeli Airstrike. Literary Hub. <https://lithub.com/read-the-last-words-of-writer-heba-abu-nada-who-was-killed-last-week-by-an-israeli-airstrike/> Erişim Tarihi: 09.03.2024

Sheehan, Dan. (24 October 2023). Read the Last Words of Writer Heba Abu Nada, Who was Killed Last Week by an Israeli Airstrike. Literary Hub. <https://lithub.com/read-the-last-words-of-writer-heba-abu-nada-who-was-killed-last-week-by-an-israeli-airstrike/> Erişim Tarihi: 09.03.2024

Sherwood, H.(13 November 2023). A Painter, A Poet, A Novelist: The Artists Being Killed in Gaza. The Observer. <https://www.theguardian.com/world/2023/nov/13/a-painter-a-poet-a-novelist-the-artists-being-killed-in-gaza>. Erişim Tarihi: 06.02.2024

Resimler Kaynakçası

Resim 1: <https://www.theguardian.com/world/2023/nov/13/a-painter-a-poet-a-novelist-the-artists-being-killed-in-gaza>

Resim 2: <https://twitter.com/HebaAbuNada/status/1711103226970251593>

BURDUR İLAHİYAT DERGİSİ

Burdur Theology Journal

(Kasım / November 2024) Özel Sayı: Gazze | e-ISSN: 2980-2407

Türk Romanında Kudüs

The Jerusalem in Turkish Novel

Hünkar KARACA YALÇIN

<https://orcid.org/0000-0001-6460-9972>

hun.kar2019@gmail.com

Atatürk Üniversitesi | <https://ror.org/03je5c526>

Dr., Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Erzurum, Türkiye

Asst. Atatürk University, Faculty of Literature, Turkish Language and Literature, Erzurum, Türkiye

Atıf | Cites As

Karaca Yalçın, Hünkar. "Türk Romanında Kudüs". *Burdur İlahiyat Dergisi* Özel Sayı: Gazze (Kasım 2024), 114-130.

<https://doi.org/10.59932/burdurilahiyat.1575965>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü/Article Types	: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Received	: 30 Ekim/October 2024
Kabul Tarihi/Accepted	: 29 Kasım/November 2024
Yayın Tarihi/Published	: 30 Kasım/November 2024

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Hünkar KARACA YALÇIN.

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / The author(s) has no conflict of interest to declare.

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. / The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Etik Bildirim/Complaints: ifd@mehmetakif.edu.tr

Telif Hakkı & Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

The Jerusalem in Turkish Novel

Abstract

The Middle East, as a geographical entity, include cities of significant importance to Muslims, Christians, and Jews. Jerusalem and its surroundings are the most significant of these cities. The strategic significance of these regions, coupled with their sacred status in religious contexts, has periodically brought representatives of the three major religions into direct confrontation, leading many nations to experience significant events and engage in conflicts over these territories across different historical times. All three groups of believers assert a claim to this region, and the consequences of this assertion persist to this day. Wars have been depicted in artistic works that explore the societal impacts of these conflicts. Writers and poets have addressed the Middle East, emphasizing the region's significance, the associated wars and struggles, the dramas, and the culture and art of its inhabitants in their literary creations. The Palestine region, a significant focal point in the Middle East, has been included in the literature of numerous nations, including the literary works of the Turks who governed the area for an extended period. Thematic analysis of these works reveals that the subjects are predominantly categorized into two principal areas. The initial novels concerning the Palestinian region focused on the Crusades, although subsequent novels addressed contemporary events, including the formation of Israel and the Arab-Israeli Wars. Authors addressing the Crusades predominantly compose biographical-historical books focusing on Saladin Eyyubi and his conflict with Richard I, also referred to as Richard the Lionhearted, highlighting the significance of Jerusalem for Turks and Muslims. The authors intend to enhance historical knowledge and disseminate information. The other novels concerning the region depict the experiences of the Ottoman army's withdrawal from Palestine following the First World War. These novels highlight the unpreparedness of Ottoman soldiers for the region's conditions and climate, as well as their technological inferiority compared to the British and French who dominated the area, while also emphasizing the authors' negative views on the region and the repercussions of the Arab revolts. Subsequent to the founding of the State of Israel, there has been an increased migration throughout the Palestinian territories. The indigenous Muslim populace of the region and the newly formed Arab states that seceded from the Ottoman Empire commenced their opposition to the State of Israel. Consequently, the Arab-Israeli Wars ensued. Turkish novels also address themes of mobility, warfare, the persecution of civilians compelled to reside in refugee camps, and migration. The present study analyzed the Palestinian region, the associated wars and migrations, and analyzes the perspectives of novelists who incorporated the Palestinian region into Turkish literature.

Keywords: Palestine, Jerusalem, Literature, Novel, War.

Türk Romanında Kudüs*

Öz

Bir coğrafi tanım olan Orta Doğu, Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler için oldukça önemli şehirlere sahiptir. Bu şehirlerin başında Kudüs ve çevresi gelmektedir. Stratejik anlamda önemi olan bu bölgelerin dini olarak da kutsal kabul edilmesi üç büyük dinin temsilcilerini zaman zaman karşı karşıya getirmiş birçok toplum zamanın farklı dilimlerinde büyük hadiseler yaşamış ve bu topraklar için savaş vermiştir. Her üç dinin mensubu olan toplumlar bu bölge için hak talep etmektedir ve bu hak talebinin yansımaları günümüzde de etkisini sürdürmektedir. Bu savaşlar toplumların hayatını inceleyen, ondan etkilenen sanat eserlerinde de yer bulmuş ve yazarlar, şairler edebiyat ürünlerinde Orta Doğu'yu, bölgenin önemini, verilen savaş ve mücadeleleri, yaşanan dramların yanı sıra bölge halkının kültür ve sanatını eserlerinde ele almışlardır. Orta Doğu bölgesinin en önemli noktalarından olan Filistin bölgesi birçok milletin edebiyatında yer bulduğu gibi bölgede uzun yıllar boyunca hâkimiyet kuran Türklerin de edebi eserlerinde konu edilmiştir. Bu romanlar tematik olarak incelendiğinde konuların genel olarak iki ana başlığa ayrıldıkları görülmektedir. Filistin bölgesini konu eden ilk romanlar Haçlı Seferleri'ni anlatırken diğer romanların yakın tarihi konu ettikleri İsrail'in kuruluşunu ve Arap İsrail Savaşları'nı romanlarda işledikleri görülmüştür. Haçlı Seferleri'ni konu eden yazarlar çoğunlukla Selahaddin Eyyubi'nin hayatını anlatan onun I. Richard (Arslan Yürekli Richard) ile olan mücadelesini anlatan biyografik-tarihi romanlar yazmışlardır ve Kudüs'ün Türk/Müslümanlar için önemine dikkat çekmektedirler. Yazarların amaçları tarihi bilinç uyandırmak ve bilgi vermektir. Bölgeyi konu eden diğer romanlar ise Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Filistin'den çekilen Osmanlı Devleti ordusunun yaşadıklarını anlatan romanlardır. Bu romanlarda Osmanlı askerlerinin bölge şartlarına, iklimine hazır olmadıkları teknolojik olarak da bölgede hâkimiyeti olan İngiliz ve Fransızlara karşı zayıf olduğuna dikkat çekilirken yazarların bölgeye dair olumsuz bakış açıları ve Arap isyanlarının etkileri dikkat çekmektedir. İsrail Devleti'nin kurulmasının ardından Filistin bölgesinde daha büyük bir hareketlilik yaşanmıştır. Bölgenin yerli Müslüman halkı ile bölgede Osmanlı Devleti'nden koparak yeni kurulmuş olan Arap devletleri, İsrail Devleti'ne karşı mücadeleye başlamışlardır. Sonucunda da Arap İsrail Savaşları baş göstermiştir. Türk romanlarında da bu hareketlilik ele alınmış yaşanan savaşlar, mülteci kamplarında yaşamak zorunda kalan sivil halkın mağduriyetleri, göçler romanlarda işlenmiştir. Bu çalışmada Filistin bölgesi, bölgede yaşanan savaşlar, göçler ele alınmış Türk romanında Filistin bölgesine yer veren romancıların bakış açıları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Filistin, Kudüs, Edebiyat, Roman, Savaş.

* Bu çalışma Atatürk Üniversitesi'nde Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK danışmanlığında hazırlanan "Türk Romanında Orta Doğu" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir. / This study is derived from doctoral thesis entitled "The Middle East in Turkish Novel", conducted under the supervision of Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK at Atatürk University.

Giriş

Perslere, Romalılara, Araplara, Osmanlılara ev sahipliği yapan Filistin'in, adını milattan önce XII. yüzyılda Kavimler Göçü ile bölgeye gelen Filistler'den aldığı iddia edilmektedir. Bu bölgede Arapların ataları olarak kabul edilen Amâlikalılar daha sonra da Kenanlılar yaşamışlardır. Hz. İbrahim'in Mezopotamya'dan Kenan diyarına gelmesi ile birlikte burada tek tanrılı dinlerin ilki olan Yahudilik yayılmaya başlamıştır. Hz. İbrahim'in eşi Hacer'den İsmail, Sare'den ise İshak doğmuştur. Böylece İsmailoğulları ve İsrailoğulları ortaya çıkmıştır. Hz. Yakup, Yusuf, Musa, Yeşu, Davud, Süleyman peygamberlerin gönderildiği Musevilik dininde Filistin bölgesi Hz. Yakup ve soyundan gelenlerce "vaad edilmiş topraklar" olarak kabul edilmiştir. Hz. Yusuf döneminde Mısır bölgesine yerleşen Museviler, Tevrat'a göre 400 yıl Mısır'da güçlü bir krallık halinde yaşamışlar, böylece on iki kabilelik kalabalık bir topluluk haline gelmişlerdir. Museviler, en parlak dönemlerini ise Süleyman Mabedi'ni inşa ettikleri Hz. Süleyman (M.Ö. X. y.y.) döneminde yaşamışlar ve ardından Yahuda ve İsrail devletleri olarak ikiye ayrılmışlardır. İsrail devleti Asurlular tarafından işgale uğramış, halkı ise zorunlu göçe tabii tutulmuşlardır. Yahuda devleti ise MÖ. 539'da Babil Kralı Nebukadnezar(Buhtunnasır) tarafından yıkılmış ve halk, Babil bölgesine sürgün edilmişlerdir. Ardından Yahudi kavmi politeist dinlere inananların artmasıyla birlikte parçalanarak yok olma eşiğine gelmiştir. Kayıp on kabile efsanesinin başlangıcı olarak bilinen bu sürgünler, İsrailoğulları tarihi açısından tanrıları Yahve'nin emirlerine uymadıkları için dini bir cezalandırma olarak da değerlendirilmiştir. Perslerin, Babillileri işgal etmesiyle birlikte Persler tarafından özgürlükleri verilen Yahudiler yeniden Filistin topraklarına dönmüşler ve yıkılan mabetlerini inşa etmişlerdir. Daha sonra ise Roma İmparatorluğu ve ardından Büyük İskender'in hâkimiyeti altına girmişlerdir. Üçüncü ve yedinci yüzyıllar Yahudilikte Talmud döneminin başladığı dönemlerdir. Bu dönemde Yahudiler Filistin bölgesinin kuzeyinde Taberiye'de kurdukları akademilerde Tevrat'ı sözlü olarak yaşatmaya ve yorumlamaya çalışmış, sinagoglarda düzenli ibadet edebilmişlerdir. Hz. İsa'nın çarmıha gerilme hadisesi sebebiyle "tanrı katili" olarak anılan Yahudilerin dini yayılmaları zamanla daha da içe kapanık bir hale gelmiş, Sasaniler döneminde Filistin'in yerini Irak bölgesi almıştır. Putperest Roma yönetiminde ise başlangıçta baskılara uğrayan Museviler, zamanla imparatorlukta güç elde etmeye başlamışlardır. Özellikle yönetici sınıfında Yahudilik inancı destek bulmuştur. Ancak Roma'nın halkın inancına kısıtlamalar getirmesi sebebiyle Yahudiler, Roma'ya isyan etmiş, isyanlar sonucunda M.S. 70'te Kudüs yeniden Romalılar tarafından kuşatılmış ve Süleyman Mabedi yeniden yıkılmıştır. O zamana kadar Yahuda bölgesi olarak bilinen bu bölgenin adı Roma İmparatorluğu tarafından Filistin (Palaestina) olarak değiştirilmiştir. Roma tarafından baskılara maruz kalan Yahudilerin Filistin bölgesinden Hicaz ve Yemen'e göç etmesiyle Yemen ve Hicaz'da Yahudilik yayılmıştır.

XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda oldukça hoşgörülü bir yaşama alanına kavuşan Yahudiler, çoğunlukla Edirne, Safed, Selanik, Şam Kahire, Kudüs, şehirlerinde yaşamışlardır. Musevilik dini için dört önemli kutsal şehir bulunmaktadır. Bunların hepsi de vaat edilmiş topraklar olarak gördükleri Filistin topraklarındadır. Bu şehirler şöyledir: Kudüs, Safed, Hebron, Tiberya. Yahudilik'te Hz. İbrahim'in Mezopotamya'dan göç ederek Kenan bölgesine geldiği ve bu bölgenin kendisine ve Yahudilere vadedildiğine inanılır. Daha sonra Hz. Yakup, Hz. Yusuf, Hz. Davud, Hz. Yeşu ve Hz. Süleyman dönemlerine de şahit olan bu bölge bu yönüyle de kutsallığı barındırmaktadır.

Hristiyanlık için de Kudüs ve çevresi kutsal kabul edilmektedir. Kaynaklarda Hz. İsa'nın Galile'den Kudüs'e geldiği ve burada inancını yaymaya devam ettiği ancak burada da Galile'de olduğu gibi Yahudiler tarafından olumsuz karşılandığı ve bu nedenle buradaki mabedin zarar görüp şehrin cezalandırılacağı haberini verdiği belirtilmektedir. Yine İncillere göre Hz. İsa Kudüs şehrinde hayatını kaybetmiştir.¹ Ömer Faruk Harman'ın aktarımına göre İmparator Hadrien döneminde Romalılar Kudüs'te bir putperest şehir kurmak istemişlerdir. Burada yaşayan Yahudiler bunu kabul etmeyerek ayaklanmışlardır. Böylece bugünkü Kudüs topraklarında adı *Colonia Aelia Capitalina* olan bir putperest şehir kurulmuştur. Bu şehre Yahudilerin girmesi ise yasaklanmış gizlice girenler ise ölüm cezasına çarptırılmışlardır. Bu dönem Konstantinos'un Hristiyanlığı kabul etmesine kadar sürmüştür. Yasakların kalkması üzerine Yahudiler Kudüs'e girebilmiş ve Süleyman Mabedinin kalıntılarında ibadetlerini yapabilmişlerdir. Matta İncilinde geçen "İsa onlara, "Bütün bunları görüyor musunuz?" dedi. "Size doğrusunu söyleyeyim, burada taş üstünde taş kalmayacak, hepsi yıkılacak!"² sözlere dayanan Hristiyanlar Süleyman Mabedinin olduğu yerde yeniden mescit inşa etmemişler ve bu bölge Müslümanların fethine kadar harabe olarak kalmıştır.³

Müslümanlar için ise Kudüs ilk kible olması sebebiyle önemli iken yine Hz. Muhammed'in Miraç hadisesinden dolayı burası kutsal kabul edilir. Kudüs'e sahip olmak için birçok Müslüman lider mücadele etmiştir. Bunlar arasında Hz. Ömer ve Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs için verdikleri mücadeleler ön plana çıkmıştır. Osmanlılarda Yavuz Sultan Selim döneminde ele geçirilen bu bölge her daim önemini korumuş Orta Doğu bölgesine adeta bir anahtar görevi görmüştür. Toprak bir milletin kimliğini meydana getiren onu şekillendiren önemli unsurlardandır. Tarım, iklim, kutsal değerler ve mimari toprak üzerinde şekil alır. Bu nedenle tarihte ve günümüzde süren savaşların saklı sebeplerinden biri de kimliği koruma isteğidir. Bu bölgede için de birçok millet kimlik mücadelesi vermiş dini inançlar da itici güç olarak savaşlarda sebep gösterilmiştir. Museviler, Hristiyanlar ve Müslümanlar için kutsal olan bu bölge için birçok mücadele verilmiş ve bu mücadelenin yansımaları günümüze kadar uzanmıştır.

Toplumun yaşadıklarının bir yansıması olarak sanat ve edebiyat ürünlerinde de bu savaşlar konu edilmiş, yazarlar hem geçmişteki savaşları hem de bugün bölgede yaşanan mücadeleyi romanlarında işlemişlerdir. Batı edebiyatında olduğu gibi Türk edebiyatında da bölgenin tarihi, kültürü bölgede yaşanan savaşlar, mücadeleler edebiyatın konusu olmuştur. Türk edebiyatında Filistin konusu iki ana başlık altında incelenebilir. Bunlardan ilki Haçlı Seferleri'ni konu edinen ve biyografik romanlar olan Selahaddin Eyyubi romanları iken ikincisi de İsrail'in kuruluşundan önceki ve sonraki gelişmeleri konu eden romanlardır.

1. Haçlı Seferleri ve Selahaddin Eyyubi'yi Konu Eden Romanlar

Romanlarda sıklıkla işlenen Haçlı Seferleri dokuz büyük sefer olarak düzenlenmiştir. (1096-1291) Bu savaşlarda yer alan askerlerin üniformalarındaki haç işareti nedeniyle bu ordular haçlı olarak nitelendirilmişlerdir. Savaşlara gerekçe olarak din, ekonomi, düşman elinde olan toprakları kurtarmak gibi sebepler gösterilmiştir. Haçlı Seferleri'nin en büyük kaynağı Papalık olmuş çoğunlukla kutsal bölgeleri Müslümanlardan kurtarmak maksadıyla asker toplanmıştır.

¹ Ömer Faruk Harman, "Kudüs", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara, 36/326.

² Kutsal Kitap The Bible Society in Turkey, (Kitabı Mukaddes Şirketi), Yeni Yaşam Yayınları, 2008, 24/2. <https://www.bible.com/tr>.

³ Ömer Faruk Harman, "Kudüs", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara, 36/325.

“Haçlı seferine katılanlara günahlarının affını ve uhrevî mükâfat vaat eden kilise siyasi amacını gerçekleştirmek için dinî motiften faydalanmıştır. ‘Kutsal toprakları kurtarma’ sloganı, Haçlı seferlerinin hedefini açıklamaktan ziyade kamufler etmek maksadıyla kullanılmıştır.”⁴

XI. yüzyıla gelindiğinde Türklerin Anadolu’daki ilerleyişini durdurmak isteyen Bizans Papalığından yardım isteyerek Türklere karşı ilk Haçlı Seferi’ni başlatmıştır. Selçuklular ile karşılaşan Haçlılar yenilgiye uğramış ve Selahaddin Eyyubi ordusunun karşısında da sağlam duramayarak Kudüs’ü kaybetmişlerdir. Haçlıların bundan sonraki hedefleri Kudüs’ü kurtarmak olmuştur. Kudüs’ün Müslümanların elinde olması Papalık ve Avrupalı krallar tarafından hoş karşılanmamış ve bunun için ordu hazırlamaya başlamışlardır.

Selahaddin Eyyubi’nin Hittin Seferi’nin ardından onun karşısına çıkabilecek güçte bir asker arayan Avrupa I. Richard’ı kahramanlaştırarak Haçlı Seferleri’ne yeniden başlamıştır. Akka’yı ele geçiren I. Richard burada bulunan Müslümanları katletmiştir. Türk edebiyatında da Haçlı Seferleri’ni konu eden romancılar çoğunlukla III. Haçlı Seferi’ni anlatmışlardır. Selahaddin Eyyubi’nin hayatını anlatan yazarlar Kudüs’ün onun için ne anlam ifade ettiğini kaleme dökmüşlerdir. Hittin Seferi’nde Kutsal Haç’ın Müslümanlar tarafından elde edilmesinin yankılarına yer veren bu romancılar bölgede hâkim güçleri olan Templer ve Hospitalier Şövalyelerine dair bilgiler de vermişlerdir.

Ahmet Mithat Efendi’nin 1877 yılında kaleme aldığı Musullu Süleyman romanı Haçlı savaşını anlatan ilk romandır. Bu romanda yazar XIII. yüzyılda Kudüs yakınlarındaki bir Hristiyan köyünü anlatır. Burada bulunan asıl adı Süleyman olan roman kahramanı kendisini bir Hristiyan gibi tanıtmış ve yaşamıştır. Dolayısıyla köylünün de güvenini kazanmıştır. Daha sonraki bölümlerde savaş sırasında ise yanlış istihbaratlar ile orduyu şaşırtıp Müslümanların kazanmasını sağlamıştır.

Romanda Ahmet Mithat Efendi romanda Haçlı Seferleri’ne bütün bir Avrupa’nın destek verdiğini söylediikten sonra Haçlıların ellerinden gelirse bütün Müslümanları yok edeceklerini söyler.⁵ Mithat Efendi kendine has üslubuyla Haçlılara dair açıklamalar yapar ve Avrupalıların aslında Kudüs’ten haberdar olmadıklarını cahil bir toplum olduklarını, ne için savaşmış olduklarını bilmediklerini herhangi bir cami kubbesini Kudüs zannedebileceklerini belirtir.

“...Bulgaristan’dayken karşıdan bir kubbe görecekseler ‘Kudüs-i Şerif olsa olsa bu olmalıdır’ diye hemen secde-i taarruza vardıklarını hengi akıl görse veyahut işitse gülmez ki hatta Diyojen dahi bu komedyaya kahkahalarla gülmesin?”⁶

Balak Gazi romanında da Haçlı Seferleri anlatılır. Yirmili yaşlarında olan Balak Gazi’nin en büyük hedefi Haçlılardan intikam almak ve Kudüs’ü fethetmektir. Hayatını bu uğurda harcamaya hazırdır. Frenkler olarak anılan Haçlılar Sultan Berkyaruk ile beraber mücadele ederler. Balak Gazi de Selçuklular ile birlikte savaşır ve Kudüs’ü fethetmek için hazırlanır. Halep emirinden de destek alınır ve bölgedeki beylikler birleştirilmeye çalışılır. Ancak Balak Gazi Kudüs’ü fethedemeden Menbiç’te Kudüs yolunda hayatını kaybeder. Balak Gazi romanında Haçlı yağmacılığından ve Haçlıların yaptıkları yamyamlıklardan da söz edilir.

⁴ Işın Demirkent, “Haçlılar”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1996, 14/525-526.

⁵ Ahmed Midhat Efendi, *Süleyman Musli*, haz. Erol Ülgen-Fatih Andı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000, 13-14.

⁶ Ahmed Midhat Efendi, *Süleyman Musli*, 14.

Reha Çamuroğlu'nun kaleme aldığı biyografik-tarihi roman olan *Selahaddin el Kürdi* romanında da Haçlı Seferleri anlatılır. Bu romanda Hittin Seferi büyük yer kaplar. İznik'i Türklerden almak için ordu toplayan Haçlılar bu kez de Türklerin Kudüs'ü almak için yaptıkları seferlerden rahatsızlık duymuşlardır. Romanda Papalığın dini, Hz. İsa'yı kullanarak asker topladığı da belirtilir. Bu seferlere gitmek için yola çıkan herkesin cennete gideceğini vadeden Papalık dini bir güç olarak kullanmıştır. Çamuroğlu aynı zamanda Haçlıların önemli askeri birliklerinin olduğundan da söz eder ve bunlardan romanda "demir adamlar" olarak bahseder. Bu güçlü askeri birliklerin Türkler tarafından başlangıçta çok önemsenmediği ancak daha sonra bunlara karşı tedbirlerin alınmaya çalışıldığı da romanda yer verilen bilgiler arasındadır.⁷ Selahaddin Eyyubi'nin çocukluğundan itibaren Kudüs'ü fethetmek için yetiştirildiği romanda anlatılırken Eyyubi ordusunun çok kuvvetli olduğundan da söz edilir. Hittin Seferi'nden büyük başarı elde eden Selahaddin Eyyubi ve askerleri Haçlılardan "Kutsal Haç"ı da almasının yankılarını anlatan Çamuroğlu Papa'nın üzüntüden hayatını kaybettiğini belirtir. Romanda Eyyubi ordusunda yer alan Türkopollerden de söz edilir.⁸

Romanda Kudüs ve çevresinde var olan iki önemli şövalye grubuna da yer verilir. Bunlardan ilki Hospitalier bir diğeri ise Templer şövalyeleridir. Orta Çağ dönemindeki tarihçiler tarafından "daviyye" olarak tanımlanan Templer Şövalyelerinin Kudüs'te olduğuna inanılır Süleyman Tapınağı'ndan esinlenerek bu adı aldığı kabul edilmektedir. Ve amaçlarının Süleyman Mabedi'ni yeniden inşa etmek olduğu iddia edilir.⁹ Bir diğer Şövalye grubu ise başlangıçta ahi teşkilatı gibi kurulmuş olan Hospitalier tarikatıdır. İtalyan tacirlerce kurulan bu yapılanmanın amacının Kudüs'e ibadet etmeye gelen hacıları tedavi etmek olduğu söylenmektedir. Haçlıların 1099 yılında Kudüs'ü ele geçirmesi ile birlikte bölgede büyük bir hastane ve bir katedral inşa etmişlerdir.

Tapınak Şövalyelerinin en önemli öncülerinden biri olan Girard de Ridefort'un öldürülmesi de romanda anlatılmaktadır. Eyyubi ordusu karşısına çıkan Haçlıların devamlı yenilgi aldıklarını anlatan Çamuroğlu Haçlıların hedeflerinin artık "Gerçek Haç" ı Müslümanlardan geri almak olduğunu söyler. Çünkü bu haçın Hz. İsa'nın çarmıha gerildiğine inanılan haç olduğunu düşünmektedirler ve bu da Avrupalılar için büyük bir yıkım olarak görülmektedir.¹⁰

Yazar Selahaddin Eyyubi'nin maddi ve dünyevi hedeflerinin olmadığını onun sadece "dostun ve "düşmanın kalbi olan" Kudüs şehrini Hz. Ömer gibi kurtarmak istediğini anlatır.¹¹ Kudüs'ü ele geçiren Selahaddin Eyyubi'nin ilk işinin ise Nureddin Zengi'nin Kudüs'ün fethi için hazırladığı minberi, Emevi Camii'nden getirilmesine de romanda yer verilir. Romanda Papalık'ın Selahaddin Eyyubi'yi Goliat'a benzettiği ve onun karşısına çıkabilecek bir Godfrei aradıkları da belirtilir. Selahaddin Eyyubi'nin bu zaferlerinden sonra karşısına "Arslan Yürekli Richard" olarak adlandırılan I. Richard çıkarılır.¹² Yazar romanda yine Papalığın Kudüs için halktan vergi toplamasından da bahseder.¹³ Daha sonraki bölümde ise Akka kalesine yapılan saldırı anlatılmaktadır. Bu savaşta Templar şövalyelerinin en önemli isimleri olan Gerard Ridefort

⁷ Reha Çamuroğlu, *Selahaddin el Kürdi*, Everest Yayınları, Aralık 2011, 27- 28.

⁸ Reha Çamuroğlu, *Selahaddin el Kürdi*, 21.

⁹ Ramazan Şeşen, "Dâviyye ve İsbîtâriyye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, 9.

¹⁰ Çamuroğlu, *Selahaddin el Kürdi*, 215.

¹¹ Çamuroğlu, *Selahaddin el Kürdi*, 222.

¹² Çamuroğlu, *Selahaddin el Kürdi*, 237.

¹³ Çamuroğlu, *Selahaddin el Kürdi*, 238.

kaybetmelerine yer verilirken Haçlı kuvvetleri içinde Alman, Fransız, İngiliz, Danimarka gibi birçok bölgeden askerin olduğu belirtilmektedir. Akka kalesini ele geçiren I. Richard, Selahaddin Eyyubii ile “Gerçek Haç” karşılığında anlaşma yapmıştır. Ancak burada esir düşen Müslümanları acımasızca katlettirmiştir.¹⁴

Selahaddin Eyyubi ve Haşhaşi mücadelesine odaklanırken Haçlılar ile mücadele de bu örgütlerin adeta ayak bağı oldukları vurgulanır. Kudüs kralı olan Amuri ile Selahaddin Eyyubi'nin barış yaptıkları bilgisi ile başlatılan roman Müslümanların arasında geçen mücadeleleri ele alır. Şîi ve Sünni olarak bölünmüş olan bir Müslüman toplumun Kudüs'ü geri alamayacağını düşünen Eyyubi romanda ilk önce bu ikilikleri gidermeye çabalar. Şîi Fatimî Devleti'ne de yer verilen romanda Fatimîlerin Eyyubilere karşı Haçlıları bile destekledikleri belirtilir. Karatay romanda Vezir Şaver'i maddi âleme gönlünü kaptırmış, saltanat için yaşayan birisi olarak tanıtırken Selahaddin Eyyubi ve Nureddin Zengi'nin ise tam tersine kendilerini manevi âlem için adadıklarını anlatır. Daha sonraki bölümlerde Vezir Şaver'in taht oyunları ve kıskançlığı anlatılır ancak bu oyunların sonunda Selahaddin Eyyubi Mısır'a başkumandan olacaktır.¹⁵

Romanda daha sonra Kral Amuri ise bir Haçlı birliği hazırlarken ölünce oğlu Cüzzamlı Baudoin geçer ve Selahaddin Eyyubi ordusu ile karşılaşmaya hazırlandığı anlatılır. Hittin Seferi ve Kudüs'ün ele geçirilmesine de yer verdikten sonra Karatay da I. Richard'ın Haçlı birlikleri ile Kudüs'ü almak için gelişine değinir. Akka Kalesi'nde yaşanan mücadeleyi de anlatan Hüseyin Karatay da I. Richard'ın Selahaddin Eyyubi ile yaptığı anlaşmaya uymayarak “Gerçek Haç”ı aldıktan sonra Müslüman esirleri öldürdüğünü anlatır.

Hüseyin Karatay'ın *Selahaddin Eyyubi* romanının da konusu Haçlı Seferleri'dir. Roman, Selahaddin Eyyubi ve dönemin Kudüs'ün kralı olan Amuri'nin ortaklaşa aldıkları barış dönemi ile başlatılır. Selahaddin Eyyubi ve Nureddin Zengi'nin dostlukları ile devam eden romanda İslam dünyasındaki ikiliklerin bitirilmesi gerektiği anlatılır. Özellikle Zengi'nin birlik hedeflerinin Selahaddin Eyyubi'yi etkilediği belirtilir. Daha sonra bu konu daha da ayrıntılı şekilde anlatılır. Şîi-Sünni çatışmasının Müslümanlara verdiği zarar vurgulanır. Eyyubiler ile Haçlılar arasında geçen mücadelede Şîi Fatimî Devleti'nin Haçlılar ile bile ittifak yaptıklarına yer veren yazar bölgenin Doğu ve Batı dünyası için ne kadar önemli olduğunu işaret eder. Hüseyin Karatay'ın romanında Fatimî Devleti'nin veziri olan Şaver saltanat hastası ve zenginlik için İslam dünyasını öteleyen bir kişilik olarak tanıtırken, Nureddin Zengi ve Selahaddin Eyyubi'nin vezirin ihanetlerine rağmen Müslüman Mısır halkı için Fatimiler'e yardım ettiklerine değinilir. “*Efsaneleşen Selahaddin ismine sinirleniyordu Vezir Şaver. Halife el Adid'i kenara itip, Mısır'ın idaresini elinde tutmaya başlamışken, Haçlılar yüzünden sevmediği bu isme muhtaç olmuştuk. Şimdi bu isim kahramanlaşırken, kendi ismi musibetli bir varlık gibi anılmaya başlamıştı.*”¹⁶

Vezir Şaver'in ihanetleri ve adaletsizliğinin anlatıldığı romanda daha sonra onun tutuklanması ve Selahaddin Eyyubi'nin Mısır'a başkumandan olmasına yer verilir. Devam eden bölümde Kral Amuri'nin önderliğinde yeni bir Haçlı birliği hazırlanır ancak Amuri'nin ölümü üzerine bu sefer durur ve romanda Amuri'nin yerine oğlu Cüzzamlı Baudoin'in geçişi anlatılır. Ardından Selahaddin Eyyubi'nin İslam birliğini sağlamak için Kudüs'e yönelişine ve İngiliz Kralı

¹⁴ Çamuroğlu, *Selahaddin el Kürdi*, 263-276.

¹⁵ Çamuroğlu, *Selahaddin el Kürdi*, 32.

¹⁶ Hüseyin Karatay, *Selahaddin Eyyubi*, Bengisu Yayınları, İstanbul 2016, 32.

Arslan Yürekli Richard ile yaptığı anlaşmaya yer verilir. Bu anlaşmada şartlardan birisi de Gerçek Haç'ın, Haçlılar'a teslim edilmesidir. Gerçek Haç'ın, Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği düşünülen haçın kalıntılarından oluştuğuna inanılmaktadır ve Hristiyanlar için oldukça kıymetlidir. Karatay'ın da yer verdiği gibi, bu haç Hristiyanların birlikteliğini temsil eder. Romanda Haçlı birlikleri ile mücadele eden Müslümanların eline geçen bu haç ile birlikte Haçlılar, Kudüs'ü de kaybetmektedir.¹⁷ Hüseyin Karatay, romanda Haçlı Seferleri'nde uygulanan propaganda faaliyetlerine de dikkat çekmeye çalışır. Avrupa'dan Haçlı Seferlerine katılması için asker toplamaya çalışan kilisenin Hristiyanlık dinini nasıl kullandığı anlatılır. Romanda Hz. Muhammed'in Hz. İsa'ya şiddet uyguladığı iddiasıyla hazırlanmış olan bir tablo ile Avrupa'da Hristiyan halkın Müslümanlara karşı kışkırtıldığı da konu edilmiştir:

“—Hazreti Muhammed'in, güya Hazreti İsa'yı dövdüğünü gösterir hayali resimlerini dolaştırıp, Avrupa halkını tahrik ettiniz. Haçlı Savaşları'na katılacak Hristiyanların günahlarından kurtulacağını söylediniz.”¹⁸

Ebubekir Subaşı'nın *Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyubi* romanında Mısır'da başlayan sorunların Haçlı Seferleri'ne nasıl kolaylık sağladığını anlatmaya çalışan yazar, taht ve güç mücadelelerinin İslam şehirlerini işgale açık hale getirdiğini söyler. Subaşı, Şîi Fatımî yönetimi altında olan Mısır'daki sorunlara ve Haçlılar ile yaptıkları ittifaklara romanda sıklıkla yer verir. Selahaddin Eyyubi Müslüman âleminde var olan Şîi ve Sünni halifelğine son vererek tek çatı altında birleştirmek arzusu içindedir. Bu sebeple Mısır'da böyle bir siyaset de izlediği romanda ele alınmaktadır: “Artık Müslümanlar tek bir halifenin etrafında toplanabilirlerdi.”¹⁹ Subaşı, Haçlı birliklerinin bölgede huzuru bozduklarını, Müslümanların en önemli şehirlerinden olan Mekke'ye saldırma hedeflerinin olduğunu ve hacca giden Müslümanları öldürdüklerini romanda anlatmaya çalışır:

“Efendimiz, Renaud'un bir müddetten beri Kızıldeniz'deki korsanlarla birlik olup, buralara gemiler göndererek, Mekke'yi ele geçirme niyetinde olduğunu daha önce görüşmüştük. ... Bilahare Mısır ordusu, üzerine gönderilince yenilmiş ve kendisiyle anlaşma yapılarak ülkesine gönderilmişti. Yine Sina çölünde Masada Kalesi yakınlarında yürüyen hacıları kılıçtan geçirmişti.”²⁰

Haçlı Seferleri'nin çok uzun yıllar sürdüğünü ve İstiklal Savaşı'nda da bunun bir devamının yaşandığını söyleyen Ebubekir Subaşı, I. Dünya Savaşı'nda Selahaddin Eyyubi'nin kabrinin Fransız General Garo tarafından tekmelenmesi ile Bursa'nın işgalinde Osman Gazi'nin kabrinin tekmelenmesi arasındaki ilgiye de dikkat çeker.²¹ Romanda Akka'ya saldıran Haçlılara karşı direnen Eyyubi ordusunun mücadelesine yer verilirken, Haçlılar hakkında da bazı bilgiler okura sunulur ve Müslümanların içinde yaşayan Haşhaşi ihanetini anlatır.²² Haçlıların saldırılarından sadece Müslümanların değil Yahudi ve Hristiyanların da olumsuz etkilendiklerini söyleyen Ebubekir Subaşı, birçok Hristiyan'ın Haçlılara destek olmayı reddettiğini belirtir. Papalığın Hristiyanları, Haçlı Seferleri için yola çıkanlara destek amacıyla mallarına el koyarak,

¹⁷ Karatay, *Selahaddin Eyyubi*, 55.

¹⁸ Karatay, *Selahaddin Eyyubi*, 125.

¹⁹ Ebubekir Subaşı, *Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyubi*, Çelik Yayınevi, İstanbul 2017, 85.

²⁰ Subaşı, *Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyubi*, 170.

²¹ Subaşı, *Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyubi*, 6.

²² Subaşı, *Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyubi*, 131.

yeni vergiler getirerek maddi olarak da sömürdüğünü söyler.²³ Romanda Miraç gecesine denk gelen Kudüs'ün fethi ile Kudüs'e giren Selahaddin Eyyubi ve ordusunun Kudüs'te karşılaştıkları manzaraları anlatan yazar bölgedeki kıymetli imarların Haçlılar tarafından yağmalandıklarını, birçok tarihi değerın Avrupa'ya kaçırıldığını da vurgular.²⁴ Daha sonraki bölümde Akka'nın Haçlılar tarafından saldırıya uğramasını anlatan yazar Kral Richard'ın da bölgeye gelip mücadele etmesini ve yenilgiye uğrayarak geri dönüşünü anlatır. Akka'da yaşanan savaştan sonra Haçlıların esir anlaşmasına uymayarak oradaki Müslüman halkı katlettiğini, kadın ve çocukların dahi bu katliama maruz kaldıklarını 18. bölümde anlatır: “*Akka'da kalan Müslümanlar; kadın, erkek, çocuk, yaşlı... Kasaplık koyunlar gibi dizildiler.*”²⁵

Okay Tiryakioğlu'nun *Hilalin Gölgesinde Bir Ömür Selahaddin Eyyubi* romanı, hocası El Kuseyri'nin Selahaddin Eyyubi'ye verdiği askeri eğitimlerle ve onun günlük yaşamı ele alınarak başlar. Romanda Nureddin Zengi'nin Kudüs'ü fethetmek için yaptığı seferlere değinildikten sonra onun Selahaddin Eyyubi üzerindeki etkisi, gösterdiği hedeflerle birlikte verilir.²⁶ *Hilalin Gölgesinde Bir Ömür Selahaddin Eyyubi* romanında da Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs'ü fethi üzerinden şehrin İslam dini açısından önemi vurgulanır: “*Gaziler, İslam'ın ilk kiblesi mukaddes Kudüs'ün surları önünde toplandık ve nice şehidimizin kanı hürmetine geri adım atmadık*”²⁷ Romanda aynı zamanda Hazreti Muhammed (SAV)'in de Kudüs'te bulunan Mescid-i Aksa'ya ve Mescid-i Haram, Mescid-i Nebi'ye çok büyük önem verdiği de belirtilir.²⁸

Roman bölümlere ayrılarak hazırlanmıştır ve VI-VII alt bölümlerinden itibaren Selahattin Eyyubi'nin Haşhaşilerle ve Hospitalier Şövalyeleri ile olan mücadelesine yer verilir. Tiryakioğlu, X. bölümden itibaren ise Fatimî Devleti ve Zengi- Eyyubiler arasında yaşanan gerilimleri iki başlı İslam toplumunun getirdiği sorunları anlatır. Romanda Fatimîlerin önceleri İslam aleminde ikilik çıkarmadığını mezhep kavgalarını körüklediğini, hatta farklı mezheplerin devlet yönetiminde söz hakkı olduğunu, ordularının da Sünni kökenli Türklerden meydana geldiğini söyler ve problemlerin ilk Haçlı Seferi'nden sonra başladığını belirtir. “İskenderiye Bir Rüya”, “Kuşatma Geceleri” isimli bölümlerde Mısır'ın fethi ve Haşhaşilerle olan mücadeleler anlatılır.²⁹ Romana göre Selçuklu ve Fatimî sınır anlaşmazlıklarının artması ve Haçlılar ile yapılan ittifaklar sonucunda Fatimîler ile Selçuklu Devleti arasındaki sorunlar büyümüş ve mezhepsel bir savaş halini almıştır. Selahaddin Eyyubi'nin Haçlılar ile ittifak yapan Fatimîler'in üzerine yürütmesi işte bu sebeptendir.

Romanda İskenderiye'yi alan Selahaddin Eyyubi, Fatimî liderlerinin Haçlılar ile yaptıkları ittifaklar sonucunda neredeyse Haçlılar tarafından işgal edilen Kahire'ye doğru yola çıkar. Daha sonra Nil kıyılarındaki Küçük Ezher, Sur şehirleri, Kus ve Hanf Kaleleri'ni ele geçiren Zengi birliklerinin ana hedefinin her zaman Kudüs olduğu anlatılır. Başlangıçta Emir Nureddin Kudüs'e doğru bir sefere çıkmış ancak Haçlı birlikleri savaşmayı göze alamayarak geri çekilmişlerdir. Okay Tiryakioğlu, romanda Haçlıların kendi aralarındaki sohbetleri üzerinden

²³ Subaşı, *Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyubi*, 194.

²⁴ Subaşı, *Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyubi*, 247.

²⁵ Subaşı, *Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyubi*, 321.

²⁶ Okay Tiryakioğlu, *Hilalin Gölgesinde Bir Ömür Selahaddin Eyyubi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, 56.

²⁷ Tiryakioğlu, *Hilalin Gölgesinde Bir Ömür Selahaddin Eyyubi*, 413.

²⁸ Tiryakioğlu, *Hilalin Gölgesinde Bir Ömür Selahaddin Eyyubi*, 425.

²⁹ Tiryakioğlu, *Hilalin Gölgesinde Bir Ömür Selahaddin Eyyubi*, 160-198.

Haçlı tarihini ve yapılan insan kıyımlarını da anlatır. Romanda I. Haçlı Seferi'nde yapılan insanlık dışı muameleler, yamyamlık, tarihi kaynaklar esas alınarak anlatılmıştır:

“*Fulcherius Tarihi'nden okuyacaklarım' dedi ve önceden işaretlenmiş bir yeri açtı.*

‘Yorgunduk. Binlerce milden gelmiş; denizde fırtınalar, karada hastalıklar, vahşi hayvanlar ve barbar Bedevi kabilelerinin saldırıları sonucu pek çoğumuz can vermiştik. (...) Kudüs'e ulaştığımızda yorgunluk ve hışım bizi tüm ahlak kurallarından sıyırmıştı. Kinimizi haklı görmeye başlamıştık!’”³⁰

Romanın ilerleyen bölümlerinde Selahaddin Eyyubi, amcası Şirkuh vefat edince Fatımî Halifesi el Azid tarafından Mısır Sultanı ilan edilmiştir. Eyyubi'nin çocukluğundan beri zihin dünyasında yer eden Kudüs şehrini ele geçirmeden evvel gülmediği ve başına da siyah bir sarık sardığı yine romanda yer verilen detaylar arasındadır. Kudüs'ü fethetmek amacıyla olan Selahaddin Eyyubi'nin önce Akabe Körfezi'nde bulunan Eyle(Eliat)'ı fethettiği, ardından Haçlı kalesi Kerak ile mücadelelerin sürdürüldüğü Nübye isyancıları ile mücadele edildiği de anlatılmaktadır. Nureddin Zengi'nin vefatının ardından Suriye'de Selahaddin Eyyubi'ye karşı başlayan muhalefeti susturmak maksadıyla Selahaddin Eyyubi'nin Nureddin Zengi'nin eşinin annesi ile “siyasi” bir evlilik yaptığı da romanda değinilen konulardandır.

Abbasi Halifesi'nden Bağdat'tan sultanlığının onaylandığına dair bir menşur alan Selahaddin Eyyubi, Kudüs yolunu açan Halep'in fethiyle de Zengi beylerinden destek görmüş, Eyyubi devletini güçlendirmiştir. Kudüs Seferinden evvel Doğu Seferine de çıkan Selahaddin Eyyubi buralarda Musul, Erbil, Meyyafakirin gibi önemli bölgeleri de ele geçirmiştir. Daha sonraki bölümlerde ise Selahaddin Eyyubi'nin, Hittin'da büyük bir zafer kazandığı ardından Akka, Askelon, Nablus ve Remle gibi yerleri fethedildiği söylenir. “*Tüm bu şehirlerin arasında bilhassa Akka, Kudüs Krallığı'nın denizden Avrupa'ya açılan kapısı olarak büyük bir önem arz ediyordu. Artık Kudüs yolu açıktı.*”³¹

Ali Emre'nin *Selahaddin Eyyubi Şark'ın Kartalı* romanında Haçlı Seferleri, Frenk Seferleri olarak adlandırılmıştır. Romanın başında Hristiyan güçlerinin Haçlı Seferleri'ni yapma gerekçelerinden biri olarak Müslümanların elinde olan Urfa'yı ele geçirmek ve Haçın intikamını almak olarak sıralanır. Romanda Haçlı birliklerinin özellikle Reynald de Chatillon'ın komutanlığında Müslümanların kutsal şehirlerine ve Eyle, Yenbu gibi önemli limanlarına saldırılarından söz edilir.

Haçlı Seferleri'nde büyük etkisinin olduğu kabul edilen Hospitalier ve Templar Tarikatlarından “Mabet ve Hastane Şövalyeleri” olarak söz eden Ali Emre onların acımasızlığını vurgular. Eyyubi ordusunun öncü birliği olan Yezek'in Haçlılar hakkındaki istihbaratlarının rolüne de yer verilen romanda, Haçlıların elindeki Kerak Kalesi'ne sıklıkla yer verilir. Taberiye kuşatmasından sonra Hittin zaferini anlatan yazar Şövalyeler için “Kutsal Haç”ın ne anlama geldiğini de bu savaşta anlatmaya çalışır: “*Sıcak bunaltıcıydı sıra dışı bir hareketlilikte her taraftan tozlar yükseliyordu. Kutsal Haç'ı ve sancakları taşıyanlar başta olmak üzere ağır zırhlar içindeki askerlerin yüzleri daha şimdiden tere boğulmuştu Guy Selahaddin bütün gücünü orada toplamadan henüz epeyce ileride olan Taberiye Gölü'ne hızlı bir yürüyüşle ulaşma*

³⁰ Tiryakioğlu, *Hilalin Gölgesinde Bir Ömür Selahaddin Eyyubi*, 151.

³¹ Tiryakioğlu, *Hilalin Gölgesinde Bir Ömür Selahaddin Eyyubi*, 405.

umudundaydı."³² Hittin savaşında Müslümanların Kutsal Haç'ı ele geçirmeleri ile Haçlıların büyük bir yıkım yaşadıklarını, bu zaferin Müslümanlar için çok önemli olduğunu belirtir. Romanda Hittin zaferinin Avrupa için ne anlama geldiğini ise yazar şu cümlelerle anlatır: "*Hittin, bir asırlık Frenk işgalinden bu yana Müslümanların kazandığı en büyük, en görkemli zafere tanıklık etti. Tekbirleri duyan Selahaddin yere kapandı, sevinçten ağlayarak Allah'a şükretti.*"³³ Hittin savaşından sonra birçok önemli kişinin Müslümanlara esir düştüğünü ve Kutsal Haç'ın da Kadı Şerafeddin İbn Ebî Asrun'un gözetiminde Şam'a götürüldüğü bilgisini de verir.

Hittin savaşında Sur, Akka ve Yafa'ya saldıran Haçlılar ile Eyyubilerin verdiği mücadeleyi anlatırken, Haçlıların esir aldıkları Müslümanlara zulmettiklerini bu mücadeleden galip çıkan Selahaddin Eyyubi'nin ise her şeye rağmen merhametini kaybetmediğini anlatır.³⁴ Kudüs'ü kaybeden Hristiyanların büyük bir yıkım yaşadıkları hatta Papa III. Urbanus'un kederinden öldüğü de yine romanda değinilen konular arasındadır. Kudüs'ü Müslümanlardan geri almak için Haçlılar yeni saldırılarda bulunurlar. Bu saldırılarda başrolde Arslan Yürekli Richard olarak bilinen İngiliz Kralı vardır. Romanın son bölümlerinde ise "Rişar" olarak anılır ve onun Selahaddin Eyyubi'nin yardımcıları ile olan mektuplaşmalarına yer verilir. Akka'ya saldıran Haçlılar güç elde edince Kutsal Haç'ın verilmesi karşılığında esir Müslümanların serbest bırakılacağını söylerler ancak bu anlaşmaya uymayarak Müslüman esirleri katletmeyi tercih ederler: "*Biraz sonra, sayısı bini geçen kadın ve çocuk; ölülerin, katledilen Müslümanların yanına getirildi. Manzarayı gören bu çaresiz insanların feryatları yeri göğü inletti. Koşup babalarının, kocalarının, yakınlarını cesetlerine kapandılar.*"³⁵

2. Birinci Dünya Savaşı ve Arap İsrail Savaşları

Filistin Bölgesinin ele alındığı ikinci grup romanlarda ise Osmanlı Devleti'nin yıkılma süreci ve yıkılmasından sonra kurulan İsrail Devleti'ne karşı gösterilen tepkiler anlatılmaktadır. Çalışmada ele alınan ilk yazar Burhan Cahit Morkaya'dır. Morkaya, yaşanan savaşlardan ve verilen kayıplardan dolayı bu bölgeyi bir "hörgüçlü deve" "insanımızı yutan bir timsaha" benzetir.³⁶

İhtiyat Zabiti romanında yer verdiği Kudüs şehri diğer Orta Doğu şehirlerine nazaran daha modern ve Avrupalı bir şehir olarak anlatılmaktadır. Burhan Cahit, romanda Kudüs'ün şehir planından, Rusların yaptırdıkları modern binalar ve parklardan söz etmekte ve Kudüs'ü medeni bir şehir olarak kabul etmektedir. Romanda yer verilen şehirler, çoğunlukla Batı ile Doğu'nun karşı karşıya geldiği yerlerdir. *İhtiyat Zabiti* romanında yazar, Kudüs'teki Alman veya Alman Yahudi'si olduğu belirtilen kişilerin modern yaşamlarına hayranlık duyulduğu belirtilir. Batılı ülkeler romanda bir işgalci olarak anlatılmaktan ziyade bölgeyi modernleştiren güçler olarak kabul edilmiştir. Ayrıca romanda Almanların ve Almanya kökenli Yahudilerin Kudüs'te yaptıkları modern binalar, tekrar tekrar övülür Bu binalardan biri de Augusta Viktorya binasıdır.³⁷

Burhan Cahit Morkaya *İhtiyat Zabiti* romanında Kudüs'ün, Museviler, Hristiyanlar ve Müslümanlar için büyük önem taşıdığını ve yüzyıllar boyunca bu dinlerin mensuplarının savaşlar yaşayıp, bu topraklarda mabetler yaptıklarını söyler. Romanda Batılıların yaşamlarına özlem

³² Ali Emre, *Selahaddin Eyyubi Şark'ın Kartalı*, Ketebe Yayınları, İstanbul 2018, 237.

³³ Ali Emre, *Selahaddin Eyyubi Şark'ın Kartalı*, 250.

³⁴ Ali Emre, *Selahaddin Eyyubi Şark'ın Kartalı*, 274.

³⁵ Ali Emre, *Selahaddin Eyyubi Şark'ın Kartalı*, 379.

³⁶ Burhan Cahit Morkaya, *Dünyaların Romani*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1933, 49.

³⁷ Burhan Cahit Morkaya, *İhtiyat Zabiti*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1933, 195-196.

anlatılır ve onların evlerinde piyano bulunmasına duyulan hayranlığı dile getirilir, çünkü “piyano” kişiyi, şarklı, Orta Doğulu olmaktan uzaklaştıran bir simgedir. Ayrıca devlet liderlerinin bu bölgelerde bulunan türbelerinin de önemini belirttikten sonra asıl önem arz edenin burada bulunan mabetlerin değil Almanların yaptıkları modern, temiz ve düzenli binaların olduğunu iddia eder.³⁸

Birinci Dünya savaşında kaybettiği toprakları geri almak ve kaybedilme tehlikesi altındaki topraklarında da yeniden emniyeti sağlamak amacıyla olan Osmanlı Devleti, Suriye Filistin cephesinde de mücadele etmiştir. Burhan Cahit Morkaya *İhtiyat Zabiti* romanında da I. Dünya Savaşında Kanal cephesinde meydana gelen savaşlara ve İngilizlerin Gazze’ye verdikleri öneme değinilmiştir: “—İngilizler dört fırka ile taarruz ettiler, dedi. Herhalde cepheyi sökmek, Gazze’yi tutmak istiyorlar. Sağ cenahımızda serbest değiliz. Geri çekilmek imkânı bile yok.”³⁹

Morkaya, Osmanlı Devleti’nin yaptığı Mısır seferi ve Kanal Harekâtından söz ederken, bu seferlerin ne amaçla yapıldığını anlayamadığından ve burayı fethetmekten ziyade “Don Kişotluk” yapıldığından söz eder ve Anadolu’nun çöl görmemiş, çöl iklimine yabancı çocuklarının buralarda ölüme sürüklendiklerini, sefalet yaşadıklarını Yüzbaşı Celal’in düşünceleri üzerinden anlatır. “(...) Açlıktan develeri, beygirleri kestik. Zaten kesmesek onlar açlıktan ölecekti. Velhasıl bir macera ki başından sonuna kadar facia.”⁴⁰ Burhan Cahit Morkaya da *İhtiyat Zabiti* romanında Kudüs ile Yafa arasında kalan bir bölgenin özelliklerinden bahsetmeye çalışır. Yazar özellikle Vilhelma ve Sarona isimli köylerin özelliklerine yer verirken bu köylerin Alman köyü olduklarını da ekler. Romanda Sarona’da karşılına çıkan mimozaların güzelliğine değinen yazar, bu coğrafyanın güzelliklerinin insana savaşta olduğunu unutturacak derecede olduğunu belirtirken işgal kuvvetlerinin de Yafa’ya demirlediklerini anlatır. *İhtiyat Zabiti* romanında Filistin’in önemli şehirlerinden olan Gazze’ye yer verilir. Morkaya, Gazze’nin güzelliklerini anlatırken şehrin savaşlarda saldırıya açık bir bölgede bulunduğunu da belirtir: “—Şirin yerdir, dedi. Meyvası çiçeği, suyu, bol. Fakat denizden, cepheden boyuna ateş yer.”⁴¹

Mustafa Yıldırım’ın *58 Gün Mustafa Kemal ile Filistin’den Anayurdun Dağlarına* romanı İskenderiye’de bulunan Seydi Beşir esir kampından, Golan Tepelerine oradan Şam’a, Musul’a Adana’ya kadar bu geniş coğrafyada ölüm kalım mücadelesi veren Osmanlı Türklerini ele alır. Seydi Beşir’de esir düşen Osmanlı askerleri Fahri üzerinden anlatılırken geriye dönüşlerle Hicaz bölgesindeki Arap isyanlarına da yer verilir. Romanda “Kumandan” olarak anılan Mustafa Kemal Paşa ve Cemal Paşa’yla birlikte Filistin cephesinde Arap isyancıları destekleyen İngiliz, Fransız askerleri, yerli Yahudi ve Ermeni çetelerinin Türk ahaliye karşı gösterdikleri olumsuz tutumlar, saldırılar da anlatılmaktadır. Yazar, bu cephede meydana gelen savaşları verirken Orta Doğu coğrafyası, nüfusu, dinleri hakkında da detaylı bilgiler aktarır. Romanda Osmanlı ordusunun bölgeden çekilmeye başlamasını ele alırken Mustafa Kemal Paşa’nın Halep’teki direnişini onun güçlü kişiliğini, askeri dehasını da anlatmaya çalışır. 15 Eylül 1918’de başlayan roman 11 Kasım 1918’de son bulur. Yıldırım’ın *58 Gün Mustafa Kemal ile Filistin’den Anayurdun Dağlarına*, romanında Orta Doğu’da ilk eylemlerini gerçekleştiren ve çok fazla bilinmeyen bir örgütten söz edilir. Bu örgüt Nili örgütüdür. “NİLİ, Aaronsohn kardeşlerin Filistin ve çevresindeki Osmanlı askeri birlikleri ve bölgenin lojistik durumu hakkında İngilizlere verilmek üzere istihbarat

³⁸ Morkaya, *İhtiyat Zabiti*, 195-196.

³⁹ Morkaya, *İhtiyat Zabiti*, 155.

⁴⁰ Morkaya, *İhtiyat Zabiti*, 315-316.

⁴¹ Morkaya, *İhtiyat Zabiti*, 102.

toplamak için 1915 yılı ilkbaharında kurdukları ve 1917 sonbaharında çökertilen Yahudi casusluk teşkilatıdır.”⁴²

Romanda özellikle Kanal harekâtında etkili olan bilgi sızdırmalar ve eylemler gerçekleştiren bu yapı Osmanlı Devleti’nin bu seferde başarısız olmasının nedenlerinden biri olarak gösterilir. ”⁴³ NİLİ örgütünün kuruluşunun yanı sıra McMahan ve Gertrude Bell gibi Orta Doğu’da casusluk faaliyetleri yapan kişiler ile olan sıkı bağlarından söz edilir. NİLİ örgütünün üyelerinin kendilerini arkeolog olarak tanıttıklarına ve tarih çalışmaları yaptıklarına çevrelerindeki kişileri inandırdıklarına vurgu yapılırken onların özellikle İngilizlere çalıştıkları belirtilir. “Çöl Kraliçesi” “Irak’ın Taşsız Kraliçesi” olarak bilinen Gertrude Bell’in Nazım Paşa ile olan yakınlığı da romanda değinilen konular arasındadır. ⁴⁴

Ilan Pappé, Nekbe olarak adlandırılan dönemde Jewish Agency tarafından örgütlenen Haganah’ın aracılığıyla beş yüz Filistin köyü ve on bir yerleşim biriminin yok edildiği ve yedi yüz bin Filistinlinin de zorunlu göçe tabi tutulduklarını belirtir. Yazar BM tarafından 1947’de Filistin’de iki devletli bir çözüm öneren BM’nin de taraflı olduğunu ve %56’lık bir bölümü adaletli şekilde paylaşmadığını da belirtir. ⁴⁵ Nurettin Taşkesen de *Nekbe 1948* romanında Filistinli bir ailenin geçmişi üzerinden Kudüs’ün geçmişini anlatır. Roman bir tiyatro eseri gibi çoğunlukla diyaloglar üzerinden verilir. İsrail’in kuruluşu, Yahudi ve Filistinlilerin çatışmaları, katliamlar üzerinden Filistin’in adım adım yok edilişi ele alınırken İsrail Devleti’nin resmen kurulduğu 1948 yılındaki gelişmelere ve ardından Filistinlilerin büyük dramlar yaşadıkları büyük göç olaylarına yer verilir.

Birinci Arap-İsrail Savaşı olarak adlandırılan 1948 savaşı, İsrail’e karşı bir güç gösteremeyen ve başarısız olan bu devletlerin kendi aralarındaki sorunlara ve rekabet ilişkilerine de yer verilir. Yazar romanda Arapların tarihten gelen kabile anlayışını sürdürdüklerini, Osmanlı Devleti’ne isyan eden Haşimi ailesi tarafından yönetilen Irak ve Ürdün’ün ise Haşimi tarafını temsil ettiğini, Mısır’ın ise geri kalan Arapları temsil ettiğini söyler. ⁴⁶

Nureddin Taşkesen 1948 Arap İsrail savaşında Ürdün Kralı’nın gizli bir şekilde dönemin İsrail başbakanı olan Golda Meir ile görüştüğü iddialarına da yer verirken bu savaşın sonunda İsrail’in, Kudüs’ün batısını ele geçirmesine dikkat çekmek ister. ⁴⁷ Yazar romanda Osmanlı Devleti’ne isyan eden Haşimi ailesinin daha sonra İngilizler tarafından Irak ve Ürdün’e kral olarak tayin edildiğini ve bu ülkelerin İngiltere’den bağımsız olmadıklarına yer verirken, Büyük Arabistan Krallığı hayallerinin de Kral Abdullah tarafından devam ettirildiğini söyler. ⁴⁸ Taşkesen, Arabistan devleti kurmak amacıyla Osmanlı’ya isyan eden Şerif Hüseyin’in bu isyanların sonucunda umduğunu bulamadığını ve devlet kurma yetkisinin İngilizler tarafından İbn Suud’a verildiğini; Haşimi ailesine ise önce Suriye’de bir devlet kurduğunu ancak Fransızların karşı çıkmaları üzerine Ürdün’de bir Haşimi krallığı verildiğini belirtir. Romanda yazar, 1948 Arap İsrail Savaşı’nın sonucunda İsrail’den sonra toprak kazanarak kârlı çıkan bir

⁴² Necmettin Alkan, *NİLİ: Orta Doğu’da Casuslar Savaşı*, Kronik Kitap İstanbul 2017, 47-48.

⁴³ Mustafa Yıldırım, *58 Gün Mustafa Kemal ile Filistin’den Anayurdun Dağlarına*, Ulus Dağı Yayınları, Ankara 2006, 16.

⁴⁴ Yıldırım, *58 Gün Mustafa Kemal ile Filistin’den Anayurdun Dağlarına*, 275.

⁴⁵ Noam Chomsky-Ilan Pappé, *Yaşamla Ölüm Arasında Gazze-Dünden Bugüne Filistin Sorunu*, ed. Frank Barat, çev. Taylan Doğan-A.K. Saysel, Bgst Yayınları, İstanbul 2011, 82-83.

⁴⁶ Nurettin Taşkesen, *Nekbe 1948*, Mihrabad Yayınları, İstanbul 2018, 102.

⁴⁷ Taşkesen, *Nekbe 1948*, Mihrabad Yayınları, 104.

⁴⁸ Taşkesen, *Nekbe 1948*, Mihrabad Yayınları, 111.

diğer ülke olan Ürdün'e dikkatleri çeker ve Ürdün krallığının geçmişini ele almaya çalışır. Romanda Mısır ve Haşimi ailesinin çıkar çatışmasına Kral Faruk ve Kral Abdullah ilişkileri üzerinden yer verilir.⁴⁹ Romanda daha sonra Mısır kralı olan Faruk'un Büyük Arap devleti hülyasından vazgeçmesine ve İsrail ile yaptığı görüşmelere de yer verilir. Ancak Mısır kralı bu görüşmelerin bedelini çok ağır ödeyecek ve içlerinde Cemal Abdülnasır'ın da bulunduğu Hür Subaylar hareketinin darbesi ile tahtından indirilecektir.⁵⁰

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere destekli Yahudiler, Filistin topraklarına hâkim olmak için birçok şiddet eylemi gerçekleştirmiştir. Bu eylemler oldukça eğitimli örgütler tarafından yapılmıştır. Bunlar arasında, Irgun, Stern, Haganah gibi örgütler vardır. Birçok kanlı saldırının faili olan bu yapılara ve İsrail Devleti'nin kuruluş aşamasına Nurettin Taşkesen'in *Nekbe 1948* isimli romanında ayrıntılı olarak yer verilir. Haganah isimli örgütün çalışmalarını ele alan Taşkesen, İngiliz ve İsrail yakın ilişkilerine de değinir: "*Adı Orde Charles Wingate, tam bir Siyonist, İngiliz komutan Wavel'den izin alarak Haganah'ı eğitmeye başladı. Kendi birliğine de bazı Yahudileri aldı.*"⁵¹

Taşkesen, Haganah'ın kuruluş ve ilerlemesindeki başarısının İngilizlerin desteği ile olduğunu romanda tekrarlar ve Filistinli halkın köylerinden sürülüp göçe zorlanmasının arkasında da yine İngilizlerin olduğunu söyler.⁵² Filistinli yerli halkın Haganah'ın gücünü başlangıçta hafife aldığını geleceğe dair olumsuz beklentiler içerisinde olmadıkları belirtilir. İsrail'in kuruluş aşamasında Haganah gibi örgütlerle bölgedeki Arapların yaşadığı çatışmalara yer verilen romanda Arapların birlik içerisinde İsrail ile savaşmaya çalıştıklarına ancak maddi olanaksızlıklarının buna el vermediğine ayrıca Kral Abdullah gibi bazı yöneticilerin birlik ruhuna engel olduğundan da söz edilir. *Nekbe 1948* romanında Haganah'ın ardından Irgun isimli örgütün de kuruluşunu, amaçlarını, özelliklerini ele alır. Romanda Irgun örgütü, Haganah'tan daha disiplinli daha gizli bir örgüt olarak belirtilir. Yazar bu örgütün masonik bir yapısının olduğunu söyler.⁵³ Romanda Filistin'de meydana gelen terör olaylarına da yer verilir. Bir otobüs durağına yapılan bombalı saldırıda hayatını kaybeden Filistinliler anlatılırken terörün destekçisi olarak İngilizler gösterilir.⁵⁴ Nurettin Taşkesen bazı Yahudi çetelerinin Filistinli yerli halkı göç etmeye zorlamak için hasat zamanında tarlalarını ateşe verdiklerini, evlere baskınlar yaparak besin ürünlerine el koyduklarını halkı açlıkla baş başa bıraktıklarını anlatır.⁵⁵ Romanda sıklıkla İngiliz Yahudi iş birliğine yer verilir. Haganah'ın başlangıçta İngilizler tarafından nasıl yönlendirilip eğitildiklerine yer veren Taşkesen, köy köy dolaşan Yahudi örgütlerin halk ve köyler hakkında bilgi topladıklarını ve bu bilgileri "Köy Proje Dosyaları" olarak arşivlediklerini belirtir:

1947 yılında İngiltere, Filistin hakkında alınan bölünme kararını onaylamıştır. Bunun üzerine bölgede yaşayan Yahudiler taşkınlıklar yapmışlardır. İngiliz silahlı güçlerinin de bölgeden ayrılma kararı almasının üzerine Filistin halkı silahlı Yahudilerin karşısında tamamen güçsüz bir şekilde kalmıştır. Romanda bu tarihi detayına da yer verilir.⁵⁶ Romanda Yafa'da meydana gelen bombalı saldırıdan Semiramis Oteli'nin bombalanması gibi şiddet olaylarından

⁴⁹ Taşkesen, *Nekbe 1948*, Mihrabad Yayınları, 112.

⁵⁰ Taşkesen, *Nekbe 1948*, Mihrabad Yayınları, 139.

⁵¹ Taşkesen, *Nekbe 1948*, Mihrabad Yayınları, 44.

⁵² Taşkesen, *Nekbe 1948*, 45.

⁵³ Taşkesen, *Nekbe 1948*, 64-65.

⁵⁴ Taşkesen, *Nekbe 1948*, 46.

⁵⁵ Taşkesen, *Nekbe 1948*, 48.

⁵⁶ Taşkesen, *Nekbe 1948*, 100-101.

da söz edilir. Bu saldırıları Arap kılığına giren Yahudilerin yaptığını söyleyen romancı, bu eylemleri gerçekleştirenlerin de “mistaravim” olarak anılan özel birlikler olduklarını belirtir.⁵⁷1948 yılında yaşanan Arap-İsrail savaşında İsraili örgüt Irgun’un Deyr Yasin köyüne yaptığı baskın sonucu 107 kişi öldürülmüştür. Romanda Filistinli yerli Arap halkın herhangi bir baskına hazırlık yapmadıkları günlük hayatlarına devam ettikleri vurgulanır. Deyr Yasin katliamı ile birlikte Filistin halkının olanı biteni, Filistinli Araplara düşmanlıkta ileri gidildiğinin farkına vardıkları belirtilir.⁵⁸ Deyr Yasin katliamında yaralanan, hastanede yaralı halde bulunan roman kişisi Necla’nın hayatından söz edilen eserde Necla’nın tanınmayacak kadar ağır yaralar aldığından söz edilir.⁵⁹ Romanda İsrail’de birtakım çarpıcı eylemde bulunan bir başka örgüt olan Lehi örgütünden de söz edilir. Ayrıca romanda Birleşmiş Milletler Filistin arabulucusu diplomat Kont Bernadotte’nin İsraili Lehi örgütü tarafından öldürülmesine yer verilir.⁶⁰ İsraili bazı aşırı örgütlerin düzenlediği saldırılardan biri de El Halil Camii’ne gerçekleştirilen saldırıdır. Nurettin Taşkesen de bu olaya yine diyaloglar şeklinde romanında yer verir.⁶¹

Nihan Kaya’nın 2018 yılında yayınladığı *Buğu* isimli romanında Sabra ve Şatilla Katliamına yer verilmiştir. 1982 yılında Batı Beyrut mülteci kampına saldıran aşırı Yahudi örgüt üyeleri, Sabra ve Şatilla kampında katliam yaparlar. Yaklaşık 3500? Filistinli -çocuklar dâhil- bu baskında hunharca öldürülmüştür. Bu katliamdan daha sonra Ariel Şaron sorumlu tutulmuştur. Kaya, bu katliamda 990 sivilin öldüğünü ancak 328 kişinin kimliklerinin tespit edilebildiğini, bebeklerin çocukların nasıl acımasızca hedef alındığını vurgular.⁶²

Bir Yahudi ile evli olan Filistinli Nur’un hayatını ele alan Nihan Kaya, Yahudi Yasef Abravanel’in Nur’a olan aşkı nedeniyle Nur’un Filistinli direnişçiler için verdiği desteği görmezden gelmesine hatta ilgilenmemesine yer verir.⁶³ Nur’un İsrail’de tutuklanması üzerine onu kurtarmaya giden Yasef Abravanel onun karakolda işkenceye maruz kaldığını anlar ama o da çaresiz kalmıştır.

Ailesini çocukken kaybeden Nur, Filistin ve Filistin halkı için ıstırap duymakta hayatının her anında bununla yaşamaya çalışmaktadır. “*Filistin şimdi uzakta, çok uzakta. Sen, buradasın. Şimdi yaşadığın ülkeye, yaşadığın şehre, eve dönüp baktın mı hiç? (...) Bir an olsun Filistin’i unuttuğunda, geriye ne kalacak, senden ne kalacak, düşündün mü?*”⁶⁴ Nur, İsrail vatandaşı olan Filistin kökenli İmran Reda ile duygusal bir yakınlık kurar. İmran, Filistin’e yardım eden gizli bir örgüte üyedir. Nur da İmran ile birlikte ‘*Çiçekleri Kurtarma ve Yaşatma Derneği*’ gibi paravan bir dernek kurar ve birlikte Filistinli direnişçilere yardım ederler. Kaya, romanında İsrail’in kuruluş yıllarında dünyadaki Yahudilerin Filistin’e göç etmeye ve Filistin’den toprak satın almaya başlamasından da söz eder. Yazar, roman kişisi Abravanel ve ailesinin İstanbul’da bir yaşamlarının olmasına rağmen dini ve resmi bayramlarda Filistin’den satın aldıkları yere gittiklerini belirtir.⁶⁵ İmran ile Nur’un hikâyesini anlatan yazar dünyanın çeşitli bölgelerine dağılmış olan Filistinlilerin ülkeleri için verdikleri mücadeleyi de anlatmış olur. Romanın

⁵⁷ Taşkesen, *Nekbe 1948*, 71.

⁵⁸ Taşkesen, *Nekbe 1948*, 76.

⁵⁹ Taşkesen, *Nekbe 1948*, , 81.

⁶⁰ Nurettin Taşkesen, *Nekbe 1948*, Mihrabad Yayınları, İstanbul 2018, 133.

⁶¹ Taşkesen, *Nekbe 1948*, 202.

⁶² Nihan Kaya, *Buğu*, İthaki Yayınları, İstanbul 2018, 92.

⁶³ Kaya, *Buğu*, 49-50.

⁶⁴ Kaya, *Buğu*, 74.

⁶⁵ Kaya, *Buğu*, 41.

sonunda Nur ve İmran öldürülmüş olarak bulunur. Yasef Abravanel de bu ölümlerden dolayı suçlanır.

Ece Temelkuran'ın *Muz Sesleri* romanında geriye dönüşlerle, mektuplarla 1982 yılına dönülmekte ve Şatilla kampında yaşayan göçmenlerin hayatlarına ışık tutulmaktadır. İsrail'in bu kampa yaptığı saldırılar ile masum insanların hayatlarını kaybedişleri romanda konu edilirken, küçük, sıradan insanların hayatları büyük siyasi kavgaların gölgesinde ele alınır ve bir aile dramı ya da bir insanî dram da anlatılmaya çalışılmaktadır. Temelkuran'ın *Muz Sesleri* romanında da kontr terör örneklerine rastlanılır. Romanda İsrail'in Gazze'ye saldırısına yer verilirken Lübnan'da bu saldırıların halk tarafından neredeyse kabullenildiği ve futbol maçları kadar bile gündem olmadığı belirtilerek eleştirilir. Halkın magazin haberleri ve futbol ile meşgul olduğunu anlatan Temelkuran futbol maçları skorlarının yas ve şenlik havası oluşturmaya yettiğini söyler.

*"Bu sırada İsrail, Gazze'vi vurmuş, Irak'ta 22 Şubat 2006'da Şii Samarra'nın bombalanmasıyla başlayan sürecin sonunda mahalleler dini gruplara göre ayrılmıştı ve Filistin'in topraklarını kemiren "duvarın" inşaatı devam ediyor. ABD Zarkavi'yi öldürmüştü, dünya ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice'in bacaklarının güzelliğini buz patenine borçlu olduğunu konuşuyor. Dünya Kupası Almanya'da yapılıyordu ve Ronaldinho şii gibi oynuyor."*⁶⁶

Romanda Hizbullah gibi yapılardan da söz edilirken Kataib olarak da anılan Hristiyan Falanjist grubun saldırısından kurtulan Filipina'nın hayatı romanın olay örgüsünü meydana getirir. Yine Kataib ile Filistinliler arasında meydana gelen çatışmalar da romanda değinilen konular arasındadır.⁶⁷ Temelkuran, İsrail'in 17 Temmuz 1981'de Şatilla Mülteci Kampına düzenlediği saldırıyı ele alır ve Lübnan'a çalışmaya gelen sıradan insanların bu kamptaki ölümlerine yer verir. *"İsrail uçakları 17 Temmuz 1981 günü anneni öldürdü. En çok boynunu tutmak isterdim. Ama gömülüp ağlayabileceğim bir boynu bile kalmamıştı. Annen boynundan vurulduğu için bu kadar sessizdi"*⁶⁸ Yazar romanda sosyal medyanın terör örgütlerine destekçi kazanmak konusundaki etkinliğini de ele alır ve bir sosyal medya platformu olan Facebook üzerinden El Kaide'ye destekçi bulunmasına da değinir.⁶⁹

İskender Pala'nın polisiye romanı *Abum Rabum*, Tokyo'da işlenen bir cinayetin izlerinden Kudüs'e orada İstanbul'a ve Amerika Birleşik Devletleri'ne uzanan bir romandır. Romanda Orta Doğu'da bulunmuş olan Sümer, Akad, Babil gibi medeniyetlere yer verilirken günümüz Orta Doğu kentlerinden Kahire, Kudüs, Halep ve Şam da romanda mekân olarak geçmektedir. Yazar bu kentlerin tarihi ile Yahudi, Hristiyan ve Müslüman inançları ile olan ilişkilerini anlatırken Hz. İbrahim'in öğretisinin bu üç dinde algılanış şekline değinerek romanda dinler arası bir kritik yapılmaya çalışılır. Yine istihbarat örgütlerinin mücadelesi de romanda polisiye havayı sağlamlaştırmakta, Orta Doğu'da varlıkları MÖ'ye dayandırılan Zelotların yirmi birinci yüzyılda yaptıkları eylemlere de yer verilmektedir. Romanda yer verilen önemli bir diğer konu ise Avrupalıların ve Amerikalıların Orta Doğu'da bulunan pek çok tarihi eseri çeşitli şekillerde kaçırmaları ve bunları müzelerde sergilemeleridir.

İskender Pala'nın *Abum Rabum* romanı, Sümer ve Akat dilleri üzerine çalışmalar yapan araştırmacı Keiko'nun Tokyo'da öldürülmesi ve cinayet aleti olarak bulunan kamanın üzerinde

⁶⁶ Ece Temelkuran, *Muz Sesleri*, Everest Yayınları, İstanbul 2010, 233-234.

⁶⁷ Temelkuran, *Muz Sesleri*, 60.

⁶⁸ Temelkuran, *Muz Sesleri*, 148-149.

⁶⁹ Temelkuran, *Muz Sesleri*, 95.

Z-E-M harflerinin çizili olması ile birlikte bir muamma başlar. Bu cinayetin sonucunda da bu örgütün Zelotlar olduğu ortaya çıkar. Pala romanda bu örgütün geçmişine dair bazı bilgilendirmeler de yapar. Örgüt lideri olarak anlatılan Elazer, örgüt üyelerini çocukluktan itibaren intikam duygusuyla yetiştirmekte onlara bu örgütün Romalılara dayanan tarihini anlatmaktadır.

İskender Pala romanda sık sık Zelotların düzenledikleri ayinlere yer verir ve cinayet aleti olan kamanın üzerindeki yazıdan hareketle bu örgüt hakkındaki gizemleri çözer. Romanda siyon, masada ve zelot kelimelerinin örgüt üyeleri için ne ifade ettikleri anlatılırken Moriah Dağı çevresinde yapılan bu ayinlerin üyeler üzerindeki izlerine de yer verilir.⁷⁰ İsrail Devleti ve Zelotlar arasındaki ilişkiye de değinilen romanda hançerli saldırıları ile dehşet yaratan bu örgütten İsrail yönetiminin dahi rahatsızlık duyduğu anlatılmaktadır.⁷¹ *Abum Rabum* romanında İskender Pala, Orta Doğu'daki terör konusu hakkında da bazı değerlendirmeler de bulunur. Romana göre ABD'nin ve diğer Avrupalı devletlerin Orta Doğu'da destekledikleri terör örgütleri bulunmaktadır ve bu yapılar yoluyla ABD ve Avrupa'nın dünya dengesini kendi lehlerine sağladıkları belirtilir.⁷²

Sonuç

Türk romanında Kudüs ve çevresi hakkında yazılan romanlar incelendiğinde konuların Haçlı Seferleri ve Birinci Dünya Savaşı/savaş sonrası yaşananlar olarak temelde ikiye ayrıldığı görülmüştür. Bu romanlar Kudüs'ün dinler ve toplumlar açısından önemine odaklanırken şehrin tarihine de geniş yer verirler. Özellikle biyografik romanlar olan Selahaddin Eyyubi romanlarında şehri ele geçirmek için mücadele veren Hristiyan ve Müslümanların yaptıkları savaşlar ön planda tutulmuştur. Bu romanlar edebi nitelik yönünden zayıf romanlardır ve asıl gayeleri bilgi vermektir, dolayısıyla çoğunlukla tarihi belgelere dayanmaktadırlar. Yazarların romanlarında ele aldıkları ikinci konu ise günümüzde de hâlâ yankıları duyulan Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nın ardından bölgeden çekilmesi ile bölgede kurulan İsrail Devleti'ne gelen tepkiler ve Arap-İsrail Savaşları'dır. Bu konuya temas eden ilk romancılar için Kudüs kutsal bir şehir olmaktan ziyade modern çağa ayak uydurmaya çalışan bir şehirdir. Dolayısıyla bu bakış açısı ile yazan romancılar Kudüs ve çevresine Avrupa'dan gelen Yahudi yerleşimcileri ve mimarilerini övgü ile karşılamaktadırlar. Konuyu ele alan çağdaş yazarların ise bakış açıları ilk dönem yazarlarından farklıdır. Kudüs ve çevresinin Türk ve Müslümanlar için önemini romanın odak noktası haline getirerek eser vermişlerdir. Yazarlar bu romanlarda Filistin halkının yaşadıkları savaşları, karşı karşıya kaldıkları terör olaylarını incelemiş; “kontrterör” hakkında açıklamalar yapmış ve bölgede yaşanan çok yönlü savaşları, göçleri, mülteci kamplarını edebiyat yolu ile anlatmışlardır.

⁷⁰ İskender Pala, *Abum Rabum*, Kapı Yayınları, İstanbul 2017, 77.

⁷¹ Pala, *Abum Rabum*, 172.

Kaynakça/Bibliography

- Ahmed Midhat Efendi. *Süleyman Musli*. haz. Erol Ülgen-Fatih Andı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.
- Alkan, Necmettin. *NİLİ: Orta Doğu'da Casuslar Savaşı*, İstanbul: Kronik Kitap, 2017.
- Ali Emre. *Selahaddin Eyyubi Şark'ın Kartalı*, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2018.
- Chomsky Noam-Ilan Pappé, *Yaşamla Ölüm Arasında Gazze-Dünden Bugüne Filistin Sorunu*, ed. Frank Barat, çev. Taylan Doğan-A.K. Saysel, İstanbul: bgst Yayınları, 2011.
- Çamuroğlu, Reha. *Selahaddin el Kürdi*, İstanbul: Everest Yayınları, 2011.
- Danışman, Zuhuri. *Balak Gazi*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2010.
- Demirkent, Işın, "Haçlılar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 14/525-526. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Harman, Ömer Faruk, "Kudüs", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 36/323-327, Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Karatay, Hüseyin. *Selahaddin Eyyubi*, İstanbul: Bengisu Yayınları, 2016.
- Kaya, Nihan. *Buğu*, İstanbul: İthaki Yayınları, 2018.
- Kutsal Kitap The Bible Society in Turkey, (Kitabı Mukaddes Şirketi),Yeni Yaşam Yayınları, 2008.
- <https://www.bible.com/tr>
- Morkaya, Burhan Cahit. *İhtiyat Zabiti*, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1933.
- Morkaya, Burhan Cahit. *Dükkülerin Romanı*,
- Pala, İskender, *Abum Rabum*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2017.
- Subaşı, Ebubekir, *Kudüs Fatih Selâhaddin Eyyubi*, İstanbul: Çelik Yayınevi, 2017.
- Şeşen, Ramazan. "Dâviyye ve İsbîtiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, , 9/19-21. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Taşkesen, Nurettin. *Nekbe 1948*, İstanbul: Mihrabad Yayınları, 2018.
- Tiryakioğlu, Okay, *Hilalin Gölgesinde Bir Ömür Selahaddin Eyyubi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2017.
- Yıldırım, Mustafa. *58 Gün Mustafa Kemal ile Filistin'den Anayurdun Dağlarına*, Ankara: Ulus Dağı Yayınları, 2006.
- Temelkuran, Ece. *Muz Sesleri*, İstanbul: Everest Yayınları, 2010.

BURDUR İLAHİYAT DERGİSİ

Burdur Theology Journal

(Kasım / November 2024) Özel Sayı: Gazze | e-ISSN: 2980-2407

Roger Garaudy'nin Bakış Açısıyla Filistin Meselesi: Varoluşsal Bir Tahlil

The Palestine Issue from Roger Garaudy's Perspective: An Existential Analysis

Erol ÇETİN

<https://orcid.org/0000-0001-7732-2487>

erolcetin_er@hotmail.com

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi | <https://ror.org/03gn5cg19>

Doç. Dr., İlahiyat Fakültesi, Din Felsefesi, Kahramanmaraş, Türkiye

Assoc. Prof. Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Faculty of Theology, Department of Philosophy of Religion,
Kahramanmaraş, Türkiye

Atıf | Cites As

Çetin, Erol. "Roger Garaudy'nin Bakış Açısıyla Filistin Meselesi: Varoluşsal Bir Tahlil". *Burdur İlahiyat Dergisi* Özel Sayı: Gazze (Kasım 2024), 131-140.

<https://doi.org/10.59932/burdurilahiyat.1557913>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü/Article Types	: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Received	: 29 Eylül/September 2024
Kabul Tarihi/Accepted	: 29 Kasım/November 2024
Yayın Tarihi/Published	: 30 Kasım/November 2024

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Erol ÇETİN.

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / The author(s) has no conflict of interest to declare.

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. / The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Etik Bildirim/Complaints: ifd@mehmetakif.edu.tr

Telif Hakkı & Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

The Palestine Issue from Roger Garaudy's Perspective: An Existential Analysis

Abstract

Philosophy of religion is a field that has the potential to be a problematisation of almost every issue of life and human existence. In this regard, it is extremely important to address the Palestinian question, which is the bleeding wound of mankind, from an existential point of view. It is impossible to ignore the pain, the sorrow and the suffering of our Palestinian brothers and sisters who have been subjected to a genocide at the hands of Israel. For what they grieve is what we grieve. Their wound is our wound. Their tears are our tears. The question of Palestine is not just the question of a people or the question of a region. Palestine is a deep wound and pain in the hearts of every human being in the world. It is an unbearable pain that hurts the conscience of all humanity. Garaudy reacts strongly to the Zionist extermination of innocent people in Palestine, without recognising any human values. According to him, the Zionists are violating all the human rights of those who have been living in Palestine for thousands of years, those who have been working and toiling on their land. Garaudy, emphasizes the importance of media power in the Palestinian issue. He argues that the West uses the media effectively in accordance with its own interests. This allows it to justify itself even when it is wrong. In his view, the Zionist propaganda and disinformation network is in control of the main "media power" in the USA and all Western countries. Thus, the Zionist propaganda and disinformation network, which has penetrated the capillaries of the world's media, uses the press, radio, television and cinema to criminalise innocent people. Garaudy is a harsh critic of Israel for all kinds of atrocities and oppression against the innocent Palestinian people. In his view, Israel does not have any historic, legal or moral legitimation in the violently created Palestine. At this point, Garaudy states that Israel displays an attitude based on racism, expansionism and state terrorism. Palestine reminds every individual on earth that he or she has a heart. Palestine calls humanity, which is increasingly losing the meaning and depth of its existence, to return to its essence. In doing so, it is important to remember that Palestine is not only an issue for one people or one area, but for the whole of mankind. Therefore, every individual living in the world should stand with the oppressed Palestinian people against the oppressor Israel if they really want to exist and make their existence meaningful. In this study, the prominent views of Roger Garaudy, a very valuable thinker concerned with the Palestinian issue, have been mentioned first. Garaudy's criticisms of Israel are analysed within this framework. Finally, from an existential point of view, the Palestinian question will be evaluated.

Keywords: Philosophy of Religion, Palestine, Roger Garaudy, Meaning, Existence.

Roger Garaudy'nin Bakış Açısıyla Filistin Meselesi: Varoluşsal Bir Tahlil

Öz

Din felsefesi, hayatı ve insan varoluşunu ilgilendiren hemen her konuyu kendisine problem edebilme potansiyeline sahip bir alandır. Bu bağlamda insanlığın kanayan yarası olan Filistin meselesinin de varoluşsal bakış açısıyla ele alınması çok önemlidir. İsrail tarafından soykırıma uğrayan Filistinli kardeşlerimizin acı, hüznü ve ıstıraplarını göz ardı etmek mümkün değildir. Zira onların kederi bizim kederimizdir. Onların yarası bizim yaramızdır. Onların gözyaşı bizim gözyaşımızdır. Filistin meselesi esasında sadece bir halkın, bir bölgenin meselesi değildir. Filistin, dünya üzerinde var olan bütün bireylerin kalplerindeki derin yara ve sancıdır. Bütün insanlığın vicdanını sızlatan dayanılmaz güç acıdır. Garaudy, siyonistlerin hiçbir insani değer tanımaksızın Filistin'de masum insanları yok etmelerine büyük tepki gösterir. Ona göre siyonistler, Filistin'de binlerce yıldır yaşamış, toprağına emek etmiş ve çalışmış kimselerin bütün insani haklarını çiğnemektedir. Garaudy, Filistin meselesinde medya gücünün önemi üzerinde durmaktadır. Bu noktada o, Batının medyayı kendi menfaat ve çıkarları doğrultusunda etkin bir şekilde kullandığını böylelikle haksızken dahi kendini haklı kılabilmişine öne sürer. Ona göre siyonist propaganda ve dezenformasyon ağı, ABD'de ve bütün Batı ülkelerinde etkin olan belli başlı "medya" gücünü kontrolü altında tutmaktadır. Böylelikle dünya medyasının kılcal damarlarına kadar işlemiş olan siyonist propaganda ve dezenformasyon ağı basın, radyo, televizyon ve film yoluyla masum insanları suçlu ilan etmektedir. Garaudy, masum Filistin halkına her türlü zulüm ve baskıyı yapan İsrail'i çok sert bir dille eleştirir. Ona göre İsrail, zorla var edildiği Filistin'de ne tarihi ne dini ne hukuki ne de ahlaki açıdan hiçbir meşruiyete sahip değildir. Bu noktada Garaudy, İsrail'in ırkçılık, yayılmacılık ve devlet terörünü esas alan bir tutum sergilediğini belirtir. Filistin aslında yeryüzünde yaşayan her bireye bir kalbi olduğunu hatırlatmaktadır. Filistin varoluşunun anlam ve derinliğini her geçen gün daha fazla kaybeden insanlığı özüne dönmeye çağırılmaktadır. Bu bağlamda Filistin'in sadece bir halkın, bir bölgenin değil bütün insanlığın meselesi olduğu gerçeği unutulmamalıdır. O yüzden dünya üzerinde yaşayan her bir birey gerçekten var olmayı ve varlığını anlamlı hale getirmeyi istiyorsa zalim İsrail'in karşısında mazlum Filistin halkının yanında olmalıdır. Bu çalışmada öncelikle Filistin meselesini kendine dert edinmiş çok değerli bir düşünür olan Roger Garaudy'nin Filistin'le ilgili öne çıkan görüşlerine değinilmiştir. Yine bu çerçevede Garaudy'nin İsrail'e yönelik eleştirileri irdelenmiştir. Son olarak Filistin meselesi varoluşsal bakış açısıyla değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Felsefesi, Filistin, Roger Garaudy, Anlam, Varoluş.

Giriş

Din felsefesi faaliyeti, kaynağını ve motivasyonu bize ait olan kendi varoluş kaygılarımızdan almalıdır. Diğer bir ifadeyle din felsefesi bizi ilgilendiren problemleri ele alıp

tartışan bir faaliyet olmalıdır.¹ Bu bağlamda İsrail tarafından soykırımı uğrayan Filistinli kardeşlerimizin acı, hüznü ve ıstıraplarını göz ardı etmek mümkün değildir. Zira onların kederi bizim kederimizdir. Onların yarası bizim yaramızdır. Onların gözyaşı bizim gözyaşımızdır. Bu çalışmada öncelikle Filistin meselesini kendine dert edinmiş çok değerli bir düşünür olan Roger Garaudy'nin konuyla ilgili öne çıkan görüşlerine değinilecek devamında ise Garaudy'nin İsrail'e yönelik eleştirileri ele alınacaktır. Son olaraksa Filistin meselesi varoluşsal açıdan değerlendirilecektir. Roger Garaudy, hayatını insanlığın kurtuluşuna adanmış gerçek bir derviştir. O, gerçek bir entelektüelin sahip olması gereken düşünsel duruşu en güzel şekilde sergiler. Bu noktada dürüstlüğü, mertliği, korkusuzluğu, inandığı konuda hapsedilmeyi hatta öldürülmeyi göze alması onu örnek bir şahsiyet hâline getirir. Ayrıca Garaudy, ilim ve fikir namusu bakımından da değerli bir düşünürdür.²

Garaudy, Batı kültürüne yönelik önemli eleştirilerde bulunur. Batı, Garaudy için bir kazadan ibarettir. Bireyi her şeyin merkezine alan, her türlü gerçeği kavrama indirgeyen, eşyayı ve insanları manipüle etme aracı olarak bilimi ve teknikleri en yüce değerlere dönüştüren Batılı anlayış ona göre üç milyon yıllık insanlık destanı içinde küçücük bir istisnadan başka bir şey değildir.³ Batı'da "akıl" denilen şeyse esasında "pozitivist" bir akıldır. Bu, asıl boyutlarından koparılmış, kötürüm bir akıldır. Gayeler problemini yok sayan bu akıl sadece vasıtalar problemiyle uğraşır.⁴ Oysa insan anlam ve gayeler üzerinde düşünmediğinde ilâhî boyutundan kopar. Bunun sonucunda ise dünya maalesef kanlı bir arena haline gelir.⁵ Batı kültürü kendinden başkasını yok sayan bir bireyciliği üretmektedir. Bu bireycilik insanı gerçekten ve sorumluluktan kaçarak karşısındakine şiddet kullanmaktan çekinmeyen bir varlık haline getirmektedir. Bu bağlamda insanın ilâhî boyutunu, insanın mutlak değerlere imanını yok sayan hatta inkâr eden bir kültür bireyleri mutsuzluğa, toplumları ise trajik bir şekilde parçalanmaya sürüklemektedir. İlâhî boyut kaybedildiğinde geriye sadece bireylerin, zümrelerin ve milletlerin büyüme hırsları ile hâkimiyet ihtirasları arasında bitip tükenmeyen çatışmalar kalmaktadır.⁶ Ne yazık ki Batı'nın beş asırdır sürdürdüğü hegemonya, yeryüzünü acımasız bir yönetime mahkûm etmiştir. Bu noktada hâkimiyet ve büyüme ihtiraslarının amansız, acımasız ve hiçbir değer tanımayan çatışmaları, insanî ilişkileri de mahvetmiştir.⁷ Garaudy'e göre tabiat, toplum ve Allah ile ilişkilerinde her türlü birlikteliği kaybeden Batılı insan, kendisine yeryüzünü ve orada yaşayanları imha etme kudreti veren teknikleri de arkasına alarak dünya ile dilediği gibi hayasızca oynamaktadır. Bu yüzden de artık dünyanın onun gözünde bir "anlamı" kalmamıştır.⁸ Varoluşunun anlamını kaybeden Batılı insanın benliği her geçen gün daha da erimektedir. Kısacası bugün, Batı dünyasında, özellikle Hıristiyanlar arasında, milyonlarca erkek ve kadın, medeniyetlerinin iflâs ettiği ve çıkmazda olduğu gerçeğinin bilincine varmıştır.⁹

¹ Ramazan Ertürk, *Varoluşsal Din Felsefesine Giriş*, (İstanbul: Yarı Yayınları, 2012), 89.

² Roger Garaudy, *İslâm Medeniyetinin İnsanlığa Katkısı*, çev. Cemal Aydın, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2023), 18-19.

³ Roger Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, çev. Cemal Aydın, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2020), 9.

⁴ Roger Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, çev. Cemal Aydın, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2021), 132.

⁵ Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, 135.

⁶ Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, 219.

⁷ Roger Garaudy, *Yobazlıklar*, çev. Cemal Aydın, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2023), 84.

⁸ Roger Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, çev. Cemal Aydın, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2024), 77.

⁹ Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, 129.

1. Roger Garaudy'nin Filistin Meselesi Hakkında Öne Çıkan Görüşleri

Roger Garaudy Filistin meselesini kendine dert edinmiş bir düşünürdür. Ona göre Filistin hiçbir zaman münferit bir varlık olmamıştır. Filistin'in tarihinin devamlılığını sağlayan şeyse onun bir buluşma, yakınlaşma ve bütünleşme yeri olmasıdır. Bu noktada Filistin'in ilahi mesajların toprağı olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Çünkü Garaudy'e göre İsrail peygamberlerinin yüce sesleri burada yankılanmıştır. Hz. İsa'nın kıyamı burada gerçekleşir. İslam dini buraya önceki peygamberleri aynı Allah'ın elçileri olarak tanımaya gelir: Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed.¹⁰ Bununla birlikte insanoğlunun kibri ve hırsı ilahi mesajlar toprağına barış ve huzuru çok görmüştür. Yüzyıllar boyunca sık sık istilâlarla karşılaşan ve zulme uğrayan Filistin halkı, işgalcilere direnme noktasında uzun bir geleneğe sahiptir.¹¹ Filistin halkının asil direnişini hem batı sömürgeciliğine hem de onun en kanlı yordakçısı olan siyonizme karşı mücadeleyle sembolize etmektedir.¹² Filistin halkının haklı mücadelesini, "milliyetçi" bir mücadele olarak görmek doğru değildir. Bu mücadele Garaudy'nin de haklı olarak vurguladığı üzere bir taraftan, ataları tarafından ekilip biçilmiş bir toprağına "dönüş", diğer yandansa Arap camiasının ve "ümme"nin yeniden tamamlayıcı parçası olma mücadelesidir.¹³

Garaudy, siyonistlerin hiçbir insani değer tanımaksızın Filistin'de masum insanları yok etmelerine büyük tepki gösterir. Ona göre siyonistler, Filistin'de binlerce yıldır yaşamış, toprağına emek etmiş ve çalışmış kimselerin bütün insanî haklarını çiğnemektedir.¹⁴ Filistinlileri kovmak ve masum insanların topraklarına haksız bir şekilde el koymak, İsrail tarafından kasıtlı ve sistemli bir girişim olarak yürütülmüştür.¹⁵ Bu bağlamda Filistin halkı çok uzun yıllardır baskı ve şiddetle örtülü ve yavaş bir soykırıma uğramış, bunun sonucunda ise yoğun bir şekilde yeni Yahudi yerleşim birimleri açılmıştır.¹⁶ İsrail insan haklarını yok sayarak Filistin halkının binlerce yıllık vatanını elinden almıştır. Bu asil halk kendi öz vatanında bir yabancı, bir suçlu gibi yaşamaya mahkûm edilmiştir. Bu noktada Filistin halkının asil direnişini soyut veya uzak bir "tarihî hak" iddiası olarak görmek doğru değildir. Tam aksine bu soylu ve haklı direniş, hayatının bizzat köklerine sürekli olarak acımasızca yapılan saldırıya karşı, dizginlenemez bir ret ve itirazdır.¹⁷ Zira Filistin'de bir Filistin halkının varlığı siyonistler tarafından yok sayılmıştır. Filistin halkının varlığını reddetme siyonizmin ön kabullerinden biridir.¹⁸

Roger Garaudy için Filistin meselesinin çözümünü sağlayacak ana nokta medya gücüdür. Bu noktada Batı, medyayı istekleri doğrultusunda etkin bir şekilde kullanmak suretiyle haksızken dahi kendini haklı kılabilmiştir. Ona göre siyonist propaganda ve dezenformasyon ağı, ABD'de ve bütün Batı ülkelerinde etkin olan belli başlı "medya" gücünü kontrolü altında tutmaktadır. Böylelikle dünya medyasının kılcal damarlarına kadar işlemiş olan siyonist propaganda ve dezenformasyon ağı basın, radyo, televizyon ve film yoluyla masum insanların en ufak bir direniş eylemini Batı kamuoyunda "terörizm"e, kendi devlet terörizmi ve

¹⁰ Roger Garaudy, *İlâhî Mesajlar Toprağı Filistin*, çev. Cemal Aydın, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2023), 484-485.

¹¹ Garaudy, *İlâhî Mesajlar Toprağı Filistin*, 453.

¹² Garaudy, *İlâhî Mesajlar Toprağı Filistin*, 464.

¹³ Garaudy, *İlâhî Mesajlar Toprağı Filistin*, 489.

¹⁴ Roger Garaudy, *İsrail Sorunu Siyasi Siyonizm*, çev. Cemal Aydın, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2023), 56.

¹⁵ Roger Garaudy, *İsrail, Mitle ve Terör İsrail Siyasetinin Dayandığı Efsaneler*, çev. Cemal Aydın, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2024), 194.

¹⁶ Garaudy, *İsrail, Mitle ve Terör İsrail Siyasetinin Dayandığı Efsaneler*, 65.

¹⁷ Garaudy, *İsrail Sorunu Siyasi Siyonizm*, 71.

¹⁸ Garaudy, *İsrail Sorunu Siyasi Siyonizm*, 51.

saldırganlıklarını ise “meşru müdafaa”ya dönüştürebilmektedir.¹⁹ Malcolm X’in de vurguladığı gibi eğer dikkatli olunmazsa gazeteler, mazlumlardan nefret etmenizi, zalimleri ise çok sevmenizi sağlar.²⁰ Bu noktada Garaudy, siyonistlerin asıl gücünün askeri değil Batı kamuoyunu yönlendirme kudreti olduğunu iddia eder.²¹ Ona göre Batı tipi iletişim, insanları ve halkları aptallaştırmak suretiyle zihinlerini çelmeye ve şartlandırmaya yarar.²² Örneğin Lübnan’a 1982 yazında yapılan saldırı beklenmedik bir saldırı değildir. Bu harekât Garaudy’e göre onlarca yıl öncesinden planlanmıştır. Bu saldırı, İsrail’in sömürgecilik mantığında “Lebensraum”, yani “hayat sahası” olarak zaten vardı. Ancak ilk defa, çok büyük sayıda dünyada, az sayıda da olsa İsrail’de bile Yahudiler ve milyonlarca Batılı, siyonist propaganda ve dezenformasyon ağının otuz küsur yıldan beri kurbanı oldukları yutturmacaların farkına vardılar. Ne yazık ki, İsrail Devleti’nin sömürgeci, ırkçı ve giderek daha da faşistleşen gerçek yüzünün net bir şekilde ortaya çıkması için on binlerce masum erkek, kadın, yaşlı ve çocuğun katledilmesi, Beyrut’un tahrip olması ve Sabra ve Şatila katliamlarının işlenmesi gerekti. Siyonist propaganda ve dezenformasyon ağının yalanları öylesine gün yüzüne çıkmıştı ki, basın ve televizyonun bütün perdeleme ve yumuşatma çabalarına rağmen, mazlum insanlara yapılan vahşet artık gizlenemiyordu.²³ Sonuç olarak ifade etmek gerekirse Filistin halkının asil ve onurlu direnişi şerefini sonuna kadar korudu. Korkunç imtihanlardan ve zulümlerden manevî itibarı artmış olarak çıktı, İsrail ise bunun tam aksine bütün dünyada kesin bir imaj kaybına uğradı.²⁴

Garaudy için kamuoyu gücü zafere ermenin, yani “dönüş” ün belirleyici silahıdır. Ona göre Filistin direnişinin başarılı olabilmesi için kamuoyunu sağlıklı bir şekilde yönlendirme gayesiyle “medya” ya hâkim olmak gerekir. Bunun için de merkezileşmiş, sistemli ve çok şekilli bir organizasyondan hareket edilmelidir. Böylelikle tüm dünyadaki insanlar siyonistler tarafından ustaca kurgulanmış yüzyıllık yalanlarla nasıl kandırıldıklarının farkına vararak hakikati bütün çıplaklığıyla göreceklerdir. İşte o zaman, Garaudy’e göre İsrail öldürücü darbeyi alacak ve milletlerarası kamu hukukunun içine imtiyazsız olarak girmek zorunda kalacaktır. Bu durumda siyasi siyonizmin ideolojik gerginliğinden kurtulacak olan Yahudi dininden veya Yahudi soyundan erkek ve kadınlar, Filistin halkının direnişinin anlamını ve nihai hedefini anlayabileceklerdir. Yaser Arafat’ın da vurguladığı üzere aslolan Filistin’de ortak İbrahim’i geleneğin birlik ve beraberliği içinde Yahudi, Hristiyan ve Müslümanları yaşatmaktır. İşte o zaman Filistin ve Kudüs tarihlerinin doruk noktasına ulaşacaktır.²⁵

2. Roger Garaudy’nin İsrail Eleştirisi

Roger Garaudy, masum Filistin halkına her türlü zulüm ve baskıyı yapan İsrail’i çok sert bir şekilde eleştirir. Ona göre İsrail, zorla var edildiği Filistin’de ne tarihi ne dini ne hukuki ne de ahlaki açıdan hiçbir meşruiyete sahip değildir. Çünkü İsrail, ırkçılık, yayılcılık ve devlet terörünü esas alan bir tutum sergilemektedir. Garaudy, İsrail’in aldatıcı ideolojiden ve bir dizi şiddet ve terör hareketlerinden doğduğunu iddia eder. Bu bağlamda İsrail, Birleşmiş Milletler’in gayrimeşru bir kararıyla; yüz kızartıcı baskılar, ahlaksızlıklar ve bin bir hileyle ortaya

¹⁹ Garaudy, İlähî Mesajlar Toprağı Filistin, 462.

²⁰ Malcolm X, Malcolm X ile Son Söyleşi, haz. Kerem Altındağ, (İstanbul: Teklif Yayınları, 2018), 157.

²¹ Garaudy, İlähî Mesajlar Toprağı Filistin, 462.

²² Garaudy, İslâm ve İnsanlığın Geleceği, 220.

²³ Garaudy, İlähî Mesajlar Toprağı Filistin, 420.

²⁴ Garaudy, İlähî Mesajlar Toprağı Filistin, 477.

²⁵ Garaudy, İlähî Mesajlar Toprağı Filistin, 479-480.

çıkarılmıştır. Bugüne kadar hayatta kalabilmesini de Batı'ya, özellikle de kendisine koşulsuz destek veren ABD'ye borçludur.²⁶

Garaudy “ırk” kavramının Batı'nın sömürgeci hegemonyasını haklı gösterebilmek için XIX. Yüzyıl Avrupa'sında icad edilen bir kavram olduğunu iddia eder.²⁷ Irkçılığın hiçbir bilimsel temelini olmadığını vurgulayan Garaudy, modern genetikte biyolojik ırk kavramının tamamen anlamsız ve gerçek dışı görüldüğünü öne sürer.²⁸ Ona göre bütün zamanların ve bütün halkların topraklarını istila eden sömürgeciler ilhak, soygun ve hegemonyalarına sürekli olarak bir “gerekçe” aramışlardır. Bu noktada en sık kullandıkları bahanelerse kendi ırklarının üstün olduğu ve seçkin halk oldukları yalanıdır. İsrail'de seçilmiş halk fikri iddiasını kullanarak bütün saldırganlığını, yayılcı hareketleri ve tahakkümlerini kutsamıştır.²⁹ Bu noktada Garaudy, İsrail devletinde sistemli hâle gelmiş bulunan “etnik temizlik” anlayışının Yahudi kanının diğer insanların “pis kanı” ile karışmasını önlemek isteyen etnik saflık ilkesinden kaynaklandığını iddia eder. Yahudilere göre bu ırk ayrımcılığı, Allah tarafından seçilmiş ırkın kirlenmesine mâni olmanın tek yoludur.³⁰ Yukarıda değinilen hususlardan da net bir şekilde anlaşılacağı üzere seçkin halk ve üstün ırk gibi hastalıklı düşünceler İsrail'in sınır tanımayan barbarlığını ve küstahlığını sürekli beslemektedir.

Garaudy, İsrail'in kendine özgü bir yobazlıkla Filistin üzerinde hak iddia ettiğini belirtir. Ona göre yobaz hahamlar Tevrat'ı kendi çıkarlarını temele alarak kullanmaktadır. Böylelikle yobaz hahamlar, Filistin'in Müslüman veya Hristiyan yerlisinin kovulmasına ve masum insanların katledilmesine kendilerince ideolojik bahane hazırlamaktadır. Garaudy'e göre bu devlet terörizmi, Amerika Birleşik Devletlerinin siyasî ve malî açıdan koşulsuz desteği ve bütün Avrupa'nın da suç ortaklığı ile geçmişten günümüze şiddetini arttırarak devam etmektedir.³¹ Bu bağlamda İsrail militarizminin en dehşet verici maceralarını haklılaştırmak için hahamlardan destek alınmaktadır.³² Görüldüğü üzere Filistin'de hâlihazırda devam eden Yahudi işgali ve Yahudi devleti tarafından sistemli bir şekilde yürütülen etnik temizlik hareketi esasında Yahudiliğin dinî uygulamasından başka bir şey değildir.³³ İsrail'in pervasızca masum Filistin halkına saldırmasının gerisinde önemli etkenler vardır. Bunlardan ilki İsrail'in bütün toprak işgallerine ve arazi kazanımlarına ABD tarafından yeşil ışık yakılmasıdır. İkincisi ise Batı basın yayın organlarında İslâm'a karşı Haçlı zihniyetinin sistemli ve kasıtlı bir şekilde sürdürülmesidir.³⁴

Garaudy, İsrail'in savaşlardan doğduğu ve savaşlarla varlığını devam ettirdiği kanaatindedir. Ona göre iki savaş sayesinde doğan İsrail, devamında ise yaptığı beş savaşla genişlemiştir. Bunlar; 1948 yılında Birleşmiş Milletler'in kendisine tanıdığı sınırları haksız yere aşarak toprak ilhakıyla sonuçlanan savaş, 1956 yılında İngiltere ve Fransa'nın da suç ortağı olduğu Mısır'a yapılan saldırı, 1967 savaşı ve bununla yapılan yeni ilhakların zorunlu kıldığı 1973

²⁶ Garaudy, İsrail Sorunu Siyasi Siyonizm, 201-202.

²⁷ Garaudy, İlahî Mesajlar Toprağı Filistin, 207.

²⁸ Garaudy, İsrail Sorunu Siyasi Siyonizm, 58.

²⁹ Garaudy, İsrail Sorunu Siyasi Siyonizm, 91.

³⁰ Garaudy, İsrail, Mitler ve Terör İsrail Siyasetinin Dayandığı Efsaneler, 60.

³¹ Garaudy, Yobazlıklar, 94.

³² Garaudy, İsrail Sorunu Siyasi Siyonizm, 28.

³³ Roger Garaudy, Şahitlerim, çev. Cemal Aydın, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2020), 218.

³⁴ Garaudy, Yobazlıklar, 96.

savaşı; son olarak ise 1982 yılındaki Lübnan'ın istilasıdır. Görüldüğü üzere siyonist İsrail devleti, Avrupa ile Asya'nın, doğu ile batının, kuzeyle güneyin kavşağındaki Ortadoğu'ya Amerika'nın da kendisine verdiği koşulsuz desteğin küstahlığıyla birlikte durmadan saldırmaktadır.³⁵ İsrail, geçmişten günümüze Ortadoğu'da insanlığın bütün değerlerini hiçe sayarak zulüm yapmakta Ortadoğu'yu kana bulamaktadır.³⁶ Çünkü savaş, İsrail için problemleri çözmenin tek yoludur.³⁷ Garaudy'e göre İsrail, güvenliğini bahane ederek ve haksız gerekçeler uydurarak masum insanlara saldırmaktadır. Bunun altında yatan gerçek nedense İsrail'in bölgedeki sömürgeci mantığıdır.³⁸

Roger Garaudy, İsrail'in bütçesinin yüzde elliden fazlasını askerî donanımına harcadığını ifade eder. Ona göre bu çılgınca silahlanmanın temel gayesi bölgedeki Arap devletlerini bölüp parçalamaktır.³⁹ Görüldüğü üzere İsrail'in mantığı daimî savaştır. Bu bağlamda İsrail, masum Filistin halkının elinden topraklarını alır. Yaşlı, kadın, çocuk, bebek demeden yüzlerce köyü vahşice yok eder. İnsanları vatanlarından koparır. Yüzbinlerce Filistinliye şiddet uygular ve baskı yapar. Hristiyan ahalisinin çoğunluğunu Kudüs'ten çıkarır.⁴⁰ Bütün bunların sonucunda ise İsraililer devlet terörizmiyle Filistinlileri öz vatanlarından hiçbir gerekçe göstermeksizin kovar. Yerlerine ise kudurmuşçasına yeni yerleşim yerleri açarak Yahudi nüfusunu artırmaya çalışır, Zira İsrail'in tek derdi Filistinlileri Filistin'de öncelikle azınlık durumuna düşürmek devamında ise tamamen yok etmektir.⁴¹ İsrail, bu yazıyı kaleme aldığımız zaman diliminde de başta Filistin ve Lübnan olmak üzere hâlen katliamlar yapmakta, Ortadoğu'da saldırılar düzenlemekte, milletlerarası kanunları ve BM kararlarını hiçe saymaktadır.⁴² Kısacası İsrail'in sömürgeci ve ırkçı projesi, dünya barışı için büyük bir tehdittir.⁴³

3. Filistin Meselesinin Varoluşsal Açıdan Tahlili

Varoluşçu felsefî yaklaşım, insan ve insanî olana son derece önem verir. Diğer bir ifadeyle insanı ve insanlığı ilgilendiren hemen her konuyu dikkate alır. Varoluşçu yaklaşımda insan; bedeni, ruhu, aklı, hisleri, duyguları, tutkuları, kararları, iradesi ve eylemleriyle bir bütün olarak ele alınır.⁴⁴ Bu bağlamda Filistin'de yaşanan insanlık dramı vicdan sahibi her bireyin insan, varoluş ve varoluşun anlamı gibi hususları yeniden sorgulamasını sağlamıştır.

Filistin meselesi esasında sadece bir halkın, bir bölgenin meselesi değildir. Filistin, dünya üzerinde var olan bütün bireylerin kalplerindeki derin yara ve sancıdır. Bütün insanlığın vicdanını sızlatan dayanılması güç acıdır. Bu bağlamda Filistin meselesini ele alırken Filistin'in onurlu ve asil direnişini varoluşsal bakış açısıyla değerlendirmek çok önemlidir. Modern hayat insanı insan yapan erdem ve değerleri ne kadar göz ardı etse de insanın hissi ve kalbi varoluşunu yok edememektedir. Zira hissi boyut en az duyuşsal ve düşünsel boyutlar kadar varoluşumuzun asli unsurudur.⁴⁵ Hissi varoluşun yoksunluğu insanın varoluşun anlam ve derinliğini kaybetmesine

³⁵ Garaudy, İsrail Sorunu Siyasi Siyonizm, 187.

³⁶ Garaudy, İllâhî Mesajlar Toprağı Filistin, 357.

³⁷ Garaudy, İllâhî Mesajlar Toprağı Filistin, 417.

³⁸ Garaudy, Şahitlerim, 185.

³⁹ Garaudy, İsrail Sorunu Siyasi Siyonizm, 27.

⁴⁰ Garaudy, Şahitlerim, 186.

⁴¹ Garaudy, İsrail Sorunu Siyasi Siyonizm, 97.

⁴² Garaudy, İllâhî Mesajlar Toprağı Filistin, 171.

⁴³ Garaudy, İsrail Sorunu Siyasi Siyonizm, 175.

⁴⁴ Ertürk, Varoluşsal Din Felsefesine Giriş, 113-115.

⁴⁵ Ertürk, Varoluşsal Din Felsefesine Giriş, 169.

neden olur. Bu yüzden hissi varoluştan yoksun kişiler duyarsız ve robot olarak görülür.⁴⁶ İşte tam da bu noktada Filistin direnişi, insanlara hissi varoluşa sahip olup olmadıklarını sorgulama ve empati yapma fırsatı vermektedir. Masum Filistin halkına yani kardeşlerimize İsrail tarafından yapılan zulümlerin acısını bütün benliğimizle hissedebiliyor muyuz? Onlar aç ve susuzken sofraya oturduğumuzda lokmalar boğazımızdan nasıl geçiyor? Onların asil mücadelesine en azından dolaylı olarak destek olmaya çalışıyor muyuz? Evladının cansız bedenini taşıyan bir anne ve babanın yürek yangını içimizi acıtıyor mu? Dedesinin ruhumun ruhu dediği Rim'in gözlerinden öptüğü an bizi hüznü boğuyor mu? gibi sorulara samimi ve içten cevaplar verebilmeliyiz. Çünkü bizim bütün kötülere ve kötülöklere inat bir kalbimiz var. Öyle ki kalbi varoluş, insani varoluşun en önemli kurucu unsurudur.⁴⁷ Diğer bir ifadeyle kalp, insanın en aslı varoluş boyutudur.⁴⁸ Filistin ise, yeryüzünde yaşayan her bireye bir kalbi olduğunu hatırlatmaktadır. Filistin varoluşunun anlam ve derinliğini her geçen gün daha fazla kaybeden insanlığı özüne dönmeye çağırılmaktadır.

İnsanı insan yapan en önemli erdemlerinden biri de vicdandır. Diğer bir ifadeyle insan vicdan sahibi olduğu ölçüde hakiki anlamda var olabilmektedir. Çünkü insana en çok vicdanı seslenir. Vicdanın çağrısıyla insan sıradanlaşmaktan kurtulup otantik birey olabilir. Vicdan sayesinde insan gerçek benliğine kavuşabilir. Vicdanın çağrısı, düşmüş, kalabalıklar içinde kaybolmuş, dünyada dağılmış, anlam ve amacını kaybetmiş insanadır. Çünkü vicdan insanı dünyasal ilgilerden, kendini kandırmaktan, sorumsuzluktan kurtarmak ister. Eğer insan vicdanın sesini duyamıyorsa bunun sebebi insanın düşmüşlüğüdür. İnsan öyle düşmüştür ki, kendi özgün yanlarını dahi unutmuştur. Bunun sonucunda ise kendisine yabancılaşmıştır.⁴⁹ Bu bağlamda onlarca yıldır İsrail'in sistematik baskı ve zulmüne maruz kalan masum Filistin halkının sesine kulak vermek ve yanlarında olmak her şeyden önce vicdani bir meseledir.

Hayatın yaşamaya değip değmediği konusu felsefenin en temel sorunu olarak karşımıza çıkar.⁵⁰ Çünkü insan geriye dönüp baktığında anlamlı bir hayat yaşayıp yaşamadığını sürekli olarak kendisine sorar. Bu sorunun cevabında çok büyük pişmanlıklar olabileceği gibi çok derin huzurlar da olabilir. Örneğin Filistin halkının hüznünü paylaşan, kardeşlerinin derdiyle dertlenen, onların yanında olan bir birey her türlü zorluğa rağmen huzurludur. Aksi durumda ise insan her ne yaparsa yapsın iç huzura kavuşamayacaktır. Çünkü zalimin karşısında dimdik durup mazlumun yanında olmayan birinin huzurlu olması mümkün değildir. Buradan da anlaşılacağı üzere anlamlı bir hayat derinlikli, ciddi, bir amaca yönelik ve bilinçlice yaşanan bir hayattır.⁵¹ Bu noktada sadece yaşamak, sadece var olmak değerli değildir. Onun bir içeriğe sahip olması gerekir. Hayatı anlamlı ve değerli hale getiren şey tam da bu içeriğin ne olduğudur.⁵² Bu bağlamda sınırlı ve sonlu bir varlık olan insan, varoluşunu anlamlı hale getirebilmek için sınırsız ve sonsuz olan Mevla'ya sığınmalıdır. Diğer bir ifadeyle yaşamın anlam kazanması için aşkın bir varlığa inanmak zorunludur.⁵³ Filistin halkı bu noktada bütün dünyaya uygulamalı ders vermektedir.

⁴⁶ Ertürk, Varoluşsal Din Felsefesine Giriş,173.

⁴⁷ Ertürk, Varoluşsal Din Felsefesine Giriş,177.

⁴⁸ Ertürk, Varoluşsal Din Felsefesine Giriş,179.

⁴⁹ Latif Tokat, Varoluşçu Teoloji, (Ankara: Elis Yayınları, 2013), 133.

⁵⁰ Latif Tokat, Anlam Sorunu, (Ankara: Elis Yayınları, 2017), 11.

⁵¹ Tokat, Anlam Sorunu, 18.

⁵² Tokat, Anlam Sorunu, 9.

⁵³ Latif Tokat, Din Felsefesi Yazıları, (Ankara: Elis Yayınları, 2015), 16.

Şartlar ve koşullar ne kadar olumsuz olursa olsun inanç ve umutlarını tek bir an dahi kaybetmeden Allah'a tevekkül eden bu kahramanlar, imanın lezzetini en üst seviyede almaktadır.

Filistin meselesini varoluşsal açıdan tahlil ettiğimizde karşımıza çıkan en önemli kavramlardan birisi de özgürlüktür. Bilindiği üzere insan bu dünyaya kim olacağına bizzat kendisinin karar vereceği bir plan ya da potansiyellik olarak gelir.⁵⁴ Bu noktada birey özgürlüğü oranında kendini gerçekleştirebilir. Özgürlüğünün değerini bilen kişiler varoluşlarını anlamlı hale getirmede pek sorun yaşamazlar. Ancak özgürlüklerinin önemini farkına varamayan kişiler ömür boyu rutinle yetinir ve asgari varoluş düzeyinin ötesine geçmeden dünyadan gider. Bunun tam aksine bilinçli bir şekilde neticesinin getireceği sorumluluğu da cesurca üstlenerek gerçekleştirilen seçimler ise özgürlüğün tam manasıyla hissedildiği seçimlerdir.⁵⁵ Filistin halkı özgürlük konusunda da büyüğünden küçüğüne her bir ferdiyle destan yazmaktadır. Nitekim İsrail askerlerinin üzerlerindeki onca mühimmata rağmen savunmasız Gazzeli bir çocuktan çekiniyor olmaları bunun somut ispatıdır. Filistinli insanların gözlerindeki korkusuzluk onların ne kadar özgür olduklarını tüm dünyaya göstermektedir. Kısacası Filistin halkı uğradığı onca zulme, işkenceye, katliama ve baskıya rağmen ne özgünlüğünü ne de özgürlüğünü kaybetmiştir. Onlar özgün ve özgür birey olmanın en değerli temsilcileri olmuştur.⁵⁶

Sonuç

Roger Garaudy İslam kanununun Allah'ın iradesine boyun eğme kanunu olduğunu vurgular. Bu ise her şeyden önce Allah'ın, yaptığımız her iş ve her davranışta hazır ve gözetleyici olduğunun bilincinde olmaktır. Yeryüzünde yaşayan masum insanlardan sorumlu olduğumuzun şuurunda olmaktır. Zira insan Allah'ın yeryüzündeki halifesidir. Bu bağlamda insan, tabiatın dengelerinden ve insanlar arası münasebetlerden sorumlu vekildir. Bu sorumluluk her türlü eşitsizlik ve haksızlığın karşısında durmayı gerektirir. Bu sorumluluk bütün bir insanlığın menfaatinin, bir milletin her türlü hegemonyacı iddialarından daha üstün olduğunu savunmayı gerektirir. Bunun gerçekleşebilmesi için her bir kimse kendi vicdanının derinliğinde kendisini bütün diğerlerinden sorumlu hissedebilmelidir.⁵⁷ Bu bağlamda uzun yıllardan beri İsrail'in zulmüne uğrayan mazlum Filistin halkının yanında olmak esasında vicdanlarımıza sahip çıkmakla eşdeğerdir.

İnsanoğlu her ne olursa olsun aşkın boyutunu unutmamalıdır. Zira insan varoluşu; güç, hükmetme, hırs ve kibir gibi sadece bu dünyayı gözeten geçici şeylerle değil vicdan, ahlak, sorumluluk gibi kalıcı erdemlerle anlamlı hale gelmektedir. Eğer insanoğlunun aşkın boyutu bir yana bırakılırsa bireylerin, grupların ve milletlerin güç, haz ve büyüme istekleri korkunç felaketlere neden olabilir.⁵⁸ Maalesef İsrail'in geçmişten günümüze yaptığı ve yapmaya devam ettiği katliamlar bunun en somut örneklerindedir. Görüldüğü gibi insan olmanın anlamı ve değeri unutulduğunda geriye vahşet ve şiddet kalmaktadır. Garaudy'e göre asıl mesele, kişiye bütünüyle insana özgü olan boyutlarını tekrar kazandırmaktır. Bunun içinse birey Allah'ın yüceliğine iman etmeli, topluma güvenmeli ve kişisel sorumluluğunun bilincine varmalıdır.⁵⁹ Sonuç olarak ifade etmek gerekirse Filistin sadece bir halkın, bir bölgenin değil bütün insanlığın meselesidir. O

⁵⁴ Ertürk, Varoluşsal Din Felsefesine Giriş, 143.

⁵⁵ Ertürk, Varoluşsal Din Felsefesine Giriş, 146-147.

⁵⁶ Tokat, Varoluşçu Teoloji, 19-20.

⁵⁷ Garaudy, İlahî Mesajlar Toprağı Filistin, 500-501.

⁵⁸ Garaudy, İlahî Mesajlar Toprağı Filistin, 501.

⁵⁹ Garaudy, İslâm ve İnsanlığın Geleceği, 40.

yüzden dünya üzerinde yaşayan her bir birey gerçekten var olmayı ve varlığını anlamlı hale getirmeyi istiyorsa zalim İsrail'in karşısında mazlum Filistin halkının yanında olmalıdır.

Kaynakça/Bibliography

- Ertürk, Ramazan. *Varoluşsal Din Felsefesine Giriş*. İstanbul: Yarı Yayınları, 2012.
- Garaudy, Roger. *Medeniyetler Diyalogu*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Timaş Yayınları, 2020.
- Garaudy, Roger. *Yobazlıklar*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Timaş Yayınları, 2023.
- Garaudy, Roger. *İslâm Medeniyetinin İnsanlığa Katkısı*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Timaş Yayınları, 2020.
- Garaudy, Roger. *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Timaş Yayınları, 2021.
- Garaudy, Roger. *Şahitlerim*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Timaş Yayınları, 2020.
- Garaudy, Roger. *Geleceğimizde İslâm Var*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Timaş Yayınları, 2024.
- Garaudy, Roger. *İsrail Sorunu Siyasi Siyonizm*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Timaş Yayınları, 2023.
- Garaudy, Roger. *İsrail, Mitler ve Terör İsrail Siyasetinin Dayandığı Efsaneler*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Timaş Yayınları, 2023.
- Garaudy, Roger. *İlâhî Mesajlar Toprağı Filistin*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Timaş Yayınları, 2023.
- Tokat, Latif. *Anlam Sorunu*. Ankara: Elis Yayınları, 2017.
- Tokat, Latif. *Varoluşçu Teoloji*. Ankara: Elis Yayınları, 2013.
- Tokat, Latif. *Din Felsefesi Yazıları*. Ankara: Elis Yayınları, 2015.
- X, Malcolm. *Malcolm X ile Son Söyleşi*. haz. Kerem Altındağ. İstanbul: Teklif Yayınları, 2018.

BURDUR İLAHİYAT DERGİSİ

Burdur Theology Journal

(Kasım / November 2024) Özel Sayı: Gazze | e-ISSN: 2980-2407

الجهود الحديثة في غزة

Gazze'de Hadis Çalışmaları
Hadith Scholarship in Gaza

Nour ALHİLA

<https://orcid.org/0000-0001-5056-358X>

nourmalhila@gmail.com

İbn Haldun Üniversitesi | <https://ror.org/02y5xdw18>

Yardımcı Asistan, Doktor, İslam Araştırmaları Enstitüsü (ISAM), İstanbul, Türkiye

Assistant Expert, Ph.D., İbn Haldun Üniversitesi, The Islamic Research Center (ISAM), İstanbul, Türkiye

Atıf | Cites As

Alhila, Nour. "el-Cuhûd'l-Hadîsiyye fî Gazze". *Burdur İlahiyat Dergisi* Özel Sayı: Gazze (Kasım 2024), 141-157.

<https://doi.org/10.59932/burdurilahiyat.1579708>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü/Article Types	: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Received	: 05 Kasım/November 2024
Kabul Tarihi/Accepted	: 29 Kasım/November 2024
Yayın Tarihi/Published	: 30 Kasım/November 2024

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Nour ALHİLA.

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / The author(s) has no conflict of interest to declare.

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. / The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Etik Bildirim/Complaints: ifd@mehmetakif.edu.tr

Telif Hakkı & Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Hadith Scholarship in Gaza

Abstract

In Gaza, the science of Hadith stands out as one of the most prominent Islamic disciplines, notable for its specialized terminology, comprehensive studies, and qualified scholars. Beyond academia, Hadith science has spread through various external spheres, including community circles, instructional sessions, and specialized training programs. The high quality of Hadith studies is evident in the rigorous research published by professors and students in Gaza, as well as in the structured courses offered across various educational levels at local universities. Hadith gatherings further illustrate this scholarly commitment, attracting academic, community, and leadership figures, with special emphasis on the recitation and study of Sahih al-Bukhari. Additionally, diverse training programs focus on teaching and practically applying the Prophetic Sunnah, further enriching the field. In conclusion, the research highlights an active and multi-faceted scholarly movement in Hadith studies, with significant focus on both theoretical and applied dimensions. The Islamic University of Gaza, in particular, has been instrumental in advancing Hadith studies, fostering a supportive environment for both academic and practical learning.

Keywords: Gaza, Islamic University, Hadith Scholarship, Hadith Gatherings, University Courses.

Gazze'de Hadis Çalışmaları

Öz

Gazze'de hadis alanı kavram zenginliği, akademik çalışmalar ve kadro açısından İslâmî ilimler arasında en güçlü olanlardan biridir. Hadis alanındaki bu başarı akademik alanla sınırlı kalmayıp toplumun tabanına da yayılarak hadis halkaları, özel dersler ve kurslarla öne çıkmaktadır. Hadis çalışmalarının yüksek kalitesi, Gazze'deki hadis hocalarının ve öğrencilerinin yayınladığı araştırmalarda, buradaki üniversitelerin çeşitli kademelerinde verilen derslerde ve toplumun farklı kesimlerinin katılımına açık hadis halkalarında belirgin bir şekilde görülmektedir. Bu hadis halkalarında Sahih-i Buhârî'nin okutulması ciddi manada önemsenmektedir. Bu çalışmada Gazze'de hadis alanında aktif bir ilmi hareketin olduğu ve bu ilmi hareketin akademik düzeydeki teorik yönüyle kalmayıp toplumun tabanına da yayılan bir çabanın ve gayretin olduğu sonucuna varılmıştır. Özellikle Gazze İslam Üniversitesi'nin söz konusu akademik başarısının hem ilmi hem de topluma hizmet yönünde önemli bir yeri haiz olduğu fark edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gazze, İslam Üniversitesi, Hadis Halkaları, Hadis Meclisleri, Ders İzlençeleri.

الجهود الحديثية في غزة

ملخص

يُعدُّ علم الحديث من أقوى العلوم الشرعية في الساحة الأكاديمية في غزة من حيث المفردات والدراسات العلمية والكوادر، إلا أنه لم يتوقف عند الساحة الأكاديمية؛ بل تجاوز إلى حلقات الحديث الخارجية والدروس والدورات. وقد وقفت على جودة الدراسات الحديثية من خلال البحوث التي نشرها أساتذة وطلاب الحديث في غزة، ووقفت على ذلك من خلال المسابقات التي تُدرس في المراحل التعليمية المختلفة في الجامعات هناك، ومن خلال المجالس الحديثية التي عُقدت وشارك فيها العديد من الشخصيات الأكاديمية والقيادية والمجتمعية. كما ظهر الاهتمام بإلقاء صحيح البخاري في هذه المجالس، ثم وقفت على الدورات الحديثية المختلفة بما فيها تعليم السنة النبوية وتطبيقها. وتوصل البحث إلى وجود حركة علمية نشطة في مجال الحديث الشريف، والعناية بهذا العلم من خلال جوانبه المختلفة، وعدم الاقتصار على الناحية النظرية؛ بل الاهتمام بالجانب العلمي للسنن والجانب التطبيقي في الدراسات، و بروز دور الجامعة الإسلامية بغزة في ذلك.

الكلمات المفتاحية: غزة، الجامعة الإسلامية، الجهود الحديثية، المجالس الحديثية، المسابقات الجامعية.

مقدمة

للعلم مكانة كبيرة لدى الغزيين يتوارد الإقبال عليه من جميع شرائح المجتمع، حيث تبلغ نسبة الأمية في غزة أقل من 2%، وهذا مما عُهد عليها، فمنذ عقود وهي تصدر قائمة الدول العربية الأكثر تعليمًا، والأقل نسبة في الأمية، وكذا التقدم في الحياة الأكاديمية.¹

¹ انظر: مركز الإحصاء الفلسطيني، بتاريخ 2024/10/22.

<https://www.pcbs.gov.ps/postar.aspx?lang=ar&ItemID=4313>

وقد حاز العلم الشرعي فيها مكانةً كبيرةً فبه ابتدأت الحياة الأكاديمية فيها، ومن أشهر العلوم الشرعية التي برزت في غزة علم الحديث، وهذا يُمثل عاملاً مهمًا وأساسيًا في ثبات أهل غزة في هذا العدوان وهذه الإبادة الواقعة عليهم.

لإعطاء صورةً كاملةً عن الدراسات الحديثية في غزة لابد من الاطلاع على الرسائل الجامعية في غزة، إلا أنني لم أستطع الوصول إلى الرسائل العلمية لوجود مشكلة في موقع المكتبة المركزية في الجامعة نظرًا لقصف موقع الجامعة، لإعطاء صورةً كاملةً عن الدراسات الحديثية في غزة لابد من الاطلاع على الرسائل الجامعية في غزة، إلا أنني لم أستطع الوصول إلى الرسائل العلمية لوجود مشكلة في موقع المكتبة المركزية في الجامعة نظرًا لقصف موقع الجامعة، فاقترنت على البحوث العلمية، والتي العديد منها مأخوذ من بعض الرسائل العلمية في هذه الجامعات، وهي تُعطي صورةً جيدةً عن الدراسات الحديثية في غزة.

سأتناول أولاً الدراسات الحديثية من خلال البحوث العلمية المنشورة في مجلة الجامعة الإسلامية بغزة، ومجلة جامعة الأزهر، ومجلة جامعة الأقصى، ثم سأتناول المساقات الدراسية في علم الحديث في المراحل التعليمية الجامعية الثلاث: الليسانس، والماجستير، والدكتوراة، ثم مجالس الحديث الخاصة التي كانت تعقد في غزة سواء في الجامعات أو غيرها من المساجد والمراكز التعليمية، ثم الدورات العلمية الحديثية، وأخيرًا المؤتمرات العلمية الخاصة بالحديث.

1. صعوبات الدراسة

أهم الصعوبات التي واجهتني أثناء الدراسة الحصول على المصادر والمراجع، وخاصة من خلال الرسائل الجامعية، كما هي العادة في دراسة الجهود الحديثية في بلد ما التركيز على الرسائل الجامعية، إلا أن الإبادة والتطهير العرقي الذي شنه الاحتلال الصهيوني على غزة حال دون ذلك، وحال دون التواصل مع أساتذتنا في الحديث الشريف، إلا أن غزة كما عودتنا لا تقف أمامها مثل هذه العقبات. حاولت قدر المستطاع الوصول إلى البحوث المكتوبة في الحديث بأقلام أهل غزة، والتي نُشرت في غزة، والوصول إلى الجهود الأخرى من مجالس حديثية ودورات وأنشطة مختلفة في هذا المجال. وقد يستغرب البعض من هذا المكان محدود المساحة وما فيه من جهود حديثية منهجية وغير منهجية، رسمية وغير رسمية، وإنّ هذا ليس مستغربًا من أهل غزة التي أرتنا بعد دهرٍ النموذج الذي رباه النبي صلى الله عليه وسلم، النموذج الذي كنا نقرأ عنه في الكتب، وظن البعض أنه اندثر، فإذا به حيٌّ في غزة .

وأصعب من هذا كله أن تتناول دراسات بأقلام أساتذتك الذين قضوا نجبتهم شهداء، وقد نخلت من علمهم وفكرهم، ولهم فضل عليك، ليس في العلم فحسب؛ بل في التربية والثبات، وأصعب من هذا أن تكتب عن حياتهم حياة لك ونورًا تستهدي به، وهم حملة سنة رسول الله صلى الله عليه وسلم، أن تكتب عن نموذج العالم العامل، النموذج الذي تفتقده الأجيال وتبحث عنه، فلا تجده إلا في بطون الكتب، وقد رأيناه في غزة، في كل الساحات، عالمًا ومربيًا ومجاهدًا، رحمهم الله وتقبل شهداتهم.

فعلى رأس أساتذة الذين قضاوا نحبهم الأستاذ الدكتور نزار ريان،² وهو من أشهر أساتذة الحديث في غزة، وله دراسات حديثة متعددة، استشهد في الحرب الأولى على غزة عام 2009، واستشهد أخوه أستاذ الحديث في جامعة الأقصى بغزة الدكتور عبد اللطيف ريان، عام 2024 في حرب الإبادة على غزة،³ وكذلك استشهد من أساتذة الحديث في حرب الإبادة على غزة: الدكتور وائل الزرد عام 2023،⁴ والدكتور وليد عويضة،⁵ والدكتور محمد الشرايفي.⁶

2. البحوث العلمية في الحديث الشريف

سأتناول البحوث العلمية المنشورة في مجلة كلية أصول الدين بالجامعة الإسلامية بغزة، والبحوث المنشورة في مجلة الدراسات الإنسانية بجامعة الأزهر،⁷ ومجلة كلية الآداب والعلوم الإنسانية، قسم الدراسات الإسلامية بجامعة الأقصى،⁸ وكان للجامعة الإسلامية⁹ نصيب الأسد من هذه الدراسات، حيث وقفت على بحوث قليلة في المجلتين الأخرتين. وأمّا البحوث التي نشرت هذه المجالات وخاصة مجلة الجامعة الإسلامية في الحديث الشريف لباحثين خارج غزة من مدن فلسطين الأخرى، ومن خارج فلسطين من بلدان العالم العربي فهي خارج حدود البحث.

من أقوى موضوعات الحديث التي برزت في غزة في علم الحديث، علوم الحديث الأساسية المتمثلة في: علم المصطلح، وعلم العلل وعلم الجرح والتعديل والحديث التحليلي والحديث الموضوعي، والتخريج ودراسة الأسانيد. وقد صنفنا البحوث حسب موضوعاتها فجاءت في اثني عشر تصنيف، أتحدث باختصار عن كل تصنيف، ثم أختم بمقارنة وتقويم عام لهذه البحوث. والتصنيفات كالاتي¹⁰:

2.1 دراسات الحديث الموضوعي

وهي دراسة بعض الموضوعات من خلال السنة النبوية، وهي أكثر البحوث التي وقفت عليها في الدراسات الحديثة في غزة، حيث بلغت 31 كان للجامعة الإسلامية نشر 27 بحثًا، والجامعة الأزهر بثمان، وكذلك للجامعة الأقصى بحث

² للمزيد حول حياة الأستاذ الدكتور نزار ريان العلمية، انظر: [/https://www.odabasham.net](https://www.odabasham.net)

³ للاطلاع على جهوده العلمية، انظر: [/https://www.alaqsa.edu.ps/ar/resume/3833](https://www.alaqsa.edu.ps/ar/resume/3833)

⁴ للاطلاع على سيرته، انظر: [/https://ar.wikipedia.org/wiki](https://ar.wikipedia.org/wiki)

⁵ انظر: [/https://iumsonline.org/ar](https://iumsonline.org/ar)

⁶ انظر: <https://portal.arid.my/ar-LY/ApplicationUsers/GetProfile/0001-5608>

⁷ للاطلاع على بحوث المجلة، انظر:

<https://www.alazhar.edu.ps/journal/prevHuman.asp>

⁸ للاطلاع على بحوث المجلة، انظر:

[/https://www.alaqsa.edu.ps/ar/page/2680](https://www.alaqsa.edu.ps/ar/page/2680)

⁹ أقدم بخالص الشكر والدعاء إلى الأستاذ الدكتور أحمد إدريس عودة، أستاذ الحديث في الجامعة الإسلامية بغزة، نائب عميد كلية أصول الدين، ورئيس تحرير مجلة كلية أصول الدين في الجامعة، ويتابع شؤون الكلية في ظل الإبادة على غزة. انظر:

<https://journals.iugaza.edu.ps/index.php/IUGJIS>

للاطلاع أكثر حول الجامعة الإسلامية، انظر: تاريخ الجامعة الإسلامية بغزة خلال ثلاثين عامًا، لكريا السنوار، وأفت مطير.

¹⁰ انظر: الشكل 1.

واحد. وكثير من هذه الأبحاث في الأساس أطروحات علمية نوقشت في قسم الحديث في الجامعة الإسلامية، ثم كُتبت على هيئة بحوث علمية وذلك حسب شرط الجامعة. تتنوع هذه البحوث بين موضوعات تلامس الحياة الخاصة التي تعيشها فلسطين أو غزة خاصةً، مثل ما جاء تحت عنوان: دراسة أحاديث الإسراء والمعراج عرض وتحليل، للشهيد نزار عبد القادر ريان، والأمن في السنة النبوية، لإسماعيل سعيد رضوان، وبطولات النساء وجهادهن في السنة النبوية "دراسة حديثة موضوعية" لرأفت نصار وآلاء الزهرانة، أهداف النصرة ومجالات تطبيقها في ضوء السنة النبوية، لطارق فريد الطيبي، وزكريا صبحي زين الدين، والإبعاد والإخراج من الديار - دراسة موضوعية في القرآن والسنة للشهيد الدكتور وائل محيي الدين الزرد، والجنديّة حقوق وواجبات في ضوء السنة النبوية، دراسات موضوعية، لطاهر محمد النحال، والدبلوماسية في ضوء السنة النبوية: دراسة موضوعية، لنهاد يوسف الثلاثيني.

وهناك دراسات تتعلق بالتربية المجتمعية مثل: الهدي النبوي في الحث على الصمت واستعمال المعارض لتحري الصدق (دراسة نقدية)، لمحمد أبو شعبان، وخالد شعلان. وهناك موضوعات تتعلق بالمجتمع والأدوار المجتمعية مثل: العجز الإداري في ضوء السنة النبوية المطهرة، مفهومه، مجالاته، وصيغة تربوية لعلاجه، للشهيد الأستاذ الدكتور محمود أبو دف. وبعضها خاص بالجانب التعليمي مثل: التخصص في ضوء السنة النبوية وأثره على المجتمع، لنعيم الصفدي. وموضوعات خاصة بالجانب النفسي والشعوري مثل: والدعم النفسي الأسري والاجتماعي في ضوء السنة النبوية، لطالب أبو شعر وأنسام شبير، ومراعاة الجانب الشعوري عند المرأة في الكتاب والسنة، لأحمد عزام. وغيرها من الموضوعات مثل: الجن المسلم دراسة توثيقية تحليلية، لزكريا زين الدين ونافذ حمّاد.

وهذا يبيّن لنا حرص أهل غزة على معالجة جميع القضايا من خلال السنة النبوية، اقتداء بالنبي صلى الله عليه وسلم.

2.2. دراسات الصحيحين

وهي تأتي في المرتبة الثانية من حيث عدد الدراسات، حيث بلغت 22 دراسة، كانت منها سبع دراسات على الصحيحين معاً، وثماني دراسات على صحيح البخاري، وسبع دراسات على صحيح مسلم، وتتنوع الدراسات بين دراسات أسانيد ونسخ ومخطوطات مثل: صحيح الإمام مسلم - أسانيد ونسخه ومخطوطاته وطبعاته، لنزار عبد القادر ريان، والإمام اليونيني وجهوده في حفظ صحيح الإمام البخاري وتحقيق رواياته، لنزار عبد القادر ريان.

وهناك دراسات خاصة بمنهج أحد الشيخين مثل: إعراض الإمام البخاري عن تخريج الحديث في صحيحه، لبراء نزار ريان، ومنهج الإمام مسلم في دفع التعارض المتوهم بين النصوص بمسلك الترجيح من خلال صحيحه، لنجوى عليان، وإسماعيل رضوان.

ودراسات الجرح والتعديل على الصحيحين مثل: لين الحديث عند ابن حجر في التقريب دراسة تطبيقية على صحيح مسلم، نعيم أسعد الصفدي، الرواة الذين وصفهم أحمد بن حنبل (بمضطرب الحديث) واحتج بهم مسلم في صحيحه - دراسة توثيقية، لعبد الله مصطفى مرتجي. أو ما يتعلق منها بالعلل، مثل: نفي النقاد سماع الرواة من الشيوخ، دراسة تطبيقية على أسانيد في صحيح الإمام البخاري، لنافذ حسين حماد، وتدليس حبيب بن أبي ثابت في مروياته في صحيح مسلم دراسة تطبيقية، لهشام زقوت، وغيرها.

2.3. دراسات الجرح والتعديل

تنوعت الدراسات في الجرح والتعديل وكان لها نصيب كبير بين الدراسات الحديثة في غزة، فقد وقفت على 21 بحثاً، كان للجامعة الإسلامية منها 17 بحثاً، والجامعة الأزهر ثلاث دراسات. تنوعت هذه الدراسات بين مناهج المحدثين في الجرح والتعديل، أو في الجرح أو في التعديل، مثل: منهج الإمام محمد بن المثني في الجرح والتعديل، لليلى محمد اسليم، ومنهج الإمام محمد بن عبد الله بن عمار المؤصلي في نقد الرجال، لعبد الله مصطفى مرتجي، ومنهج الإمام يحيى بن سعيد القطان في توثيق الرواة، لطالب حماد أبو شعر.

وهناك بحوث حول مدلولات معينة لمصطلحات استعملها العلماء في الجرح والتوثيق مثل بحث: مدلول مصطلح (صالح الحديث) عند الإمام أحمد بن حنبل. ليلي محمد اسليم، صفاء خليل الصفدي، أو ألفاظ عالم معين في الجرح والتعديل، أو تعقبات بعض الأئمة على بعضهم في هذا الموضوع، مثل بحث: الرواة الذين تعقب فيهم الإمام ابن حجر الأئمة (ابن قانع، وابن الجوزي، والساجي، وابن عبد البر، وابن خزم) في كتابه "التقريب"، دراسة نقدية مقارنة، لرأفت نصار. أو تناول مسألة التشدد والاعتدال في الجرح والتعديل، مثل بحث: النقاد المتشددون في الجرح والتعديل - دراسة تطبيقية، لنزار ريان.

2.4. دراسات التخريج ودراسة الأسانيد

بلغت 16 بحثاً، كان نصيب مجلة كلية أصول الدين في الجامعة الإسلامية منها 15 بحثاً، وبحث واحد منها في جامعة الأقصى. وهي دراسات مختصة بتخريج حديث معين ودراساته، أو دراسة أحاديث موضوع معين وتخريجها ودراسة أسانيدها، مثل: مرويات إحقاق أبي بكر - للفجاءة السلمي - جمع ودراسة ونقد، لإسماعيل سعيد رضوان، أو مسائل متعلقة بأسانيد كتب معينة، مثل: مبهمات المتن والإسناد في موطأ الإمام مالك - رواية يحيى بن يحيى الليثي - من كتاب الطهارة، "جمعاً وتخريجاً ودراسة". لطالب أبو شعر، وعبد الله العمودي، وبلاغات الحسن البصري في مسند أحمد جمع ودراسة، لأحمد إدريس عودة، وعبد الله عبد المعطي مقاط، أو أحكام بعض العلماء على أحاديث معينة، وتعقبات بعضهم على بعض في الحكم عليها، مثل: تعقبات الإمام ابن الملقن على المحدثين المتصلة بالحكم على الأسانيد في كتابه "البدر المنير" لطالب حماد أبو شعر، ووفاء سليمان أبو ناجي، أو رواية كتب معينة. أو بحوث متعلقة بالأسانيد، مثل: رسم الأسانيد بالرموز صيغة مقترحة، لنزار عبد القادر ريان، ورمضان إسحاق الزيان.

2.5. دراسات علل الحديث

بلغ عددها 9 بحوث. تنوعت هذه الدراسات بتناولها العلل المختلفة من اختلاف في الرفع والوقف، مثل: مرويات الإمام شعبة الحجاج باختلاف عليه بالرفع والوقف في كتاب العلل للدار قطني (دراسة نقدية)، لإسماعيل سعيد رضوان، والروايات المعللة باختلاف على راوٍ بعينه، وبيان سماع راوٍ من شيخه، وتقديم أحاديث راوٍ على آخر في نفس الشيخ، وأوهام بعض المحدثين الكبار، وعلّة تضعيف راوٍ في شيخ معين دراسة تطبيقية، ودراسة حول أحاديث أهلها المحدثون وعمل بها الفقهاء. وكثير من هذه الأبحاث للأستاذ الدكتور إسماعيل رضوان لوحده أو بالمشاركة، فهو أستاذ العلل في الجامعة الإسلامية بغزة، وكذلك بعضها للأستاذ الدكتور نعيم الصفدي لوحده أو بالمشاركة، فهو مهتم بدراسات العلل بالجامعة، وقد أشرفا على رسائل علمية في علل الحديث. وهذه الدراسات أيضًا كلها لأساتذة الحديث في الجامعة الإسلامية.

2.6. مصنفات ومناهج

بلغ عدد البحوث المتعلقة بهذا العنوان 8 دراسات. أتناول تحت هذا العنوان مناهج بعض علماء الحديث في تصنيف كتبهم، أو في مسائل معينة في كتبهم، أو دراسة بعض علماء الحديث وآثارهم، أو جمع أقوالهم ومروياتهم، مثل: المفضل بن غسان العَلَّابي، وكتابه التاريخ، لطالب حمّاد أبو شعر، وسميحة الأسود، منهج الشافعي في الاستدلال بمرويات إسحاق القُرَويّ في كتاب الأم، لإيمان عصفورة ونعيم الصفدي، الموارد النصيَّة عند الحافظ ابن عبد البر في كتابه جامع بيان العلم وفضله، لطلال شعت، ومحمود عيسى. وكذلك تقرير عن كتاب "الكشاف المبين عن المناهج المحدثين"، لأحمد أبو حلبية، وهو الكتاب الذي يُدرّس في مرحلة الليسانس في مساق مناهج المحدثين.¹¹

2.7. دراسات شرح الحديث والحديث التحليلي

مساق الحديث التحليلي هو أحد مساقات الماجستير، وأحد مساقات الليسانس في أصول الدين في مساقات حديث (1)، (2)، (3)، (4)، ويُعدُّ واحدًا من المساقات الدراسية المهمة بها في تدريس الحديث الشريف في غزة. وقد وقفت على 7 بحوث، ثلاثة منها نُشرت في مجلة الجامعة الإسلامية في غزة، واثنان في مجلة جامعة الأزهر، واثنان في مجلة جامعة الأقصى. وهي في جلها دراسة أحاديث معينة دراسةً تحليليةً من ناحية المتن والسند، مثل: شرح حديث النبي: "التبعن سنن من كان قبلكم."، نزار عبد القادر ريان، إلا دراستين، هما: علم شرح الحديث تعريفه وأهميته ونشأته وأقسامه ومناهجه وموضوعه ومسائله، لنافذ حماد وبسام الصفدي، وهذا البحث في الأساس رسالة الدكتوراة للباحث بسام الصفدي.

2.8. دراسات مختلف الحديث

بلغ عدد هذه الدراسات 6 بحوث، تنوعت بين مناهج بعض الأئمة في مختلف الحديث بشكل عام، منهج الإمام الشافعي في التعامل مع الأحاديث المتعارضة، نافذ حسين حماد، مناهج بعض الأئمة في مختلف الحديث من خلال كتبهم

¹¹ طبع الكتاب في مكتبة الامل للطباعة والنشر والتوزيع، غزة، الطبعة الثالثة، عام 1999م.

في أبواب معينة، مثل: مختلف الحديث في سنن ابن ماجه "أبواب ما جاء في الصيام أُمُودًا"، لمحمد عبد الله الصفدي، أو من خلال الكتاب كاملاً، مثل: منهج الإمام الصنعاني في مختلف الحديث من خلال كتابه سبل السلام - دراسة تطبيقية مقارنة- لهشام زقوت. ومختلف الحديث في مسألة معينة، مثل: مختلف الحديث في مسألة استقبال المتخلي القبلة واستدبارها وأثره على آراء الفقهاء، لمحمد ماهر المظلوم. وهناك دراسات متعلقة بموضوع مختلف الحديث مثل: النَّسخ في النصوص النبوية، لعدنان الكحلوت. ويلحق بما أيضاً بحث: أثر الاختلاف في دلالة ما تردّد من أفعال الرسول بين الجبليّ والشرعيّ في الفروع الفقهيّة. لبسام حسن العف، ومحمد حسن علوش.

2.9. دراسات علوم الحديث

وهي قليلة بالنسبة لغيرها، فقد بلغ عددها أربعة بحوث تمحورت حول: أصول الحديث عند الإمام أبي حنيفة رحمه الله، وأصول الحديث عند الإمام أحمد بن حنبل رحمه الله، وكلاهما للأستاذ الدكتور أحمد يوسف أبو حلبية، والمسائل التي خالف فيها ابنُ جماعة ابنُ الصلاح في علوم الحديث للأستاذ الدكتور أحمد إدريس عودة، وبعض المسائل الحديثية المتعلقة بعلوم الحديث للأستاذ الدكتور نافذ حمّاد، وكلها دراسات لأساتذة الحديث في الجامعة الإسلامية.

2.10. دراسات التحقيق

وهي الدراسات المختصة بتحقيق المخطوطات، وهي قليلة في غزة نظراً لندرة المخطوطات فيها، وصعوبة الحصول على المخطوطات من خارج غزة. وقد وقفت على خمس دراسات تحقيق نشر منها ثلاث في مجلة كلية أصول الدين في الجامعة الإسلامية، واحدة في مجلة جامعة الأقصى، وواحدة في مجلة جامعة الأزهر. وهي عبارة عن أجزاء حديثية أو رسائل حديثية. مثل: دراسة وتحقيق لرسالة الإمام مالك بن أنس إلى أمير المؤمنين هارون الرشيد، لرياض مصطفى شاهين، محمد رضوان أبو شعبان، وجزء فيه أحاديث أبي اليمان الحكم بن نافع، لنافذ حماد ونور الحيلة.

2.11. السيرة النبوية

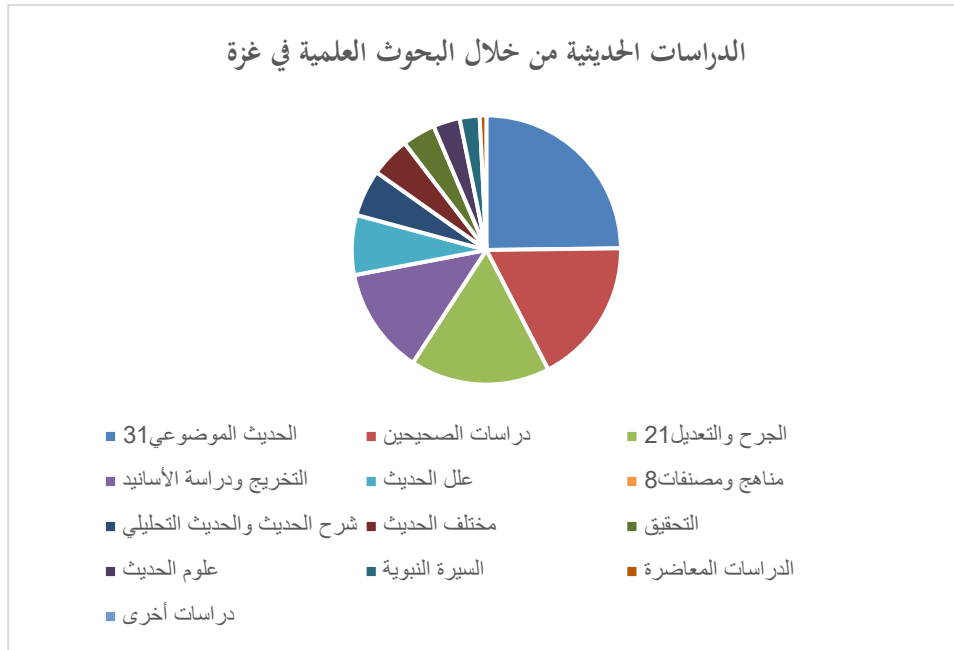
وقفتُ على ثلاثة بحوث متنوعة في السيرة النبوية، اثنان منها نُشرا في مجلة الجامعة الإسلامية، وواحد منها نُشر في مجلة جامعة الأزهر. واحد منها يتعلق بمنهج تحليل النصوص في السيرة النبوية، لنزار ريان، ومنها تناول فئة معينة على عهد النبي صلى الله عليه وسلم، تحت عنوان: مواقف المنافقين من الدعوة الإسلامية في المدينة على عهد النبي صلى الله عليه وسلم (عرض ونقد وتحليل)، لعبد الكريم فتحي الضاش.

2.12. دراسات أخرى

وهي الدراسات ما لم تندرج تحت العناوين السابقة، وعددها أربعة بحوث، كالدراسات المعاصرة للأحاديث، مثل: جورج طرايشي ونقد الأحاديث دراسة في كتاب "من إسلام القرآن إلى إسلام الحديث"، لبراء نزار ريان. ومنها ما يتعلق بالاستشهاد بالأحاديث في الدراسات المعاصرة، مثل: الأحاديث الواردة في الصفوف الثلاثة الأولى من مُقَرَّر التَّربية الإسلامية

الفلسطيني "دراسة نقدية"، لمحمد المظلوم، وإبراهيم أبو جامع. ودراسات عامة مثل: تلقيب غير النبي (صلى الله عليه وسلم) بـ (الصادق المصدوق)، لأحمد الباز.

وبهذا يغلب على الدراسات الحديثية في جانب البحوث دراسات الحديث الموضوعي لموضوعات تتعلق بما تعيشه فلسطين وغزة خاصة، وكذا عنايتهم بالصحيحين، وتنوع الدراسات المتعلقة بهما، وكذلك بروز علوم الحديث الأساسية في الدراسات مثل: الجرح والتعديل وعلل الحديث، والعناية بشرح الحديث وتحليله، مع الاهتمام بالعلوم والجوانب الأخرى.

Şekil 1

3. المساقات الجامعية في الحديث الشريف

سأتناول هنا مساقات الحديث التي تُدرس في المراحل المختلفة، الليسانس والماجستير والدكتوراه.

3.1. الليسانس

يُعدُّ تخصص الحديث الشريف من التخصصات الرائدة في جامعات غزة، ومن المجالات السبّاقة في الحياة الأكاديمية. تنقسم مساقات الليسانس في الحديث الشريف في جامعات غزة وفي الجامعة الإسلامية خاصة - حيث سبقت غيرها من الجامعات في غزة في وضع المساقات - إلى دراسات متطلبات الجامعة يدرسها عامة طلبة الجامعة بغض النظر عن تخصصاتهم، ومساقات للمتخصصين، ففي الجامعة الإسلامية يدرس طلاب كلية أصول الدين مساقات التخصص في الحديث، حيث تركز مساقات الحديث فيها؛ فهي تركز على علوم ثلاثة، وهي العقيدة والحديث والتفسير. وهناك بعض المساقات الخاصة لطلبة كلية الشريعة الإسلامية أو كلية الشريعة والقانون، التي تركز على المواد الفقهية. فأتناول هنا المساقات المدروسة أولاً في كلية أصول الدين، ثم في كلية الشريعة، ثم متطلبات الجامعات لكافة التخصصات.

3.1.1. مساقات كلية أصول الدين

قسم الحديث الشريف وعلومها في كلية أصول الدين من أوائل أقسام كلية أصول الدين التي تأسست عام 1980/79م، وفيه نخبة من الأساتذة حملة الدرجات العلمية المختلفة: أستاذ دكتور، وأستاذ مشارك، وأستاذ مساعد، ومدرس.¹²

ويتيح القسم للطلبة فرصة مواصلة مسيرتهم التعليمية للحصول على درجتي الماجستير والدكتوراه، ويشرف القسم على مرافق عدّة، منها: قاعات تخريج الحديث، ومختبرات الحاسوب، وغيرها، والتي تخدم طلبة العلم المتخصصين وغير المتخصصين من داخل الجامعة وخارجها من خلال تقديم دورات علمية مختلفة في تخريج الأحاديث، وشروحها، ودراسة الأسانيد والمتون وغيرها، وذلك إيماناً بأهمية وجود كوادر مؤهلة لخدمة السنة النبوية، وتدرك أهمية تعليمها للناس¹³

يدرس الطالب في كلية أصول الدين بالجامعة الإسلامية: مساق السيرة التحليلية (1) و(2) في مساقين، وسيرة الخلفاء الراشدين، وكذلك حديث 1، 2، 3، 4 اختياري في أربعة مساقات،¹⁴ ويدرس مساق تخريج وقاعة بحث، ومساق دراسة أسانيد وبحث،¹⁵ وعلوم الحديث (1)، (2) في مساقين، ومناهج المحدثين، والحديث الموضوعي.¹⁶

3.1.2. مساقات كلية الشريعة

يدرس مساقات التخريج ليتعلم تخريج الأحاديث عند الاستشهاد بها في دراساته وأبحاثه، ويدرس أيضاً مساق دراسات في الحديث الشريف، ومساق دراسات في السيرة، فيتعلم الطالبات أساسيات الحديث الشريف مع دراسة بعض الأحاديث، وكذلك يدرس السيرة النبوية.

3.1.3. متطلبات الجامعة

يدرس الطالب في غير الكليات الشرعية متطلبات جامعية من معظم التخصصات تقريباً، وللكليات الشرعية خاصة كلية أصول الدين نصيب الأسد منها، فيدرس من قسم الحديث الشريف مساق دراسات في الحديث الشريف، ودراسات في السيرة، فيتعلم الطالبات أساسيات الحديث الشريف مع دراسة بعض الأحاديث، وكذلك يدرس السيرة النبوية.

¹² للمزيد من المعلومات، انظر: [/https://osool.iugaza.edu.ps](https://osool.iugaza.edu.ps)

¹³ للمزيد من المعلومات، انظر: [/https://osool.iugaza.edu.ps](https://osool.iugaza.edu.ps)

¹⁴ حيث يدرس الطالب من كتاب فتح المنعم شرح صحيح مسلم لموسى شاهين لاشين، والقراءة من كتاب عمدة القاري للإمام العيني (ت.855هـ)، والقراءة من كتاب فتح الباري للإمام ابن حجر العسقلاني (852هـ).

¹⁵ وقد ألف الأستاذ الدكتور إسماعيل رضوان والأستاذ الدكتور طالب أبو شعر، أساتذة الجامعة الإسلامية كتابين منهجيين هذين المساقين، الأول بعنوان: قواعد وطرق التخريج، طبع في مكتبة المنارة بغزة، عام 1431هـ، 2010م. والثاني بعنوان: منهج الحكم على الأسانيد، للأستاذين السابقين، طبعته مكتبة آفاق، عام 2010م.

¹⁶ [/https://osool.iugaza.edu.ps](https://osool.iugaza.edu.ps)

3.2. الماجستير

افتتح برنامج الماجستير في الحديث الشريف وعلومه في الجامعة الإسلامية بغزة عام 1994م، وكان له السبق في ذلك بين أقسام الكلية المختلفة.¹⁷ ويعد هذا البرنامج من أنجح برامج الماجستير في الجامعة، فقد تخرج منه العشرات منذ العام 1997م، وبلتحق بالقسم العديد من الطلاب والطالبات، يقوم على تدريسهم أساتذة أكفاء لهم سجل مميز في مجال البحث العلمي، ونُشر بعضهم كتبًا حظيت بثقة اللجان العلمية في الخارج، وحصل عدد منهم على جوائز متنوعة.

وتُدْرَس فيه المواد الدراسية الآتية: مصطلح الحديث من كتب علوم الحديث المختلفة، وأصول البحث والتحقيق، يتعلم فيها الطالب أصول كتابة البحوث، وأصول تحقيق المخطوطات مع تدريبات عملية على ذلك، بكتابة بحث علمي، واختيار مخطوطة صغيرة في الحديث وتحقيقها. ومساق التخريج ودراسة الأسانيد، وهو مرحلة متطورة عن التخريج في اليسانس، فيكون من كتب الحديث المتأخرة قليلًا مثل كتب البيهقي وغيرها، بتخريج أحاديثها والحكم على أسانيدها، حيث هناك صعوبة في الوصول إلى معرفة رواها المتأخرين.

ويدرس طلاب الماجستير مساق علل الحديث، حيث تكون الدراسة النظرية من كتاب شرح علل الترمذي مع مقدمته للدكتور همام سعيد، والتطبيق على كتب العلل الأخرى مع أبحاث يكلف بها الطالب للتدريب على دراسة علل الأحاديث.

ويدرسون مساق الحديث التحليلي، فيدرسون الأحاديث دراسةً تحليليةً متكاملةً، يتناولون مسائلها المتعلقة بالمتن والسند، يخرِّجون الحديث، ويدرسون الأسانيد، والتعريف بالرواة والحكم عليهم، ثم الحكم على الإسناد، وتناول ما فيه من مسائل مثل لطائف الإسناد إن وُجدت، ويعرفون بغريب الحديث، ويدرسون المسائل الفقهية أو العقدية، والمسائل المشككة. ومساق الجرح والتعديل الذي يدرس فيه الطالب مناهج المحدثين في الجرح والتعديل والمقارنة بين مناهجهم، ودراسة الألفاظ المختلفة التي يستعملونها في الجرح والتعديل، ودراسة بعض الرواة والحكم عليهم، إلى جانب القراءة النصية في كتب الجرح والتعديل.

ومساق مختلف الحديث الذي يتعرف الطالب من خلاله على نشأة علم مختلف الحديث والكتب التي أُلِّفت فيه، ومناهج العلماء في مختلف الحديث سواء من خلال كتب السنة أو من خلال ألف مستقلًا في هذا العلم بعرض منهج المحدثين والفقهاء في ذلك. وقد كان مساق مناهج المحدثين يُدرِّس سابقًا في مرحلة الماجستير، فكان يدرس الطالب من خلاله مناهج المحدثين في كتبهم، إلى جانب مساق السنة في الدراسات المعاصرة. وهناك متطلبات اختيارية من أقسام العقيدة والتفسير للطلاب حرية الاختيار في دراستها.

¹⁷ انظر: <https://osool.iugaza.edu.ps/>

3.3. الدكتوراه

افتتح برنامج الدكتوراه في الحديث الشريف وعلومه عام 2012م، ويُعدُّ الأول من نوعه على مستوى فلسطين.¹⁸ يعدُّ التطور الذي شهده قسم الحديث الشريف وعلومه بكلية أصول الدين منذ تأسيس الكلية قبل أكثر من ثلاثة عقود حتى الآن من حيث الأساتذة وعدد الطلبة ونوعية الخريجين ومساهماتهم الفاعلة والبناءة في خدمة الجامعة والمجتمع والبحث العلمي حافزًا لإنشاء هذا البرنامج ليخدم الجامعة الإسلامية والمجتمع في آن واحد. وغايته تخرير كفاءات علمية وبحثية متميزة في السنة النبوية، تجمع بين الأصالة والمعاصرة لخدمة المجتمع المحلي والعالمي.

وأهم مبررات طرح البرنامج ما يلي:

1. انسجامه مع الإستراتيجية الوطنية الفلسطينية في تحقيق التنمية البشرية، وتعزيز دور مؤسسات التعليم العالي الفلسطينية في النهوض بالبحث العلمي في مجال التخصص.
2. مواكبة فلسطين للتطور العلمي والإنساني، وتقديم الكفاءات النوعية لسد حاجات المجتمع الفلسطيني في المجال الأكاديمي والبحثي والدعوي.
3. توفير فرص وظيفية للكفاءات الشابة بتأهيل حملة الماجستير لإكمال دراستهم في الدكتوراه للعمل في المجال الأكاديمي، والبحثي في مؤسسات المجتمع المختلفة.
4. غياب برامج الدكتوراه في تخصص الحديث الشريف وعلومه على مستوى فلسطين إلى الآن، وحاجة الجامعات الفلسطينية وخريجي الماجستير لاستكمال درجة الدكتوراه .
5. التيسير على طلاب فلسطين، من خلال تخفيف أعباء السفر للخارج لإكمال الدراسة.

تستغرق المواد الدراسية عام ونصف، متوزعة كالاتي: قضايا عقدية معاصرة، دراسات معاصرة في السنة النبوية، شبهات حول القرآن الكريم وتفسيره - دراسة نقدية، دراسة متقدمة في أصول الحديث، دراسات متقدمة في الجرح والتعديل وعلم الرجال، مناهج البحث في العلوم الإسلامية وتحقيق التراث، متطلب اختياري (1)، دراسة تطبيقية في كتب علل الحديث، مناهج المحدثين: عرض ونقد، متطلب اختياري (2).

4. الدورات العلمية

أقيمت في غزة عديدًا من الدورات العلمية المختصة بالحديث الشريف، وتنوعت بين القراءة والشرح، وبين قراءة نصوص السنة وعلوم الحديث. وقد برز دور دائرة السنة النبوية بدار القرآن الكريم والسنة، ورابطة علماء فلسطين، ومركز القرآن الكريم والدعوة الإسلامية بالجامعة الإسلامية في ذلك.

¹⁸ لمزيد من المعلومات انظر: <https://osool.iugaza.edu.ps>

وأذكر من الدورات التي عُقدت تمثيلاً وليس حصراً لها:

1. دورة القراءة النصية لصحيح الإمام البخاري: عقدتها دائرة السنة النبوية بدار القرآن الكريم والسنة في المنطقة الشمالية الدورة العلمية والذي حضرها الشهيد الدكتور وجدي أبو سلامة رئيس دائرة السنة في شمال غزة، وشارك في هذه الدورة 28 طالباً من مختلف مناطق قطاع غزة، وبلغ عدد ساعاتها (160) ساعة موزعة على (39) يوماً، حيث لوحظ الالتزام من قبل طلاب الدورة خلال فترة الدورة، كما وكانت تعقد الامتحانات الكتابية المرحلية للأحاديث كل فترة؛ لترسيخ حفظ الحديث لدى المشاركين في الدورة.

2. دورة الإمام البخاري وكتابه الصحيح: عقدها مركز القرآن الكريم في الجامعة الإسلامية - قسم الطالبات - مع الأستاذ الدكتور نافذ حمّاد، وحضرها ما يقرب من 25 طالبة من التخصصات الشرعية.

3. دورة شرح الأربعين النووية: عقدتها رابطة علماء فلسطين يوماً في الأسبوع، للدكتور وائل الهمص في محافظة رفح.

4. دورة في شرح كتاب جامع العلوم والحكم لابن رجب الحنبلي: عقدتها رابطة علماء فلسطين، بشكل أسبوعي بعد صلاة المغرب كل يوم أحد في مسجد خليل الرحمن في محافظة خان يونس للدكتور محمد العامودي، بمشاركة 10 من طلبة العلم الشرعي.

5. دورة شرح البيهقيونية: عقدت هذه الدورة للطلاب والطالبات في كلٍّ من مركز القرآن الكريم الجامعة الإسلامية، رابطة علماء فلسطين، وهي من الدورات التي كانت تُعقد باستمرار في غزة.

6. دورات قراءة وشرح الشمائل المحمدية: للطلاب والطالبات: مركز القرآن الكريم والدعوة الإسلامية بالجامعة الإسلامية بغزة.¹⁹

وهناك دورات أخرى أقامتها أكاديمية دار القرآن الكريم والسنة الإلكترونية العالمية، قسم الطالبات، دورة الإجازة في كتاب العلم من صحيح البخاري للطالبات، شرح كتاب الايمان من صحيح البخاري، مع حفظ بعض الأحاديث، شرح كتاب الجهاد من صحيح البخاري، أكاديمية دار القرآن الكريم والسنة الإلكترونية العالمية - قسم الطالبات.²⁰

وكان الشهيد المجاهد الأستاذ الدكتور نزار ريان رحمه الله يقرأ صحيح البخاري على المجاهدين على الثغور:

¹⁹ للمزيد حول الدورات التي يقيمها مركز القرآن الكريم بالجامعة الإسلامية بغزة، انظر: <https://quran.iugaza.edu.ps/>

²⁰ للدورات التي تقيمها أكاديمية دار القرآن الكريم والسنة الإلكترونية العالمية، انظر: <https://front.dev.darquran.org>

5. مشاريع السنة

أتناول تحت هذا العنوان بعض مشاريع السنة النبوية التي أُقيمت في غزة، سواء المتعلقة بتعليم السنة أو تحفيظها، على سبيل التمثيل لا الحصر، وذلك مما وقفت عليه.

1. مشروع النخبة لنشر السنة النبوية الخاص بالطالبات

بدأت دار القرآن الكريم والسنة مشروع النخبة لنشر السنة النبوية الخاص بالطالبات، وذلك يوم السبت الموافق 2012/9/8 في مبني الطالبات الكائن في مدينة غزة. وهدفت دار القرآن الكريم والسنة من وراء هذا المشروع إلى تعليم ونشر السنة النبوية المطهرة في جميع أنحاء قطاع غزة وتخريج جيل فريد من نوعه يطبق السنة النبوية واقعاً عملياً من أجل إصلاح المجتمع ونشر الأخلاق النبوية الحميدة. بدوره أبدى الشيخ الدكتور الشهيد وجدي أبو سلامة²¹ مدرس المشروع سعادته من إقبال الطالبات على تعلم ونشر السنة النبوية حيث بلغ عدد المشاركات 40 طالبة تم اختيارهن من جميع محافظات قطاع غزة وفقاً لمجموعة من المعايير المحددة. وبعد انتهاء المشروع انطلقت المشاركات لتعليم السنة النبوية في شتى أنحاء قطاع غزة.²²

2. برنامج الأكاديمية الإلكترونية العالمية

برنامج يهتم بتحفيظ القرآن وتثبيته وتعليم علومه، وعلوم سنة النبي، وعلوم اللغة العربية للمسلمين حول العالم، عبر الأكاديمية الإلكترونية بلغات متعددة.²³

3. برنامج تحفيظ السنة النبوية وتعليمها

برنامج تقيمه دار القرآن الكريم والسنة، وهو يُعنى بتحفيظ وتعليم سنة النبي محمد صلى الله عليه وسلم، وفق خطة منهجية منظمة، وهو يتعلق بتعليم السنة من ناحية نظرية وعملية للطلاب.²⁴

6. مجالس الحديث الشريف في غزة

أتناول تحت هذا العنوان المجالس الحديثية التي كانت تعقد في غزة لقراءة بعض متون الحديث أو بعض الكتب الحديثية، ومنح الطلاب إجازة فيها. تنوعت هذه المجالس بين مجالس تعقدتها وزارة الأوقاف والشئون الدينية في غزة أو بعض

²¹ من محافظة شمال غزة، استشهد بتاريخ 2024/05/20، في شمال غزة أثر استهداف بواسطة جيش الاحتلال خلال عدوان السيوف الحديدية -

معركة طوفان الأقصى. انظر: <https://www.shireen.ps/martyrs/show/202411566>

²² انظر: <https://www.alwatanvoice.com/arabic/news/2012/09/09/315373.html>

²³ انظر: <https://daralquran.ps/ar/projects/global-e-academy-program>

²⁴ انظر: [https://daralquran.ps/ar/projects/program-for-memorizing-and-teaching-the-sunnah-of-the-](https://daralquran.ps/ar/projects/program-for-memorizing-and-teaching-the-sunnah-of-the-prophet)

prophet

المراكز التعليمية، وبعض المجالس التي لم تكن تتبع إلى أيّ جهةٍ رسميةٍ وغيرها. سأتناول هنا ما وقفت عليه من المجالس الحديثية في غزة، وهي تنوعت من حيث ما قُرئ فيها، ومن حيث الزمان والمكان الذي عُقدت فيه في غزة.

أكثر المجالس التي وقفت عليها هي مجالس قراءة صحيح البخاري، فمثلاً: افتتحت دار القرآن الكريم في منطقة غرب غزة في سبتمبر عام 2015 مجلس صحيح البخاري بحضور كل من رئيس مجلس إدارة غرب غزة الدكتور نصر الدين حمدي مدوخ وعضو مجلس الإدارة ورئيس قسم السنة محمد رجب ومدير دار القرآن بغرب غزة الدكتور أكرم منصور ولفيف من طلاب العلم. وجاء هذا المجلس في سياق التأكيد على أهمية دراسة السنة النبوية وفهم الأحاديث الشريفة فهماً دقيقاً ومفصلاً، وبيان فضل تعلم العلوم الشرعية والعمل بها. وكان هدف الدورة كما بيّن مدير دار القرآن الكريم في منطقة غرب غزة أكرم منصور السعي لتخريج مجموعة من الشباب يمتلك القدرة على شرح الأحاديث النبوية والاستشهاد بها²⁵.

كما وقفتُ على مجلس عقده وزارة الأوقاف والشئون الدينية عام 2019، حيث قرأ الشيخ هاني إبراهيم العلي صاحب أعلى سند متصل عن رسول الله صلى الله عليه وسلم في قطاع غزة صحيح البخاري مع شرحه، في مجلس علم كان يمتد لساعة واحدة من بعد صلاة العشاء، حيث يفتتح المجلس مباشرة من بعد صلاة المغرب، واقترب عدد المشاركين من 700 مشارك في مسجد واحد. ووفق القائمين على المجلس؛ فإنّ المسجلين في الجلسة الأولى من المجلس العلمي وصل إلى 600 من الرجال و95 من النساء، بعضهم أكاديميون وأساتذة جامعات ووزراء وشخصيات اعتبارية من أنحاء قطاع غزة كافة²⁶.

كما عقد مجلس شرح صحيح بخاري في مسجد بمدينة حمد جنوب قطاع غزة للدكتور محمد كلاب أستاذ الحديث الشريف في جامعة الأقصى²⁷.

ووقفت على مجلس سماع وشرح كتاب "الروايات الفلسطينية" في صحيح البخاري، عقد في مسجد الحاج يونس الخالدي، أقامه مركز الإمام الطبراني لتحفيظ القرآن الكريم والسنة²⁸.

كما وقفت على درس تنظمه رابطة علماء فلسطين درس بعنوان: (المدخل لدراسة السنة النبوية) للأستاذ سليمان الزالملي كل يوم أربعاء وخميس في مسجد عمر بن عبد العزيز والزهراء بعد صلاة العشاء في محافظة رفح²⁹.

²⁵ لمزيد من المعلومات، انظر: [/https://alray.ps/ar/post/139262](https://alray.ps/ar/post/139262)

²⁶ لمزيد من المعلومات، انظر: [/https://palinfo.com/news/2019/03/05/293509](https://palinfo.com/news/2019/03/05/293509)

²⁷ لمزيد من المعلومات، انظر:

https://www.facebook.com/PalestineEdu.MainPage/photos/a.1087486024633947/1980352142013993/?type=3&locale=ar_AR

²⁸ لمزيد من المعلومات، انظر:

https://www.facebook.com/watch/live/?ref=watch_permalink&v=516280620327186

²⁹ انظر: <https://www.rapeta.net/Rapta/ar/?page=news&portal=mn&id=1023>

7. المخيمات الشرعية

هي مخيمات صيفية أقامتها رابطة علماء فلسطين في غزة، كان من ضمنها محاضرات وقراءة متون علمية في الحديث، للمهتمين وطلبة العلم³⁰.

8. الخاتمة

يدرس مساقات تناولت هذه الدراسة الجهود الحديثية في غزة، مع بذل مجهود كبير للحصول على مصادر ومراجع للدراسة. وقد توصلت إلى النتائج الآتية:

1. نشاط الحركة العلمية في علم الحديث في غزة، رغم محدودية مساحتها، والعناية به في ميادين مختلفة، ومن نواحٍ مختلفة، كالجامعات والمساجد والمراكز العلمية، وذلك في الدراسات العلمية، والمجالس العلمية التابعة لوزارة الأوقاف هناك أو لمراكز علمية.

2. يغلب على البحوث الحديثية في غزة العناية بدراسات الحديث الموضوعي حيث تصدر البحوث المكتوبة هناك، وخاصة الموضوعات التي تتعلق بما تعيشه فلسطين وغزة، وكذا برزت عنايتهم بالصحيحين، وتنوع الدراسات حولهما، وحاز كل من الجرح والتعديل وعلل الحديث مكانة بين هذه الدراسات، وبرزت العناية أيضًا بالمصنفات الحديثية ومناهج المحدثين وشرح الحديث وتحليله إلى جانب علوم الحديث الأخرى.

3. تنوع المساقات الجامعية في مرحلة الليسانس والماجستير والدكتوراة لتغطي الجوانب المختلفة في علم الحديث، ولم يقتصر تدريس المساقات على المختصين فقط، فقد كانت هناك مساقات خاصة بالحديث للكليات المختلفة في جامعات غزة.

4. برز دور الجامعة الإسلامية في الاهتمام بالدراسات الحديثية وسبقها في هذا المجال، وافتتاحها برامج الدراسات العليا، والبرامج التعليمية المختلفة في الحديث.

5. مشاركة فئات المجتمع المختلفة، الرسمية وغير الرسمية في البرامج والدورات الحديثية ومجالس الحديث التي تعقد، الأمر الذي يدل على العناية الكبيرة بالسنة النبوية.

عدم اقتصار برامج الحديث على الجانب النظري، بل امتداده إلى الجانب العلمي، من حيث تعليم الطلاب السنة النبوية وتطبيق أحكامها، ومن ناحية تخريج أستاذة لتدريس السنة النبوية في مناطق غزة المختلفة.

³⁰ <https://www.rapeta.net/Rapta/ar/?page=news&portal=mn&id=1023>

Kaynakça/Bibliography - المصادر والمراجع

أولاً: الكتب

- تاريخ الجامعة الإسلامية بغزة خلال ثلاثين عامًا، زكريا السنوار، ورأفت مطير، الجامعة الإسلامية، غزة، 2009م.
قواعد وطرق التخريج، إسماعيل رضوان وطالب أبو شعر، مكتبة المنارة، غزة، 1431هـ، 2010م.
الكشاف المبين عن المناهج المحدثين، مكتبة الامل للطباعة والنشر والتوزيع، غزة، الطبعة الثالثة، عام 1999م.
منهج الحكم على الأسانيد، إسماعيل رضوان وطالب أبو شعر، مكتبة آفاق، غزة، عام 2010م.

ثانيًا: المراجع الالكترونية:

- أكاديمية دار القرآن الكريم والسنة الإلكترونية العالمية [/https://front.dev.darquran.org](https://front.dev.darquran.org)
صفحة أخبار تعليم فلسطين
https://www.facebook.com/PalestineEdu.MainPage/photos/a.1087486024633947/1980352142013993/?type=3&locale=ar_AR
صفحة مركز الإمام الطبراني لتحفيظ القرآن الكريم والسنة النبوية
https://www.facebook.com/watch/live/?ref=watch_permalink&v=516280620327186
مجلة كلية أصول الدين في الجامعة الإسلامية <https://journals.iugaza.edu.ps/index.php/IUGJIS>
مجلة كلية الآداب والعلوم الإنسانية، قسم الدراسات الإسلامية بجامعة الأقصى
[/https://www.alaqsa.edu.ps/ar/page/2680](https://www.alaqsa.edu.ps/ar/page/2680)
مركز الإحصاء الفلسطيني، بتاريخ 2024/10/22
<https://www.pcbs.gov.ps/postar.aspx?lang=ar&ItemID=4313>
مركز القرآن الكريم بالجامعة الإسلامية بغزة [/https://quran.iugaza.edu.ps](https://quran.iugaza.edu.ps)
موقع الاتحاد العالمي لعلماء المسلمين [/https://iumsonline.org/ar](https://iumsonline.org/ar)
موقع الدراسات الإنسانية بجامعة الأزهر <https://www.alazhar.edu.ps/journal/prevHuman.asp>
موقع المركز الفلسطيني للإعلام 2019/03/05/293509 [/https://palinfo.com/news/2019/03/05/293509](https://palinfo.com/news/2019/03/05/293509)
موقع دار القرآن الكريم والسنة <https://daralquran.ps/ar/projects/global-e-academy-program>
موقع دنيا الوطن <https://www.alwatanvoice.com/arabic/news/2012/09/09/315373.html>
موقع رابطة علماء فلسطين <https://www.rapeta.net/Rapta/ar/?page=news&portal=mn&id=1023>
موقع صحيفة الرأي [/https://alray.ps/ar/post/139262](https://alray.ps/ar/post/139262)

موقع كلية أصول الدين [./https://osool.iugaza.edu.ps](https://osool.iugaza.edu.ps)

موقع مرصد شيرين <https://www.shireen.ps/martyrs/show/202411566>

موقع منصة أريد <https://portal.arid.my/ar-LY/ApplicationUsers/GetProfile/0001-5608>

موقع ويكيبيديا [/https://ar.wikipedia.org/wiki](https://ar.wikipedia.org/wiki)

MAKÜ

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi İstiklal Yerleşkesi 15030 BURDUR
+90 248 213 29 20